

ISSN: 1304 – 8880

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çukurova University Institute of Social Sciences

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences

Cilt/ Vol: 27

Sayı/No: 2

Yıl/Year: 2018

Çukurova Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences

Sahibi / Owner
Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Enstitü Müdürü Prof. Dr. Serap ÇABUK

Derleyen / Managing Editor
Prof. Dr. İ. Çetin DERDİYOK

Yayın Kurulu / Board of Editors
Prof.Dr. İ. Çetin DERDİYOK (Başkan)
Prof.Dr. Meral KILIÇATICI
Prof.Dr. Nüket ELPEZE ERGEÇ
Prof. C. Hakan ÇUHADAR
Doç.Dr. Rukiye AKDOĞAN
Doç.Dr. Havva HALLAÇELİ METLİOĞLU
Doç.Dr. Kenan LOPCU
Doç.Dr. Deniz ZEREN
Yrd.Doç.Dr.Tülay CANBOLAT

Danışma Kurulu / Advisory Board
Prof. Dr. Abdullatif ACARLIOĞLU, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Gül DURMUĞOĞLU KÖSE, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Marcel ERDAL, Johann Wolfgang Goethe-University
Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit KAVCAR, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Barbara KELLNER-HEGINKEL, Freie University Berlin
Prof. Dr. Yunus KİSHALI, Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Tamer KOÇEL, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÜNAL, University München-Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Birol YEŞİLADA, Portland State University
Prof. Dr. Ali YILDIRIM, Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Banu İNANÇ, Toros Üniversitesi

Derleme Sekreteri / Editorial Secretary
Doç.Dr. Deniz ZEREN

Dizgi-Mizanpaj / Typesetter
Doç.Dr. Deniz ZEREN ve Arş. Gör. Abdil ARIK

Copyright©Ekim 2011
Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Tüm hakları mahfuzdur.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Elektronik veya mekanik yöntemlerle (fotokopi dâhil) herhangi biçimde basılamaz ve / veya çoğaltılamaz.

Adres / Address:

ÇÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

01330 Balcalı / ADANA

Tel: 0 (322) 338 65 74

Faks: 0 (322) 338 69 47

E- Posta: sosbil@cu.edu.tr

İnternet adresi: <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr>

Kapak Tasarımı: Metin AYGÜN

Baskı: Çukurova Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

1	Pervin Büşra ALİBEKİROĞLU Prof. Dr. Turan AKBAŞ Dr.Öğr.Üyesi Fatoş BULUT ATEŞ Dr.Öğr.Üyesi Oğuzhan KIRDÖK	Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumu İle Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkide Öz Anlayışın Aracı Etkisi	1-17
2	Öğr. Gör. Dr. Mehibe ŞAHBAZ	Timurlu Mirzalar Meselesi	18-32
3	Ramazan ASAR	Çalışanların İşe Tutulması	33-43
4	Doç. Dr. Sayime ERBEN KEÇİCİ	Leben Zwischen Zwei Kulturen- Integrationsfördernd Oder Integrationshemmend?	44-54
5	Dr.Öğr.Üyesi Egemen HANIMOĞLU Prof. Dr. Turan AKBAŞ	Üniversite Öğrencilerinde Aile Fonksiyonları, Benliğin Ayrışması, Algılanan Stres, Kaygı Ve Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	55-69
6	Arş. Gör. Öznur BAYAR Dr. Öğr. Ü. Özlem HASKAN AVCI Arş. Gör. Muharrem KOÇ	Üniversite Öğrencilerinde Erkek Toplumsal Cinsiyet Rolü Stresinin Yordanması	70-83
7	Arş. Gör. Dr. İdil Eren KURT	Evlilik Kalitesi Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması	84-96
8	Dr.Öğr.Üyesi Ece Nüket ÖNDOĞAN	Hazır Giyim Sektörü ve Yeşil Pazarlama	97-110
9	Prof. Dr. Seda ŞENGÜL Doç.Dr. Kenan LOPCU	Türkiye'de Gıda Ürünleri Fiyatlarındaki Oynaklık :Bir Ekonometri Uygulama	111-122
10	Melih AKCAN	7143 Sayılı Mali Af Kanununun Vergi İncelemeleri Açısından Değerlendirilmesi	123-136
11	Öğr. Gör. Dr. Okan ÇOLAK Doç. Dr. Levent KOŞAN	Fiyat Farklılaştırma Aracı Olarak Fiyat Duyarlılık Ölçümü: Bir Otel İşletmesinde Uygulama	137-153
12	Dr.Öğr.Üyesi Meral BEKTAŞ Gökhan KENAR	Örgütsel Çatışmaların Çalışanların İş Yaşamındaki Yalnızlıkları Üzerindeki Etkisi	154-166
13	Doç.Dr. Kadir KARTALCI	Döner Sermaye İşletmelerinin Vergisel Yükümlülükleri	167-181

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us evaluate the articles sent for the current issue of our journal

HAKEMLER/REFEREES

PROF. DR. ALİ KOÇ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. AHMET BURÇİN YERELİ	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. AZMİ YALÇIN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. BURCU DEMİREL	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. CÜNEYT ARSLAN	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. EROL KUTLU	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HÜLYA ARGUNŞAH	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. İ. ÇETİN DİRDİYOK	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR MAHİR FİSUNOĞLU	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MERAL ATICI	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR NEŞE ALGAN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF.DR. SERDAR ÖZTÜRK	NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. TAHİR BALCI	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. UĞUR TEKİN	İSTANBUL AYDIN NİVERSİTESİ
PROF. DR. YÜKSEL KAVAK	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ZEYNEP HAMAMCI	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. BÜLENT GÜNDÜZ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. DENİZ ZEREN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. EDA YAŞA ÖZELTÜRKAY	ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. HATİCE DOĞAN SÜDAŞ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. İDRİS SARISOY	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MEHMET ÜNSAL MEMİŞ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. NESLİHAN COŞKUN KARADAĞ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. NURİYE GÜREŞ	İSKENDERUN TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

DOÇ.DR. SONER YAKAR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ.DR. TARIK TOLGA GÜMÜŞ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. ALİ ÇEKİÇ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. ALİ EREN ALPER	NİĞDE ÖMER HALİDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. ARIF BEHİÇ ÖZCAN	SEÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. BİRSEN ŞAHAN	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. ERHAN YOSKA	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. FATOŞ BULUT ATEŞ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. HASAN TAŞKIRAN	BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. MUSA ŞANAL	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. Ü. OĞUZHAN ÇOLAKKADIOĞLU	HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergiye gönderilecek makalelerin yazımında uyulması gerekli kurallar aşağıda özetlenmiştir:

1. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yılda **en az iki kez** yayınlanan **hakemli** bir dergidir.
2. Gönderilecek makalenin daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olması zorunludur.
3. Makaleler, **Türkçe, İngilizce, Fransızca** ya da **Almanca** olarak yayımlanabilir.
4. Makaleler, **MS Word 97** ve/veya üzeri sürümlerde yazılıp diskete kopyalanarak, **disket ile birlikte 4 nüsha çıktı (1 nüsha isimli, 3 nüsha isimsiz olarak)** olarak gönderilmelidir.
5. Makalelerde; **Kağıt Boyutu:** A-4, sayfa yapısı olarak **Alt:** 6 cm, **Üst:** 5 cm, **Sol:** 4,5 cm, **Sağ:** 4 cm, **Üst Bilgi:** 4 cm ve **Alt Bilgi:** 5 cm, **Yazı Tipi:** Times New Roman, **Punto:**10, **Satır Aralığı:** Tek olarak ayarlanacaktır. Makalenin tümü **15 sayfayı** geçmemelidir.
6. Orijinal makalelerde bölümler aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir:
 - **Özet (en çok 200 kelime),**
 - **Abstract (en çok 200 kelime),**
 - **Giriş (en çok 3 sayfa),**
 - **Araştırma bulguları, tartışma ve sonuçları,**
 - **Kaynaklar.**
7. Makalelerin başlığı metne uygun; kısa ve açık ifadeli; büyük harflerle yazılmış olmalıdır.
8. Yazar adı, başlığın sol alt kenarına konulmalı; yazar birden fazla ise, adları yan yana yazılmalıdır. Yazar adı veya adları altına sırasıyla bağlı oldukları üniversite, fakülte, bölüm veya kurum adı, **e-posta adresi** yazılmalıdır.
9. Ana bölüm başlıkları, her iki bölümün sol üst kenarına gelecek şekilde ve küçük harflerle yazılmalıdır. Özet ve Abstract büyük harflerle metnin sol kenarına konulmalıdır.
10. Makalede resim, şekil ve grafikler "**Şekil**" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler

bilgisayarda çizilmeli; fotoğraf veya resimler, parlak fotoğraf kağıdına net olarak siyahbeyaz basılmış ve numaralandırılmış olmalıdır. **Şekil adları**, her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde tablonun alt tarafına bilgisayarda yazılmalıdır.

11. Makalede **tablo adları**, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde tablonun üst tarafına yazılmalıdır.
12. Kaynaklara yapılan göndermeler, dipnot yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla, **yazarın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası** yer almalıdır (**Horngren, 2002: 124**). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "**vd.**" kısaltması kullanılmalıdır.
13. Kaynak listesi, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Kaynak bildiriminde sıra; "**yazar soyadı, adının baş harfi, eserin yayın tarihi, eserin adı, basımevi ve basım yeri**" olarak düzenlenmelidir. Dergi alıntılarında, cilt, parantez içinde sayı ve iki noktayı takip eden sayfa numaraları verilmelidir. Metin içinde verilmemiş kaynaklar bu listede gösterilmemeli, kaynağın yazarı belli değilse yerine "**Anonymus**" deyişi yazılmalıdır.
14. Makale dilekçe ekinde sunulmalıdır.
15. Yukarıdaki kurallara uygun olmayan makale dikkate alınmaz.

16. **REQUIRED FORMAT FOR ARTICLES**

Submission guidelines:

1. Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences is published at least twice a year and is a peer-reviewed journal.
2. It is obligation that the article which will be sent mustn't be published in anywhere before.
3. Articles can be published in the following languages: **Turkish, English, French and German.**
4. Articles must be written on **MS word 97** or above and they must be copied, then they must be sent **with a diskette and four print copies. (One of the hard copies should be named, the rest three will be sent unnamed.)**
5. In articles, **page layout** has to be arranged as to leave 5 cm **from above**, 6 cm **from below**, 4.5 cm **from left**, 4 cm in **from right**. And also they have to be written on **A4 pages**. Articles have to be written in Times New Roman with **10 points**. Articles mustn't exceed **15 pages**. It must be set as **single spaced**.
6. In original articles, section must be arranged in the way shown below:
 - **Summary (maximum 200 words)**
 - **Abstract (maximum 200 words)**
 - **Introduction (maximum 3 pages)**
 - **Findings, discussion and the results**
 - **Bibliography**
7. The title of the articles should be fit with the content; they should be short and understandable, written with capital letters.
8. The name of the writer should be written below the article and left side. If there is more than one writer, the names should be written side by side. Under the name of the writers, their universities, faculties, sections name and an **e-mail address** have to be written.
9. Titles of main sections should be written with small letters and they have to be written in a way that they have to be left side and above on each of two sections.
10. In an article, pictures, graphics have to be shown under the name of **the figure**. Figures

and graphics have to be drawn on the computer. Photographs and pictures have to be published in white-black colours clearly, they have to be numbered and the name of **the figures** have to be written below the table on the computer with the way first letter will be capital in every word.

11. In an article, **name of the table** should be written with the way first letter will be capital every word.
12. Citations or references to the sources have to written in the parentheses in the article. The surname of the writer, the year of the source and the number of the page have to become left side by side. If there are more than two writers, it should be shortened like “et. al.” and left by semicolon.
13. Source lists have to be arranged as the surname of the writers alphabetically. These lists have to be followed the name of the **writer, the first letter of the name, the date of the article, the name of the article and publishing place** of it. The volume of the sources must be written in the parentheses with the numbers and page numbers followed by colon. If the writer of the article is uncertain, **Anonymous** must be written.
14. The article must be presented to the Institute of Social Sciences, Çukurova University with a letter of application.
15. Those articles, not written according to the above mentioned rules, cannot be published.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE YAŞAM DOYUMU İLE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE ÖZ ANLAYIŞIN ARACI ETKİSİ*

Pervin Büşra ALİBEKİROĞLU¹

Turan AKBAŞ²

Fatoş BULUT ATEŞ³

Oğuzhan KIRDÖK⁴

ÖZ

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları ile psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkide öz anlayışın aracı etkisi incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini yaşları 18 ile 40 aralığında değişen 308 kız 97 erkek olmak üzere toplam 405 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Yaşam Doyumu Ölçeği, Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Öz Anlayış Ölçeği kullanılmıştır. Veriler Pearson moment çarpım korelasyonu, Doğrulayıcı faktör analizi ve Yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar yaşam doyumunu ile psikolojik sağlamlık, yaşam doyumunu ile öz anlayış ve öz anlayış ile psikolojik sağlamlık değişkenleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğunu göstermiştir. Ayrıca yaşam doyumunu ile psikolojik sağlamlık arasında öz anlayışın kısmi aracı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Doyumu, Psikolojik Sağlamlık, Öz Anlayış

MEDIATOR EFFECT OF SELF COMPASSION IN THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE IN COLLEGE STUDENTS

ABSTRACT

In this research, it was aimed to examine the mediator effect of self-compassion in relationship between life satisfaction and psychological resilience in college students. The sample of study consists of 405 (308 female, 97 male) students with ages ranged between 18 and 40 years. As data collection tool, Life Satisfaction Scale, The Brief Resilience Scale and Self-Compassion Scale were used. Data were analyzed by Pearson product-moment correlation coefficient Confirmatory factor analysis and structural equation modeling. The findings from the research showed that there is a positive relationship between life satisfaction and psychological resilience, life satisfaction and self compassion, self compassion and psychological resilience. Besides, it was found out that self compassion has a partial mediator effect between life satisfaction and psychological resilience.

Keywords: Life Satisfaction, Psychological Resilience, Self-Compassion

* Bu araştırma ilk yazarın yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

¹ MEB, pervin_busra@hotmail.com

² Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, ozan@cu.edu.tr

³ Dr.Öğr.Üyesi, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, fbulut@cu.edu.tr

⁴ Dr.Öğr.Üyesi, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, okirdok@cu.edu.tr
Araştırma, Gönderim Tarihi:30.12.2017 Kabul Tarihi:30.04.2018

Giriş

İyi yaşamın ne olduğu çok uzun yıllardır üzerinde düşünülen bir konudur. Bu süreç içerisinde iyi yaşamın erdemle ilgili olduğu, bireyin rolleri ve sorumluluklarını doğru bir şekilde yerine getirmesi ya da mutluluk ve zevkle dolu olduğuna dair çeşitli yorumlar yapılmıştır (Diener ve Suh, 2000). İyi yaşam ve mutluluk üzerine düşünüldüğünde merak edilen bir diğer konu mutluluğun belirleyicilerinin ne olduğudur. Lyubomirsky (2008) mutluluk üzerinde %50 oranında sabit nokta (genetik ile ilgili); %10 oranında koşullar ve %40 oranında insanın istedik çabalarının etkili olduğunu belirtmiştir. İnsan davranışlarının mutluluk üzerindeki bu önemli etkisinin fark edilmesi, mutluluğun bileşenlerinden kabul edilen yaşam doyumu kavramının da incelenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Diener, 1984). “İnsan öncülük ettiği hayatını ne kadar çok seviyor?” sorusunun cevabı (Veenhoven, 1996) olan yaşam doyumu, hem yaşam koşullarından hem de bir kişinin kültürel yönelimlerini içeren hayata genel bakışından kaynaklanır (Diener, Inglehart ve Tay, 2013).

Psikoloji biliminin temellerinin atıldığı ilk yüzyıllarda doyum, mutluluk gibi olumlu duygulara karşın depresyon, kaygı gibi olumsuz duygular üzerine daha fazla odaklanılmıştı. Mutluluk, yaşam doyumu, öznel iyi oluş ile ilgili makalelerin ise son yıllarda artış gösterdiği ifade edilmektedir (Myers ve Diener, 1995). Diğer yandan iyi oluş üzerine yapılan çalışmalar üzerine akademik bir veri tabanından alınan bilgilerde yaşam doyumu için 4000’in üzerinde ve mutluluk için yaklaşık 4000 çalışma listelenmiştir. Buna karşılık majör depresyon ile ilgili 30 binden fazla stres ile ilgili ise yaklaşık 40 bin çalışma listelenmiştir (Kim Prieto, Diener, Tamiri, Scollon ve Diener, 2005). Bu durum pozitif psikoloji ile ilgili kavramların incelenmesine olan ihtiyacı ortaya koymakta ve son yıllarda mutluluk, yaşam doyumu vb. kavramların incelenmesindeki artışın sebebini açıklamaktadır.

Pozitif psikolojinin önemli kavramları olan mutluluk, yaşam doyumu ve öznel iyi oluşun birbirleriyle bağlantılı kavramlar olduğu söylenebilir. Diener ve Suh (1997) tarafından yaşam doyumunun, öznel iyi oluşun bileşenlerinden olduğu ve öznel iyi oluşun bilişsel yönü olduğu ifade edilmektedir. Mutluluk ise bir bireyin hayatının genel kalitesini yargılama derecesi olarak düşünülür. Bu nedenle, mutluluk da yaşam doyumu olarak adlandırılabilir (Veenhoven, 1991). Aynı zamanda mutluluk ve öznel iyi oluş kavramlarının yaşam doyumunun eş anlamlıları olduğu da belirtilmiştir (Veenhoven, 1996).

Yaşam doyumu ile ilgili son yıllarda yurt içinde ve yurt dışında bir çok araştırmaya rastlanılmıştır. Yapılan araştırmalarda benlik saygısı (Çeçen, 2008; Dilmaç ve Ekşi, 2008; Tagay, 2015), sosyal destek (Bozoğlan, 2014; Uz-Baş, 2011), duygusal zeka (Castilho, Carvalho, Marques ve Pinto-Gouveia, 2017; Özdemir ve Dilekmen, 2016; Yalnızca-Yıldırım, 2015), depresyon, depresif belirtiler (Castilho vd., 2017; Moksnes, Lohre, Lillefjell, G. Byrne ve Haugan, 2014; Uz-Baş, 2011), sürekli öfke (Topbaşoğlu-Altan ve Çivitçi, 2017), stres (Holinka, 2015), kariyer kararı yetkinlik beklentisi (Kırdök ve Alibekiroğlu, 2016; Pina Watson, Jimenez ve Ojeda, 2014), dini tutum (Bigdeloo ve Bozorgi, 2016), sosyoekonomik düzey (Boo, Yen ve Lim, 2016; Yıkılmaz ve Demir-Güdül, 2015) ile anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Yaşam doyumu ile ilişkili diğer bir değişken ise öz anlayıştır. Neff (2003a) tarafından geliştirilen bir kavram olan öz anlayış, kişinin acılarını iyilikle iyileştirerek onların farkında olmayı, aynı zamanda yanlış yapan kimselere karşı önyargısız olmayı

içerir. Öz anlayışın öz şefkat, ortak paydaşım ve bilinçli farkındalık olmak üzere 3 boyutu bulunmaktadır. Öz şefkat; kendine karşı sert ve yargılayıcı olmaktan ziyade kendinle ilgilenmek demektir. Kişiler hataları yüzünden kendine saldırmak veya kendini kandırmak yerine, benliğine sıcaklık ve koşulsuz kabul sunmalıdır. Ortak paydaşım; insanların hatalı olabileceğini, tüm insanların başarısızlık yaşayabileceğini, ciddi yaşam zorlukları yaşadığını anlamayı içerir. Hatanın yaşamın bir parçası olduğunu kabul ettiğinde insan, kendini daha az yalnızlaşmış hisseder. Bilinçli farkındalık; acı verici deneyimlerin dengeli bir şekilde farkında olmaktır. Yani ne görmezden gelmek ne de duyguları abartmak anlamına gelir (Neff, 2003a; Neff, 2003b; Warren, Smeets ve Neff, 2016). Neff (2003b) öz anlayış ölçeği için yaptığı geçerlik çalışmasında yaşam doyumu ile arasında pozitif ilişkiler bulmuştur. Öz anlayışın oluşumu, psikolojik iyi oluş hakkında düşünmek için alternatif bir yaklaşım olarak da önerilmektedir (Kirkpatrick, 2005). Yaşam doyumu ile öz anlayış arasında pozitif anlamlı ilişki olduğuna dair bulguların olduğu başka araştırmalar da mevcuttur. (Bluth ve Blanton, 2014; Deniz, Arslan, Özyeşil ve İzmirli, 2012; Neff ve Faso, 2014; Sünbül, 2016; Şahin, 2014; Yang ve Mak, 2016; Yang, Zhang ve Kou, 2016).

Öz anlayışın ilişkili olduğu bir başka değişken de psikolojik sağlamlıktır (Bolat, 2013; Hayter ve Dorstyn 2014; Smith, 2015; Şahin, 2014). 21.yy'da doğal afetler, savaş, siyasi çatışmalar, ekonomik krizler, endüstriyel kazalardan kaynaklanan küresel felaketlerin ortaya çıkmasıyla tehlike altına giren çocukların hayatı, sağlamlığı odak noktası haline getirmiştir (Masten, 2014). Sağlamlık, olumsuzluklara rağmen gelişmek için kullanılan kişisel veya kişilerarası yetenek ve güçleri keşfetmek için ilgi çekici araştırma alanları olarak ortaya çıkar (Richardson, 2002). Psikolojik sağlamlıkla ilgili yapılan tanımlamalarda ortak vurgu risk, koruyucu faktörler ve yeterlik üzerinedir (Gizir, 2007). Risk faktörleri yoksulluk, hastalık, gebelik ve doğumdan kaynaklı etkenler, sinirlilik, olumsuz çevre koşulları, kaygılı mizaç, düşük zeka gibi insanlar için kötü sonuçlar doğurabilecek etkenler anlamına gelmektedir (Coleman ve Hagel, 2007; Kaplan, 1999). Koruyucu faktörler ise risk faktörlerinin ortaya çıkardığı olumsuz etkiyi azalttığı düşünülen etkenlerdir. Örnek olarak bireyin entelektüel seviyesinin iyi olması, ebeveyniyle olan yakın ilişkisi, sosyoekonomik açıdan avantajlı olması, yetenek ve inançlar, okulların etkililiği gösterilebilir (Masten ve Coastworth, 1998; Masten ve Garmezy, 1985).

Psikolojik sağlamlıkla ilgili araştırmalar incelendiğinde yaşam doyumu ile arasında pozitif anlamlı ilişki olduğu görülmektedir (Akbar vd., 2014; Beutel, Glaesmer, Decker, Fishbeck ve Braehler, 2009; Çelik, Sanberk ve Deveci, 2017; Rourke, 2004; Şahin-Baltacı ve Karataş, 2015; Uz-Baş ve Yurdabakan; 2017; Ülker-Tümlü ve Recepoğlu, 2013). Ayrıca psikolojik sağlamlık; yaşam doyumu ile stres arasındaki ilişkide (Shi, Wang, Bian ve Wang, 2015) ve yaşam doyumu ile bilinçli farkındalık (Bajaj ve Pande, 2015) arasındaki ilişkide kısmi aracı rol oynamıştır.

Risk altında olan ancak iyi durumda oldukları anlaşılan çocukların fark edilmesiyle önem kazanan psikolojik sağlamlık araştırmalarına (Wright ve Masten, 2005) olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. İnsan yaşamında karşısına çıkan tehditlerin önlenmesi her zaman mümkün olmayabilir. Bu nedenle olumsuzlardan nasıl korunacağını ve olumlu gelişmenin nasıl sağlanacağını anlamak zorunlu hale gelmiştir (Masten, 2014).

Sağlamlığın sıradan kaynaklardan ve süreçlerden kaynaklandığı düşünüldüğünde (Masten, 2014) olağanüstü olmayan bu kaynakların ne olduğu ancak yapılan araştırmalarla ortaya çıkabilmektedir. Welford, araştırmalarda, insanın hayattaki zorluklarla karşılaştığında daha sağlam ve daha mutlu olmasına katkıda bulunan durumun kişinin kendisine karşı daha fazla “anlayışlı” olması olarak gösterildiğini ifade etmiştir (2013).

Bilim artık öz anlayışın endişe verici ve depresif belirtileri azaltmak için önemli bir dönüştürücü ve koruyucu yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Bilinçli farkındalık ve öz anlayış sayesinde savunmasızlık korkulacak bir şey olmaktan çıkıp bunun yerine öz saygı ve sağlamlık içeren bir şekle dönüşmektedir (Goldstein, 2015). Öz anlayış yoluyla yıkıcı düşüncelerin ve duyguların tuzağından kurtulmak, depresyonu azaltmasının yanında bireyin benlik saygısını ortaya çıkartabilir ve endişeyi azaltmasına yardımcı olabilir (Germer, 2009). Aynı zamanda insanın zorluklarla karşılaştığında yaşamın anlamını bulmasına ve umut etmesine yardımcı olan öz anlayış, şefkat, dürüstlük ve birbirine bağlılık hissi çağrıştırdığı için önemli bir insan gücüdür (Neff, Rude ve Kirkpatrick, 2007).

Germer (2009) öz anlayışın sadece kişisel faydalarının olmadığını öz anlayışın başkaları için anlayışın temeli olduğunu ifade eder. Umutsuzluk, korku, utanç ve başarısızlık gibi duygularına katlanamayan kişinin başkasıyla empati kurmasının da zorlaştığı düşünülmektedir ve aynı zamanda insan kendi iç mücadeleleriyle uğraşırken diğerlerinin en ufak ilgisine karşılık veremeyebilir. Aksi durumda ise iyilik hali genişler ve ilişkilerin gelişmesine yardımcı olur. Bu durum ise yaşamdan doyum sağlanmasına yardımcı olur.

İnsanlığa en büyük çağrının acıyı hafifletip insanın kendisine iyi oluş getirmek olduğunu belirten Desmond, psikoterapi açısından bakıldığında terapistlerin daha fazla öz anlayışlı olmayı öğrenmelerinin danışanları için daha fazla anlayış geliştirilebilmelerini sağladığından bahseder. Diğer yandan bilinçli farkındalık ile düşünce, duygu ve bedensel duyumların tam olarak kabul edilmesi; geçmişle ilgili pişmanlıklarda kaybolmaktan ve geleceğe dair endişelerden bireyi korur. Bunu şimdi ve burada olmanın farkındalığı ile yapar. Bilinçli farkındalığın bu yapısı daha barışçıl, sağlam ve sevgi dolu olmamızı sağlar (2015). Diğer yandan meditasyonun keşfedilmesi ile araştırmacılar bilinçli farkındalığa odaklanmışlardır. Bilinçli farkındalık psikoterapi ve duygusal iyileşmenin altında yatan bir faktör olarak düşünülmektedir. Terapi sürecinde danışanlar terapi odasında yaşadıkları öfke, korku, hüznün, sevinç, can sıkıntısı, sevgi gibi her duyguya karşı kabul eden bir tutum geliştirirler. Bu iyi niyetli tutum günlük yaşama aktarılır (Germer, 2009).

Tüm bunlar dikkate alındığında insanların mutluluk arayışının yoğunlaştığı şu dönemde, insanın başına gelen sıkıntılar karşısında sağlıklı kalabilmesi ve psikoterapi açısından önemli olan ve yeni bir kavram olarak sayılabilen öz anlayışın değişken olarak ele alınması kavrama dikkat çekmek açısından önemlidir.

Literatür incelendiğinde psikolojik sağlamlık, yaşam doyumunu ve öz anlayış kavramlarının birbirleriyle ilişkili değişkenler olduğu görülmektedir. Ancak bu değişkenlerin ilişki düzeylerinde aracı etkisinin olup olmadığı bilinmemektedir. İnsan hayatında var olan zorluklarla baş edebilmesi durumunun araştırılmasının bunun yanında öz anlayış, yaşam doyumunu gibi pozitif psikolojinin diğer önemli iki kavramıyla ilişkili sonuçlarının ortaya konulmasının, bilim dünyasına katkı sağlayacağı

düşünülmektedir. Diğer yandan araştırma sonuçlarının artan tehlikelere karşın insan yaşamında, özellikle yetişkinliğe ilk adım atıldığı dönemde bulunan üniversite öğrencilerine psikolojik olarak sağlam kalabilmek için alternatif yollar bulmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada üniversite öğrencilerinde psikolojik sağlamlık ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide öz anlayışın aracı etkisi var mıdır sorusuna cevap aranacaktır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları ile psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkide öz anlayışın aracı etkisini yapısal eşitlik modeli ile inceleyen ilişkisel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli “İki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını, ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir” (Karasar, 2011, s. 81).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Adana ili Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesinde 2016-2017 eğitim öğretim döneminde öğrenim gören 308 (%76) kız, 97 (%24) erkek olmak üzere toplam 405 lisans öğrencisi oluşturmuştur. Uygun örneklem yönteminin kullanıldığı çalışmada öğrencilerin yaşları 18 ile 40 arasında olup, yaş ortalamaları 21. 22’ dir (ss=2.01).

Veri Toplama Araçları

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ)

Smith, vd. (2008) tarafından geliştirilen kısa psikolojik sağlamlık ölçeği (KPSÖ) Doğan (2015) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. KPSÖ 6 maddelik 5’li Likert tipinde bir ölçektir. Cevaplama anahtarı “Hiç uygun değil” (1), “Uygun değil” (2), “Biraz Uygun” (3), “Uygun” (4), “ Tamamen Uygun” (5) şeklindedir. “2, 4 ve 6. maddeler tersten puanlanmaktadır. Uyarlama çalışması 186’sı kadın ve 109’u erkek olmak üzere 295 üniversite öğrencisi ile yapılmıştır. Ölçeğin uyarlama çalışmasında yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %54.66’sını açıklayan tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. (Doğan, 2015).

Bu araştırma kapsamında yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda faktör yüklerinin .70 ile .82 arasında değiştiği görülmektedir. Analiz sonucunda bütün çıktı değerlerin istenilen değer aralığında olması nedeni ile herhangi bir iyileştirmeye gerek duyulmamıştır. KPSÖ için yapılan DFA sonuçlarını uyum indeksleri açısından incelediğimizde, ölçme aracının bu araştırma için yapısının doğrulandığı görülmektedir. ($\chi^2 = 14.443$, $sd = 9$, $\chi^2 /sd = 1.605$, GFI= .99, AGFI= .97, RMSEA= .03, CFI=.99, SRMR= .02, TLI= .99)

Yaşam Doyumu Ölçeği (YDÖ)

Diener vd. (1985) tarafından geliştirilen ölçeğin orijinal formu tek boyutlu ve beş maddeli bir ölçektir. 7’li Likert tipi olan ölçek “kesinlikle katılmıyorum” (1), “katılmıyorum” (2), “kısmen katılmıyorum” (3), “kararsızım” (4), “kısmen katılıyorum” (5), “katılıyorum” (6) ve “tamamen katılıyorum” (7) şeklinde seçenekler kullanılarak yanıtlanmaktadır. Puanlaması 5 ile 35 arasında değişmektedir. Yüksek puan yaşam doyumunun yüksekliğini gösterir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Köker (1991) tarafından yapılmıştır. Ölçek, 75 kız 75 erkek olmak üzere 150 kişilik bir gruba

uygulanmıştır. Şenol-Durak, Durak ve Gençöz (2006) tarafından yapılan geçerlik güvenirlik çalışması ise 547 üniversite öğrencisi, 166 cezaevi çalışanı ve 123 yaşlı birey ile yapılmıştır. Üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada iç tutarlılık katsayısı .81'dir. Toplam puan ve madde korelasyon ilişkileri .55 ile .63 arasında değişmektedir. Cezaevi çalışanları ile yapılan grupta iç tutarlılık katsayısı .82 bulunmuştur. Toplam puan ile madde korelasyon ilişkileri .55 ile .69 arasında değişmektedir. Yaşlılar örnekleminde yapılan çalışmada ise iç tutarlılık katsayısı .89, madde ile toplam puan korelasyonu .68 ile .78 arasında değişmektedir. Sonuçlar yaşam doyumu ölçeğinin 3 farklı grupta yeterli olduğunu göstermiştir. Tüm faktör yüklemeleri anlamlı bulunmuş ayrıca modelin 3 farklı örnek için de geçerli olduğu ortaya çıkmıştır (Şenol-Durak, Durak ve Gençöz, 2006).

Bu araştırma kapsamında yapılan Doğrulamalı Faktör Analizi sonucunda faktör yüklerinin .65 ile .76 arasında değiştiği görülmektedir. Analiz sonucunda bütün çıktı değerlerin istenilen değer aralığında olması nedeni ile herhangi bir iyileştirmeye gerek duyulmamıştır. YDÖ için yapılan DFA sonuçlarını uyum indeksleri açısından incelediğimizde, ölçme aracının bu araştırma için yapısının doğrulandığı görülmektedir ($\chi^2 = 7.032$, $sd= 4$, $\chi^2 /sd= 1.76$, GFI= .99, AGFI= .96, RMSEA= .043, CFI=.99, SRMR= .02, TLI= .99).

Öz Anlayış Ölçeği (ÖZAN)

Öz anlayış ölçeği Neff (2003b) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe'ye uyarlaması ve geçerlik güvenirlik çalışması Deniz, Kesici ve Sümer (2008) tarafından yapılan ölçeğin orijinali 26 maddelik 5'li likert tipindedir. Ölçek öz yargılamaya karşı öz şefkat, yalnızlığa karşı ortak insanlık ve aşırı tanımlamaya karşı bilinçli farkındalık olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Cevaplama anahtarı "hemen hemen hiçbir zaman" (1) ve "hemen hemen her zaman" (5) değerleri arasındadır (Neff, 2003b). Deniz vd. (2008) tarafından yapılan uyarlama çalışması üniversite öğrencilerinden rastgele seçilen 184'ü kız, 157'si erkek 341 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Öz anlayış ölçeğinin faktör yapısını belirlemek için doğrulamalı faktör analizi kullanılmıştır. Doğrulamalı faktör analizleri sonucunda elde edilen uyum indeksleri $\chi^2=1523.02$ ($df=299$, $p<.01$), (χ^2/df)=5.09, RMSEA=0.123, RMS=0.128, standardize edilmiş RMS=0.255, GFI=0.692 ve AGFI=0.638 değerlerindedir. Yapılan uyarlama çalışmasında bazı maddeler çıkarılarak ölçek 24 maddeye indirilmiş ve tek boyutlu bir yapıya dönüştürülmüştür.

Bu araştırma kapsamında yapılan doğrulamalı faktör analizi sonucunda öz anlayış ölçeğinin orijinal maddeleri üzerinde modelin uyum değerlerinin kabul edilebilir sınırlarda olmadığı görülmüştür. Bunun üzerine faktör yükleri .50' nin altında olan maddeler (2,6,9,10,14,16,17,20,22, 23, 25 ve 26. maddeler) ölçekten çıkarılarak doğrulamalı faktör analizi yeniden yapılmıştır. Doğrulamalı Faktör Analizi sonucunda faktör yüklerinin .52 ile .69 arasında değiştiği görülmektedir. Bu şekilde modelin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlara geldiği görülmüştür. Analiz sonucunda bu örneklem için Öz Anlayış Ölçeğinin 14 maddelik tek faktörlü yapısı kullanılmıştır. Öz Anlayış Ölçeği için yapılan DFA sonuçlarını uyum indeksleri açısından incelediğimizde, ölçme aracının bu araştırma için yapısının doğrulandığı görülmektedir. ($\chi^2 = 270.15$, $sd= 74$, $\chi^2 /sd= 3.65$, GFI= .90, AGFI= .86, RMSEA= .08, CFI=.90, SRMR= .05, TLI= .88)

Verilerin Analizi

Araştırma analizine geçmeden önce ölçekler incelenmiş ve sıralı bir şekilde aynı yanıtları veren, boş bırakılmış maddeleri çoğunlukta olan ölçekler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Verilerin istatistiksel analizleri için SPSS 22.0 ve AMOS (Analysis of Moment Structures) programları kullanılmıştır. Psikolojik sağlamlık ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide öz anlayışın aracı etkisini analiz etmek için Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) kullanılmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin araştırmada kullanılan veri toplama araçlarından aldıkları puanlara göre hesaplanan ortalama, standart sapma ve alınan en yüksek ve en düşük değerler Tablo 1’ de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Yaşam Doyumu Ölçeği, Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Öz Anlayış Ölçeğinden Aldıkları Toplam Puanlara İlişkin Betimsel Değerler

	N	\bar{X}	S
YDÖ	405	20.34	6.50
KPSÖ	405	18.61	4.78
ÖZAN	405	45,07	9,83

Not. YDÖ=Yaşam doyumu ölçeği, KPSÖ=Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği, ÖZAN=Öz anlayış ölçeği

Tablo 1’de görüldüğü gibi yaşam doyumundan alınan puanların aritmetik ortalaması $X= 20.34$, psikolojik sağlamlık puanlarının aritmetik ortalaması $X=18.61$, öz anlayış puanlarının aritmetik ortalaması ise $X=45,07$ ’ dir.

Değişkenler Arası Korelasyonlar

Araştırmada kullanılan ölçeklere yönelik dağılımın normalliği üzerine yapılan analizlerin sonucunda dağılımın normal olduğu belirlenmiş olup yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık ve öz anlayış arasındaki ilişkilerin bulguları Pearson moment çarpım korelasyonu ile elde edilmiştir. Korelasyon analizi sonucu Tablo 2’ de gösterilmiştir.

Tablo 2. Yaşam Doyumu, Psikolojik Sağlamlık ve Öz Anlayış Düzeylerine İlişkin Korelasyonlar

	1	2	3
1.YDÖ	1		
2.KPSÖ	.35**	1	
3.ÖZAN	.41**	.66**	1

** $p<.01$

Tablo 2’de görüldüğü en yüksek ilişkinin psikolojik sağlamlık ile öz anlayış arasında olduğu, bu durumu yaşam doyumu ile öz anlayış arasındaki ilişkinin takip ettiği ve aynı zamanda yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkinin de anlamlı olduğu görülmektedir.. Bu durum Baron ve Kenny’nin (1986) aracılık için

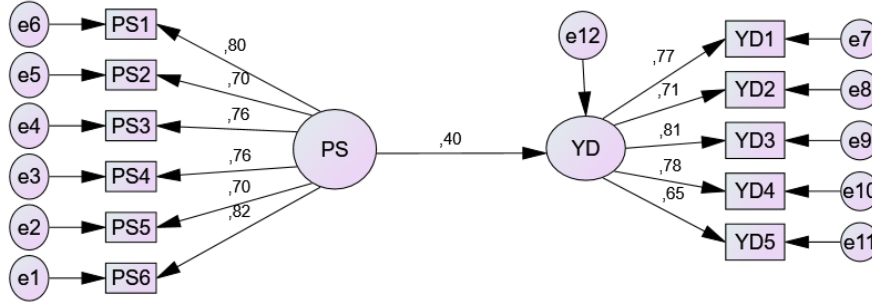
gereklili korelasyona yönelik ön şarta dair açıklamaları ile uyum sağlamaktadır. Bu nedenle bu araştırmada analizler yapısal aracılık modeli ile test edilmiştir.

Model Testleri

Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunu ve psikolojik sağlamlık ilişkisinde öz anlayışın aracı rolünün incelenmesi amacı ile kurulan Model 1 ve Model 2'ye ait yapısal eşitlik modeli analiz sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Model 1: Yaşam Doyumu ile Psikolojik Sağlamlık Arasındaki İlişki

Model 1'de üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunu ve psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişki incelenmiştir. Baron ve Kenny'ye (1986) göre, bağımlı ve bağımsız değişken arasında anlamlı ilişki olması durumunda aracılık ilişkisi söz konusu olabilir. Bu nedenle öncelikli olarak üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlıklarının, yaşam doyumunu yordama gücü incelenmiştir.

Şekil 1. Yapısal eşitlik modellemesi aracılığı ile psikolojik sağlamlığın yaşam doyumunu yordama gücü

Şekil 1' de yapısal eşitlik modellemesi aracılığı ile psikolojik sağlamlığın yaşam doyumunu yordama gücü gösterilmiştir. Tablo 3'te Model 1'e ait uyum değerleri ve uyum belirteçlerine yer verilmiştir.

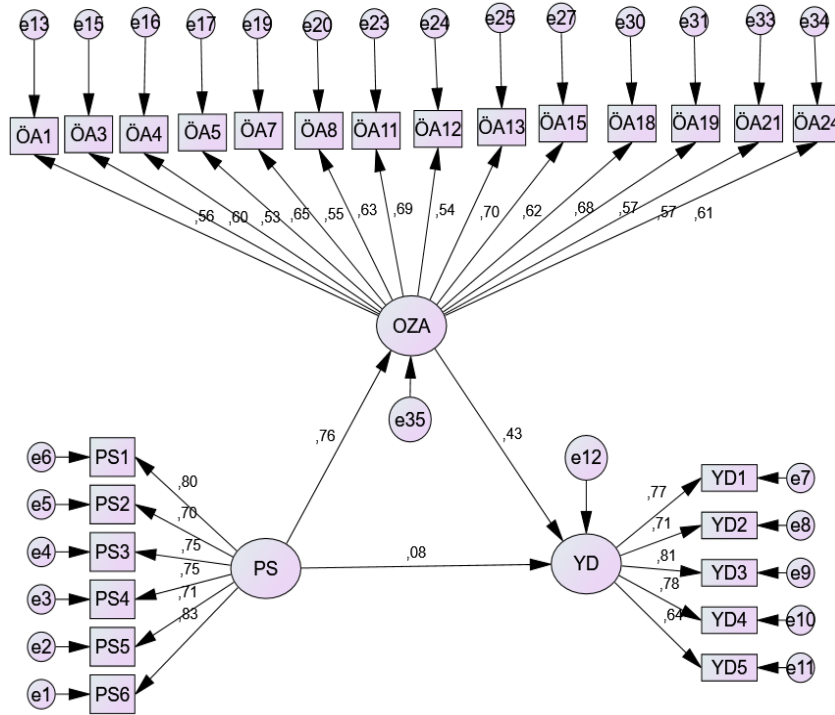
Tablo 3 incelendiğinde χ^2 (52.655) ve χ^2/df (1.25) değerlerine göre modelin anlamlı olduğu görülmektedir. Model uyum indeksleri incelendiğinde modelin kabul edilebilir sınırlar içinde yer aldığını göstermektedir/ GFI=.98, AGFI=.96, RMSEA=.02, CFI=.99, SRMR=.03 ve TLI=.99). Buna göre psikolojik sağlamlığın yaşam doyumunu .40 düzeyinde yordadığı görülmektedir.

Model 2: Yaşam Doyumu ve Psikolojik Sağlamlık İlişkisinde Öz Anlayışın Aracı Rolünün İncelenmesi

Yaşam doyumunu ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkinin incelenmesinde öz anlayışın aracılık etkisini yapısal eşitlik modellemesi aracılığı ile incelemek amacıyla kurulan Model 2'ye ait şekilsel gösterim aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. Model 1'e İlişkin Uyum Belirteçleri

Uyum Değerler Belirteçleri	Uyum
χ^2	52.655
sd	42
χ^2/sd	1.25
GFI	.98
AGFI	.96
RMSEA	.02
CFI	.99
SRMR	.03
TLI	.99

Şekil 2. Yapısal eşitlik modellemesi aracılığı ile yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide öz anlayışın aracı rolü

Model 2'ye ait uyum değerleri ve uyum belirteçleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Model 2'ye İlişkin Uyum Belirteçleri

Uyum Değerler	Uyum Belirteçleri
χ^2	571.92
sd	268
χ^2/sd	2.13
GFI	.89
AGFI	.86
RMSEA	.05
CFI	.93
SRMR	.05
TLI	.93

Model 2'ye ait Tablo 4 incelendiğinde χ^2 (571.92) ve χ^2/df (2.13) değerlerine göre modelin anlamlı olduğu görülmektedir. Model uyum indeksleri incelendiğinde GFI değerinin .89; AGFI değerinin .86; RMSEA değerinin .05; CFI değerinin .93; SRMR değerinin .05 ve TLI değerinin .93 olduğu görülmektedir ve bu da modelin kabul edilebilir sınırlar içinde yer aldığını göstermektedir.

Model 2'ye göre yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık ilişkisinde öz anlayışın aracılık etkisinin test edildiği yapısal eşitlik modellemesinde psikolojik sağlamlığın yaşam doyumunu yordama gücünün .40'tan .08'e düştüğü görülmektedir. Buna göre; öz anlayışın, yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık ilişkisinde kısmi aracılık etkisi olduğu söylenebilir.

Tartışma ve Yorum

Bu çalışmada ilk olarak yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkiye bakılmış ve aralarındaki ilişkinin zayıf düzeyde pozitif yönde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç aynı zamanda yapısal eşitlik modeline dair yapılan analiz için en önemli varsayımlardan birini doğrulamaktadır. Çalışmada korelasyon değerleri incelenen diğer değişkenler, yaşam doyumu ile öz anlayış arasındaki ilişki olmuştur. Aynı şekilde bu iki değişken arasında pozitif yönde zayıf ilişkiye ulaşılmıştır. Son olarak psikolojik sağlamlık ile öz anlayış arasındaki ilişki incelenmiş ve aralarında orta düzeyde pozitif yönde ilişkinin olduğuna dair sonuca ulaşılmıştır. Bütün değişkenler arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilere ulaşıldıktan sonra yapısal eşitlik modeli ile incelemeye geçilmiştir.

Yapısal eşitlik modeline göre yapılan analiz sonucunda üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide öz anlayışın kısmi aracı etkisi olduğu bulunmuştur. Baron ve Kenny (1986) birçok psikoloji alanının, birden fazla nedene sahip olguları tedavi ettiğinden bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiyi tamamen ortadan kaldırmak yerine bağımsız değişken ve bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi önemli ölçüde düşüren aracı değişkeni bulmanın daha gerçekçi bir hedef olduğunu belirtmiş ve teorik bir perspektiften bakıldığında ise, anlamlı bir azalmanın, verilen bir aracının, bir etki meydana gelmesi için gerekli ve yeterli bir koşul olmasa da güçlü olduğunu ifade etmiştir. Bu bakış açısı öz

anlayışın yaşam doyumu ve psikolojik sağlık arasındaki ilişkiyi düşüren bir etken olduğunu fark etmenin önemini ortaya koymaktadır.

Diğer yandan psikolojik sağlık tanımlamalarında (Fraser, Galinsky ve Richman 1999; Luthar 2006; Masten, 2014; Masten, Best ve Garmezy, 1990; Wrigt ve Masten, 2005) genellikle ortak olarak bireyin yaşamındaki olumsuzluklardan bahsedilir. Psikolojik olarak sağlık özellikleri gösteren bireyin hayatında bir sıkıntı yaşamış olması ve bu sıkıntıya rağmen sağlam kalabilmesinin önemli olduğu ifade edilmektedir. Bu tanımlamalardaki ortak vurgunun öz anlayışın alt boyutlarından bilinçli farkındalık ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Bilinçli farkındalığın olumsuz algı, his veya düşüncelerin dengeli bir farkındalık içerisinde tutulması olarak düşünüldüğünde (Neff, 2003a, Neff ve Dahm, 2015) bir olumsuzluğun ortadan kaldırılmasının söz konusu olmadığı aksine bu acıların farkında olmanın önemini vurgulandığı görülmektedir. O zaman bir kişi psikolojik olarak sağlamsa aynı zamanda acılarının da farkındadır denilebilir. Bu açıdan bakıldığında psikolojik olarak sağlam ve yaşam doyumu yüksek kişinin olumsuz bir olay yaşayan ve aynı zamanda öz anlayışı olan bireyler gibi bu olumsuzluklar sonucundaki duygularının farkında olan kişiler olduğu düşünülmektedir. Bu durum yaşam doyumu ile psikolojik sağlık arasındaki ilişkide öz anlayışın aracı rolünün olduğunu belirten araştırma sonucuyla bağdaştırılabilir. Diğer yandan Neff (2011) öz anlayışın zor duygularla baş etmek için inanılmaz güçlü bir araç olduğunu, hatta sık sık hayatımızı yöneten duygusal tepkinin yıkıcı döngüsünden de insanı kurtarabildiğini ifade etmiştir.

Şahin'in (2014) öğretmenlerden oluşan bir örnekleme öz duyarlık (öz anlayış), yaşam doyumu ve psikolojik sağlık arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasının psikolojik sağlık ile yaşam doyumunun öz duyarlık üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğuna dair bulguları araştırma sonucunu desteklemektedir. Bu araştırma, Şahin(2014)' in araştırmasından yapısal eşitlik modeli yönteminin kullanılması ve üniversite öğrencisi örnekleminde yapılması ile farklılaşmaktadır. Karacaoğlu ve Köktaş (2016) ise hastane çalışanları ile yaptığı çalışmasında psikolojik dayanıklılık ile psikolojik iyi olma arasındaki ilişkide iyimserliğin kısmi aracı etkisinin olduğunu belirtmiştir. Aydın-Sünbül'ün (2016) sosyo ekonomik açıdan dezavantajlı öğrenciler ile yapılan çalışmasının bulguları da araştırma sonucu ile benzer yöndedir. Bu çalışmada bilinçli farkındalık ile kendini toplama gücü arasındaki ilişkide öz duyarlık (öz anlayış) aracı etkisi ile oluşturulan yol anlamlı bulunmuştur. Neff ve Faso (2014) otizmi olan çocuklara sahip ebeveynlerin öz anlayış düzeyleri arttıkça yaşam doyumlarının da arttığını, depresyon düzeylerinin ise azaldığını kısacası öz anlayışın otizmi olan çocuklara sahip ebeveynlerin iyi oluşunda etkili olduğunu belirtmiştir. Bir başka çalışmada ise öz anlayışın azalması ile bazı bireylerin yaşamında kronik olarak depresyon riskinin artacağı sonucuna ulaşılmıştır (Ehret, Joorman ve Berking, 2015). Bu bulgular araştırmanın sonucu ile bağlantılı olarak çeşitli nedenlerle risk altında olan

ve psikolojik olarak sağlam olarak nitelendirilen aynı zamanda yaşamdan doyum sağlayan bireylere genellenerek öz anlayışın aracı etkisine dair bulguları destekleyebilir.

Öz anlayışın yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık arasında kısmi aracı etkisinin olduğu bulgusu literatürde yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık arasında pozitif ilişkinin olduğuna dair sonucuna ulaşan bir çok araştırmaya (Altundağ 2013; Batan ve Ayten, 2015; Çelik vd., 2017; Eryılmaz, 2012; Rourke, 2004; Şahin Baltacı ve Karataş, 2015; Uz Baş ve Yurdabakan, 2017; Ülker Tümlü ve Receptoğlu, 2013) ilişkiyi etkileyen faktörlerin ortaya çıkması açısından katkı sağlamaktadır.

Bu araştırmaların psikolojik sağlamlık özellikleri gösteren kişinin aynı zamanda yaşamdan doyumunun da yüksek olduğuna dair ortak bir sonucuna vardıkları görülmektedir. Böylece öz anlayışın kısmi aracı etkisinin ortaya çıkması ile bireylerin yaşam doyumlarını arttırmalarında önemli bir etken fark edilmiştir.

Sonuç olarak; Yapısal eşitlik modelinden elde edilen sonuçlar, üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide öz anlayışın kısmi aracı etkisi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Diğer bir ifadeyle yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide öz anlayışın da etkisi olduğu ancak aralarındaki ilişkinin tamamıyla öz anlayıştan kaynaklanmadığı söylenebilir. Buna göre gençlerin yaşam doyumlarına katkıda bulunmak için doğrudan psikolojik sağlamlık düzeylerine müdahale etmenin zorlaştığı veya mümkün olmadığı durumlarda öz anlayış düzeylerine müdahale etmenin alternatif bir yol olacağını göstermektedir.

Bu bulgulardan hareketle ileride bu konu ile araştırma yapmak isteyen araştırmacılara, yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide başka değişkenlerin de aracı etkisinin incelenebileceği, öz anlayışı geliştirmeye yönelik grupla psikolojik danışma veya grup rehberliği etkinlikleri yürütülebileceği, üniversite öğrencileri örnekleminde elde edilen bu verilerin farklı yaş gruplarındaki bireylerle de yapılabileceği önerilebilir. Uygulama açısından baktığımızda; Okul psikolojik danışmanları tarafından gelişim dönemindeki çocukların karşılaştıkları sorunlarda geliştirilecek programlarda, bireylerin yaşam doyumlarına ve öz anlayış düzeylerine katkı sağlayacak grup rehberlik etkinliklerine yer verilmesi önerilebilir.

Kaynaklar

- Akbar, M., Akram, M., Ahmed, M., Hussain, M. S., Lal, V. & Ijaz, S. (2014). Relationship between resilience and life satisfaction among nomadic. *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 6(3), 515-529.
- Altundağ, Y. (2013). *Anne babası boşanmış ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinde yordayıcı değişkenler olarak yaşam doyumu ve yalnızlık*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Aydın Sünbül, Z. (2016). *Ergenlerde bilinçli farkındalık ve kendini toparlama gücü arasındaki ilişki: öz-duyarlık ve duygu düzenleme güçlüğüünün düzenleyici rolü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

- Bajaj, B. & Pande, N. (2015). Mediating role of resilience in the impact of mindfulness on life satisfaction and affect as indices of subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 93, 63-67.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Batan, S., N. ve Ayten, A. (2015). Dinî başa çıkma, psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumunu ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(3), 67-92.
- Beutel, M. E., Glaesmer, H., Decker, O., Fischbeck, S. & Brahler, E. (2009). Life satisfaction, distress, and resiliency across the life span of women. *Menopause*, 16(6), 1132-1138.
- Bigdeloo, M., & Bozorgi, Z. D. (2016). Relationship between the religious attitude, self-efficacy, and life satisfaction in high school teachers of mahshahr city. *International Education Studies*, 9(9), 58.
- Bluth, K., & Blanton, P. W. (2014). Mindfulness and self-compassion: Exploring pathways to adolescent emotional well-being. *Journal of child and family studies*, 23(7), 1298-1309.
- Bolat, Z. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık ve öz anlayışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Boo, M. C., Yen, S. H., & Lim, H. E. (2016). A Note on Happiness and Life Satisfaction in Malaysia. *Malaysian Journal of Economic Studies*, 53(2), 261-277.
- Bozoğlan, B. (2014). Çatışmanın yordayıcısı olarak sosyal destek ve yaşam doyumunu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(1), 161-175.
- Castilho, P., Carvalho, S. A., Marques, S., & Pinto-Gouveia, J. (2017). Self-compassion and emotional intelligence in adolescence: a multigroup mediational study of the impact of shame memories on depressive symptoms. *Journal of Child and Family Studies*, 26(3), 759-768.
- Coleman, J. & Hagell, A. (2007). Nature of risk and resilience in adolescent. In Coleman and Hagell (Eds) *Adolescence, risk and resilience against the odds*. (pp. 2-17), John Wiley & Sons. (Ebook).
- Çeçen, A. R. (2008). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu yordamada bireysel bütünlük (tutarlılık) duygusu, aile bütünlük duygusu ve benlik saygısı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 4(1), 19-30.
- Çelik, M., Sanberk, İ., & Deveci, F. (2017). Öğretmen adaylarının yaşam doyumlarının yordayıcısı olarak psikolojik dayanıklılık ve umutsuzluk. *İlköğretim Online*, 16(2), 654-662.
- Deniz, M. E., Arslan, C., Özyeşil, Z., & İzmirli, M. (2012). Öz-Anlayış, yaşam doyumunu, negatif ve pozitif duygu: Türk ve diğer ülke üniversite öğrencileri arasında bir karşılaştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 428-446.

- Deniz, M. E., Kesici, Ş., & Sümer, A. S. (2008). The validity and reliability of the Turkish version of the Self-Compassion Scale. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 36(9), 1151-1160.
- Desmond, T. (2015). *Self Compassion in Psychotherapy-Mindfulness Based Practices for Healing and Transformation*. WW Norton and Company (Ebook).
- Diener E. (1984) Subjective Well Being. *Psychological Bulletin* 95(3), 542-575.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75.
- Diener, E., Inglehart, R., & Tay, L. (2013). Theory and validity of life satisfaction scales. *Social Indicators Research*, 112(3), 497-527.
- Diener E. & Suh E. M. (2000). Measuring Subjective Well-Being to Compare the Quality of Life of Cultures. In E. Diener ve E. M. Suh (Eds), *Culture and Subjective Well-Being* (pp. 3-12). The Mit Press.
- Diener, E., & Suh, E. M. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social indicators research*, 40(1), 189-216.
- Dilmaç, B. & Ekşi, H. (2008). Meslek yüksek okullarında öğrenim gören öğrencilerin yaşam doyumları ve benlik saygılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 279-289.
- Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Ehret, A. M., Joormann, J., & Berking, M. (2015). Examining risk and resilience factors for depression: The role of self-criticism and self-compassion. *Cognition and Emotion*, 29(8), 1496-1504.
- Eryılmaz, S. (2012). *Üniversite öğrencilerinde psikolojik sağlamlığı yordamada, yaşam doyumunu, benlik saygısı, iyimserlik ve kontrol odağının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Fraser, M. W., Galinsky, M. J., & Richman, J. M. (1999). Risk, protection, and resilience: Toward a Germer, C. K. (2009). *The mindful path to self-compassion: Freeing yourself from destructive thoughts and emotions*. New York: Guilford Press conceptual framework for social work practice. *Social work research*, 23(3), 131-143.
- Germer, C. K. (2009). *The mindful path to self-compassion: Freeing yourself from destructive thoughts and emotions*. New York: Guilford Press.
- Gizir, C. A. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113- 128.
- Goldstein, E. (2015). *Uncovering happiness: Overcoming depression with mindfulness and self-compassion*. Atria Books.
- Hayter, M. R., & Dorstyn, D. S. (2014). Resilience, self-esteem and self-compassion in adults with spina bifida. *Spinal cord*, 52, 167-171.
- Holinka, C. (2015). Stress, emotional intelligence, and life satisfaction in college students. *College Student Journal*, 49(2), 300-311.
- Kaplan, H. B. (1999). Toward An Understanding of Resilience. A Critical Review Of Definitions And Models. In M. D. Glantz ve J. L. Johnson (Eds.), *Resilience and Development Positive Life Adaptations* (pp.17-83). New York: Springer.

- Karacaoğlu, K., & Köktaş, G. (2016). Psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi olma ilişkisinde iyimserliğin aracı rolü: Hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 3(2), 119-127.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (22.basım). Ankara: Nobel.
- Kırdök, O. & Alibekiroğlu, P. B. (2016). Üniversite öğrencilerinde psikolojik doğum sırası ve yaşam doyumunun kariyer kararı yetkinlik beklentisini yordama gücünün incelenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 497-503.
- Kim Prieto, C., Diener, E., Tamir, M., Scollon, C., & Diener, M. (2005). Integrating the diverse definitions of happiness: A time-sequential framework of subjective well-being. *Journal of happiness Studies*, 6(3), 261-300.
- Kirkpatrick, K. L. (2005). *Enhancing self-compassion using a Gestalt two-chair intervention*. (Unpublished doctoral dissertation). The university of Texas at Austin.
- Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumunu düzeyinin karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış yüksek Lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Luthar, S. S. (2006). Resilience in development: A synthesis of research across five decades. In D. Cicchetti & D. J. Cohen (Eds), *Developmental Psychopathology, Risk, Disorder, and Adaptation* (pp. 739-795). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Lyubomirsky (2008). *The how of happiness, a scientific approach to getting the life you want*, New York:Penguin Books.
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. New York: The Guilford Press.
- Masten, A., S., Best, K., & Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2(4), 425-444.
- Masten, A. S., & Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53(2), 205-220.
- Masten A. S. & Garmezy, N. (1985). Risk, Vulnerability, and Protective Factors in Developmental Psychopathology. In B.B. Lahey ve A.E. Kazdin (Eds.), *Advances in Clinical Child Psychology Volume 8* (pp. 1-52). New York: Plenum Press. (Ebook).
- Moksnes, U. K., Lohre, A., Lillefjell, M., Byrne, D. G., & Haugan, G. (2014). The association between school stress, life satisfaction and depressive symptoms in adolescents: Life satisfaction as a potential mediator. *Social Indicators Research*, 125(1), 339-357.
- Myers, D. G., & Diener, E. (1995). Who is happy?. *Psychological science*, 6(1), 10-19.
- Neff, K. D. (2003a). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and identity*, 2(2), 85-101.
- Neff, K. D. (2003b). The development and validation of a scale to measure self-compassion. *Self and identity*, 2(3), 223-250.
- Neff, K. D. (2011). *Self Compassion: Stop beating yourself up and leave insecurity behind*. London:Hodder and Stoughton.

- Neff, K. D., & Dahm, K. A. (2015). Self-compassion: What it is, what it does, and How It Relates to Mindfulness. In B. D. Ostafin, M. D. Robinson, B. P. Meier (Eds), *Handbook of mindfulness and self-regulation*, (pp. 121-137). New York: Springer.
- Neff, K. D., & Faso, D. J. (2014). Self-compassion and well-being in parents of children with autism. *Mindfulness*, 6(4), 938-947.
- Neff, K. D., Rude, S. S. & Kirkpatrick, K. L. (2007). An examination of self-compassion in relation to positive psychological functioning and personality traits. *Journal of Research in Personality*, 41(4), 908-916.
- Özdemir, M., & Dilekmen, M. (2016). Eğitim fakültesi öğrencilerinin duygusal zeka ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 6(1), 98-113.
- Pina Watson, B., Jimenez, N., & Ojeda, L. (2014). Self Construal, career decision self efficacy, and perceived barriers predict mexican american women's life satisfaction. *The Career Development Quarterly*, 62(3), 210-223.
- Richardson, G. E. (2002). The metatheory of resilience and resiliency. *Journal of clinical psychology*, 58(3), 307-321.
- Rourke, N. (2004) Psychological resilience and the well-being of widowed women, *Ageing International*, 29(3), 267-280.
- Shi, M., Wang, X., Bian, Y., & Wang, L. (2015). The mediating role of resilience in the relationship between stress and life satisfaction among Chinese medical students: a cross-sectional study. *BMC medical education*, 15(16), 1-7.
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., & Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: assessing the ability to bounce back. *International journal of behavioral medicine*, 15(3), 194-200.
- Smith, J. L. (2015). Self-compassion and resilience in senior living residents. *Seniors Housing and Care Journal*, 23, 16-31.
- Sünbül, E., C. (2016). *Üniversite öğrencilerinin öz duyarlılık ve yaşam doyumunu düzeylerinin olumlu sosyal davranış eğilimlerini yordayıcı rolünün incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Şahin D. (2014). *Öğretmenlerin öz duyarlıklarının psikolojik sağlık ve yaşam doyumunu açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Şahin-Baltacı, H., & Karatas, Z. (2015). Perceived social support, depression and life satisfaction as the predictor of the resilience of secondary school students: The case of Burdur. *Eurasian Journal of Educational Research*, 60, 111-130.
- Şenol-Durak, E., Durak, M., & Gençöz, T. (2006). Development of work stress scale for correctional officers. *Journal of occupational rehabilitation*, 16(1), 157-168.
- Tagay, Ö. (2015). Contact disturbances, self-esteem and life satisfaction of university students: a structural equation modelling study. *Eurasian Journal of Educational Research*, 58, 113-132.
- Topbaşoğlu Altan & Çivitçi (2017). Öfke ve yaşam doyumları arasındaki ilişkide affetmenin düzenleyici rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 308-327.

- Uz Baş, A. (2011). Investigating levels and predictors of life satisfaction among prospective teachers. *Eğitim Araştırmaları- Eurasian Journal of Educational*, 44, 71-88.
- Uz Baş, A., & Yurdabakan, İ. (2017). Psikolojik sağlamlık ve okul ikliminin ortaokul öğrencilerinin yaşam doyumunu yordama gücü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(41), 202-214.
- Ülker Tümlü, G., & Reçepoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doymu arasındaki ilişki. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3), 205-213.
- Veenhoven, R. (1991). Is Happiness Relative?. *Social Indicators Research*, 24(1), 1-34.
- Veenhoven(1996). The Study of Life Satisfaction. In W.E. Saris, R. Veenhoven, A. C. Scherpenzeel & B. Bunting (Eds.), *A comparative study of satisfaction with life in Europe* (pp. 11-48), <https://personal.eur.nl/veenhoven/Pub1990s/96d-full.pdf> Erişim tarihi: 30.09.2017.
- Warren, R., Smeets, E. & Neff, K. D. (2016). Self-criticism and self-compassion: Risk and resilience for psychopathology. *Current Psychiatry*, 15(12), 18-32.
- Welford, M. (2013). *The Power of Self-compassion: Using Compassion-focused Therapy to End Self-criticism and Build Self-confidence*. Oakland: New Harbinger Publications.
- Wright, M. O'D. & Masten, A. S. (2005). Resilience processes in development: Four waves of research on positive adaptation in the context of adversity. In S. Goldstein & R. B. Brooks (Eds.), *Handbook of resilience in children (1nd ed.)* (pp. 17-37). New York: Springer.
- Yang X. & Mak, W.W. (2016). The differential moderating roles of self compassion and mindfulness in self stigma and well being among people living with mental illness or HIV. *Mindfulness*, 8(3), 595-602.
- Yang, Y., Zhang, M., & Kou, Y. (2016). Self-compassion and life satisfaction: The mediating role of hope. *Personality and Individual Differences*, 98, 91-95.
- Yalnızca-Yıldırım, S. (2015). *Lise öğrencilerinde yaşam doyumunun yordayıcıları olarak anne-baba tutumu ve duygusal zeka*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yıkılmaz, M. ve Demir Güdül, M. (2015). Üniversite öğrencilerinde yaşam doymu, yaşamda anlam ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkiler. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(2), 297-315.

TİMURLU MİRZALAR MESELESİ

Mehibe ŞAHBAZ¹

ÖZ

Timur'un kendisinden sonra haleflerine bıraktığı devlet, gerek idari gerekse askeri bakımdan Türk-Moğol unsurlarının yanı sıra İran unsurlarının çok daha ağır bastığı İslam kültüründen oluşmaktaydı. Bu unsurların birbirleriyle münasebetleri ise o dönem başta olan hükümdarın tutumuna göre farklılık göstermektedir. Timurlu Devletindeki devlet anlayışına göre taht hükümdar ailesinin ortak malı sayılırdı. Bundan dolayıdır ki hükümdar ailesine mensup herkesin tahta çıkma hakkı vardı. Devlet teşkilatında belli bir kuralın olmayışı Timur'un veliahtları arasında taht kavgalarının yaşanmasına neden olmuştur. Timurlu devlet geleneğine göre şehzadeler (mirzalar) geleceğin hükümdarları olmak için eyalet merkezlerine gönderilirdi. Gittikleri yerlerde mirzalar bölgenin hâkimi olarak devletin her alandaki işleyişi ile ilgili seçkin ve tecrübeli atabegler eşliğinde eğitim alarak tecrübe kazanırlardı. Timur kendisinden sonra başa geçecek olan haleflerine büyük önem vermekteydi. Ölümünden sonra olası bir taht kavgalarını önlemek için daha sağlıklıdayken kendisinden sonra Pir Muhammed'in Timurlu devletinin başına geçmesini istemiş ise de diğer mirzalar ve birçok devlet erkânı bu vasiyeti yerine getirmemiştir. Timur'un ölümünden sonra kendisine veliaht gösterdiği Pir Muhammed b. Cihangir'in dışında kendisinde kuvvet gösteren mirzalar hâkimiyet sahalarında adlarına hutbe okutarak ve sikke kestirerek hükümdar olmak için mücadeleler başlatmışlardır. Timur'dan sonra oğulları, torunları ve emirleri arasında yıllarca sürecek mücadeleler sonucunda Orta Asya ile Ön Asya'nın hatırı sayılır kuvvetleri arasında olan Timurlu devleti çökmeye yüz tutmuştur. Timur'un halefleri her ne kadar birbirleri arasında bazen ittifaklar, hudutlar ve diğer meselelerde hakkında anlaşmalar yapmış olsalar da uzun süreli bu anlaşmalara sadık kalmamış, anlaşmalar ihlal edilmiştir. Bu anlaşmaların ihlalleri de her seferinde yeni anlaşmazlıklara sebep olmuş ve Timurlu Devletinde Mirzalar meselesinin yaşanmasına neden olmuştur.

Anahtar kelimeler: Hâkimiyet, Taht Kavgaları, Mirzalar, İktidar

THE ISSUE OF TİMURLU MİRZAS

ABSTRACT

After Timur's state itself had left their successors, both sides of the Turkish-Mongolian administrative and military elements of care as well as Islamic culture consisted of much heavier elements of the Iranian press. Their relationship with each of these elements varies according to the attitude of the rulers of the first period. According to the understanding of the state of the Timurid State it was considered common property of the family throne ruler.

¹ Öğr. Gör.Dr. Çukurova Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Bölümü, e-posta: mevhibesavas@gmail.com

Derleme, Gönderim Tarihi:24.02.2018 Kabul Tarihi:13.09.2018

This is why the rulers of family members everyone had the right to the throne. The absence of a specific rule in the State organization has led to the emergence of Tamerlane's heir to the throne fight between. According to the Timurid state tradition princes (Mirza's) were sent to the central state to become ruler of the future. Wherever they went as the judge of the state of Mirza Atabeg elite and experienced in all areas related to the functioning of the education they gained experience in taking accompaniment. Timur was of great importance to give to his successor who will take the lead after himself. After more health in order to prevent possible for the throne after the death of Pir Muhammad himself if he wanted to head of the Timurid state mirza and many other state officials have been fulfilling this testament. After Timur's death showed him heir Pir Muhammad b. outside the mirza bellicose forces are showing itself to sermons by reading their names and their territorial dominance began to fight coin were to be cut by the rulers. After Tamerlane sons, grandsons and orders the sake of Front Asia and Central Asia as a result of years long struggle between states that there has been a collapse of the Timurid counted among the forces. Timur's successors, although sometimes alliances between each other, they have made agreements on borders and other issues in the long term agreements not say faithful to this agreement has been violated. Violations of these agreements also led to new disputes at a time and Timurid Led to the emergence of the State of Mirza matters.

Keywords: Domination, A Fight for The Throne, Mirza, Power

Giriş

Türklerin Aksak, İranlıların Timurleng, Avrupalılarında Tamerlane diye adlandırdıkları Timur, Timurlu Devletini 771/1370'de kurdu. Timur Maverünnehir'in karışık durumundan faydalanarak başlatmış olduğu mücadelelerden başarıyla çıkmıştır. Timur ilk olarak Belh şehrinde tahta çıkarak birçok emir ve beyleri kendisine bağladı (Togan,1972:75).Daha sonra Belh'ten ayrılarak Semerkant'ı Timurlu Devletinin başkenti yaptı. Timur otuz yıllık fütuhâtı boyunca (1370-1405) doğuda Altay dağlarına, batıda Karadeniz ve Akdeniz'e, güneyde Hindistan'a kadar uzanan bir imparatorluk kurmuştur (Baymirza Hayit,1995:2). Timur haleflerine büyük önem vermiş ve bizzat kendisi tarafından çeşitli eyaletlere ve memleketlere bu haleflerini bey ve vali olarak gittikleri yerlerde yarı hükümdar gibi hüküm sürmüşlerdir. Timur sağlığında Timur'un oğullarından Cihangir 1376 yılında, Ömer Şeyh ise 1394 yılında vefat etmişti (Şami,1987:88). Üçüncü oğlu mirza Miranşah'ı da 1399 yılında Azerbaycan valiliğine tayin etmişti. Ancak mirza Miranşah burada valiliği sırasında atından düşmüş ve bu kaza sonucunda da akli dengesini yitirmişti (Yezdi, 2013:286). Miranşah'ın rahatsızlığından dolayı Timur, Anadolu ve Suriye sınırlarına kadar olan Azerbaycan bölgelerine Ömer Mirza b. Miranşah'ı vali olarak tayin etmiştir (Şami,1987:98). Ayrıca Fars bölgesi, Irak, Arap ve Irak-ı Acem bölgesindeki Timurlu mirzaları da ona tabi olacaktı. Bu şekilde Timur oğlu Miranşah'ı, Miranşah'ın oğlu Ömer Mirza'nın buyruk ve vasiliği altına almış oluyordu (Şami,1987:102). Timur en küçük oğlu Şahrüh'u 1396'da Horasan'a genel vali olarak tayin etmişti (İbn Arapşah,1407:46).Timur'un vefat ettiği yılda 1405'de Şahrüh Horasanda, torunu Pir Muhammed b. Cihangir Afganistan'ı, Ömer b. Miranşah ve Ebubekir b.Miranşah Azerbaycan ve Bağdat'ı, Pir Muhammed b. Ömer Şeyh, Rüstem b. Ömer Şeyh ve İskender

b. Ömer Şeyh İran ve Irak'ı idare etmekteydiler. Halil Sultan b.Miransah, yapılacak olan Çin seferi için Taşkent'de hazırlıklar yapmaktaydı. Ancak bazı kaynaklarda da Pir Muhammed b. Ömer Şeyh Şiraz'da Rüstem b. Ömer Şeyh İsfahanda İskender b. Ömer Şeyh'in Hemadan'da olduğunu yazmaktadırlar (Aka,1991:66).Timur 14 Şubat 1405 yılında vefat etmiş ve kendisinden sonrada varis olarak Pir Muhammed b. Cihangir'in geçmesini istemiştir. Ancak Timur'un halefleri yani oğulları ve gerçekte Timur'a derinden bağlı kalmış ve saygıda kusur etmemişlerse de Timur'un bizzat kendisi tarafından tahtına varis olarak gösterdiği Pir Muhammed b.Cihangir'in tahta geçmesine razı olmamışlardır (Aka,1991:34). Kendisinde kuvvet gören herkes kendi hâkimiyetleri sahasında adlarına hutbe okutup, sikke kestirerek yarı müstakil bir hükümdar olma iddiasıyla harekete geçmişlerdir. Bundan böyle Timurlu devletinde mirzalar arasında taht mücadeleleri başlamıştır (Thackston, 1999:518).

Timurlu Devletinde Hâkimiyet Anlayışı

Öncelikli olarak bir devletin yapısı ve hâkimiyet anlayışı kendisini kuran milletin kültürüyle doğrudan alakalıdır. Ancak Aynı millet tarafından farklı zamanlarda ve mekânlarda kurulan devletler benzer özellikler taşımaktadırlar. Timurlu Devleti de hâkim olduğu coğrafya itibarıyla Türk devlet ve hâkimiyet anlayışından etkilenmiştir (Kafalı,336). Bu sebepten dolayı Timurlu devletindeki hâkimiyet anlayışı ile Türklerdeki hakimiyet anlayışı hemen hemen aynıdır (Yüksel,2009:39).Türk devletlerinde hükümdarların Tanrı tarafından kut özelliğini taşıdığına inanılmaktaydı. Kut Türklerce kutsal kabul edilen Gökteki tanrı tarafından verilmekteydi. Kut anlayışına göre Tanrı Türk hakanlarını korumakla kalmayıp, bu hakanlara ilahi destek verip zaferler kazandırmaktaydı (Barthold,1990:195). Yine Türk devletlerindeki inanca göre kağan unvanını sadece Tanrı tarafından seçilmiş bir soydan gelen kimseler taşıyabilirdi (Manz, 2000:259). Tanrı tarafından seçilmiş bir soydan gelen ve kut ile tahta oturtulan Türk hükümdarı, Tanrının yeryüzündeki temsilcisi sayılırdı. Tüm yeryüzünü yönetme hakkına sahipti. “Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar tüm memleketlere hâkim olmak” şeklinde Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi'ni gerçekleştirmek için tüm hayatlarını seferler düzenleyerek geçirirlerdi (Ögel,1982:14). Barlas kabilesine mensup olan, Türk- İslam kültür ve geleneklerinin hâkim olduğu Maverâünnahir'de yetişen Timur gerek iktidarlığının meşruiyetini sağlamak gerekse içerisinde yetiştiği kültürle ters düşmemek için Türk ve Moğol hükümdarları gibi geleneksel Türk hâkimiyet anlayışına sahipti (Kafesoğlu,1996:152). Timurlulardaki devlet anlayışına göre hükümdara “Tahta oturtulmak üzere Allah tarafından seçilmiş bir kimse olarak” bakılmaktaydı. Devlet anlayışlarına göre Allah, Timur'u devlet ve saadet için yaratmıştır (Şami,1987:24). Kut'un Tanrı tarafından seçilmiş soydan gelen bir kimseye verildiği inancı, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Timurlu devletinde de karşımıza çıkmaktadır. Timur Çağatay topraklarına iktidara talip olmuş birisi olarak seçilmiş bir soydan gelmesi gerekiyordu. Çağatay topraklarında da seçilmiş soy olarak da Cengiz Han ve onun soyundan gelenler kabul görmekteydi (Togan,1932:196). Timur'un Han olabilmesi için Cengiz Han soyundan gelmesi şarttı (Aka, 2012:177). Bu sebepten dolayıdır ki Timur Çağatay emirlerinin yapmış olduğu tahta oturamamıştır (Yüksel, 2009:44). Timur Cengiz soyundan gelen Kazan Han'ın kızı Saray Mülk Hanımla evlenip Han damadı anlamına gelen Küregen (Gürgan) lakabını alarak

iktidarlığını da meşrulaştırmıştır (Clavijo,1881:23). Daha sonra da çocuklarını da Cengiz Han soyundan gelen kızlarla evlendirerek çocuklarının da aynı unvanı almalarını sağlamıştır (Yüksel,2001:8). Timur bu unvanı resmi yazışmalarda ve paralarda kullanarak daha da pekiştirmiştir (Yüksel,2009:44). Timur'un hakimiyetinin meşrutiyeti, Cengiz Han ile olan ırki bağının yanı sıra kendini ataları vasıtasıyla aralarında özel bir bağ olan Çağatay hanedanının koruyucusu konumunda görmesiydi (Şami,1987:56). Timur'un sahip olduğu hâkimiyet anlayışı ve ilahi meşruiyet fikrini kendisinde sonra gelen çocukları ve torunları aynen devam ettirmiştir (Manz, 2000:258).

Timur'un Ölümünden Sonra Yaşanan Taht Kavgaları ve Mirzaların Tahta Çıkışları

Timurlu Devletinde veraset sistemi gereği taht hükümdar ailesinin ortak malı kabul edilmekte ve bu sisteme göre hükümdar ailesine mensup herkes tahta hak iddia etmekteydi. Bu durum Timur'u düşündürmüş olup kendince iki defa öldüğüne dair asılsız haberler çıkartmıştır. Nitekim Timur bu endişelerinde haklı çıkmıştır (Yezdi,2013:301). Timur'un Otrar'da çok kısa süren bir hastalık sonucu ölmesi (Şimşirli,2017:213) ordugâhta büyük bir üzüntüye ve karışıklığa yol açmıştı. Ortam hazırlandıktan sonra, Emir Şeyh Nureddin Şah Melik ve ileri gelen bazı beyler Timur'un vasiyetini yerine getirmek için birlikte hareket edeceklerine dair yemin ederek, sağ ve sol kolda bulunan Mirzalar ile beylere ölüm haberini bildirmek üzere adamlar göndermişlerdi. Ayrıca Gaznin taraflarında bulunan Mirza Pir Muhammed'e bir haberci gönderilerek, dedesinin ölümü ve kendisinin veliaht tayin edildiğini acele olarak Semerkant'a gitmesi gerektiği bildirilmiştir. Herat'daki Şahruh'a Tebriz'deki Mirza Ömer'e Bağdatdaki Ebubekir ve Miranşah'ada mektuplar ile ölüm haberi duyurulmuş, gaflette bulunmadan kendi bölgelerinin muhafazasına çalışmaları bildirilmişti (Aka,1991:49). Ölüm olayı üzerinden birkaç gün geçip ortalık yatışınca, Otrar'da bulunan beyler, hanımlar ile yeniden görüşerek daha birkaç gün önce Timur'un vasiyetini muhakkak yerine getireceklerine dair söz verip, yemin ettikleri halde son anda fikirlerini değiştirmişlerdir. Şimdi ise Timur'un veliaht tayin etmiş olduğu Pir Muhammed'i kendilerinin de veliaht olarak kabul ettiklerini ancak Pir Muhammed'in Kandahar'da, çok uzakta olduğunu, kendilerinin ise Moğollar üzerine gittiklerini eğer Pir Muhammed'in gelmesi beklenecek olursa çok geç olacağını bahane ederek Şahruh'un başa geçmesini istemişlerdir (Barthold,1997:38). Onlara göre Şahruh'un Semerkant'a gelmesi ile ülke huzura kavuşmuş olacaktı. Timur öldükten sonra onun vasiyeti yerine getirilmemiştir. Timur'un vasiyetinin yerine getirilmemesinde iki olayın etkisi vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi ülkenin savaş halinde olması ve Pir Muhammed'in çok uzakta olduğu şayet beklenecek olursa ülkenin menfaatine zarar vereceği düşünülmüştür (Yüksel,2009:28). İkinci olay ise Timur'un kızıdan olan torunu Sultan Hüseyin ile Taşkent'te bulunan beylerin Timur'un ölümü üzerine Semerkant'ı ele geçirmek için bin kişilik bir kuvvetle harekete geçmeleridir (Yezdi,2013: 452). Sultan Hüseyin'in ayaklanması üzerine Hudaydad Hüseyini ve Arlat Yadigarşah Taşkent'de bulunan sağ kol beyleri, beyler, Otrar'dan bu haber gelmeden önce Halil Sultanı hükümdar kabul ederek ona biat etmişlerdir (Yezdi,2013: 452). Bu biat haberini duyan Şeyh Nurettin ve Şah Malik merkez ordu beyleri ve hatunlar ile görüşmeden Halil Sultanın hükümdarlığını tanıyan bu beyleri kınamışlardır. Merkez ordu beyleri Taşkent'teki beylere tekrardan haber göndererek Halil Sultan'a ettikleri biat'tan geri

dönmelerini istemişlerdir (Aka, 1994:65). Daha sonra merkez ordu beyleri Mirza Uluğ Beğ ve İbrahim Sultanı alarak Sir Derya boylarından Semerkant'a herhangi bir fitneye meydan vermemek için geri dönmeye karar verdiler. Şah Melik Semerkant'ta düzeni sağlamak için önden gitmişti. Ancak Semerkant'a vardığında hiç beklemediği bir olayla karşılaştı. Halil Sultan Semerkant'a kalan Emir Argun Şah'a vaatlerde bulunarak Semerkant kalesini kendisi için muhafaza edip hiç kimseye kaleyi vermemesini sağlamıştı (Yezdi, 2013:489). Emir Şah Melik Semerkant'a vardığında kalenin kapılarının tutulup muhafaza altında olduğunu görerek geri döndü, Şeyh Nurettin şehre dahi alınmayarak geri dönmek zorunda kaldı (Aka,1988:214).Taşkent'te bulunan Halil Sultan Timur'un vasiyetine sadık kalacağına dair bir ahitname yazmasına rağmen emrindeki bazı beylerle Semerkant'a yürüdü. Bunu haber alan merkez ordu beyleri Buhara ya gitmek için yola koyuldular. Yolda Semerkant muhafızı Argun şaha bir mektup yollayarak “ *Kapıları açmamalarının sebebinin düşmanlıktan olmayıp, Timur'un vasiyetinin yerine gelmesi için olduğunu, eğer Halil Sultan gelirse ona da kapıları kapayıp, Pir Muhammed gelinceye kadar bu şekilde hareket edeceklerini*” yazıyordu. Ancak merkez ordu beyleri mektubu gönderdikten iki üç gün sonra Semerkant'ı Halil Sultan'ın teslim aldığını öğrendiler (Babür,1970:46). Halil Sultan Taşkent'ten, Semerkant'ta gelerek Emir Argunşah ve Hoca Yusuf tarafından karşılanarak şehrin, kalenin ve hazinenin anahtarlarını teslim aldı. Timur' un vasiyetini yerine getirmiş olmak için Muhammed Sultan'ın daha dokuz yaşında oğlu Mirza Muhammed Cihangir'i han ilan etti (Barthold,1997:65). Tüm yazışma ve fermanlarda her ne kadar da Muhammed Cihangir'in adı konulmaktaysa da asıl kudret ve idare Halil Sultan'ın elindeydi (Levy,1993:145).

Halil Sultan ile Pir Muhammed Arasında Yapılan Taht Mücadeleleri

Halil Sultan devletin kudretini ve idaresini ele geçirince Semerkant'taki karışık durumu kendi lehine düzeltebilmek ve buradaki beyleri kendisine daha da bağlamak için ileri gelen beylere oldukça cömert davranarak bol bol bahşiş ve armağanlar dağıtmaktan çekinmemiştir (Aka,1991:38). Sultan Hüseyin ortada hiçbir sebep yok iken Andhoy civarlarında Şahrüh'un tarafından ayrılarak Halil Sultanın yanına geçti. Bu duruma Halil Sultan çok memnun oldu. Daha evvel Timur'a ait olan hazineyi Pir Sultana göndereceğine dair söz veren Halil Sultan hazineyi vermekten vazgeçti. Bununla da yetinmeyip hazineyi kendi hazinesine kattı (Tacü's Selmani, 1999:157). Dedesinin ölüm haberini alan ve veliaht olarak tayin edilen Pir Muhammed hüküm sürdüğü topraklardan Semerkant'a doğru yola çıkmış ancak Halil Sultan bunu haber alınca ileri gelen beylerini Sultan Hüseyin'in idaresinde otuz bin kişilik kuvvetle Pir Muhammedin üzerine göndermiştir. Ancak ordu Belh yakınlarına geldiğinde beylerden Pir Ali Taz Sultan Hüseyin'i saltanat vaatleriyle kandırılmış ayrıca da orduyla da ilgili işlerin görüşüleceği söylenilip davet edilen beylerin bir kısmı öldürülmüş bir kısmı da bağlılık yemini ederek serbest bırakılmıştır (Tacü's Selmani, 1999:51).

Daha sonra Sultan Hüseyin tahtı ele geçirmek için Semerkant'a yola çıkarak Baş şehirde karşısında Halil Sultan'ı bulmuştur. Henüz savaş başlamamıştı ki Sultan Hüseyin'e daha önce biat eden beyler Halil Sultan'ın tarafına geçti. Bu olay karşısında ne yapacağını bilemeyen Sultan Hüseyin Belh taraflarına kaçmıştır(Tacü's Selmani, 1999:52). Halil Sultan onu takip etmemiş ise de Sultan Hüseyin'in Süleyman'a sığınması Pir Muhammed'i

kızdırmıştır. Ayrıca Sultan Hüseyin'in Hanike hanımı zorla nikâhına alması ve Pir Muhammed'in Sultan Hüseyin'i Süleyman Şah'tan istemesi ve Süleyman Şahın bu isteğe itibar etmemesi üzerine Pir Muhammed onların üzerlerine yürümüştür (Aka,1988:229). Bu mücadeleyi kaybeden Süleyman Şah ve Sultan Hüseyin Herat'a giderek Şahruh'a sığındılar. Pir Muhammed Sultan Hüseyin'in yaptıklarını Şahruh'a anlatarak öldürülmesini istemiş ve bu isteğini de Şahruh yerine getirmiştir. Sultan Hüseyin'in öldürüldüğünü öğrenen Süleyman Şah isyan ederek Halil Sultana sığınmıştır (İbn Arapşah,1407:63).Sultan Hüseyin'in öldürülmesi ile Pir Muhammed rakiplerinden birinden kurtulmuştu. Pir Muhammed bir taraftan Halil Sultana elçiler göndererek "*Merhum Sahipkiranın taht ve saltanatın Halil'e ait olacağına dair hiçbir zaman vasiyet buyurmadığını*" söylemesi üzerine Halil Sultan şu cevabı vermiştir "*Her ne kadar emir beni vasiyet etmemişse de, Emir'e taht ve memleketi veren kim ise, bana da verdi*"(Aka,1988:229). Halil Sultanın bu cevabı üzerine Pir Muhammed daha da öfkelenerek bir an evvel Semerkant'ın alınmasını istiyordu. 1406 yılında Pir Muhammed'in ile Sultan Halil'in kuvvetleri Karşı suyu kıyısında karşılaştılar. Burada yapılan savaşı Halil Sultan kazanınca Pir Muhammed Belh'e, Uluğ Beğ ve Şah Melik de Horasan'a kaçtılar (Tacü's Selmani, 1999:92).Hemen arkasından Şah Melik ve Uluğ Beğ Şahruh'a durumu anlatmışlar ve Halil Sultan da Şahruh'a adamlarından birini göndererek özür dilemiş daha evvel aralarında yapılan anlaşmaya sadık kaldığını bildirmiştir. Bu arada Halil Sultan Pir Muhammed'in beylerbeyi Pir Ali Taz'a Pir Muhammedi ortadan kaldırırsa bunun karşılığında Pir Muhammed'in hâkim olduğu toprakları vereceğini söylemiş ve bunun üzerine de Pir Ali Taz, Pir Muhammedi öldürtmüştür. Durumu haber alan Şahruh vakit kaybetmeden Pir Ali Taz üzerine kuvvetler gönderdiyse de Pir Ali Taz kaçmayı başarmıştır. Halil Sultan ile Şahruh arasında savaş hazırlıkları sürerken taraflar kendi aralarında tekrar anlaşmaya vardılar. Şahruh, Belh ve civarını Pir Muhammed'in oğluna verdi (İbn Arapşah,1407:56). Halil Sultanın giriştiği her mücadeleyi kaybetmesi halkta ve orduda huzursuzluğa sebep olmuştu. Ayrıca oldukça genç ve tecrübesiz hükümdarın savurganlığı sonucu hazinenin boşalması da ülkeyi zor duruma sokmuştu. Halil Sultanın Şad Mülk adlı çok sevdiği eşi de devlet işlerine fazlasıyla müdahalede bulunması rahatsızlık yaratmıştı. Ayrıca Hanedan üyeleri kadınların düşük rütbeli kişilerle zorla evlendirilmesi hoşnutsuzluk yaratıyordu (Tacü's Selmani, 1999:162). Hundaydad ve Şeyh Nurettin Şahruh'tan bu duruma bir son vermesini istemişlerdir. Nihayet yapılan savaşta Halil Sultan kaybederek Rey şehrine çekilmek zorunda kalmıştır (Devletşah,1977:54).

Halil Sultan ile Şahruh Arasındaki Yapılan Taht Mücadeleleri

Halil Sultan Timur öldükten sonra hiç zorlanmadan Semerkant'a geldi. Çünkü başkentteki beylerle bir ittifak yaparak şehri kendisinin dışında hiç kimseye teslim etmezlerse onları büyük mükâfatlarla ödüllendireceğini söylemişti. Bu teklif üzerine Halil Sultanı Semerkant'a Argun Şah ve devlet erkânı karşıladı (Yezdi,2013:461). Şahruh'ta babası Timur'un ölüm haberini alınca her ne kadar Timur' un vasiyeti gereği Timurlu devletin başına Pir Sultanın geçeceği belirlense de Şahruh ne olup bittiğini öğrenmek için adamlarından birisini başkente Semerkant'a gönderdi (Yezdi, 2013:461). Timur'un öldüğü sıralarda Batı Horasan, Sistan ve Mazenderan Şahruh'a tabi idi. Halil Sultanın Semerkant'ta

tahtın başına geçtiğini öğrenen Şahruh, Buhara da bulunan oğulları Uluğ Beğ ve İbrahim'i Sultan Halil'in kuşatma altına aldığını öğrenince derhal harekete geçerek Ceyhun kıyılarına kadar geldi. Buradan Halil Sultana mektup yazarak aradaki anlaşmazlığı barışçıl bir yoldan çözülmesi teklifinde bulundu. Bunun üzerine Halil sultan Amcası Şahruh'un teklifini kabul etti (Aka, 1994:68). Anlaşma gereği Uluğ Beğ ve İbrahim Buhara'dan adamları ve mallarıyla birlikte sağ salim gidecekti. Bu anlaşmadan sonra Şahruh Herat'a döndü. Ancak Şahruh ile Halil Sultan birbirlerine karşı daima tetikte olarak birbirlerinin hareketlerini kolluyorlardı. Bu arada Şahruh Buhara'daki şeyhlerle münasebette bulunuyor ve Halil Sultanın gücünü zayıflatmaya çalışıyordu (Roemer,1974:351). Bu münasebetleri öğrenen Halil Sultan şeyhi İslam dinini yaymasını için bozkırlara gönderdi. Şahruh, Halil Sultanla olan mücadelesini yalnız silahla değil, diplomasi aracılığıyla da sürdürüyordu. Halil Sultan dedesi ve babası gibi kurnaz olmadığı için bu tehlikeyi sezememişti. Çok genç yaşta tahta çıkmasının yanı sıra çocukça bir ruha sahipti. Kendisine ihanet edenleri bağışlamakla kalmıyor askerlerini onların emrine veriyordu. Nitekim Şeyh Nurettin ve Hudaydad ile Şahruh zaman zaman irtibatla olup Halil Sultana karşı birlikte hareket etmişlerdir (Barthold, 1997:56).1407 yılında Şahruh Pir Muhammed'in öcünü alma bahanesiyle Belhi almak için harekete geçti ve şehri işgal etti. Bu hareket üzerine Halil Sultan amcası Şahruh'un ilerleyişine tedbir almak için Tebriz'e geldi. Tebriz'de ırmak kıyısındaki eski bir kaleyi yeniden inşa ettirdi. Şahruhta buna karşılık Timur'un 1370 yılında yıktığı kaleyi onarttı. Bu olaylara rağmen her iki tarafta barıştan yanaydı ve her iki tarafta bu duruma razı oldular. Halil Sultan adamlarından Allahdad'ı, Şahruh ise Emir Mızrab'ı Tebriz kıyısına göndererek karşılıklı hediyeleşmişlerdir (İbn Arapşah,1407:203) Ancak Şahruh bu sefer barışın devamında samimi değildi. Sultan Halil'in düşmanlarıyla ilişkilerini sıkı tutmaya çalışıyor ve Maverünehri'yi ele geçirmek için zemin oluşturmaya çalışıyordu (İbn Arapşah,1407:149). Sultan Halil'e karşı ahali ve asker mensupları arasında başlayan hoşnutsuzlukları daha da körükledi. 1407 yılında tüm Timurlu ülkesi genelinde baş gösteren kıtlık Sultan Halil'e karşı başlatılan bu hoşnutsuzluğun daha da artmasına neden oldu (Barthold, 1997:63). Sultan Halil'in başarısızlık ve savurganlıkları halkı canından bezdirmişti. 1409 yılına gelindiğinde her iki taraf arasında savaş kaçınılmaz olmuştu. Şahruh ordusu ile Badgiste Halil ise Şehrisebzde bulunmaktaydı. Şahruh ordusu ile Semerkant'a harekete geçti. Ancak Amu Derya kıyısına geldiğinde Hudaydad Şahruh'a bir elçi göndererek, Maverünehri Cihangire vermeye razı olduğu takdirde Halil Sultan kendisine teslim edeceğini bildirdi. Şeyhülislamın buyruğu ile Allahdad ve öteki beğler savaştan vazgeçmişti (İbn Arapşah,1407:213). Bu arada Hudaydad Halil Sultanı ve eşi Şad Müлкü olarak Semerkant'tan ayrıldı. Şahruh Huzar'dan kendi atabegi Alâeddin Alike Kükeltaş'ı ve bazı ileri gelen beğleri Semerkant'a gönderdi. Kendisi de Yamaya giderek orada mirzalar tarafından karşılanarak bir damla kan dökülmeden Semerkant'a girdi. 1409 yılında savaş hareketlerine kısa süre son verildi. Timurlu devletinin hükümdarı oldu (Tüzükat-ı Timurin ve Cengiz Yasası, 1974:58).

Şahruh'un Timurlu Tahtına Geçmesi ve Yaşan Olaylar

Şahruh hükümdar olur olmaz devletin merkezini Herat'a taşıdı. Semerkant'ın hâkimiyetini oğlu Uluğ Beğ'e vermişti. Askeri ve idari işleri yapması içinde en dirayetli

atabeglerinden olan Şah Melik'i görevlendirmişti (Alan,2016:97). Diğer oğlu İbrahim Sultanı Belh'e, Ömer Şeyhin Emirek Ahmedî Ferganaya, Pir Muhammed'in oğlu Mirza Kayduyu Kandeharın hâkimiyetine vermişti. Timur'un ölümünden bu yana yapılan saltanat mücadeleleri ufak tefek olaylar dışında sona ermiş görünüyordu (Aka,2001:10). Şahruh Herat'a gelince komşu ülkelerden elçiler Maverâünnehr'in fatihini tebrik etmek için geldiler. Bu gelenler arasında Deş-ti Kıpçak ve Özbek ulusundan elçilerde bulunmaktaydı. Bu elçilerin geliş amaçları Timur ve Toktamış döneminde bozulan ilişkileri düzeltmekti (Yücel,1989:122). Şahruh ülkenin tamamında hâkimiyetini pekiştirmek için büyük mücadeleler verdi (Aka,2001:13). Şahruh 1420 yılına geldiğinde ülkesine sorunsuz bir şekilde hâkim oldu. Bu arada batıdaki mirzaların hâkim oldukları yerlerde başarıları sayesinde Azerbaycan ve Karakoyunlu devletine seferler düzenlediyse de tam olarak başarı sağlayamadı (Öztuna,1977:348).Böylece Şahruhun sağlığında Karakoyunlu meselesi çözülemedi. Timurlu devletinin yıkılışına kadar batı bölgesindeki sorunlar hiç eksik olmadı. Devletin yıkılışını etkileyen en önemli sorun oldu. Şahruh'un hâkimiyeti sırasında oğullarından Gıyaseddin Baysungur, İbrahim Sultan, Cuki Mirza vefat etti.Yanında sadece oğlu Uluğ Beğ kalmıştı (Roux,20144:344). Şahruh'un ve oğlu Uluğ Beğin Maverâünnehir'i hâkimiyeti almasını hazmedemeyen Emir Şeyh Nureddin isyan etmişti. Ancak iki defa Şah Melik tarafından ağır bir şekilde yenilgi almasına rağmen her fırsatta isyan etmeye devam ediyordu. Şahruh Herat'tan ayrılarak Emir Şeyh Nurettin'in üzerine yürüdü. 1410 yılının Temmuz ayında Semerkant yakınlarında Horasan kuvvetlerince Emir Şeyh Nurettin yenilgiye uğradı (Alan, 2016:98) . Ancak Emir Şeyh Nurettin, Savran'a gelerek ayaklanmasını sürdürmeye devam etti. Moğollarla işbirliği yapması bir sonuç vermedi. Nihayet Emir Şah Melik'in tuzağı sonucu eski arkadaşı Emir Hargudak tarafından öldürüldü. Şahruh istiklal sevdasına düşmüş olan eskiden Timur'un en sadık ve en ünlü beylerinden olan Emir Şeyh Nurettin'den kurtuldu. Bu arada Deşt-i Kıpçak bölgesinde kargaşalıklar başladı. Şahruh ve oğlu Uluğ Beğ tüm dikkatlerini batıya çevirdiler (Aka,1988:229).1413 yılında Herat'tan hareket eden Şahruh Nişapur'a geldiğinde yeğeni Mirza İskender'e haber göndererek Kara Yusuf'a haddini bildirmek için baharda hareket edeceğini ve Reyde kendisine katılmasını istemişti. Ancak İskender amcasına yardım edeceği yerde amcasının asıl maksadının kendisi olduğunu zannederek karşı çıkmış ve Horasan ile bağlantıyı sağlayarak tüm yolları tutmuş ve bununla da yetinmeyerek etrafındaki beylere haberler göndererek amcası Şahruh aleyhine harekete geçmeye çağırmıştır (Aka,1988:239). Bu durum karşısında Şahruh asıl hedefinden vazgeçerek İskender üzerine yürümeye karar verdi. İsfahanı kuşatarak İskender'in gözlerine mil çektii ve onu Baykara'nın yanına gönderdi. Daha sonra İsfahan'ı Rüstem'e, Hemedan ve Luristan'ı Baykara'ya, Fars bölgesini ise kendi oğlu İbrahim Sultan'a bırakarak Yezd üzerinden Herat'a döndü. Ancak İskender Baykara ile anlaşarak Şahruh'a karşı isyan etti (Aka,1994:60). Rüstem'e karşı bir kuvvet gönderdiyseler de yenilgi almışlardır İskender Kaşkayı aşireti tarafından ele geçirilip Rüstem'e teslim edilerek yine bu mirza tarafından öldürülmüştür (Barthold,1997:96). Baykara da Şiraz'a gitti. Bu olaylar Şah ruh'un canını sıkarak Fars bölgesine ikinci defa bir sefer yapmasına neden olmuştur. Şahruh Herattan İsfahana gelmiş burada Rüstem ile birleşerek Baykara'nın bulunduğu Şiraza gitmişler ve Baykara'yı itaat altına almışlardır. Hemedan ve Luristan hâkimliğinden alınıp Kandehar ve Germisir

tarafına gönderilmiştir. Şiraz'ı da oğlu İbrahim'in hâkimiyeti altına bırakmıştır. Fars bölgesinde Şahruh hâkimiyetini tanımayan Ömer Şeyhin oğullarının gücüne son vererek geniş bir bölgede hâkimiyetini sağlamıştır. Bu arada Timurlu devletinin hükümdarı Şahruh, bir taraftan Azerbaycan seferleri ve Karakoyunlu Meselesi, bir taraftan da Özbek saldırıları ve Osmanlı devleti ile uğraşıyordu (Abu Bakr-i Tirhani, 2014:265) Şahruh Karakoyunlu Seferinden dönmüş ve Herat'a gelmişti (Taşköpri-zade,1985:46). Başkentte iken bir suikast sonucu ağır bir şekilde yaralanmıştı. Ayrıca oğullarının sırayla ölümü Şahruh'u çok derinden sarsmış ve bu duruma fazla dayanamayan Şahruh çok hastalanmıştı.1444 yılında Şahruh'un hastalığını fırsat bilen torunu Muhammed Mirza ordusunu toplayarak dedesi Şahruh'a karşı isyan etti. Muhammed Mirza kısa sürede Isfahana hâkim oldu. Çok hasta olmasına rağmen Şahruh durumun ciddiyeti gereği harekete geçerek torunu Muhammed Mirzayı Isfahanda yendi. Şahruh bu isyana karşan seyyid, ulema ve şehrin ileri gelenlerinin ölüm emrini vererek Herata döndü. Şahruh'un hasta iken torununun kendisine karşı isyan etmesi onu fazlasıyla üzdü ve hastalığı daha da ağırlaştı (Aka,1988:239). Sonunda el ayaktan düşecek duruma gelmesi onun ölümünün yaklaştığını göstermekteydi. 1447 yılına Şahruh vefat etti. Şahruh'un sağlığında sadece Karakoyunlu Meselesi çözüme kavuşmamış diğer sorunlar çözümlenmiştir (Aka,1994:155).

Şahruh'un Ölümü Sonrası Ortaya Çıkan Taht Kavgaları ve Uluğ Beğ'in Tahta Çıkması ve Sonrasında Yaşana Olaylar

Şahruh'un öldükten sonra tek varisi Uluğ Beğ olmasına rağmen, torunları Ebul-Kasım Babür, Halil Mirza, Alaüddeve Mirza ve Muhammed Mirzada Timurlulardaki veraset sistemi gereği tahta hak iddia ederek mücadeleye başlamışlardır (Barthold, 1990:185). Uluğ Beğ Şahruh'un hayatta kalan tek oğlu olmasından dolayı tahtın kendisinin hakkı olduğunu iddia etmekteydi. Buna karşılık tedbir olsun diye Horasanı ele geçirmek için Amu derya kıyısına kadar geldi. Ancak kardeşi Muhammed Cuki'nin kendisinden önce bu ırmağı geçtiğini öğrenmişti. Ebubekir Mirzayı da kızını vereceği vaadiyle yanına getirtmiş ve sonrasında Semerkant'ta gönderip orada öldürtmüştür (Barthold, 1997:128). Uluğ Beğ'in bu oldukça karışık ortamda ilk mücadele ettiği kişi Ebul- Kasım olmuştur. Ulu Beğ, Ebul-Kasımı yenerek onu tahttan uzaklaştırmıştır. Uluğ Beğ daha sonra Timurlu begleri de Muhammed Mirzanın üzerine göndermiştir. Uluğ Beğ'in oğlu Abdüllatif Mirza babasına başlangıçta yardım ederek Alaüddeve Mirzaya karşı mücadeleye başlamıştı (Unat,2012:128). Bu mücadelede Alaüddeve Mirza Abdüllatifi Nişapur civarında yapmış olduğu ani bir baskınla esir aldı. Bu durumda Uluğ Beğ'in hükümdarlığı tehlikeye giriyordu. Alaüddeve daha sonra kuzeye yani Uluğ Beğ'in üzerine yürüdü ise de kardeşi Ebul-Kasım Babür tarafından tehdit edildiği için barış görüşmeleri yaparak, Abdüllatif'i serbest bırakmıştır (Yüksel, 2009:32). Uluğ Beğ ile Abdüllatif, 1448 yılı başlarında Herat'a Alaüddeve üzerine yürüdüler. İki tarafın ordusu Tarnab'da karşılaştı ve yapılan savaşta Alaüddeve yenildi. Savaşı kazanan Uluğ Bey, Herat'ı ele geçirdikten bir süre sonra da Meşhet'i de aldı. İsfarayn'e kadar gelen Uluğ Bey, Abdüllatif'i Bistam ve Astarabat taraflarına gönderdi ve kendisinde Herat'a döndü. Babür tarafından sıkıştırılan Abdüllatif, Uluğ Bey'in yardım göndermemesi üzerine Herat'a döndü. Alaüddeve'nin savaşı kaybetmesi onun destekçisi olan Gevherşad'ın Herat'tan ayrılmasına sebep oldu. Gevherşad

Ağa Herat'ı terk ederek Kum tarafında bulunan Mirza Sultan Muhammed'e sığındı. Bu mücadeleden galip çıkan Uluğ Beğ ise dört bir yana fetihnameler gönderdi. Uluğ Bey, fetihnamelerinde Abdulaziz'in başarısına değinerek bu zaferi ona mal etmiş Abdüllatif'in yararlılıklarını göz ardı etmişti. Bu durum Abdüllatif'in babasına kırılmasına neden olmuştu (Rumlu,2004:266). Uluğ Beğ Herat'ta fazla kalmadı,Özbekler'in Semerkant ve civarındaki taarruzlarından dolayı Herat'ın idaresini Abdüllatif'e bırakarak Semerkant'a döndü.Uluğ Beğ dedesi Timur gibi Semerkant'a yaşamayı tercih etti. 1448 yılında Semerkant'ta hükümdarlığını ilan etti. Uluğ Bey, kışı Buhara'da geçirdikten sonra Şahruh'un cesedini buradan Semerkant'a göndererek Timur'un türbesine gömdürttü. 1448 yılında cereyan eden hadiseler Uluğ Bey'in nüfuzunu oldukça kırmıştı. O, buna rağmen 1449 yılı baharında Horasan'ı işgal etmeği planlıyordu. Fakat çok geçmeden Abdüllatif babasına isyan etti (Rumlu,2004:255). Uluğ Beğ taht mücadelesini bitirmesine rağmen ülkedeki sorunlar bir türlü bitmiyordu. Dedesi Timur'un devleti sağlam temellere dayandırmaması kendisinden sonra gelen haleflerini uzun bir süre uğraştırarak devletin gelişimini de engellemiştir (Sayılı,1960:88). Timurlu devleti en refah dönemini Şahruh döneminde yaşamıştı. Ancak Şahruh'un son döneminde yaşanan başarısızlıklar ve sorunlar Uluğ Beğ'e dedesinden kalan mirastı (Barthold,1997:74). Uluğ Beğ tahta oturduğu vakit mirzalar arasındaki taht mücadeleleri, doğuda Özbek saldırıları, batıda Türkmen saldırıları sonucu ekonomi kötüye giderek halkı canından bezdirmişti. Kısacası halk bitkin düşmüş sefalet içerisindeydi. Uluğ Beğ son derece başarılı olmasına rağmen, kendisinden önce yaşanan olaylarla uğraşmak zorunda kalması sonucunda gerçek gücünü gösterememiştir.

Abdüllatif'in İsyanı ve Sonrasında Mirzalar Arasında Yaşananlar

Abdüllatif Uluğ Beğ'in oğlu olmaktan öte aslında en yakınıydı. Şahruh'un ölümü sonrası mirzalar arasında başlayan kıran kırana mücadelede babasının yanında yer almıştı. Herat'ın alınmasında Uluğ Beyin Abdülazizden yana tutumu Abdüllatif'in babasına karşı kırılmasına ve bu kırgınlığının zamanla babasına karşı cephe almasına sebep olmuştur (Alan,1996:65). Ne yazık ki bir yıl sonrada babasına karşı isyan etmiştir (Aka,1988:255). Bilhassa da Abdüllatif, İslam ulemasınca şer'i olarak kabul edilmeyen Hind ticaret yolu üzerindeki tamga vergisini kaldırıp, Ceyhun üzerindeki kayıklara el koymuştu. Abdüllatif'in isyanını beklemeyen Uluğ Beğ önce bir süre beklemeyi tercih etmiş ve hazırlıklarını tamamlayarak oğlunun üzerine yürümüştür. Ancak Uluğ Beğ'in başarılı olması Abdüllatif'i yıldırmanın tam tersine daha da hırslandırmıştır (Barthold,1990:201).

Abdüllatif'in isyanını beklemeyen Uluğ Beğ önce bir süre beklemeyi tercih etmiş ve hazırlıklarını tamamlayarak oğlunun üzerine yürümüştür. Ancak Uluğ Beğ'in başarılı olması Abdüllatif'i yıldırmanın tam tersine daha da hırslandırmıştır (Barthold,1990:201). Babası ile yapmış olduğu mücadeleyi kaybeden Abdüllatif geri dönerek yeni bir ordu hazırlığına başlamıştır.1449 yılında Semerkant yakınlarına Dımaşk'ta yapılan savaşı Uluğ Beğ kaybetmiştir. Uluğ Beğ Abdüllatif ile yapılacak olan savaşa oğlu Abdülaziz'i de götürmüştü. Savaş sonrası Uluğ Beğ Semerkant'a sığınmak istemiş ise de Semerkant'ta bıraktığı kale komutanı onu içeri almadı. Bunun üzerine Uluğ Beğ Sır Derya kıyısındaki Şahruhiye ye geldi. Buradaki kale komutanları Uluğ Beğ'i ve yanındakileri alıkoyup Abdüllatif'e teslim etmek isteyince Uluğ Beğ bizzat kendisi oğlu Abdüllatif'e teslim oldu

(Devletşah,1977:123). Abdüllatif babası Uluğ Beğ'i ve daha sonra da kardeşi Abdülaziz'i öldürttü. Abdüllatif babasının yanında kendisine karşı Semerkant'ta yapılan seferin başarısız olmasından sonra babasının ileri gelen beglerini öldürdü. Böylece Maverünnehir'de hâkimiyetini sağlamlaştırmıştı. Abdüllatif devrinde din adamlarına büyük önem verilmiş, ancak ahali ve asker ihmal edilmiştir (Yüksel,2017:294). Abdüllatif en ufak itaatsizliği bile affetmiyordu. Abdüllatif'e öfke ve kin duyanlar ona karşı isyan etmekten dahi korkuyorlardı. Bu sebepten dolaydır ki Abdüllatif bir suikast sonucu öldürüldü. Suikastçılar, İbrahim Sultanın oğlu Mirza Abdullah'ı hapisten çıkartarak tahta oturtular. Abdullah tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Mirza Alaüddeve ile mücadele etmek zorunda kaldı (Aka,1988:256). Yapılacak olan savaş yapılamamış her iki tarafın ordusu dağılmıştı. Bu arada devlet idaresinde meydana gelen değişiklik din adamlarını rahatsız etmişti. Abdüllatif'in ölüm haberini alan daruga ile kadı Ebu Said'i hapisten çıkartarak ona bir hükümdar gibi biat etmişlerdir. Ebu Said Buhara'nın ileri gelen ulemanın desteğini alarak Semerkant üzerine yürüdü. Ancak başarılı olamayarak kuzeye kaçtı. Mirza Alaüddeve Sultan Muhammed ile birlikte Horasana döndü ve Gür ile Germsiri Sultan Muhammed, Mirza Alaüddeve'ye verdi. Babür ile Sultan Muhammed arasında 1450 yılında yapılan savaşta Babür ağır bir yenilgi aldı (Aka,1991:97). Bu arada Ebu Said Abdullah üzerine yapacağı sefer için Özbek hükümdarından yardım istedi. Özbek hükümdarı bu fırsatı değerlendirerek Ebu Said'e yardıma geldi. Semerkant'ın yakınlarında Şiraz'da yapılan savaşta Abdullah kaybetti ve kendisi de savaş sırasında öldü (Barthold,1997:148). Ebu Said devletin merkezine giderek Timurlu tahtına oturmuştur. Semerkant 1455 yılından sonra Ebu Said'in saltanatının sonuna kadar bir taraftan Uluğ Beğ devrinin geleneklerini sürdürmüş diğer taraftan da bu gelenekleri yıkmaya çalışan iki şeyhin mücadelesine sahne olmuştur (Aka,1988:259). Ebu Said yerine göre bu her iki şeyhin gücünden faydalanmıştır. Ebu Said Maverünnehir'de asilere karşı mücadeleler vermiştir. Ebu Said döneminde Hoca Ahrar'ın faaliyetleri devleti yıpratmış ise de neyse ki bu faaliyetler Maverünnehir bölgesi ile sınırlı kalmıştır. Ebu Said Horasan hâkimi Babür'ün ölümü üzerine onun yerine geçen oğlu Şah Mahmud Mirza ile onun yeğeni İbrahim ile mücadele etti. Bu mücadeleyi fırsat bilen Cihanşah Rey bölgesinden Sultan Muhammed'e gelerek Cürcan'ı işgal etti (Sümer, 1967:45). Bölgede hâkimiyetini sağlamış ve bölgede sadece Maverünnehir hâkimi Ebu Said'den endişe duymaktaydı. Cihanşah Ebu Said ile barış görüşmelerini başladı. Ancak Ebu Said Horasan'a doğru hareket etti ve Cihanşah Horasanı boşaltmak zorunda kaldı. Daha sonra Ebu Said Karabağ'a doğru yürüdüysen de Ak Koyunlu hükümdarı Timurlu ordusunu yenmiş ve Ebu Said'i ele geçirip öldürmüşlerdir (Aka,2001:76).

Hüseyin Baykara ve Timurlu Devletin Yıkılışı

1450 yılına gelindiğinde Timurlu ülkesinde asayiş hemen hemen sağlanmış görünüyordu. Ebu Said 1451 yılından itibaren devletin başına geçmiş, Ebu'l Kasım Babür Semerkant'ı ele geçirmek için vermiş olduğu mücadeleyi kaybedince Herat'a yerleşti (Aka,1991:93). Hüseyin Baykara 14 yaşına geldiğinde Babür'ün hizmetine girdi. Babür'ün Semerkant'a yapmış olduğu ikinci seferine katılmış ancak Ebu Said'in yanında kalmayı tercih etmiştir. Bu arada Muhammed oğlu Üveys'in ayaklanması üzerine Ebu Said Semerkant'taki tüm mirzalardan şüphelenerek Hüseyin Baykara da dâhil olmak üzere

hepsini hapsedirdi (Barthold, 1990:220). Annesi Firuze Begümün Ebu Said'den af dilemesi üzerine serbest kalarak Babür'ün hizmetine girdi. Ebu'l Kasım Babur ölünce Hüseyin Baykara başlangıçta istiklal hevesine kapılmamıştı. Ancak Horasanda taht iddiasında bulunan kimselerin yanında yer aldı. Merve giderek bölgenin hâkimi Mirza Sencer b. Ahmed b. Ömer Şeyh'in yanına gitmiş onun kızıyla evlenerek kayınpederinin güvenini kazanmıştır (Aka,1988:256). Sencer Meşhede giderken Merv'in idaresini Hüseyin Baykara'ya bırakmıştı. Bu durumu fırsat bilen Hüseyin Baykara Merv'in idaresini eline geçirmek istemiş ancak başarılı olamayıp Murgab boyuna çekilmek zorunda kalmıştır. Zamanla burada güneye seferler tertip etmiş ve Ebu Said ile de temasa geçmiştir. Kara Koyunlu hükümdarı Cihanşah'ın (Yinanç,1950:265) Heratta ayaklanmasından sonra Hüseyin Baykara'nın Astarabad taraflarında kalması zorlaşınca Hareme kaçtı. Burada da rahat durmayarak Ebu Said'in adamlarını yenilgiye uğratarak Hive ve civarını ele geçirdi. Daha sonrada 1468 yılında Horasanı ele geçirdi. Hüseyin Baykara, Ebu Said'in ölümü üzerine Herat'a girmiş ve ileride en büyük rakibi olacak Baysungurun torunu Yedigâr Mirza ile karşı karşıya kalmıştır. Yedigâr Mirza'nın faaliyetleri tehdit edici bir hal alınca, Hüseyin Baykara 1470 yılında Astarabad'a doğru sefere çıktı. Ancak Herat'taki bir takım karışıklıkların çıkmasıyla ciddi anlamda bir çarpışma olmamıştır. Hüseyin Baykara'nın bu davranışı karşısında, Yedigâr Muhammed Herat'a girdi. Yedigâr Muhammed'in bu sefer esnasına yanında bulunan Türkmen beylerinin halka karşı olumsuz davranışları halkın kendilerine yüz çevirmelerine neden oldu. Bu durumu kaçırmayan Hüseyin Baykara Herat üzerine yürüdü Yedigâr Muhammed'e karşı oluşturulan bu kuvvetin başında tanınmış şair Ali Şir Nevai de bulunmaktaydı (Ali Şir Nevai, 1995:46). Yedigâr Muhammed bir gece yarısı baskını sonucu sarhoş bir halde Hüseyin Baykara'nın huzuruna getirilerek öldürülmüştür (Levent,1967:65).Yedigâr Muhammed'in ölümüyle Hüseyin Baykara'nın Herat hâkimiyeti 1506 yılında ölümüne kadar sürmüştür. Hâkimiyetinin ilk yıllarında İslam dine bağlı bir hayat süren Hüseyin Baykara daha sonraları kendini içkiye vermiştir. Döneminde siyasi ve idari güçlükler hiç eksik olmamıştır. Hüseyin Baykara döneminin en büyük sıkıntısı ekonomi olmuştur (Aka,2017:168). Devletin mekanizmasının işleyişinde işin ehli olmayan kimseler iş başına getirildi. Bu arada Sultan Hüseyin Baykara'nın oğulları 1497 yılından itibaren 1500 yılına kadar babalarına karşı taht mücadelelerini başlatmıştır. Hüseyin Baykara'yı en meşgul eden meselede oğlu Astarabad valisi Bediüzzaman'ın isyan hareketleri olmuştur. Sultan Hüseyin Baykara, daha önce Bediüzzaman'ı Astrabad'a tayin edeceğini söylemiş ancak Belh'e tayin etmiş daha sonra vazgeçip diğer oğlu Muhammed Hüseyin'i Astarabad'a tayin etmişti. Bu durum baba ve oğlun arasını açmıştır. Sultan Hüseyin Baykara'nın oğulları arasında amansız mücadeleler başladı. Astarabad hâkimi Muhammed Hüseyin'in isyanını Hüseyin Baykara bastırarak burayı ele geçirdi (Aka,1988:264). Bu arada Bediüzzaman'ın ayaklandığı haberini alınca şehri tekrar oğlu Muhammed Hüseyin'e bırakmak zorunda kaldı. Ancak Bediüzzaman'ın kuvvetleri hükümdarın kuvvetlerinden fazlaydı. Ali Şir Nevai'nin başını çektiği bir barış heyeti sonunda baba ve oğlu barıştırarak savaşmaktan vazgeçildi. Bundan böyle hutbelerde Bediüzzaman'ın ismi de babasıyla birlikte anılacaktı. Amu Derya ve Belh'ten Murgab'a kadar olan sahalarda Bediüzzaman'a bırakılacaktı. 1500 yılında isyan eden Muhammed Hüseyine karşı Sultan Hüseyin Baykara tekrar yürüdü. Bu sefer sonrası Hüseyin Baykara

Herata dönerken yola öldü Hüseyin Baykara'nın ölümünden sonra birbirlerinden nefret eden oğulları Muzaffer Hüseyin ile Bediüzzaman birlikte tahta geçtiler (Alan,2016:46). Bu durum şimdiye kadar görülmemiş bir durumdu. Muhammed Şibani'nin Horasanı istila edip Timurlu ordusunu yenmesinin ardından Herat'a girmiş ve oğulları Muzaffer Hüseyin ile Bediüzzaman kaçarak Cürcan taraflarına gitmişlerdir. XVI. yüzyıl Timurlular için felaket yılları olmuştur(Bıyıktay, 1989:45). Özbekler bölgeye hâkim olarak Timurlu hâkimiyetine son vermişlerdir (Uzunçarşılı,1998:156).

Sonuç

Türk- Moğol unsurlarıyla yerli İran ve İslam kültürünün karışması sonucu meydana gelen Timurlular kendilerine has bir yapılanmayla karşımıza çıkmaktadırlar. Timurlularda devletin başından hükümdar ve eyaletlerdeki mirzalardan sonra devletin merkezinde askeri ve mali işlerden sorumlu iki divan bulunmaktaydı. Timurlularda en belirgin hususlardan biri derebeyliğin, askeri gücün maddi temelini teşkil etmesiydi. İlk planda mirzalar, yüksek askeri kumandanlar ve daha sonrada boylar gelmektedir. Daha önceki Türk devletlerinde olduğu gibi Timurlularda da devletin işleyişinde belli bir veraset sisteminin olmayışından dolayı ülke hanedan ailesinin ortak malı kabul ediliyordu. Dolayısıyla hanedan ailesine mensup her erkek evlat'ın tahta çıkma hakkı vardı. Timur İktidar meşrutiyetini ve hâkimiyet anlayışını ortaya koyarken Türk hâkimiyet anlayışı üzerine şekillendirmiştir. Diğer Türk ve Moğol Devletlerinde olduğu gibi Türk Cihan Hâkimiyeti anlayışını korumuştur. Timurlu Devletinin İslam dinini kabul etmesiyle de geleneksel Türk hâkimiyet anlayışına uygun olarak gücünü doğrudan doğruya Allah'tan almaktaydı. Yeryüzünde Allah'ın gölgesi ve İslam peygamberinden sonra en yetkili bir makama sahip olarak kendine verilen bu makamın gücünü kullanarak halkını ve dini korumak için mutlak bir otorite olarak karşımıza çıkmaktadır. Timurlulardaki bu hâkimiyet anlayışı kendinden sonra halefleri zamanında devam etmiştir. Timur'un 1405 yılında vefat etmesinin ardından bir saltanat mücadelesi başlamıştır. Timur'dan sonra Timurlu devletinin başına torunu Halil Sultan geçmiştir. Halil Sultan tahta çıkmış ve Semerkant'da kötü bir idare sergilemiştir. Timurlu Devleti duraklama dönemine girmiş, hazineleri tüketmiştir. Şahruh Herat'tan gelerek Semerkant'ı ele geçirmiştir. Bu saltanat mücadelesinde Mirza Şahruh üstün gelerek devleti toparlamış ve hükümdarlığını diğer hanedan üyelerine kabul ettirmiştir. Mirza Şahruh döneminden sonra yaşanan taht mücadeleleri Timur dönemine kıyasla daha kanlı olmuştur. Şahruh'un vefatı üzerine Timur'un veliahtları iktidar hırsıyla birbirlerine düşmüşlerdir. Timur'un torunları ve emirleri arasında yıllarca mücadeleler devam etmiş Orta Asya ile Ön Asya'nın en güçlü siyasi gücü olan Timurlu Devleti çökmeye yüz yutmuştur. Mirzalar kendi aralarında zaman zaman ittifaklar kurmuşlar siyasi anlaşmalar yapmışlarsa da yapılan anlaşmalara riayet edilmemiştir. Şahruh'tan sonra mirzalar arasında yaşanan taht kavgalarını onun Sultan Muhammed'in isyanını bastırdıktan sonra bu isyanda parmağı olan çoğu seyyid ve ulemeden olan kimseleri astırması sonucu verilen bedduaların sonucu yaşandığını iddia eden yazarlar vardır. Hakikaten de Şahruh'tan sonra ortaya çıkan mirzalar arasındaki mücadeleler daha kanlı geçmiş Timurlu devletinin yıkılışına sebep olan en büyük faktörlerden olmuştur. Timurlu Devletinin başına Emir Timur öldükten sonra Halil Sultan, Şahruh, Uluğ Beğ, Abdüllatif, Ebu Said, Ahmed, Mahmud b.Ebu Said, Babür, Mahmud b.

Babür, Ebu Said, Yadiğar Muhammed, Hüseyin Baykara, Bediüzzaman sırayla tahta geçmiştir.

Kaynaklar

- Abu Bakr-i Tihrani. (2014). *Kitâb-ı Diyârbakriyya*, Mürsel Öztürk (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aka, İ. (1988). “Timurlular Devleti”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul: Çağ Yayınları.
- Aka, İ. (1991). *Timur ve Devleti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aka, İ. (2017). *Timur ve Devleti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aka, İ. (1994). *Mirza Şahrüh ve zamanı (1405-1447)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aka, İ. (2001). *İran’da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alan, H. (1996). “Sultân Ebû Said Devri Timurlu Tarihi (1451-1469)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alan, H. (2016). *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)* İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ali Şir Nevai. (1995). *Mecalisu'n- Nefois*,(Haz. H.Ayan, K.Yavuz, E. Gemalmaz, R. Toparlı, G.Ayan, Y.Akpınar, (latin alfabesine transkripsiyonu), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını.
- Babür. (1970) . *Baburname*, Reşit Rahmeti Arat (Çev.). İstanbul: MEB Yayınları.
- Barthold, W. (1997). *Uluğ Beğ ve Zamanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Barthold, W.(1990). *Uluğ Beğ ve Zamanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser.
- Barthold’d, W. (1901). “Timuridi”, *Ensiklopediçeskyslovar*, C.XXXIII, s.195-197, Efron Brokgauz (Ed.), Saint-Petersburg.
- Baymirza, H. (1995).*Türkistan. Rusya ile Çin Arasında XVIII-XX Asırlarında Ruslar ve Çinlilerin İstilaları Devrinde Türkistan Milli Devletleri ve Milli Mücadeleleri Tarihi*, Abdülkadir Sadak (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bıyıktay, H. (1989). *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Clavijo. (1881). *La vidayhazanas del granTamorlan*, Sreznevsky,st (Ter.). Petesburg. *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat*, Ömer Rıza Doğrul (Çev.). Tarihsiz.
- Devletşah. (1977). *Tazkirat al- Şuara*, Necati Lugal (Çev.). İstanbul.
- İbn Arapşah.(1407). *Acab'ib al- Makdur fi Nava'ib Teymur*, Ahmed Faiz al-Hamasi, (Çev.).Beyrut.
- Kafalı, M.(1974) “Timur”, *İA*, XII/2: s.336-346, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1996). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Levent, A. S. (1967). *Ali Şir Nevai Hamse*, C.III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Levy, R.(1993). “Mirza” *El, VII, Leiden*, s.129-220, New York.
- Mansura, H. (1984). “Timurlular Devletinde Hâkimiyet Anlayışı”, Ekrem Memiş (Çev.). *Türk Kültürü- Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, XXII/XXV, s. 611-632, Ankara.

- Manz, B.F. (2000). “Timur ve Hâkimiyet Sembolü”, Musa Şamil Yüksel (Çev.). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV, s.257-272.
- Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (13.Yüzyıl Sonlarına Kadar)*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Öztuna, Y. (1977). *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, C.2, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Roemer, H. R. (1974). “Timurlular”, *İA*, C.12/1, s.346-370, MEB Yayınları.
- Rumlu, H. (2004), *Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't Tevarih)*, Cevan Cevat (Çev.). Ankara: Ardıç yayınları.
- Sayılı, A. (1960). *Uluğ Beğ ve Semerkant'daki İlim Faaliyeti Hakkında Giyasuddin-i Kaşi'nin Mektubu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F. (1967). *Kara Koyunlular(Başlangıçtan Cihan-Şah'a Kadar)*,I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şami, N. (1987). *Zafername*, Necati Lugal (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yezdi, Ş.A. (2013). *Emir Timur (Zafername)*, D.Ahsen Batur (Çev.). İstanbul: Selenga Yayınları.
- Şimşirgil, A. (2017). *Emir Timur II Otağ*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tacü's Selmani.(1999). *Tarihname*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Taşköpri-zade. (1985). *al- Şaka'ik al-Nu maniyya fi 'Ulema' al-Davlat al- 'Osmaniyya*, Ahmed Suphi Furat (Haz.). İstanbul: İÜEF Yayınları.
- Thackston, W.M. (1999). “Timurids”, *El*, New Edition , vol. X, Leiden – Brill: s.516-517.
- Togan, Z.V. (1972). “Emir Timur'un Soyuna dair Bir Araştırma”, İsmail Aka (Çev.). *Tarih Dergisi*, S.26: s. 75-84.
- Togan, Z.V. (1932). “Temur Bek'in İslamiyet'e Bakışı,” XIII, *Atsız Mecmua*: s.7-11, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tüzkat-ı Timurin ve Cengiz Yasası /Timur. (1974). Alemdar Yalçın (Haz.). İstanbul: Fetih Yayınları.
- Unat, Y. (2012), “Uluğ Bey”, *DİA*, C. XXXXII, s. 127-129, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1998). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yinanç, M. H. (1950). “Akkoyunlular”, *İA*,I, s.251-270, İstanbul.
- Yücel, Y. (1989). *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yüksel, M.Ş. (2001). *El-Makrizi (Kitab Es-Sulük) Ve İbn Hacer (İnba'el-Gumr)'de Timur İle İlgili Kayıtlar Ve Çağdaş Arap Tarihçilerine Göre Timur Tasviri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yüksel, M.Ş. (2009). *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yüksel, M.Ş. (2017). “Ortaçağlarda Beyin Göçü ve Etkileri: Timurlular Örneği”, *OTAM*, 41: s. 283-302.
- Roux, J. P. (2014). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

ÇALIŞANIN İŞE TUTULMASI

Ramazan ASAR¹

ÖZ

Günümüzde insanın sahip olduğu nitelikler bir sermaye olarak görülmektedir. Bu nedenle daha çok niteliği olan ve örgüte daha çok hizmet eden çalışanlar; örgüt için daha değerlidir. Örgütler her çalışandan aynı verimi almak yerine her birinden en yüksek verimi almaya çalışmaktadır. Eskiye göre daha değerli görülen insanın, işini isteyerek yapmasını sağlamak zorunluluk haline gelmiştir. Çünkü çalışanın işini tutku ile yapması ve yaptığı işten gurur duyması, bireyler için önemli olduğu gibi bunu sağlamak da örgüt ve yöneticiler için önemlidir. Çalışanın işine tutku ile bağlı olması, işini severek yapmasını ve yaptığı işten gurur duymasını getirmektedir. Bu yüzden çalışmada öncelikle, çalışanın işe tutulması kavramı ve ilişkili kavramlar incelenmiştir. Bunun neticesinde çalışanın işe tutulmasının sağlanması yönünde örgüt ve yöneticilerin dikkatinin çekilerek onlara fikir verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çalışanın İşe Tutulması, Angaje Olmak, İşe Gönülden Adanma, Örgüte Cezbolma

EMPLOYEE ENGAGEMENT

ABSTRACT

The qualifications that people have are thought as capital nowadays. Therefore, if a staff has more qualifications than others and he/she contributes to the organization more, then he/she is more precious to the organization. The organizations endeavor to obtain the highest performance from each staff instead of getting the same efficiency from them. Today, the human being is seen more valuable than it was in the past and it's been mandatory to create a work atmosphere for the employees in which they would do their job willingly. As it is important for individuals to work gladly and be proud of themselves on their jobs also providing a good work atmosphere as mentioned before is significant for the employers. Employees' devoting themselves eagerly to their jobs make them like their work and pride themselves on their profession. Therefore, the term of "the staff's commitment to the work" and the related terms were primarily analyzed in this study. As a result of this process providing the staff's commitment to the work and giving advice to the managers were aimed.

Keywords: Employee Engagement, Job Engagement, Work Engagement, Engagement

Giriş

Önceden belirlenmiş amaçları gerçekleştirmek üzere kurulan örgütlerde, bu amaçlara ulaşabilmeye yardımcı olan etkenlerin zamanla örgüt için öneminin artacağı muhakkaktır. Öyle ki bazen amaçlara ulaşmak için kullanılan araçlar, amaçların yerini dahi alabilmektedir. Klasik yönetim teorisinin hakim olduğu dönemde insana makine

¹ Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Yönetimi Bölümü, ramazanasar@gmail.com
Derleme, Gönderim Tarihi:01.03.2017 Kabul Tarihi:10.10.2018

gözıyla bakan ve ona bir makineymiş gibi davranan örgütlerin bu tavrı, günümüzde geçerli olmadığı gibi amaçların gerçekleşmesini de zorlaştırmaktadır. O dönemde örgütlerin amaçlarına ve çalışanlardan yapmaları beklenen işe göre bu bakış işe yaramakta idi. Fakat günümüzde örgütlerin amaçlarının ve çalışanların niteliklerinin o zamankinden çok daha kompleks bir yapıda olduğu göz önünde bulundurulmak zorundadır.

Örgütler insanların sahip olduğu özellikleri de bir sermaye olarak değerlendirdiği için her çalışanını eşdeğer görmek yerine örgüt amaçlarına daha çok hizmet ettiğini düşündüğü çalışanını daha değerli ve etkili görmektedir (Karlı, 2004). Bu nedenle her çalışandan aynı verimi almak yerine her çalışanın yapabileceğinin en iyisini yapmasını sağlamak, örgütler açısından önem kazanmaktadır. Çünkü her insanın kapasitesi farklı olduğu için örgütün beklentilerini bazı çalışanlar fazla gayret göstermeden rahatlıkla yerine getirebilmektedir (Çelikten, 2005). Bireylerin fazladan gayret göstererek yüksek performans sergilemesi de bunu gönülden istemesine bağlıdır (Özdemir, 2014). İnsana bakışın farklılaşarak onun daha değerli bir varlık olarak görülmesi ile örgütlere, çalışanların kendilerine verilen görevleri yerine getirmeye gönüllü olmalarını sağlama yönünde bir görev yüklenmektedir. Bu yüzden çalışanın daha yüksek performans sergilemesi yönünde örgütlerin çalışanı nasıl motive edeceği çözülmesi gereken bir problem haline gelmiştir.

Günümüzde insanların hangi işi yaptıkları kadar işi nasıl yaptıklarının da önemsenmesi, bireylerin sergiledikleri davranışları önemli hale getirmiştir (Çelikten, 2004). Bir örgütü üyelerinden bağımsız düşünemeyeceğimiz için çalışanların örgütteki davranışlarının verimlilik ve kaliteye doğrudan etki edeceği göz önüne alınmalıdır (Başaran, 2004). Çalışanların her geçen gün seçeneklerinin artması nedeniyle, beklentilerini en çok karşılayacak örgüt arayışında olması normal bir durumdur. Bireylerin isteyerek seçtikleri işleri yapmaları da gösterdikleri performansı olumlu yönde etkilemektedir (Çelikten, 2005). Bununla beraber çalışanların yaptıkları işi tutkuyla yapmaları ile sergiledikleri yüksek performansın sürekli hale geleceği göz önünde bulundurulmalıdır (Armstrong ve Taylor, 2014).

Alanyazında iş ve örgüte tutulmak kavramlarının arasında işe tutku ile bağlanmanın örgüte de tutku ile bağlanmayı getireceği vurgulanarak, çalışanın işe tutulmasının ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Saks, 2006; Macey ve Schneider, 2008; Robbins ve Judge, 2013; Armstrong ve Taylor, 2014). Bu çalışmada, bireyin ancak kendi isteği ile sergileyebileceği bir davranış olan işe tutulması-angaje olması (employee engagement) kavramının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla işe tutulma kavramının çalışanlar ve örgütler açısından önemi ortaya konmaya çalışılmış ve bu kavramla ilişkili olan kavramlar incelenmiştir. Bunun neticesinde çalışanın işe tutulmasını sağlama yönünde örgüt ve yöneticilerin dikkati çekilerek onlara fikir vermeye çalışılmıştır. Bu yüzden çalışmada, işe tutulma kavramının üç bileşeni olan bağlılık, motivasyon ve örgütsel vatandaşlık kavramları ile beraber bu kavramlarla ilişkili olan iş tatmini kavramına yer verilmiştir.

Çalışanın İşe Tutulması

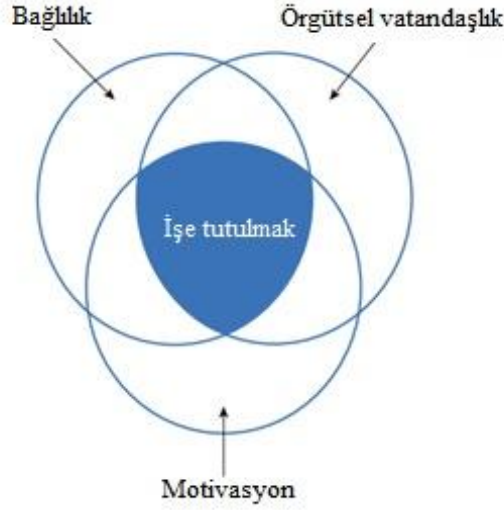
Yakın zamanda İnsan Kaynakları Yönetimi'nde önem kazanan; çalışanın işine tutulması ve ona angaje olması kavramı Robbins ve Judge (2013) tarafından; bireyin işine karşı olan memnuniyeti ve yaptığı işten duyduğu coşku olarak tanımlanmaktadır.

Alanyazında çalışanın işe tutulması kavramına ilişkin yapılan tanımlamaların Robbins ve Judge'in (2013) tanımlamasına benzer şekilde; bireylerin bilişsel, duygusal ve fiziksel kaynaklarını işine angaje etmesi (Kahn, 1990); işe karşı pozitif duygusal bağlılık (Corporate Leadership Council, 2004) ve çalışanın yaptığı işe kendisini vermesi (Woodruffe, 2006) olarak tanımlandığı görülmektedir. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere örgütler, çalışanın işe tutulmasını sağlayarak daha yüksek performans sergilemesi üzerine odaklanmaktadır (Saks, 2006).

Son yıllarda çalışanların işe tutku ile bağlı olmasına önem verilmesinin altında yatan en önemli etken hiç şüphesiz, işine karşı coşkulu olan bireylerin bunu üretkenliklerine de yansıtma durumlarıdır. Örgütlerde işine angaje olan insanlar bir tutkuya sahip iken işe yönelik tutkuya sahip olmayan çalışanlar örgütten kopmuş durumdadır. Bu durum iş gücü devri, kaza yapma oranları ve müşteri memnuniyetine de doğrudan etki etmektedir (Robbins ve Judge, 2013). Yapılan araştırmalar da bu durumu destekler niteliktedir. Araştırmalar neticesinde işe karşı duyulan tutku ile performans arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. İşine tutkulu çalışanların örgütünde; üretimin yüksek ve müşterilerin sadık olmasının yanı sıra bu örgütlerin gelir artışlarının ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür. Ayrıca çalışanların ayrılmayı düşünmeden uzun süre örgütün amaçlarına hizmet ettikleri görülmektedir (Markos ve Sridevi, 2010). Bu bağlamda çalışanların işe ne derece tutku ile yaklaştığı önem kazanmaktadır. Bununla beraber işine karşı tutkulu olan bireyler örgütün amaçları yönünde daha gayretli iken işine karşı tutku duymayan bireylerde ise bir uyurgezerlik durumu hakimdir (Sejts ve Crim, 2006). Bu yüzden örgütlerde yaptığı işten coşku duyan çalışanların ortaya çıkardığı artı değere karşın işine karşı tutku duymayan çalışanların neredeyse örgüte zarar verir duruma gelmesi, örgütlerin amaçlarına ulaşabilmeleri için çalışanları işe nasıl tutku ile bağlayacağını bilmesini bir zorunluluk haline getirmektedir.

Çalışanın İşe Tutulmasının Bileşenleri

Armstrong ve Taylor'a (2014) göre çalışan işe tutulması; örgütsel vatandaşlık, motivasyon ve bağlılık üzere üç bileşene sahiptir. Bununla beraber iş tatmini de bağlılığın ön şartı durumunda olması sebebiyle işe tutulma ile ilişkilidir. Sıralanan dört kavram, çalışanın işe tutulması kavramı ile iç içe olması nedeniyle bu başlık altında açıklanmıştır.

Şekil 1. İşe Tutulmanın Bileşenleri (Kaynak: Armstrong ve Taylor, 2014)

Çalışanın işe tutulması, Şekil 1’de görüldüğü gibi bu üç bileşenin kesişiminde yer almaktadır. Şekil 1’e göre işe tutulmak kavramı, diğer kavramları kapsamasa da onların merkezinde yer almaktadır. Görüldüğü üzere bu üç bileşenden birinin eksik olması durumunda çalışanın işe tutulduğunu söylemek mümkün değildir.

İş Tatmini

Örgütlerde çalışanların iş hakkındaki tutumu söz konusu olduğunda, genellikle işin değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan ve iş hakkında olumlu duyguların açıklandığı iş tatmini kavramı kastedilmektedir. İşi ile ilgili olumlu duygulara sahip olan çalışanların iş tatmini yüksek iken işi ile ilgili olumsuz duygulara sahip çalışanların iş tatmini düşüktür. Bu nedenle iş tatmini kavramının, Örgütsel Davranış konusunda araştırma yapan insanlar tarafından çok önemsendiği görülmektedir (Robbins ve Judge, 2013). Başaran’a (1982) göre de insanların işlerine karşı doyumları çoğunlukla onların ilgi ve ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. İş tatmini çalışanların zihinsel ve fiziksel olarak sağlıklı olmalarının yanında işe ve örgüte karşı geliştirilen duyguların da göstergesi durumundadır. İş tatmini dendiği zaman akla işten edilen maddi fayda, diğer çalışanlarla beraber olmaktan duyulan memnuniyet ve işi yapmaktan mutlu olmak gelmektedir. Bu bağlamda iş tatmininin, çalışanların iş hakkındaki olumlu duygular beslemesi olduğu anlaşılmaktadır. Çalışanların iş tatmininin derecesi de ulaşılan duygusal durum ile eşdeğer olmaktadır.

Armstrong ve Taylor’a (2014) göre iş tatmini, bağıllıkla yakından ilişkilidir. Bununla beraber iş tatmini ile işe tutulma kavramları da sıkça birbiri ile karıştırılmaktadır. Her ne kadar benzer kavramlar olsa da iş tatmini çalışanın iş hakkında bütünsel bir değerlendirmesi iken işe tutulma, basit bir tatmin duygusunun çok üstünde bir duygudur (Catsoupes ve Costa, 2009). Çünkü çalışanların iş tatmini duygusu tek başına işe tutkulu olmaya yetmemektedir. Buna rağmen işe tutkuyla

bağlananların işlerini sevmeleri neticesinde iş tatmini sağlanmaktadır (Robbins ve Judge, 2013).

Bağlılık

Bağlılık, toplumun olduğu her yerde var olan duygusal bir kavramdır. Köle ile efendisi, çalışan ile işyeri, asker ile ülkesi arasındaki sadakat olarak örneklendirilebilecek olan bağlılık; sadık olma durumu ile de anlatılmaktadır. Bağlılık, bireyler tarafından hissedilebilen en güçlü duygulardandır. Sadık olma durumunun yanında kişilere, kurumlara veya değerli hissettiğimiz bir şeye karşı yerine getirme ihtiyacı gördüğümüz sorumluluklar da bağlılık kapsamındadır (Balay, 2000). Bağlılık davranışı, amacı gerçekleştirmeye yönelik duygu ve eylemlerle şekillenmektedir (Yazıcıoğlu ve Topaloğlu, 2009). Son yıllarda bağlılık konusunun, özellikle entelektüel sermayenin yönetimi göze alındığında örgütler için önemi artmaktadır. İşgücünün niteliğinin artırılması ve nitelikli işgücünün örgütün amaçlarına yöneltilmesi ile beraber örgütün bu işgücünden azami şekilde faydalanması, örgütsel bağlılığı ilgilendirmektedir (Özdevecioğlu, 2003). İşe bağlılık kavramı ise zaman zaman örgütsel bağlılık yerine kullanılan fakat ondan ayrı bir kavramdır (Gül, 2003). Çalışanın işe tutulması kavramı, iş ve örgütü ön plana çıkardığı için bağlılık başlığı altında örgütsel bağlılık ve işe bağlılık kavramları incelenmiştir.

Örgütlere olan bağlılığı belirten örgütsel bağlılık konusu üzerinde özellikle 1970'lerden sonra örgütsel davranış, psikoloji ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerden gelen araştırmacılar tarafından sıklıkla durulmuştur (Çöl ve Gül, 2005). Örgütsel bağlılıkla ilgili ilk önemli çalışma Porter, Steers, Mowday ve Bouilan (1974) tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışmada stajyer psikiyatri teknisyenleri üzerinde onların iş tatminleri, iş devir düzeyleri ve örgütsel bağlılıklarını belirlemek için bir araştırma yapılmıştır. Çalışma sonucunda örgütsel bağlılık kavramı; örgütün değerlerini ve amaçlarını kabul etmek, örgüt için gayret gösterme isteği ve örgüte üyeliği sürdürme arzusu ile açıklanmıştır (Buluç, 2009). Balcı (2003) ise örgütsel bağlılığın, bireylerle örgüt arasında takasa dayalı bir şekilde gerçekleştiğini savunmaktadır. Bireyler örgütten belli beklentilerini karşıladığında buna karşılık olarak örgüte bağlanmaktadır. Yani birey ve örgüt arasındaki takas ile birey, örgütten aldığı ödül veya çıktılar neticesinde örgüte bağlanmaktadır. Bununla beraber Özdevecioğlu'na (2003) göre, birey ile örgüt arasındaki ilişkinin geliştirilmesi zannedildiği kadar kolay olmamaktadır. Örgütler zaman zaman yaşanan krizlerden çıkış yolu olarak işten çıkarma gibi uygulamalara başvurmaktadır. Bu ve benzeri uygulamalar çalışanların örgütle ilişkilerini zedelediği için yöneticilerin çalışanları örgüte bağlama yollarını bulmaları zorunluluk halini almaktadır. Çünkü bireyler kendilerini örgüte bağlı hissettikleri sürece faydalı ve başarılı olacak aksi durumda ise ilk uygun fırsatta örgütten ayrılma yollarını arayacaklardır.

Örgütsel bağlılık kavramı ile sıkça karıştırılan işe bağlılık kavramı, kişinin işine karşı edindiği duygusal bir bağlıdır (Gül, 2003). Kişinin işini benimsemesini ve işinden soğumasını belirlemektedir. Bireyin işine bağlılığı onun davranışlarını ve performansını etkilemektedir. Ancak işe bağlılık, iş tatmini veya performans değildir. İşe bağlılıkla ilgili yapılan araştırmalarda bu kavramın; kişinin işi ile kendi imajı arasındaki ilişki, bireylerin işlerini benimseme düzeyi ve kişilerin kendilerini işleri ile özdeşleştirme gibi özelliklere sahip olduğu sonucuna varılmıştır (İnce ve Gül, 2005).

İşine bağlı olan bireyler işleri ile psikolojik olarak özdeşleşmişlerdir. Yapılan iş ile özdeşleşen bireylerin ise diğer çalışanlara göre örgütlerine de daha çok bağlandıkları görülmektedir (Balay, 2000).

Bağlılık, günümüzde örgütleri amacına ulaştıran önemli faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Arastaman, 2009). Örgütlerin düşük maliyetle yüksek performans elde ederek kaliteyi ve verimi artırmasında bağlılığın etkisi görülmektedir (İnce ve Gül, 2005). Karşılı'ya (2004) göre verim ve kalitenin artması, çalışanları yaptıkları işten gurur duyar hale getirmektedir. Bunun yanında Yalabik, Popaitoon, Chowne ve Rayton'a (2013) göre bağlılık, çalışanın işe tutulmasının gereklerinden biridir. Saks (2006) da örgütlerin ve çalışanların karşılıklı olarak beklenti içerisinde olduğunu vurgulayarak, örgütlerin çalışan beklentilerini karşıladığı ölçüde çalışanların örgüte bağlılığını belirtmektedir. Bağlılık sonucunda işe karşı tutku duyan çalışanlar ise daha olumlu tutumda olmakta ve olumlu davranışlar sergilemektedir.

Motivasyon

İnsanların sergiledikleri davranışlar sosyal çevresi tarafından şekillenmektedir. Motivasyon, dış çevrenin bireyi etkisi altına alarak onda bir dürtü oluşturmasını vurgulamaktadır. Bu nedenle bireyin davranışının asıl sebebi dış çevre iken bir şeyi yapma konusunda kendi içinde istek belirlemektedir (Hodgkinson, 1962). 1950'li ve 1960'lı yıllarda motivasyonun önemsenmeye başladığı ve bu konuda yoğun çalışmalar yapıldığı dikkat çekmektedir. Motivasyonla ilgili günümüzde yapılan çalışmaların da bu yıllardaki çalışmalar temel alınarak yapıldığı görülmektedir (Robbins ve Judge, 2013).

Günümüzde yöneticiler genel olarak motivasyonun örgütlerin performansını belirlemede önemli bir etken olduğunu düşünmektedir. Motivasyon kavramı temelde Latince *movere* kelimesinden gelmekte ve *hareket etmek* anlamını taşımaktadır (Lunenburg ve Ornstein, 2013). Robbins ve Judge (2013) motivasyonu, bir amaç istikametinde sarf edilen gayret olarak tanımlamaktadır. Bununla beraber motivasyon tanımlarında motivasyonun; istekliliğin ölçüsü olan enerji, enerjinin kanalize edilmesi gereken istikamet ve örgütsel amaçların gerçekleştirilmesinde gösterilen kararlılık olmak üzere üç önemli unsura sahip olduğu vurgulanmaktadır (Lunenburg ve Ornstein, 2013; Robbins ve Judge, 2013; Robbins, Decenzo ve Coulter, 2013).

Motivasyon konusu günümüzde geniş bir merak uyandırmaktadır. Özellikle bu alanda yapılan çalışmalar, çalışandan en yüksek performansı bekleyen yöneticilerin ilgisini çekmektedir. Bu bağlamda motivasyonun örgütleri doğrudan ilgilendirdiği görülmektedir. Ne var ki son yıllarda değişen şartlarla beraber insana bakışın da değişmesi ile çalışanların motivasyonunu sağlamak eskiye nazaran zorlaşmıştır (Dönmez, 2013). Bu zorluğa rağmen motivasyona olan ilginin artarak devam etmesi, bu konuya örgütlerin bakışını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Başaran'a (1982) göre insanlar, ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaktadır. Bu, bir zorunluluk olduğu için her zaman isteyerek olmayabilir. Yöneticiye düşen de bireyin isteyerek çalışması yönünde onu motive etmektir. Macey ve Schneider'a (2008) göre çalışanın işe tutulması onu içsel anlamda motive etmektedir. Çünkü işin anlamlı olması, bir içsel motivasyon sebebidir. Buna göre işine tutkuyla bağlanan bir çalışan, işini kendinin önemli bir parçası olarak görmektedir. Böylece işine çok fazla anlam yükleyerek daha fazla gayret göstermektedir.

Örgütsel Vatandaşlık

Vatandaşlık terimi, devlet ile kişiler arasında yasalarla belirlenmiş ve karşılıklı sorumlulukları içeren bir bağıdır. Örgütsel vatandaşlık kavramında ise devletin yerini örgüt almaktadır. Ancak örgütsel vatandaşlıkta, çalışanların yapmaları gereken görevleri dışında ekstra gayret göstermeleri söz konusu olduğu için burada kişilerin yaptıkları çalışmaları belirleyen kurallar yoktur. Bunlar tamamen bireyin kendi isteği ile sergilediği davranışlardır (Atalay, 2005). Bununla beraber her ne kadar örgütsel vatandaşlık davranışında gönüllülük esas olsa da bir davranışın örgütsel vatandaşlık davranışı olarak kabul edilebilmesi, sergilenen davranışın niteliğine bağlıdır. Eğer bir davranış örgüt çalışanları ile yöneticileri tarafından olumluluk ifade ediyor ve kabul edilebilir ise örgütsel vatandaşlık davranışı olarak görülebilmektedir (Özdevecioğlu, 2003).

Örgütsel vatandaşlıkla ilgili yapılan tanımlarda, davranışın gönüllü olarak kişinin kendi isteği ile sergilenmesine vurgu yapılmaktadır. Çalışanların sergilediği bu ekstra gayret de örgütsel etkililiği artırmaktadır. Örgütsel vatandaşlık duygusu gelişmiş bir çalışan, samimi duygularla sergilediği davranışa karşın herhangi bir dışsal beklenti içerisinde değildir. Örneğin kendinden beklenmediği halde iş çıkışında fazladan ofisinde kalarak çalışan veya iş arkadaşına yardımcı olan bir çalışan örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemektedir (Sezgin, 2005). İşine tutku ile bağlı olan çalışanlar, kendilerini işlerine adamaktadır. Bu kişiler kendi iş tanımlarının ötesine geçerek ekstra gayret göstermekte ve yüksek performans göstermektedir (Bakalcı, 2010). Aynı zamanda örgütün ilerlemesi yönünde de aktif rol almaktadırlar. Öte yandan işine tutkulu olmayan ve işine karşı olumsuz duygular besleyen çalışanlar ise iş için fazladan çaba göstermemekte, sergiledikleri performansı yeterli görmektedir (Sejits ve Crim, 2006). Bu bağlamda işe tutku ile bağlı çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri ve örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyen çalışanların da işe karşı tutkulu olmaları, bu iki kavramın birbirini beslediğini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışanların işe tutulması anlamında kullanılan işe angaje olmak kavramının incelendiği bu çalışmada, işe tutulma kavramının Örgütsel Davranış bilimi içerisinde yer alan bazı kavramlarla yakından ilişkili olduğu görülmüştür. Bu nedenle işe tutulma kavramının birer bileşeni olan bağlılık, motivasyon ve örgütsel vatandaşlık kavramı ayrı ayrı incelenerek işe tutulma kavramı ile ilişkisi irdelenmiştir. Ayrıca bağlılığın ön şartı durumunda olan iş tatmini kavramının da dolaylı olarak işe tutulma kavramı ile ilişkili olduğu ve bu iki kavramın sıkça birbirinin yerine kullanıldığı dikkat çekmiştir. Ancak işe tutulma kavramının, iş tatmininden çok daha güçlü bir duygu olduğu açıklanmıştır.

İşe tutulma kavramının bileşenleri olarak gösterilen bağlılık, motivasyon ve örgütsel vatandaşlık kavramları; tek başlarına da örgütler için büyük önem taşıyan kavramlardır. Fakat örgütlerde bunların aynı anda gerçekleşmesi ile ortaya çıkan sinerjinin, çalışanın işe tutulmasını sağladığı görülmektedir. Günümüzde hem örgütlerin çalışan seçmesi hem de çalışanların örgüt seçmesi söz konusudur. Bu durum örgütlerin aradıkları nitelikteki çalışanları bünyelerine katabilmek için rekabet etmelerine yol açmıştır. Dolayısıyla bağlılık, motivasyon ve örgütsel vatandaşlığa önem vererek çalışanın işe tutulmasını sağlamak; örgütün amaçlarını gerçekleştirecek bireyleri örgüte

kazandırmak ve burada yüksek performans ile çalışmaya devam etmesini sağlamak açısından bir gereklilik halini almıştır.

Çalışanın işe tutulması, fiziksel olarak örgütte bulunan bireyin bilişsel olarak da örgütün yararına faaliyetlerde bulunmasına yol açmaktadır. Bu nedenle örgütlerde vasıflı veya vasıfsız olarak çalışan bireyler, verilen görevlerde en iyi sonucu almaya gayret göstermektedir. Diğer yandan işe yönelik bir tutku duyulmadığında örgütten kopma veya dikkatsizlik nedeniyle iş kazaları da meydana gelmektedir. Dolayısıyla çalışanın işe tutulmasının sağlanmadığı bir örgütte hem çalışan hem de örgüt zarar görmektedir. Yapılan araştırmalarla da tutku ile performans arasında pozitif bir ilişkinin varlığının ortaya konması, çalışanın işe tutulmasını sağlama yönünde gayret göstermeye örgütleri zorlamaktadır.

İşe tutulma kavramının bileşenlerinden olan bağlılık konusunda, örgütler söz konusu olduğu zaman örgütsel bağlılık kavramı öne çıkmaktadır. Bununla birlikte işine bağlı olan çalışanların, kendileri ile işlerini özdeşleştirmeleri sonucunda örgüte bağlılıklarının da arttığı bilinmektedir. Ayrıca işe ve örgüte bağlı olan çalışanlar, daha yüksek performans göstermekte ve yapılan işin kalitesi artmaktadır. Böylelikle çalışanlar işe karşı tutkulu olurken yaptıkları işten de gurur duymaktadır.

Örgütte yer alan insanlar, öncelikle örgütün amaçlarını kendilerine uygun buldukları ve bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik gayret gösterme isteğine sahip oldukları için buradadırlar. Bu nedenle çalışanların bağlılığını sağlayabilmek için üyeliği sürdürme isteğini devam ettirmek yeterli olmaktadır. Çalışanların bağlılığını sağlamak başta bu kadar basit iken iş tatmininin sağlanamaması, örgütten ayrılma isteğini ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden bağlılık için çalışanların beklentilerinin karşılanması ihtiyacı öne çıkmaktadır. Böylelikle beklentileri karşılanan çalışanların, yaptıkları işten tatmin olarak örgüte bağlılıkları sağlanmış olacaktır.

Diğer bir bileşen olan motivasyon kavramının, ortaya çıktığı 1950'li yıllardan günümüze kadar popülerliğinin artarak devam ettiği görülmektedir. Örgütlerin verimliliğini artırmanın, çalışanların performansını yükseltmekten geçtiğinin anlaşılması üzerine bu alana ilgi artarak devam etmiştir. Bu bakımdan motivasyon, çalışanın performansını yükselten bir araç olarak kabul görmektedir. Bununla birlikte kişinin kendi kendini motive etmesi, diğer insanlar aracılığıyla motive olmasından daha etkili bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışanın enerjisinin devamı için yaptığı işe anlam yükleyerek içsel motivasyon sağlaması önem kazanmaktadır. Bu noktada çalışanın işe tutulmasının, birey için işi anlamlı hale getirerek içsel motivasyon sağladığı dikkat çekmektedir.

İşe tutulmanın son bileşeni olan örgütsel vatandaşlık ise çalışanların hem sorumluluklarını yerine getirmelerini hem de kendilerinden istenmediği halde örgütün yararına olacak davranışlarda bulunmalarını sağlamaktadır. İşe karşı tutku duyarak örgütün ilerlemesi yönünde gayretlerde bulunan çalışanın, örgütsel vatandaşlık davranışı sergilediği görülmektedir. Dolayısıyla örgütsel vatandaşlık kavramının, çalışanın kendisinden beklenmediği halde örgüt için yararlı eylemlerde bulunması nedeniyle tek başına önemli olduğu gibi çalışanın işe tutulmasına katkısı açısından da ayrı bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada bağlılık, motivasyon ve örgütsel vatandaşlık kavramlarının her birinin örgütler açısından önemli kavramlar olduğu bir kez daha görülmüştür. Bununla birlikte örgütlerde bunların hepsinin birlikte bulunması ile çalışanın işe tutulmasını

sağlayarak elde edilen fayda, örgütlere ayrı ayrı sağladıkları faydanın çok üzerindedir. İşe tutulma kavramı her ne kadar bu kavramları kapsamasa da her biri ile doğrudan ilişkilidir ve bu kavramların keşişiminde yer almaktadır. Bu nedenle sayılan kavramlar, işe tutulmanın birer parçası ve tamamlayıcısı durumundadır. Nasıl ki bağlılık için iş tatmininin sağlanması şart ise çalışanın işe tutulması için de örgütlerde bunların sağlanması gerekmektedir. Dolayısıyla bunlardan herhangi birisinin eksik olmasının, çalışanın işe tutulmasını engelleyeceği rahatlıkla ifade edilebilir.

Bu çalışmada işinden tatmin sağlayan çalışanın örgüte sadık olacağı, yaptığı işi anlamlandırarak örgütün amaçları istikametinde kendi isteği ile harekete geçeceği, kendisinden beklenilmediği halde fazla çaba göstererek işine tutku ile bağlanacağı ve yaptığı işten gurur duyacağı sonucu çıkmaktadır. Bu nedenle örgütün amaçlarının daha kısa sürede gerçekleştirilmesi ve çalışanların örgüt hakkında olumlu duygular beslemesinde, işe tutulma kavramının etkisiyle beraber önemi ve gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın sonucunda, çalışanın işine tutku ile bağlanmasının hem kendisinin hem de örgütün çıkarına olduğu anlaşılmıştır. Çalışanın işe tutulmasını sağlamanın da örgütler için bir zorunluluk haline geldiği görülmüştür. Çünkü örgütlerin amaçlarını etkili biçimde gerçekleştirmesi beklenen çalışanlardan en yüksek performansın alınmaması, amaçlar gerçekleşse bile diğer örgütlerle rekabet edilmesini zorlaştırmaktadır. Bunu başarmak da yöneticilere düşmektedir. Yönetim, en az kaynakla azami verimi almayı amaçladığı için bunu başarmak isteyen yöneticilerin yönetim alanındaki gelişmeleri yakından takip etmesi gerekmektedir. Değişen koşullara uyum sağlayarak başarıyı yakalamak ve bunu devam ettirmenin, yönetim alanındaki yeniliklerin örgüte getirilmesi ile mümkün olabileceği söylenebilir.

Çalışanın işe tutulması, yöneticinin başarısıyla birlikte örgütün yüksek kar elde etmesini de sağlamaktadır. Bu nedenle yöneticilerin, işe tutulmanın bileşenlerine önem vermesi zorunludur. Örgütsel bağlılığı sağlayabilmek için iş tatminine dikkat edilmelidir. Çalışanların iş tatmini sağlamları için onların beklentileri öğrenilerek bunlar karşılanmalı, zaman zaman ortaya çıkan farklı beklentileri anlayabilmek için örgüt içi iletişime önem verilmelidir. Yapılan iş, çalışanların motivasyonunu sağlamak için çalışan açısından anlamlı hale getirilmelidir. Ayrıca çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesine olanak verecek şekilde örgüt kuralları esnek olabilmeli ve çalışanlara inisiyatif verilmekten kaçınılmamalıdır.

Kaynaklar

- Armstrong, M. ve Taylor, S. (2014). Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice. Kogan Page, London.
- Arastaman, G. (2009). Lise birinci sınıf öğrencilerinin okula bağlılık (school engagement) durumlarına ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26 (26): 102-112.
- Atalay, İ. (2005). Örgütsel vatandaşlık ve örgütsel adalet. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Bakalcı, H. (2010). İşe gönülden adanma ve insan kaynakları yönetimi uygulamaları arasındaki ilişki ve bir örnek olay. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

- Balay, R. (2000). Özel ve resmi liselerde yönetici ve öğretmenlerin örgütsel bağlılığı: Ankara ili örneği. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Balcı, A. (2003). Örgütsel Sosyalleşme: Kuram, Strateji ve Taktikler. PegemA Yayıncılık, Ankara.
- Başaran, İ. E. (1982). Örgütsel Davranış. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Başaran, İ. E. (2004). Yönetimde İnsan İlişkileri: Yönetimsel Davranış. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Buluç, B. (2009). Sınıf öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin liderlik stilleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 15 (1): 5-34.
- Catsopoulos, M. P. ve Costa, C. M. (2009). Engaging the 21st century multi-generational workforce. The Sloan Center on Boston College, 1-33.
- Corporate Leadership Council, (2004). Driving Performance And Retention Through Employee Engagement. Corporate Executive Board, Washington, DC.
- Çelikten, M. (2004). İdeal bir okul müdürü portresi. Akademik Araştırmalar Dergisi, 21: 195-204.
- Çelikten, M. (2005). Neden iş analizi yapılmalı? Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18 (1): 127-135.
- Çöl, G. ve Gül, H. (2005). Kişisel özelliklerin örgütsel bağlılık üzerine etkileri ve kamu üniversitelerinde bir uygulama. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19(1): 291-306.
- Dönmez, B. (2013). Motivasyon (ss. 185-229) içinde: Eğitim Yönetiminde Kuram ve Uygulama (Ed.: Servet Özdemir). Pegem Akademi, Ankara.
- Gül, H. (2003). Karizmatik liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış doktora tezi, Gebze Teknik Üniversitesi, Kocaeli.
- Hodgkinson, H. L. (1962). Education in Social and Cultural Perspectives. Englewood Cliffs, New Jersey.
- İnce, M. ve Gül, H. (2005). Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. Academy of management journal, 33 (4): 692-724.
- Karlı, M. D. (2004). Yönetimsel Etkililik. PegemA Yayıncılık, Ankara.
- Lunenburg, F. C. ve Ornstein, A. C. (2013). Eğitim Yönetimi (Çev. Ed.: G. Arastaman). Nobel Yayınları, Ankara.
- Markos, S., ve Sridevi, M. S. (2010). Employee engagement: The key to improving performance. International Journal of Business and Management, 5 (12): 89-96.
- Macey, W. H. ve Schneider, B. (2008). The meaning of employee engagement. Industrial and organizational Psychology, 1 (1): 3-30.
- Özdemir, M. (2014). Eğitim Örgütlerinde İnsan Kaynakları Yönetimi: Kuram Uygulama Teknik. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile üniversite öğrencilerinin bazı demografik özellikleri ve akademik başarıları arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (20): 117-135.

- Porter, L. W., Steers, R. M., Mowday, R. T. ve Boulian, P. V. (1974). Organizational commitment, job satisfaction, and turnover among psychiatric technicians. *Journal of Applied Psychology*, 59 (5): 603-609.
- Robbins, S. P. ve Judge, T. (2013). *Örgütsel Davranış* (Çev. Ed.: İ. Erdem). Nobel Yayınları, Ankara.
- Robbins, S. P., Decenzo, D. A. ve Coulter, M. (2013). *Yönetimin Esasları* (Çev. Ed.: A. Öğüt). Nobel Yayınları, Ankara.
- Saks, A. M. (2006). Antecedents and consequences of employee engagement. *Journal of Managerial Psychology*, 21 (7): 600-619.
- Seijts, G. H. ve Crim, D. (2006). What engages employees the most or, the ten C's of employee engagement. *Ivey Business Journal*, 70 (4): 1-5.
- Sezgin, F. (2005). Örgütsel vatandaşlık davranışları: Kavramsal bir çözümleme ve okul açısından bazı çıkarımlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (1): 317-339.
- Woodruffe, C. (2006). The crucial importance of employee engagement. *Human Resource Management International Digest*, 14 (1): 3-5.
- Yalabik, Z. Y., Popaitoon, P., Chowne, J. A., ve Rayton, B. A. (2013). Work engagement as a mediator between employee attitudes and outcomes. *The International Journal of Human Resource Management*, 24 (14): 2799-2823.
- Yazıcıoğlu, İ. ve Topaloğlu, I. G. (2009). Örgütsel adalet ve bağlılık ilişkisi: konaklama işletmelerinde bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, (1): 3-16.

LEBEN ZWISCHEN ZWEI KULTUREN- INTEGRATIONSFÖRDERND ODER INTEGRATIONSHEMMEND?

Sayime ERBEN KEÇİCİ¹

ZUSAMMENFASSUNG

Bei der Durchsicht der Literatur im Bereich der Migrationsforschung in Deutschland wird der Blick v. a. auf eine gescheiterte Integration oder eine schwierige Kultur von türkischen Migrantinnen gerichtet, so dass es scheint, als seien Probleme für alle türkische Migrantinnen unausbleiblich. Das türkische Migrantinnen auftretende Spannungen und Konflikte auf vielerlei Weise bearbeiten und lösen können wird kaum thematisiert. Kulturelles Handeln bedeutet immer ein aktives Aneignen von Lebensgewohnheiten. Ziel dieser qualitativen Arbeit ist daher die spezifische subjektive Bedeutung nationaler Zugehörigkeit. Wie identifizieren sich türkische Migrantinnen der dritten Generation in Deutschland? Zur welcher Kultur fühlen sie sich hingezogen? Festgestellt werden konnte, dass die Befragten natürlich deutsche Wertmuster in ihren Lebensstil übernommen haben, gleichzeitig haben sie aber auch viele traditionelle Wertmuster beibehalten, die sie aber durchaus mit den deutschen Werten und Normen in Einklang bringen können, d. h. die Eingliederung und Integration der dritten Generation ist fortgeschritten.

Schlüsselwörter: Integration, Kultur, türkische Migrantinnen

İKİ KÜLTÜR ARASINDA YAŞAMAK- ENTEGRASYONU DESTEKLEYİCİ Mİ YOKSA ENGELLEYİCİ Mİ?

ÖZ

Almanyada göç araştırmaları ile ilgili alanyazın tarandığında Türk kadın göçmenlerle ilgili bakış açısının başarız bir entegrasyona veya zor bir kültüre yönelik olduğu görülmektedir. Sanki bütün Türk kadın göçmenler için problemler kaçınılmazmış gibi bir izlenim vardır. Türk kadın göçmenlerinin ortaya çıkabilecek çatışmaları birçok şekilde çözebilecekleri ise hemen hemen hiç dile getirilmemektedir. Kültürel eylem aktif hayat alışkanlıkları edinmeyi gerektirir. Dolayısıyla nitel bir çalışma olan bu çalışmanın amacı Almanyada yaşayan üçüncü nesil Türk kadın göçmenlerinin kendilerini nasıl tanımladıklarını ortaya koymaktır. Hangi kültüre kendilerini daha yakın hissetmektedirler? Çalışmada katılımcıların Alman değerlerini hayat tarzlarına aldıklarını, ama aynı zamanda Alman değer ve normları geleneksel Türk değerleri ile bağdaştırdıkları görülmüştür. Dolayısıyla Almanya'da yaşayan üçüncü nesil Türk kadın göçmenlerinin entegrasyonu gelişmiştir.

Anahtar Kelimeler: Entegrasyon, Kültür, Türk Kadın Göçmenler

¹Assoc. Prof.; Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K. Fakülte für Bildung, Abteilung für Bildungswissenschaften, Konya-Türkei. E-mail: sayime_ergen@yahoo.de
Araştırma, Gönderim Tarihi: 09.04.2018 Kabul Tarihi:15.09.2018

Einleitung

Bei der Durchsicht der Literatur im Bereich der Migrationsforschung erstaunt, dass im Zusammenhang mit der Integration von Migranten nach wie vor mehrheitlich Fragen der kulturellen Orientierung und der kulturellen Identität fokussiert werden (vgl. Lutz 1999; Griese 2002). Die Situation der türkischen Migrantinnen der dritten Generation wird immer noch zu oft medial undifferenziert ausgeschlachtet: in zahlreichen Diskussionen wird der Ursachenherd für ihre vermeintliche Unselbständigkeit und Unterdrückung gesucht und in ihrer Kultur gefunden. Infolgedessen werden die jungen Frauen als Opfer einer Kultur betrachtet, die als unvereinbar mit den Werten und Normen der Mehrheitsgesellschaft erklärt wird.

Resultierend aus dieser andauernden Integrationsproblematik und dem Aufwachsen der jungen Türkinnen zwischen der türkischen Tradition und der westlichen Moderne Deutschlands, wird angenommen, dass immer vermehrt Identitätsprobleme bei ihnen auftauchen (vgl. Brainin, 1996; Furtner- Kallmünzen, 1988). Dies sei häufiger der Fall bei jungen Türkinnen, als bei männlichen Türken. Gründe dafür sein unter anderem die vertrauensvolle Bevorzugung der Söhne, in den traditionellorientierten türkischen Familien und die Erziehung der Töchter, die auf ihre typische Frauenrolle vorbereitet werden sollen (Alamdar-Niemann, 1992). Auch die Zerrissenheit ihres Lebens zwischen zwei einander völlig fremden und unterschiedlichen Kulturen spiele bei dem Entstehen von Identitätsproblemen eine schwerwiegende Rolle (vgl. Atabay, 1994, S.14).

Obwohl es viele Studien gibt, die die gängigen Vorurteile in Veröffentlichungen widerlegen (vgl. z.B. Bender/Seifert/Sesselmeier 2000; Gölbol, 2010), so fällt auf, dass türkische Migrantinnen sehr häufig mit negativ besetzten Themen in Verbindung gebracht werden. Daher wird in dieser Arbeit vor allem die spezifische subjektive Bedeutung nationaler Zugehörigkeit untersucht. Dabei konzentriere ich mich auf türkische Migrantinnen der dritten Generation aus dem Grund, dass sie keine persönliche Erfahrung mit der Migration haben, in Deutschland geboren, aufgewachsen sind und hier die Schule besucht haben. Angenommen wird, dass türkische Migrantinnen auftretende Spannungen und Konflikte auf vielerlei Weise bearbeiten und lösen können, d.h. dass kulturelles Handeln immer ein aktives Aneignen von Lebensgewohnheiten bedeutet. Hierbei wird vor allem die spezifische subjektive Bedeutung nationaler Zugehörigkeit für die türkischen Migrantinnen untersucht: Wie identifizieren sie sich? Zur welcher Kultur fühlen sie sich hingezogen? Sie sollen die Möglichkeit erhalten ihre Sicht und Denkweisen aus ihrer eigenen Perspektive zu schildern. Es wird versucht, die Situation der zu untersuchenden Gruppe anhand konkreter Fälle zu analysieren.

Orientierungsrahmen zum Thema „Kulturkonflikt und Integration“

Vor allem in der politischen Diskussion um Migranten und ihre Integrationsfähigkeit und Integrationsunfähigkeit werden kulturelle Differenzen und ihr Gebrauch zur Erklärung der sozialen Lage und spezifischer Handlungen und Verhaltensorientierungen herangezogen (vgl. Bielefeld, 1988, S.118). Meist wird das „Kultur-Argument“ auf die Gruppe der Türken beschränkt. Es wird dabei unterstellt,

dass gerade bei dieser Gruppe die Unterschiede zur einheimischen Bevölkerung so gross seien, dass Konflikte zu erwarten seien und Integration nicht möglich sei (vgl. Griese, 2002, S.98). Bedrohlich wird diese Gruppe erst durch eine andere „kulturelle“ Qualität, die ihr zugeschrieben wird. Die zugeschriebene Andersartigkeit aber erscheint als „natürliche“, d.h. der Gruppe unveränderbar anhaftende.

Die Arbeit am kulturellen Bedeutungssystem wird einzelnen und Gruppen demnach bei jedem sozialen Wandel abverlangt. Kulturelle Identität kann also für die Kinder der Migranten nur heissen, dass sie im Blick auf ihr Leben hier prüfen, welche Elemente ihrer Herkunftskultur zur Organisation ihrer Lebensbeziehungen tauglich sind. Sie unterliegen psychisch weder dem Zwang, ihre ethnische Herkunft zu leugnen, noch sie zu glorifizieren. Eine These besagt, dass dieses Aufwachen besonders problematisch ist, weil damit Identitätsprobleme bis hin zu Identitätsdiffusionen verbunden seien (Hall, 1994, S.11). Günstiger erscheint es dagegen, wenn deutlich würde, dass die Migranten (dritte Generation) in beiden Bedeutungssystemen „zu Hause“ sind. Als „Inländer“ (mit ausländischem Pass) in der dritten Generation werden sie dann fähig, in der alltäglichen Lebensbewältigung in Familie, Schule und Beruf sowie in der jugendkulturellen Lebenspraxis für sich pragmatisch zu handeln und neue Verhaltensstrategien zu entwickeln.

Das zentrale Problem ist nicht der Kulturkonflikt, sondern eher die „kulturelle Enteignung (Dekulturation)“ (vgl. Auernheimer, 1994, S. 56). Von einem allgemeinen Normkonflikt im Alltagsleben kann also nicht die Rede sein. Auftretende normative Diskrepanzen können auf vielerlei Weise bearbeitet und pragmatisch gelöst werden. Zum Problem werden sie psychologisch erst, wenn Identität im modernen Verständnis zur Aufgabe wird. Wenn traditionelle Werte und Normen sinnlos werden, sind Entfremdungserfahrungen nicht zu leugnen. Solche Erfahrungen beeinträchtigen die Persönlichkeitsentwicklung aber nur, wenn gleichzeitig Diskriminierung von seiten der Aufnahmegesellschaft stattfindet und wenn eine strukturelle Benachteiligung und kulturelle Verarmung vorliegt.

Die Identitätsproblematik der Migrantenjugendlichen schlicht mit der von sozial Benachteiligten generell gleichzusetzen ist nach Auernheimer (1994) falsch. Denn dabei wird übersehen, dass die Herkunftskultur nicht ungestraft im Bildungsgang vernachlässigt werden kann, weil die Entwicklung der Motive und Wahrnehmungsweisen in der Kindheit kulturell vermittelt ist, auch wenn eine kulturelle „Prägung“ im Sinne einer nicht revidierbaren Typenbildung zurückgewiesen werden muss.

Die Literatur geht davon aus, dass vorallem die Migrantinnen kaum ihre Zukunft aktiv gestalten können und ihr Leben nicht selbst in die Hand nehmen. Mögliche Folgen dieser ausweglosen Situation seien Resignation, psychosomatische Beschwerden, Depressionen und im schlimmsten Fall Selbstmordversuche. „Gerade die Situation der türkischen Migrantinnen im Jugendalter erfordert die Ausbildung einer Persönlichkeit, wie sie von Neumann und Boos-Nünning beschreiben wird: Sie müssen eine eigene Identität zwischen beiden Kulturen finden (...). Um diese „ausgeglichene Persönlichkeit“ bilden zu können, müssen die Migrantinnen für sich ein neues Wertesystem finden, die ihnen weder die türkische noch die deutsche Kultur bieten kann.“ (Riesner, 1990, S. 113). Nach Riesner prognostiziert die Literatur, dass dies nicht gelingt. Demnach gibt es für die Migrantinnen nur die Möglichkeit, sich der

heimatlichen Kultur anzupassen oder total mit ihr zu brechen. Somit sind die Aussichten für die Persönlichkeitsentwicklung der Migrantinnen nahezu ausweglos. Riesner widerspricht diesen Prognosen. Für sie haben die Frauen der zweiten und auch der dritten Generation ihren Weg schon gefunden.

Die in Deutschland aufwachsenden türkischen Migrantinnen müssen es schaffen, gleichzeitig den Erwartungen von türkischer und deutscher Seite soweit zu entsprechen, dass eine gemeinsame Verständigungs- und Interaktionsbasis gegeben ist. Gleichzeitig müssen sie sich aber auch als Individuen mit eigenen Wertmaßstäben durchsetzen. In der Literatur wird aber meistens davon ausgegangen, dass aufgrund der Sozialisationsbedingungen für viele Türiinnen diese Persönlichkeitsentwicklung unmöglich ist. Riesner sowie auch in dieser Arbeit wird diese negative Einschätzung nicht geteilt. Auch wenn ihrer Untersuchung nicht repräsentativ ist, zeigt sie doch Tendenzen auf, dass sich bei bestimmten Konstellationen in der Sozialisation durchaus eine ausgeglichene Persönlichkeit entwickelt.

Methodisches Vorgehen

Um die subjektive Deutungsweisen von in Frage kommenden Personen zu erfahren sowie die Absicht dieser Arbeit, türkische Migrantinnen aus ihrer eigenen Perspektive schildern zu lassen, legte es deshalb nahe, die qualitative Interviewmethode des problemzentrierten Interview zu wählen.

Die Methode des problemzentrierten Interviews wurde aus zwei Gründen zur Orientierung gewählt:

- Es sollte die subjektive Sicht der Befragten erfasst, ihre Sichtweise verstanden werden.
- Die Methode sollte geeignet sein, gerade junge Frauen zu befragen, die in einem Veränderungsprozess gefordert sind, eigene Antworten auf – im kulturellen Kontext neue oder auch konfliktträchtige – Fragen zu finden, individuelle Bewältigungsstrategien zu entwickeln. Als Vorwissen lag den Interviews u. a. die Kenntnis aktuellen Fachwissens über die Situation türkischer Migrantinnen zugrunde.

Auswahl der Interviewteilnehmer

Die Suche und Auswahl von Interviewpartnern erfolgte nach zwei Kriterien: Ziel war es unter den Interviewpartnern eine Homogenität zu stellen, um einen Vergleich zwischen den Interviewpartnern zu ermöglichen. Kriterien dafür waren;

- **Migrationshintergrund und -status:** Alle Interviewpartner sollten der dritten Generation der türkischen Migrantinnen angehören, d. h., dass sie in Deutschland geboren und aufgewachsen sein sollten und mindestens ein Elternteil entweder in Deutschland geboren und aufgewachsen sein oder durch Familiennachzug einen Teil ihrer Sozialisation in Deutschland vollzogen haben sollte.
- **Geschlecht:** Die Interviewpartner wurden gezielt nach dem Kriterium Geschlecht, nämlich weibliche türkische Migranten zusammengestellt, da es um ihre Interpretationen geht wie sie mit ihrer Situation umgehen.

Die Suche nach Interviewpartnern erfolgte über persönliche Anfragen bei Bekannten, Freundes- und Familienkreis. Nach dem zwei gefunden waren, erklärten sich z. T. über eine Art Schneeballsystem auch weitere zwei türkische Migrantinnen bereit, ein Interview zu geben. Vier türkische Migrantinnen, die meine Auswahlkriterien erfüllten, haben zugesagt und es wurde ein Termin mit ihnen vereinbart. Von den

zwischen Ende Mai und Anfang Juni 2017 geführten Interviews wurden in den Wohnungen der Interviewpartner durchgeführt. Es handelt sich dabei um vier türkische Migrantinnen im Alter zwischen 20 und 23 Jahren und weist einen Durchschnittswert von 21,7 Jahren auf. Alle sind in Deutschland geboren und aufgewachsen. Die Informationen über die Interviewpartner sind im Wesentlichen aus der unten aufgeführten Abbildung zu entnehmen. Namen und sonstige kenntlich machende Merkmale sind verändert und anonymisiert worden.

Abbildung 1: Interviewpartner im Überblick

Name	Alter	Geburtsort	Staatsangehörigkeit	Schulbildung	Berufsausbildung
Ayşe	23	Deutschland	Deutsch	Abitur	Soziologie Studentin
Ceylan	21	Deutschland	Türkisch	Haupt-schule	Arzthelferin
Emine	22	Deutschland	Türkisch	Haupt-schule	Arzthelferin
Figen	21	Deutschland	Türkisch	Wirtschafts-schule	Bürokauf-frau

Durchführung der Interviews

Das Interview wird nur anhand eines grob strukturierten Leitfadens durchgeführt. Durch den Leitfaden soll die Vergleichbarkeit gewährleistet werden. Er listet die für die Fragestellung relevanten Themenbereiche auf. Somit dient er als Orientierungsrahmen und Gedächtnisstütze. Dadurch, daß der Interviewer stärker auf den Befragten eingehen kann, erhöht sich sein Spielraum, die Fragen zu formulieren, anzuordnen und Nachfragen zu stellen.

Alle der geführten Interviews wurden mit Einwilligung der befragten türkischen Migrantinnen auf Tonband aufgenommen und dauerten zwischen 40 und 100 Minuten. Die Interviews wurden in der Regel in deutscher Sprache geführt, weil alle Interviewpartner die deutsche Sprache besser beherrschen als die türkische. Dies kam auch mir gelegen, denn sonst hätten die Interviews übersetzt werden müssen, wodurch eventuelle Feinheiten bei der Übersetzung verloren gegangen wären. Jedoch konnte dem Wunsch der Befragten entsprochen werden, notfalls auch Gedanken in der türkischen Sprache zu artikulieren. Hinterher wurden die Interviews in eine schriftliche Form gebracht, das heißt, der Dialekt wurde bereinigt, Satzbaufehler wurden behoben und der Stil moderat geglättet (vgl. Mayring 2003, S.38), weil das primäre Ziel des Interviews auf der inhaltlich- thematischen Ebene lag und Dialekte, Sprachfärbungen oder Sprach- bzw. Stilfehler für den Untersuchungsgegenstand nicht von großer Relevanz war. Zwar war die Transkription 1 aufwendig, aber alle aufgezeichneten Gespräche wurden Wort für Wort transkribiert, da erst mit diesen Protokollen die Basis für eine ausführliche Interpretation hergestellt werden konnte.

Auswertung

Die Interviews wurden in Hinblick auf ihre Inhalte, darüber hinaus auf Zusammenhänge und Sinnstrukturen bzw. Deutungsmuster untersucht (vgl. Mayring, 2003, S.95). Die Auswertung bestand aus folgenden Schritten:

1. Durchsicht aller Interviewtranskripte und Generierung bzw. sukzessive Weiterentwicklung von thematischen Kategorien
2. Entwicklung eines Codierleitfadens mit Definitionen und Beispielen
3. Codierung der Interviews
4. Gruppenbildung, Beschreibung der Typisierungen und Signifikanzen
5. Entwicklung von Handlungsempfehlungen.

In der Auswertung werden zunächst Inhalte und Aussagen dargestellt, die nach unterschiedlichen Erfahrungsfeldern gegliedert sind. Dabei wurden Bedingungen und Erfahrungen der jungen Frauen im jeweiligen Erfahrungsfeld festgehalten.

Darstellung der Ergebnisse

Die Interviewergebnisse widerlegen typische Bilder und Klischees und vermitteln ein differenziertes Bild von türkischen Migrantinnen, die der dritten Migrantengeneration angehören. Sie offenbaren sehr große Unterschiede im Hinblick auf kulturelle Hintergründe, Erfahrungen und Lebensentwürfe. Es folgt eine Zusammenstellung der Interviewergebnisse. Dabei werden die subjektiven Sichtweisen der jeweils Interviewten dargestellt

Identität und Kultur

Zu ihrer ethnischen Identität äußerten sich die Befragten sehr unterschiedlich. Ayşe bezeichnet sich als bikulturell und will sich bewußt nicht zuordnen: *„Es gibt nichts, was mich zu irgendeiner Seite hinzieht. Ich finde ich bin eher bikulturell und ich seh das als Privileg an. ((...)) Des ist für mich Privileg innerhalb zweier Kulturen, zweier so verschiedener Kulturen, aufzuwachsen und dann damit zu leben.“*

Emine fühlt sich eher Deutsch, gibt aber auch an, dass sie den Respekt, den Zusammenhalt der Türken sehr schätzt: *„Ich fühl mich eher Deutsch... Das hängt auch damit zusammen, dass man einfach hier lebt und automatisch von der deutschen Umwelt beeinflusst wird und deswegen fühl ich halt so. Aber das bedeutet nicht, dass mir bei den Türken nichts gefällt. Ich finde der Respekt bei den Türken und auch das Zusammenhalten in schwierigen Situationen ist sehr toll. Bei den Deutschen??? Hmm hab eigentlich nicht so nachgedacht.“* Was sie an den Deutschen schätzt oder was ihr mißfällt, kann Emine nicht sagen, da sie sich darüber noch keine Gedanken gemacht hat.

Figen und Ceylan bezeichnen sich hingegen als Türkin. Figen fühlt sich als Türkin und schätzt an den Türken vor allem das Familienleben: *„Türkin natürlich. Eben das Familienleben, also, das find ich bei uns sehr gut, ist für mich sehr, sehr wichtig. Egal wie alt man ist, ist die Familie bei uns einfach wichtig. Das ist überhaupt bei den Türken so. Ich find des schön, man kann immer auf die Familie zahlen, man teilt einfach alles, also alles das Leben. Ich bin nicht raus nur weil ich jetzt 18 bin. Bei den Deutschen ist es ja so. Bist du 18 und ab. , Ich find, da haben wir, ja, andres Gefühl von Familie als die Deutschen, was mich dann wieder abkapselt, wo ich sag, da bin ich eher eine Türkin.“* Hier ist zu erkennen, dass Figen bei den Deutschen den mangelnden Familiensinn beklagt. Sie meint, man müsste das Leben mit jemandem teilen und zwar mit der Familie.

Auch Ceylan fühlt sich eindeutig eher als Türkin. An den Türken schätzt sie vor allem den Zusammenhalt und das Festhalten an der türkischen Kultur. Trotzdem

findet sie, dass man sich an die Gesellschaft anpassen muss. Sie möchte auf keine Fall zugunsten einer Integration ihre eigene Kultur aufgeben. Integration bedeutet für sie die Sprache lernen und auf Anforderungen anderer einzugehen, ohne dabei seine eigene Kultur aufgeben zu müssen: *„Ich fühl mich eindeutig als Türkin. Was mich manchmal aufregt ((...)) integrieren heißt ja, man soll sich anpassen und nicht man soll seine eigene Kultur leugnen, des find ich falsch. Man soll seine eigene Kultur nicht aufgeben, aber man soll die Sprache lernen, versuchen, mit den Menschen umzukommen und sich auch an die Erwartungen anzupassen, was des deutsche Volk erwartet, man soll mit den Leuten, man soll sich einfach anpassen in der Hinsicht, daß man auch Kontakt zu Deutschen hat. Ich möchte, daß wir uns beide akzeptieren und ich find des halt, wenn's so wäre, wär's wirklich super, wenn, wenn einfach die Türken und Deutschen sich akzeptieren würden und so und Freunde werden könnten. Aber des wird nie vorkommen, glaub ich, des gibt's, aber in sehr, sehr geringen Ausnahmen.“* Obwohl Ceylan sich eindeutig als Türkin bekennt, fällt auf, dass sie verstärkte Kontakte und gegenseitigen Gedankenaustausch will, jedoch der Meinung ist, dass das fast unmöglich ist, weil beide Seiten sich nicht akzeptieren.

Obwohl Figen und Ceylan sich der türkischen Nationalität zuordnen und Ayşe und Emine eher einen westlichen Lebensstil pflegen, fühlen sich alle der Befragten in Deutschland integriert, d.h. sie finden sich alle ohne Schwierigkeiten in der deutschen Gesellschaft zurecht. Keine der Befragten hat prinzipiell Probleme mit dem Leben in zwei Kulturen. Sie können sich für ein situationsabhängiges Verhalten entscheiden.

Erfahrungen in Deutschland und gegenseitige Einschätzungen

Nach einigen Untersuchungen, wie z. B. in der Untersuchung von Ursula Birsell et al. (1999) und der KFN-Schülerbefragung (1998), fühlen sich türkische Migrant*innen in der deutschen Bevölkerung wegen ihrer Nationalität oft nicht akzeptiert. Ob sich hier das Gefühl der Nicht-Akzeptanz als eine gestiegene Sensibilisierung oder Empfindlichkeit der Jugendlichen darstellt oder es sich um tatsächliche Diskriminierung und Ausgrenzung handelt, wird zwar nicht geklärt, aber die Aussagen der befragten Jugendlichen bei Birsell und der KFN- Schülerbefragung decken sich nicht mit den im Rahmen dieser Arbeit durchgeführten Interviews.

Alle der Befragten betonen, dass sie keine negativen Erfahrungen gemacht haben. Allerdings bemerken fast alle negative Reaktionen bei Freundinnen mit Kopftuch. Ceylan sagt aus: *„Also, ich bin noch nie ausgesetzt oder, dass ich diskriminiert wurde, so richtig, noch nie richtig, daß ich was abbekommen hatte, hab ich noch nie erlebt. Ich fühl mich wohl in Deutschland, ich hab wirklich noch nie was abbekommen. Manchmal bekommen meine Freundinnen mit Kopftuch zwar schiefe Blicke ab oder so, aber des stört mich nicht. Ich bin schon so lang hier, dass des einfach gar kein Problem mehr ist. Ich fühl mich wohl.“*

Auch Ayşe fühlt sich in Deutschland sehr wohl, es geht ihr hier sehr gut. Sie hat nicht das Gefühl, diskriminiert zu werden. Allerdings räumt sie ein, dass es davon abhängt ob man einen Kopftuch trägt oder nicht: *„Es kommt jetzt darauf an ob man einen Kopftuch trägt oder nicht. Ich seh das sehr oft, also, wenn ich in ein Laden geh, wenn man jetzt mit Kopftuch reingehe, dann werden die schon irgendwie zur Schnecke gemacht, und wenn grad, in gleicher Kleidung, nur des Kopftuch auszieht, dann sind sie voll freundlich, bedienen einen halt ganz freundlich und so.“*

Emine hatte nie das Gefühl, sie sei in Deutschland nicht willkommen. Diskriminierende Erfahrungen hat sie vor allem bei anderen mitbekommen. Auch für sie scheint das Kopftuch negative Reaktionen zu provozieren: *„Ich hab z.B. erlebt in der S- Bahn z.B., da hab ich das erste Mal so gesehen, wie eine Ausländerin diskriminiert wurde. Ich sass da, ganz normal in einem Abteil und ich sass halt alleine. Da sass schräg gegenüber so eine Frau, Türkin oder nicht weiss ich jetzt nicht, etwas älter und da waren einige so bescheuerte da, deutsche natürlich, die die Frau richtig angepöbelt haben, so richtig, äh, Ausländer raus, und haben gesagt, ist die blöd oder schaut mal, wie die rumläuft, oder so, und das tat mir dann irgendwo weh. Ich glaub einfach, dass viele was einfach gegen den Kopftuch haben und das regt mich schon auf. Weil man ist einfach Mensch, mit oder ohne Kopftuch.“*

Zu erkennen ist, dass in erster Linie diejenigen, die ein Kopftuch tragen Diskriminierungen erleiden müssen, auch wenn es nur auf der Strasse ist und das sind sich die Befragten sehr wohl bewusst.

Als einzige gab Figen schlechte Erharungen mit offiziellen Stellen an: *„Was mich aufregt sind die Kontrollen an den Grenzen. Ja halt bist du Türke wirst du genau unter die Lupe genommen. Die Erfahrung mach ich immer, z. B. ich bin mal mit Freundinnen nach Italien gefahren. Keiner ausser mir wurde gecheckt oder geprüft, weil die anderen Deutsche waren und meinen Koffer haben sie ganz aufgemacht und wollten alles prüfen, weil ich einen ausländischen Pass hatte. Bei der Ausländerbehörde ist es ja dasselbe. die Ausländer werden wie Menschen zweiter Klasse behandelt.“*

Die schlechten Erfahrungen, die vor allem mit offiziellen Stellen gemacht werden und Diskriminierung in Form von Blicken und eventuellen dummen Bemerkungen in Verbindung mit dem Kopftuch bei Freundinnen erlebt werden, haben scheinbar keinen Einfluß auf ein Gefühl der Nicht- Akzeptanz oder auf die Integration der Befragten. Bei Figen und Ceylan könnte das eventuell dazu führen, dass sie sich mehr auf ihre türkische Bezugsgruppe rückorientieren, in der sie wegen der traditionellen Kleidung keine negativen Erfahrungen machen müssen.

Einstellung zur Einbürgerung

Die Frage nach der Staatsbürgerschaft wird von den Befragten pragmatisch gesehen. Einer der Beweggründe für Emine ist der lästige Aufwand, der mit der türkischen Staatsbürgerschaft verbunden ist. Außerdem wird man mit dem deutschen Pass ganz anders behandelt. Aus rechtlichen Gründen würde sie gern den deutschen Pass haben, schließlich lebt sie auch in Deutschland. *„Jaa also allein der ganze Aufwand, was weiss ich, wenn du z.B. der Pass abläuft oder so, dass man ständig zur Behörde muss, des ist so, oder was weiss ich, allgemein als Ausländer, einfach so ein Pass, da wird man schon ganz anders behandelt. Und ich mein, im Prinzip, Heimat, oder Nationalität, ich mein, okay, ich bin als Türkin geboren und bin Türkin, aber des ist mir eigentlich relativ egal, der deutsche Pass hat damit nichts zu tun find ich. Deswegen ist aus rechtlichen Gründen eigentlich super, wenn ich einen deutschen Pass bekommen würde, weil, ich lebe hier in Deutschland und wieso soll ich nicht den Pass haben.“*

Auch Figen bemerkt, dass ein deutscher Pass viel praktischer ist. Sie hat keine negativen Erfahrungen mit dem türkischen Pass, aber es stört sie, dass sie für alles zu den Behörden muss. *„Einfach weil man hat halt schon seine Vorteile davon, allein, ich*

mein, dass ich irgendwas schlechtes erfahren hätte wegen meinem türkischen Pass, des auf keinen Fall, aber allein wegen Visum und dem ganzen und dann zu den Behörden zu fahren, und so, des ist halt der Aufstand.“

Ayşe hat bereits die deutsche Staatsbürgerschaft, was sie auch aus praktischen Gründen angenommen hat. *„Weil es einfach bequem ist. Das bequeme daran ist, dass ich rings um Deutschland alles verlassen kann, ohne auf tausend Konsulate zu gehen und mir tausend Visa zu besorgen.“*

Ceylan hat sich oft überlegt, ob sie die deutsche Staatsangehörigkeit annehmen soll, aber bisher hatte sie noch nie das richtige Bedürfnis danach. Sie hatte nie Probleme ohne die deutsche Staatsbürgerschaft und irgendwann hat auch ihr Interesse daran nachgelassen. *„Ich habe es mir so oft überlegt und ich wollte es eine Zeitlang auch machen, aber ich den Bedarf hab ich dafür noch nie gehabt, also nicht dass ich jetzt irgendwie benachteiligt gewesen wär, sei es irgendwie in irgendwelchen Behörden oder, so richtig Bedürfnis hat ich noch nie danach, dass ich jetzt gesagt hätte, jetzt mach ich es. Ich brauch es einfach nicht.“*

Als Grund geben alle praktische Gründe an, vor allem hat man mit dem deutschen Pass weniger Probleme. Keine von den Befragten hätte das Gefühl, mit dem türkischen Pass etwas Wichtiges aufzugeben. Ob türkischer oder deutscher Pass, das hat für die Befragten keinen Einfluß auf ihre Einstellung. Was auf dem Papier steht, ist für die Persönlichkeit unerheblich.

Schlussbetrachtung und kritisches Resümee

Durch das Aufwachsen in Deutschland haben die Befragten ein erweitertes Repertoire an Verhaltensmöglichkeiten entwickelt, das sie je nach Situation zum Einsatz bringen. Dabei geben sie aber keineswegs die Herkunftskultur ihrer Eltern vollständig auf. Vielmehr verbinden sie die beiden Kulturen, wenn auch mit unterschiedlicher Gewichtung. Alle Befragten haben das deutsche Schulsystem mit Erfolg durchlaufen. Sie sind in dieser Hinsicht keine strukturell benachteiligte Randgruppe, da sie über die nötigen Bildungsressourcen verfügen, um in der deutschen Gesellschaft eine höhere Position einzunehmen als die ihrer Eltern. Die kognitive Assimilation ist also bereits vollständig vollzogen. Mangelnde Sprachkenntnisse, die noch bei der älteren Generation eine Integration erschwerten, dürften bei den heute in Deutschland Aufgewachsenen kein Problem mehr darstellen.

Die identifikatorische Assimilation wird von den Befragten zum Teil erfüllt. Alle haben natürlich deutsche Wertmuster in ihren Lebensstil übernommen, gleichzeitig haben sie aber auch viele traditionelle Wertmuster beibehalten, die sie aber durchaus mit den deutschen Werten und Normen in Einklang bringen können.

Die Eingliederung und Integration der dritten Generation ist fortgeschritten. Es ist aber weder realistisch noch wünschenswert, eine vollständige Assimilation im Sinne der Aufgabe der Herkunftskultur zu erwarten. Die in Deutschland aufgewachsene Generation wird immer einen Teil der Herkunftskultur behalten. Anstatt dies als hemmendes Element der Integration aufzufassen, sollte es als weiterer Teil der kulturellen Vielfalt akzeptiert werden. Durch die Akzeptanz der andersartigen Kulturelemente würde die Integration der dritten Generation um einiges erleichtert werden.

Die These, dass hier geborene Kinder automatisch zu Neu-Deutschen werden, trifft nicht zu. Genausowenig kann Boos-Nünings Überlegungen zugestimmt werden, die für Kinder, die hier geboren sind, Probleme in der Persönlichkeitsentwicklung prognostiziert. Keine dieser Befragten hat Probleme damit zu haben, einen eigenen Lebensstil zu entwickeln. Die Vorstellung, dass hier geborene Kinder mit den Anforderungen der beiden Kulturen überfordert sind, unterschätzt diese Kinder gewaltig. Es ist kein leichter Prozess für sie, der gerade in der Pubertät zu Problemen führen kann, doch insgesamt werten die Befragten ihre Situation gerade als positiv und bereichernd. Anzumerken bleibt, dass keine der Befragten von der Umwelt restriktive Bedingungen erfahren musste. Für alle waren die Diskriminierungserfahrungen nicht so schwerwiegend, dass sie sich davon entmutigen ließen. Das bedeutsamste Element, das zu Schwierigkeiten bei türkischen Migrantinnen führen kann, ist das Kopftuch. Gerade hier registrieren die Befragten bei Bekannten negative Bemerkungen und schiefe Blicke. Das kann eventuell zu einer Rückbesinnung auf die eigenethnische Gruppe führen, in der solche äußeren Zeichen nicht beachtet, sondern verstanden und akzeptiert werden. Den hier lebenden Türkinnen muss es möglich und erlaubt sein, diesen Leitbildern nicht zu folgen, sondern sich für einen eigenen Weg zu entscheiden. Dieser Weg kann auch innerhalb des islamischen Glaubens als „Emanzipation im Schleier“ geschehen.

Die Ergebnisse dieser Arbeit erheben zwar keinen Anspruch auf einen repräsentativen Charakter, aber auch nur mit vier Befragten wird deutlich, wie schwer das Thema der dritten Generation zu fassen ist. Jede der Befragten hat ihre eigene Art und Weise, mit den ihr mitgegebenen Voraussetzungen und Chancen umzugehen. Sie lassen sich aber nicht auf die klischeehafte Rolle der typischen Türkin zurückdrängen. Die türkischen Mädchen und Frauen der dritten Generation zeigen sich genauso heterogen wie ihre deutschen Altersgenossinnen. Wie Haas/Berndt/Dommermuth bei türkischen Studenten feststellen, gelingt es auch den hier befragten Türkinnen, eine eigene Identität auszubilden, die Elemente aus beiden Kulturen beinhaltet.

Literatur

- Alamdar-Niemann, M. (1991). Einflussfaktoren auf die Erziehungsstile in türkischen Familien in Berlin (West). *Türkische Jugendliche und Aussiedlerkinder in Familie und Schule. Theoretische und empirische Beiträge der pädagogischen Forschung, Hohengehren*, S. 63–78.
- Atabay, I. (1994). *Ist dies mein Land?: Identitätsentwicklung türkischer Migrantenkinder und-jugendlicher in der Bundesrepublik*. Centaurus-Verlag.
- Auernheimer, G. (1988). Der sogenannte Kulturkonflikt. *Orientierungsprobleme ausländischer Jugendlicher*. Frankfurt a. M./ New York.
- Auernheimer, G. (1999). Vom Umgang der Pädagogik mit Migration seit den sechziger Jahren. *IZA-Zeitschrift für Migration und Soziale Arbeit*, 11(3/4), S. 30–32.
- Bender, S. et al. (2000). Migration und Arbeitsmarkt. In: Bade, K. /Münz, R. (Hrsg.) (2000): *Migrationsreport 2000*. Frankfurt a. M. S. 59–83.
- Bielefeld, U. (1988). *Inländische Ausländer. Zum gesellschaftlichen Bewußtsein türkischer Jugendlicher in der Bundesrepublik*, Frankfurt a.M.
- Birsl, U. et al. (1999). *Männlich - Weiblich, Türkisch - Deutsch. Lebensverhältnisse und Orientierungen von Industriebeschäftigten*. Opladen.

- Boos-Nünning, U. (1999). Gleichbehandlung durch Quotierung? Strategien zur beruflichen Eingliederung jungerZuwanderer. In: Forschungsinstitut Friedrich Ebert Stiftung (Hrsg.) (1999): *Integration und Integrationsförderung in der Einwanderungsgesellschaft*. Bonn. S. 73-89.
- Brainin, E. (1996). Verregelt und verriegelt. Psychische Auswirkungen kultureller Differenzen. *Kinderanalyse*, 4(4), S. 331–350.
- Erdheim, M. (1992). Das Eigene und das Fremde. Über ethnische Identität. (*Die Psychoanalyse*, 46(8), S. 730–744.
- Flick, U. (2002), *Qualitative Sozialforschung: Eine Einführung*. Rowohlt- Verlag. Berlin.
- Furtner-Kallmünzer, M. (1988), Biographie und Identitätsprobleme der Zweiten Generation. In: Deutsches Jugendinstitut (Hrsg.) (1988): *Beiträge zur Ausländerforschung – Wege der Integration*. München. S. 85–128.
- Goffman, E. (1967). *Über Techniken der Bewältigung beschädigter Identität*. Frankfurt a. M. (engl. 1963).
- Gölbol, (2010). *Lebenswelten türkischer Migrantinnen der dritten Einwanderergeneration. Eine qualitative Studie an Beispielen von Bildungsaufsteigerinnen*. Springer Verlag. Berlin.
- Griese, H. (2002). *Oliver Hämig. Zwischen zwei Kulturen*. Buchrezension. Soziologische Revue.
- Hall, S. (1994). *Alte und neue Identitäten, alte und neue Ethnizitäten*. In: Ders.: Rassismus und kulturelle Identität. (Ausgewählte Schriften, 2). Hamburg. S. 66–88.
- Häußermann, H. & Siebel, W. (2001). *Soziale Integration und ethnische Schichtung. Zusammenhänge zwischen räumlicher und sozialer Integration*. Bundesministerium des Innern (Hrsg.) (2001): *Zuwanderung*. Berlin/ Oldenburg.
- Heckmann, F. (1992), *Ethnische Minderheiten, Volk und Nation*. Soziologie interethnischer Beziehungen. Stuttgart.
- Heitmeyer, W., Müller, J., & Schröder, H. (1997). *Verlockender Fundamentalismus. Türkische Jugendliche in Deutschland*. Frankfurt/Main. Suhrkamp Verlag.
- Lutz, H. (1999). *Meine Töchter werden es schon schaffen“*. *Immigrantinnen und ihre Töchter in den Niederlanden*. In: Apitzsch, U. (Hrsg.) (1999a): *Migration und Traditionsbildung*. Opladen / Wiesbaden. S. 165–185.
- Mayring, P. (2003). *Qualitative Inhaltsanalyse*. Grundlagen und Techniken. Weinheim.
- Riesner, S. (1990). *Junge türkische Frauen der zweiten Generation in der Bundesrepublik Deutschland*. Eine Analyse von Sozialisationsbedingungen und Lebensentwürfen anhand lebensgeschichtlich orientierter Interviews, Frankfurt a. Main.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE AİLE FONKSİYONLARI, BENLİĞİN AYIRIMLAŞMASI, ALGILANAN STRES, KAYGI VE DEPRESYON ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ*

Egemen HANIMOĞLU¹
Turan AKBAŞ²

ÖZ

Araştırma üniversitede lisans eğitimine devam eden 515 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinde, benliğin ayrışma düzeyi ile aile fonksiyonlarının algılanan stres, kaygı ve depresyon düzeyini yordayıp yordamadığını belirlemek amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada üniversite öğrencilerinde benliğin ayrışma düzeyinin, cinsiyete ve öğrenim gördükleri fakülteye göre farklılaşp farklılaşmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada Benliğin Ayrışması Envanteri, Aile Değerlendirme Ölçeği, Algılanan Stres Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri ve Sürekli Kaygı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada benliğin ayrışma düzeyi ile aile fonksiyonlarının algılanan stres, kaygı ve depresyon düzeyini yordayıp yordamadığı çoklu doğrusal regresyon analizi tekniği ile belirlenmiştir. Öğrencilerinin benliğin ayrışması ölçeğinden ve aile değerlendirme ölçeğinin genel fonksiyonlar alt boyutundan aldıkları puanların birlikte algılanan stres puanlarını yordama düzeyleri test edildiğinde duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu alt boyutundan alınan puanların, algılanan stres düzeyinin anlamlı yordayıcıları olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu alt boyutlarından alınan puanların depresyon düzeyinin anlamlı yordayıcıları olduğu bulunmuştur. Ayrıca duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu alt boyutlarından alınan puanların sürekli kaygı düzeyinin anlamlı yordayıcıları olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Benliğin Ayrışması, Algılanan Stres, Kaygı, Depresyon

* Bu makale, Egemen Hanımoğlu'nun Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalında Prof. Dr. Turan Akbaş danışmanlığında tamamladığı doktora tezinin bir kısmından üretilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı. ehanimoglu@cu.edu.tr

² Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı. ozan@cu.edu.tr

Araştırma, Gönderim Tarihi:20.12.2017 Kabul Tarihi:27.09.2018

**THE RELATIONSHIP BETWEEN FAMILY FUNCTIONING,
DIFFERENTIATION OF SELF, PERCEIVED STRESS, ANXIETY AND
DEPRESSION OF COLLEGE STUDENTS**

ABSTRACT

The main purpose of this study is to determine whether the differentiation of self and the family functioning of college students predict their perceived stress, anxiety and depression. Family Evaluating Scale, Differentiation of Self Inventory, Perceived Stress Scale, Trait Anxiety Inventory and Beck Depression Inventory were administered to 515 college students. In the study, whether the differentiation of self and the family functioning (those were independent variables) predicted the perceived stress, anxiety and depression of the students (that was the dependent variable) was determined by the use of multiple linear regression analysis. Results suggested that emotional reactivity, emotional cutoff and I position were meaningful predictors of scores obtained from the Perceived Stress Scale. Similarly emotional reactivity, emotional cutoff and I position were found to be meaningful predictors of score obtained from Beck Depression Inventory. However, in the study emotional reactivity, emotional cutoff and I position was seen to be a meaningful predictor of the scores which were obtained from Trait Anxiety Scale.

Keywords: Differentiation of Self, Perceived Stress, Anxiety, Depression

Giriş

Aile terapisi bağlamında benlik kavramının ele alınmasında, Bowen'ın görüşlerini başlangıç noktası olarak kabul etmek mümkün görünmektedir. Bowen, hem ilişkiler bağlamında benlik gelişimini, hem de ilişkilerden duygusal kopuşu ilk gören kişidir. Bowen, benliğin ayrılaşması kavramına odaklanırken, psikiyatrinin bir bilim olması gerektiğini ve bu yüzden de biyoloji ve doğa bilimlerine uygun kavramları kullanmayı seçtiğini ve benliğin ayrılaşması derken, bir hücrenin diğerinden ayrılmasına benzer bir süreci tanımladığı için bu kavramı kullandığını ifade etmiştir (Nichols ve Schwartz, 1998).

Benliğin ayrılaşması, Bowen'ın kuramında en temel kavramlardan birisidir. Hem intrapsişik hem de kişilerarası ilişkilerle ilgili bir kavram olan benliğin ayrılaşması, benliğin psişik ve kişilerarası boyutlarını dengelemeyle ilgili bir kavram olmasının yanı sıra bir bireyin kendisini köken ailesinden duygusal ve bilişsel düzeyde ayrılması anlamına gelmektedir (Bowen, 1978).

Benliğin ayrılaşması intrapsişik bir süreçtir, çünkü bireyin düşünceleri ve duyguları arasında ayırım yapabilme yeteneğiyle ilgilidir. Yüksek düzeyde ayrılaşmış kişi düşüncelerini ve duygularını dengeleyebilir, yoğun duygular yaşadığında objektif olabilir, duygusal patlamalara ve dürtüsel davranışlara karşı koyabilir. Bunlar intrapsişik görüşle ilgilidir. Benliğin ayrılaşması, sağlıklı bir biçimde duygusal ayrılma ya da duygular ve bilişler arasında -stresli, sıkıntılı ve travmatik durumlarda bile- objektifliği koruma yeteneği olarak tanımlanabilir (Hooper ve DePuy, 2010).

Bunun yanında kişilerarası bir süreçtir, çünkü bireyin özerklik ve bağımsızlık duygularını koruyarak diğerleri ile samimi olabilmesi yeteneği ile de ilgilidir. İntrapsişik ve kişilerarası bakış açılarının birlikte ele alındığı görüşe göre, yüksek

düzeyde ayrılmış bireyler köken ailelerine olan yakınlıklarını ve ayrılıklarını açıkça gösterirler ve diğerlerinin davranışlarına ve görüşlerine karşı daha az tepkiseldirler, bunlardan daha az etkilenirler. Bunun aksine, düşük düzeyde ayrılmış bireyler, düşünceler ve duygular arasında ayırım yapmada ve kendisini diğerlerinden ayırmada sorun yaşarlar. Böyle insanlar, duygusal olarak tepkide bulunurlar, düşük özerkliğe sahiptirler ve diğerleri ile füzyon (kaynaşma) (kaynaşma) yaşarlar (Bowen, 1978).

Bowen'a göre yüksek düzeyde benliği ayrılmış kişiler, ailelerinden ayrılıp kendi büyümelerini sürdürebilen kişilerdir. Bunun karşı kutbunda ise füzyon (kaynaşma) (kaynaşma) vardır ve bu tip kişiler aile içinde kaybolarak ailelerinden bağımsız hareket edememektedirler (Gibson ve Donigian, 1993).

Bireyin temel görevi köken aileden ayrılmaktır. Önceki kuşakların davranışları ve fonksiyonellik düzeyi bu süreci ve mevcut bireysel işlevi etkilemektedir. Köken ailesinden ayrılmış bireylerin başa çıkma davranışları ve yetenekleri, bireyin kendi duygu ve anksiyetesiyle birlikte diğerlerinin duygu ve anksiyetesiyle de ilgilidir (Bowen, 1978; Kerr ve Bowen, 1988; Skowron ve Friedlander, 1998).

Bowen, bireysellik ve birliktelik kavramlarını karşılıklı etkileşim çerçevesinde ele almıştır. Bir kişi, belli bir miktar yaşam enerjisini bir ilişki içinde harcamakta (birliktelik) ve bir miktar yaşam enerjisini de ilişkiden ayrılmak için (bireysellik) harcamaktadır. Duygusal olarak anlamlı ilişkilerde her iki birey değişimin işaretlerine ya çok az ya da çok fazla duyarlı olmaktadır. Böylesi bir ilişki içindeki iki insan, bu ilişki içinde en fazla enerjiyi sınırlamalar için kullanırsa, bu ilişkinin ayrılmamış olduğu söylenebilir. Aynı zamanda, bu ilişki çok az bir duygusal ayrılmaya sahiptir. Başkalarının duygusal etkilerine olan bu duyarlılık, başkalarına olan ihtiyaçlarımızda kendini göstermekte ve işlevsel olmayan bir şekilde birine bağımlılıkta temel oluşturmaktadır. Bu da, sonuçta kendimizi güvende hissedebilmek için başkalarından gelen bir takım tepkiler ya da girdilere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu insanlar için birliktelik, entelektüel süreçlere zarar veren duygusal işlevleri otomatik olarak arttırmaktadır. Diğer bir deyişle, insanlardaki duygusal yoğunluğun miktarını artırıp, entelektüel işlevleri azaltmaktadır. Benliğin ayrılmışmasının düşük düzeyde olduğu kişiler duygusal bir dünyada yaşamaktadır, birilerine bağımlıdır ve yaşamlarının çoğunu o ilişki sistemi içinde sürdürerek harcamaktadırlar. Tam tersi olarak, eğer iki insan ilişkiye daha az enerji harcarsa, bu ilişkide yüksek düzeyde duygusal ayrılmama gerçekleşir. Bowen'a göre, duygusal ayrılmama, ilişkide duyguların anlamsız olduğu anlamına gelmemektedir. Duygular vardır ve onlara tepki verilebilir. Ayrılmama düzeyi yüksek olan kişilerin özerk işlevler için kapasitesi vardır ve duygusal süreçlere nesnel tepkiler verebilirler (Gibson ve Donigian, 1993).

Ayrılmama, duygusal özerkliği sürdürebilme yeteneği anlamına gelmektedir. Duygusal özerklik ya da ayrılmama yüksekse, başkaları ile onların duyguları, davranışları ve ilişkiye dair belirlenmiş düşünceleri olmaksızın da yakınlık kurulabilir. Eğer ayrılmama düşükse kişinin benliği başkalarıncı belirlenir. Düşük düzeylerde ayrılmamanın olduğu bireylerde bir takım tekrarlayıcı davranış örüntüleri görülebilir. Bunlar, eşlerden birinin daha fazla iletişim ve birliktelik için baskı yaptığı diğerinin ise uzaklaştığı kovalama ya da mesafe koyma, ailenin entelektüel olarak ilkelerini belirleme

bağlantısının azalıp kararlarını daha çok duygusal olarak almaya başlamasıyla oluşan aşırı işlevsellik veya az işlevsellik ya da eşler arasındaki gerilimi azaltmak için üçüncü bir kişinin etkileşime girmesiyle oluşan üçgenleşmeler olabilir (Getz ve Protinsky, 1994).

Bowen'ın benliğin ayrılaşması kavramı, aile sisteminde ve böylece aile üyelerinde açığa çıkan sağlıkla ilgili olası sonuçların (duygusal, fiziksel ve psikolojik) anlaşılmasında yararlıdır. Bowen (1978), genel olarak sağlıklı işleyişin ve özellikle sağlıklı ilişkisel işleyişin, ayrılaşma derecesi ile ölçülebileceğini iddia etmektedir. Bowen ve Kerr (Kerr ve Bowen, 1988), ayrılaşma düzeyinin yaşam boyu işlevselliği yordadığını savunmuşlardır. Buna göre, bireysel ve ailesel sıkıntı, stres durumlarında ayrılaşma düzeyi yüksek olan bireylerin hem zihinsel hem de fiziksel olarak daha az negatif sonuçlar yaşamaları akla yatkın görünmektedir.

Bowen'ın kuramı, depresyonu anlamada hem geçmişteki kuşaklar arası sistemlerin ve fonksiyonların etkisini hem de şu andaki bireysel fonksiyon düzeyini ve semptomları göz önünde bulundurur. Ayrıca ilişkilerin ve davranışların karmaşıklığını göz önünde bulundurmasının yanı sıra aile ile bireysel riskler ve koruyucu faktörler arasındaki ilişkiyi de göz önünde bulundurur. Yani Bowen'ın kuramı, sadece bireysel düzeyde faktörleri irdelemek yerine birçok düzeyi ve sistemi irdelemektedir (Bartle-Haring ve Lal, 2010; Fisher ve Weihs, 2000; Hooper, Marotta, ve Lanthier, 2008).

Depresyon ile ilgili açıklamalar dikkate alındığında, özellikle literatürde temel olarak verilen ve depresyon oranlarının yaygınlığı ile ilgili olan araştırmalar, çeşitli alanların (örneğin, aile sistemi gibi) incelenmesini önermektedir (Kessler, Demler, Frank, Olfson, Pincus, Walters ve Zaslavsky, 2005). Buradan hareketle, aile sistemi çerçevesinde, aile sistem faktörlerinin (aile fonksiyonları ve kendiliğin ayrılaşması) depresyon, kaygı ve algılanan stres düzeyleri ile ilişkili olduğu ve yordadığı düşünülmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak araştırmamızın problem cümlesi "Üniversite öğrencilerinde benliğin ayrılaşması ve aile fonksiyonları birlikte, algılanan stres, depresyon ve kaygı düzeylerini yordamakta mıdır?" şeklindedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma ilişkisel bir araştırma olup üniversite öğrencilerinde benliğin ayrılaşması ve aile fonksiyonlarının birlikte, algılanan stres, depresyon ve kaygı düzeylerini yordayıp yordamadığını belirlemek üzere düzenlenmiştir.

Örneklem

Araştırmanın hedef evreni Türkiye'de üniversiteye devam eden öğrencilerdir. Çalışma evreni ise 2012-2013 yılları arasında Çukurova Üniversitesi'nin Balcalı yerleşkesinde yer alan fakültelere devam eden öğrencilerden oluşmaktadır. Bu çerçevede araştırmanın örneklemini eğitim, fen-edebiyat, iktisadi ve idari bilimler, mühendislik-mimarlık ve ziraat fakültelerine devam eden yaşları 17 ila 40 arasında değişen ($X = 21.36$, $Ss = 2.36$) %60.8'i kız ($n=312$) %39.2'si erkek ($n=201$) toplam 513 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Algılanan Stres Ölçeği

Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ) Cohen, Kamarck ve Mermelstein (1983, akt. Yerlikaya, 2009) tarafından geliştirilmiş olan ve Birleşik Devletler, Kanada ve Avrupa'da farklı gruplar üzerinde yürütülen çalışmalarda oldukça yaygın bir biçimde kullanılan bir ölçme aracıdır. ASÖ, yaşanan stresin düzeyini, yanıtlayıcının yaşamını ne ölçüde yordanamaz, kontrol edilemez ve aşırı yüklü değerlendirdiğine bağlı olarak ölçmek üzere geliştirilmiş bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması Yerlikaya ve İnanç (2007) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçekte bireylerden son bir ay içinde belirli duygu ya da düşünceleri ne sıklıkta yaşadıklarını, 0 (hiç) ila 5 (çok sık) arasında derecelendirmeleri istenmektedir. Maddelerden alınan puanlar toplanarak yanıtlayıcının algıladığı stres düzeyi belirlenmekte ve yüksek puan algılanan stres düzeyinin yüksekliğine işaret etmektedir. Ölçeğin iç tutarlık Cronbach alfa katsayısının .84, iki gün arayla gerçekleştirilen iki ölçüm sonucunda elde edilen test tekrar test güvenilirlik katsayısının ise .85 olduğu bildirilmiştir. Bu araştırma kapsamında ölçeğin iç tutarlık katsayısı hesaplanmış ve Cronbach alfa katsayısı .79 olarak bulunmuştur.

Beck Depresyon Envanteri

Beck Depresyon Envanteri çeşitli ülkelerde birçok çalışmada kullanılmış ve gerek Beck gerekse başka araştırmacılar tarafından geçerlik ve güvenilirliği üzerine çalışmalar yapılmıştır. Hisli, (1988) Beck Depresyon Envanterinin Türk poliklinik hastaları üzerinde geçerlik çalışmasını yapmıştır. % 14'ü nevroz, % 37'si depresyon, % 17'si psikoz ve % 5'i de uyum bozukluğu tanısı almış 63 psikiyatri poliklinik hastasına Beck Depresyon Envanteri ile daha önce Savaşır tarafından Türkiye için standardizasyon çalışması yapılmış olan MMPI kişilik envanterinin Depresyon alt ölçeğini birlikte uygulamıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda Beck Depresyon Envanteri ve MMPI-D altölçeği arasındaki korelasyon katsayısı $r = 0.63$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç diğer ülkelerde aynı kriter ile yapılmış birlikte geçerlik çalışmaları ile uyumaktadır. Beck Depresyon Envanteri puan ortalamalarının cinsiyet, yaş ve eğitim düzeylerine göre değişmediği de görülmüştür. Hisli, (1988) Beck Depresyon Envanterinin Türk üniversite öğrencileri üzerinde geçerlik çalışması da yapmıştır. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin çeşitli bölümlerinde okuyan 17-23 yaşları arasında 259 öğrenciye Beck Depresyon Envanteri ve MMPI-D ölçeğini uygulamıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda iki ölçek arası korelasyon katsayısı $r = 0.50$ çıkmıştır. Bu sonucunda yurtdışında aynı kriter ile yapılmış birlikte geçerlik çalışmaları ile uyum olduğu görülmüştür. Bu çalışmada envanterin bulunan faktör yapısının da, Batı üniversite öğrencileriyle yapılmış çalışmalarda elde edilen faktör yapısına benzediği bulunmuştur. Beck Depresyon Envanterinin Türkiye'de güvenilirlik çalışmaları Tegin ve Hisli tarafından yapılmıştır. Tegin, envanterin 30 hasta ve 40 normal öğrenci üzerinde yarıya bölme yöntemiyle yaptığı güvenilirlik çalışmasında korelasyon katsayılarını hastalarda $r = 0.61$, normal öğrencilerde $r = 0.78$ olarak, 40 normal öğrenci üzerinde test-retest yöntemi ile de korelasyon katsayısını $r = 0.65$ bulmuştur. Hisli, envanterin 259 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı geçerlik ve

güvenirlilik çalışmasında güvenirlilik katsayılarını madde analizi yöntemi ile $r = 0.80$, yarıya bölme yöntemi ile de $r = 0.74$ olarak bulmuştur. (Hisli, 1989) Gerek yurtdışında gerekse Türkiye’de yapılmış olan araştırma sonuçları Beck Depresyon Envanterinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Beck Depresyon Envanterinde bulunan 21 maddenin her biri 0,1,2,3 ile numaralanmış dört cümleyi içermektedir. “0” numaralı cümle, o maddede belirtilen depresif belirtilerin olmadığını gösterecek şekilde, diğer numaralarla başlayan cümleler ise o belirtinin gittikçe daha yoğun yaşandığını gösterecek şekilde yazılmıştır. Envanterden alınabilecek toplam puan 0-63 arasındadır. Ölçek, depresyonda görülen duygusal, somatik, bilişsel ve motivasyona dayalı belirtileri ölçen, belli bir kurama dayalı olmayıp, klinik gözlemlerden elde edilen veriler üzerine oluşturulmuştur. Ölçek 21 maddeden oluşmaktadır. Her bir madde de dört seçenek bulunmaktadır. 15 yaşın üzerinde ergen ve yetişkinlere uygulanabilen ölçek 21 belirti kategorisinden oluşmaktadır: Duygudurum, Kötümserlik, Başarısızlık Duygusu, Suçluluk Duygusu, Cezalandırılma Duygusu, Kendinden Nefret Etme, Kendini Suçlama, Kendini Cezalandırma Arzusu, Ağlama Nöbetleri, Sinirlilik, Sosyal İçedönüklük, Kararsızlık, Bedensel İmge, Çalışabilirliğin Ketlenmesi, Uyku Bozuklukları, Yorgunluk-Bitkinlik, İştahın Azalması, Kilo Kaybı, Somatik Yakınmalar, Cinsel Dürtü Kaybı. Kişiden uygulama günü dahil olmak üzere, geçirilen son bir hafta içinde, kişinin kendini nasıl hissettiğini en iyi ifade eden cümleyi seçerek işaretlemesi istenmektedir. Her madde 0-3 arasında puan alır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 63’tür ve puanın yükselmesi depresyon şiddetinin ya da düzeyinin yüksekliğini gösterir.

BDE, ilk olarak 1980’de B.Tegin tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçek ise, N.Hisli (1988) tarafından geçerlik-güvenirlilik çalışmaları yapılarak Türkçe’ye uyarlanan 1978 formudur. Ölçeğin güvenirliliği (yarıya bölme güvenirliliği) 0,74, geçerliliği (ölçüt bağımlı geçerlik) 0,63 olarak bulunmuştur. Hisli’nin (1988) poliklinik hastalarıyla yaptığı geçerlik-güvenirlilik çalışmasında BDE’nin kesme noktası da incelenmiş, 17 ve üstündeki BDE puanlarının, tedavi gerektirebilecek depresyonu %90 üzerinde bir doğrulukla ayırt edebildiği görülmüştür.

Beck Depresyon Envanterinin norm çalışmalarında depresyonun varlığı için kesme noktasının 17 puan olduğu ve bundan dolayı bu çalışmada depresyonun varlığı açısından 17 ve yukarısı puanlar dikkate alınmıştır. Farklı zamanlarda yapılacak ölçümlerde farklı sonuçlar almak mümkündür. Örneğin sınav haftalarında vb. beck depresyon envanteri depresif belirtileri ve kişinin o andaki depresif duygulanım durumunu ölçtüğü ve depresif belirtilerde özellikle hafif ve orta derecelerde geçici olabilecekleri için %35 lik bu artı eksi yönlerde değişebilirliği olan bir oran olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışmada 0-9 arası puanlar depresyonsuz, 10-15 arası hafif düzeyde, 16-23 arası orta düzeyde , 24-63 arası ciddi derecede depresyonu göstermektedir.

Bu araştırma kapsamında ölçeğin iç tutarlık katsayısı hesaplanmış ve Cronbach alfa katsayısı .82 olarak bulunmuştur.

Sürekli Kaygı Envanteri

Sürekli Kaygı Envanteri (SKE), Spielberger, Gorsuch ve Lushene tarafından (1970) yanıtlayıcının durumluk ve sürekli kaygı seviyelerini ayrı ayrı saptamak amacıyla geliştirilen Durumluk-Sürekli Kaygı Envanterinin iki alt ölçeğinden biridir. SKE, kısa ifadelerden oluşan bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Öner ve Le Compte (1985) tarafından gerçekleştirilmiştir. Sürekli Kaygı Envanteri bireyin genel olarak ne düzeyde kaygı yaşadığını ölçmektedir. Yirmi maddeden oluşan ölçekte her bir madde dördü bir derecelendirme ile değerlendirilmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları .83 ila .87 arasında değişmekte, test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .71 ila .86 arasındadır. Ölçekten alınan puanlar normal gruplar ile klinik tanı almış psikiyatri hastalarını ayırt edebilmektedir (Öner ve Le Compte, 1985).

Bu araştırma kapsamında ölçeğin iç tutarlık katsayısı hesaplanmış ve Cronbach alfa katsayısı .84 olarak bulunmuştur.

Aile Değerlendirme Ölçeği

Aile Değerlendirme Ölçeği, Amerika Birleşik Devletleri'nde Brown Üniversitesi ve Buttler Hastanesi tarafından Aile Araştırma Programı çerçevesinde geliştirilmiş olup, ailenin işlevlerini hangi konularda yerine getirip getirmediğini ortaya çıkarmak amacıyla kullanılan bir ölçü aracıdır. Epstein ve Bishop tarafından 1983 yılında geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan ölçek, daha önce geliştirilmiş olan McMaster Aile İşlevleri Modelinin klinik olarak aileler üzerinde uygulanmasıyla elde edilmiştir. Ölçek, yedi alt boyuttan ve toplam 60 maddeden oluşmaktadır. Her madde, aile yaşamına ilişkin olumlu ve olumsuz ifadelerin yer aldığı bir cümleden meydana gelmiştir ve her cümle yedi alt boyuttan birine aittir. Yedi alt boyutun altı tanesi McMaster'ın Aile İşlevleri Modelinin alt boyutları olup, aile işlevlerindeki her bir sorun alanını tek tek ele almakta sonradan eklenen yedinci boyut da genel işlevlere odaklanmaktadır. Soruların bazıları sağlıklı işlevleri, bazıları ise sağlıklı işlevleri tanımlamaktadır. Yedi alt boyutun operasyonel tanımları aşağıdaki gibidir.

1. Problem çözme (Problem solving): Ailenin etkili bir şekilde işlevlerini yerine getirebileceği düzeyde maddi ve manevi sorunlarını çözebilme becerisi olarak açıklanmıştır. Sorunun ortaya çıkışından çözülmesine kadar olan dönemi kapsar.
2. İletişim (Communication): Aile üyeleri arasındaki bilgi alışverişi biçiminde tanımlanmaktadır. Üyeler arası sözlü iletişimin içeriğinin açık olup olmadığı, kişilerin söylemek istediklerini direkt olarak ifade edip edemedikleri üzerinde durulmaktadır.
3. Roller (Roles): Roller ailenin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayan davranış kalıplarıdır. Ailenin kaynaklarının kullanımı, bakıp büyütme, destekleme ve kişisel gelişim sağlama, aile sistemini idare etme gibi konularda davranış kalıbı geliştirip geliştirmediği üzerinde odaklanmaktadır. İlave olarak, görevlerin belirgin ve eşit olarak dağılımı ile aile üyeleri tarafından sorumlu olarak yerine getirilip getirilmediğini de kapsamaktadır.
4. Duygusal Tepki Verebilme (Affective Responsiveness): Üyelerin her türlü uyaran karşısında en uygun tepkiyi gösterebilmesi anlamına gelmektedir.

5. Gereken İlgii Gösterme (Affective Involvement): Aile üyelerinin birbirlerine gösterdiği ilgi, bakım ve sevgiyi içerir. En sağlıklı aile orta derecede ilgilenir, az veya çok ilgilenen aileler işlevlerini yerine getiremiyor demektir. Çok ilgilenen üyelerin birbirlerine fazla bağımlı olduğunun, az ilgilenen ise birbirlerine az sevgi ve ilgi duyduklarının belirleyicisidir.
6. Davranış Kontrolü (Behavior Control): Ailenin üyelerin davranışlarına standart koyma ve disiplin sağlama biçimidir. Psikolojik ve sosyal tehlike karşısındaki davranışlar değerlendirilir.
7. Genel Fonksiyonlar (General Functions): Yukarıda belirtilen altı boyutu da kapsayacak şekilde bilgi toplamayı amaçlayan boyuttur. ADÖ'de bu yedi alt ölçeğin yanı sıra ayrıca toplam puan üzerinden bir değerlendirme yapılmamaktadır. Oniki yaş üzerindeki tüm aile bireylerine uygulanabilen bu ölçekte puanlar 1.00 (sağlıklı) ile 4.00 (sağlıksız) arasında değişmektedir ve 2.00'nin üzerindeki puan ortalamaları aile işlevlerinde sağlıksızlığa doğru bir gidiş olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada ölçeğin Bulut (1990) tarafından yapılan Türkçe uyarlaması kullanılmıştır. Cronbach Alfa İç Tutarlılık Katsayıları Problem Çözme için .80; İletişim için .71; Roller için .42; Duygusal Tepki Verebilme için .59; Gereken İlgii Gösterme için .38; Davranış Kontrolü için .52; Genel İşlevler için ise .86 olarak saptanmıştır (Bulut, 1990).

Bu araştırma kapsamında, yalnızca Genel Fonksiyonlar altboyutu kullanılmış ve buna ilişkin elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .85 olarak hesaplanmıştır.

Benliğin Ayrışması Envanteri

Benliğin Ayrışması Envanteri (Skowron ve Schmitt, 2003) kendini ifade tarzında 46 maddeden oluşmaktadır. Ölçek Bowen'in benlik ayrışması yapısını yakalamak için tasarlanmış, 6'lı likert (1=tamamen doğru değil, 6=tamamen doğru) tipindedir. Ölçek, duygusal tepkisellik (emotional reactivity), duygusal kesinti (emotional cutoff), ben pozisyonu (I position) ve iç içe geçme (fusion) olmak üzere 4 alt ölçekten oluşmaktadır.

Ölçeğin orijinal formu kullanılarak için yapılan çalışmada tüm ölçek ve her bir alt ölçüğe ilişkin elde edilen Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları; Benliğin Ayrışması Envanteri tüm ölçek = 0.92, İç İçe Geçme = 0.86, Duygusal Tepkisellik = 0.89, Ben Pozisyonu= 0.81, Duygusal Kesinti=0.84 olarak hesaplanmıştır ((Skowron ve Schmitt, 2003). Ölçeğin Türkçe'ye çevirisi bu araştırmanın üretildiği doktora tezi kapsamında yapılmış olup Cronbach alfa iç tutarlılık katsayılarının; Benliğin Ayrışması Envanteri'nin alt ölçekleri için 0.73 ila 0.81 arasında, toplam puan için ise 0.82 olduğu bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesi bilgisayarda istatistik paket programlarından SPSS'in 11.5 sürümü kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada benliğin ayrışmasının ve aile fonksiyonlarının (bağımsız değişkenler) birlikte stres, depresyon ve kaygı düzeyini (bağımlı değişken) yordayıp

yordamadığı çoklu doğrusal regresyon analizi tekniği ile belirlenmiştir. Bulguların anlamlı olup olmadığının yorumlanmasında 0.05 anlamlılık düzeyi ölçüt alınmıştır.

Bulgular

Alt Problemine İlişkin Bulgular

Regresyon analizi gerçekleştirilmeden önce regresyon analizinin varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığını belirlemek amacıyla bazı ön analizler gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla önce yordayıcı değişkenlerin çarpıklık ve sivrilik değerleri incelenerek normal dağılım özelliğine uygun olup olmadıkları incelenmiştir. İnceleme sonucunda yordayıcı değişkenlerin çarpıklık değerlerinin -1.02 ila 0.658 arasında ve sivrilik değerlerinin -0.75 ila 0.91 arasında değiştiği gözlenmiştir.

Doğrusallık ve normallik varsayımlarının zedelenmesine neden olabilecek çok değişkenli uçdeğerler olup olmadığını incelemek için Mahalanobis uzaklık değerleri hesaplanmış ve $[X^2(6) = 22.458]$ toplam 10 öğrencinin uçdeğerlere sahip olduğu görülmüştür. Regresyon analizleri bu öğrencilerin puanları dışarıda tutularak gerçekleştirilmiştir.

Doğrusallık ve normallik varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığını incelemek için artık değerler üzerine kurulu grafikler incelenmiştir. Standardize edilmiş artık değerler ve standardize edilmiş yordanan değerler için oluşturulan saçılım diyagramının doğrusal bir ilişkiyi tanımladığı ve noktaların bir eksen etrafında toplandığı görülmüştür. Bununla birlikte standardize edilmiş yordanan değerler için oluşturulan histogram ve dağılım eğrilerinin normale yakın bir dağılım gösterdiği görülmüştür.

Öğrencilerin Benliğin Ayrışması Ölçeği'nden (BAÖ) ve Aile Değerlendirme Ölçeği'nden (ADÖ) aldıkları puanların algılanan stres puanlarını yordama düzeyi standart çoklu regresyon analizi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo-1'de verilmiştir.

Tablo 1. Algılanan Stres Düzeyinin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	3.862	1.345		2.872	.000
Duygusal Tepkisellik	-.313	.048	-.282	-6.460	.003
Duygusal Kesinti	.273	.058	.196	-4.707	.000
Ben Pozisyonu	-.234	.038	-.269	-6.149	.031
İç İçe Geçme	-.060	.075	-.040	-.796	.426
ADÖ Genel	3.862	1.345		2.872	.000

R=.588 R²=.346

F(5, 508)=83.342p=.000

Tablo-1 incelendiğinde duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu, iç içe geçme, BAÖ toplam puan ve ADÖ genel fonksiyonlar değişkenleri ile algılanan stres düzeyi puanları arasında orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($R=.588$, $R^2=.346$, $p<.05$). Bu sonuca göre duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu, iç içe geçme, BAÖ toplam puan ve ADÖ genel fonksiyonlar değişkenleri algılanan stres ölçeğinden elde edilen toplam puandaki varyansın % 35'ini açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre (Beta: β) yordayıcı değişkenlerin (duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu, iç içe geçme, BAÖ toplam puan ve ADÖ genel fonksiyonlar) algılanan stres ölçeğinden elde edilen toplam puanlar üzerindeki göreceli önem sırası; duygusal tepkisellik ($\beta= -.282$), ben pozisyonu ($\beta= -.269$), duygusal kesinti ($\beta=.196$), iç içe geçme ($\beta= -.040$) ve ADÖ genel fonksiyonlar ($\beta= .034$).

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin T-testi sonuçları incelendiğinde duygusal tepkisellik ($t= -6.460$, $p<.05$), duygusal kesinti ($t= -4.707$, $p<.05$) ve ben pozisyonu ($t= -6.149$, $p<.05$) değişkeninin algılanan stres düzeyi puanlarını yordamada anlamlı yordayıcılar oldukları görülmektedir. İç içe geçme ($t= -.796$, $p>.05$) ve ADÖ genel fonksiyonlar ($t= -.585$, $p>.05$) değişkenlerinin algılanan stres düzeyi puanlarını yordamada anlamlı bir etkiye sahip olmadıkları belirlenmiştir.

“Üniversite Öğrencilerinin Benliğin Ayrışması Ölçeğinden ve Aile Değerlendirme Ölçeğinin Genel Fonksiyonlar Alt Boyutundan Aldıkları Puanlar Birlikte Depresyon Düzeylerini Yordamakta Mıdır?” Alt Problemine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Benliğin Ayrışması Ölçeği'nden (BAÖ) ve Aile Değerlendirme Ölçeği'nden (ADÖ) aldıkları puanların depresyon puanlarını yordama düzeyi standart çoklu regresyon analizi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo-2'de verilmiştir.

Tablo 2. Depresyon Düzeyinin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	4.382	2.013		2.177	.000
Duygusal Tepkisellik	-.455	.072	-.288	-6.288	.000
Duygusal Kesinti	.357	.082	.179	-4.110	.000
Ben Pozisyonu	-.259	.057	-.208	-4.553	.031
İç İçe Geçme	-.013	.032	-.020	-.394	.694
ADÖ Genel Fonksiyonlar	4.382	2.013		2.177	.000

$R=.532$ $R^2=.284$
 $F(5, 508)=62.390$ $p=.000$

Tablo-2 incelendiğinde duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu, iç içe geçme, BAÖ toplam puan ve ADÖ genel fonksiyonlar değişkenleri ile Beck Depresyon Envanteri'nden alınan puanlar arasında orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($R=.532$, $R^2=.284$, $p<.05$). Bu sonuca göre duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu, iç içe geçme ve ADÖ genel fonksiyonlar değişkenleri Beck Depresyon Envanteri'nden alınan puanlarda toplam varyansın % 28'ini açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre (Beta: β) yordayıcı değişkenlerin (duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu, iç içe geçme ve ADÖ genel fonksiyonlar) Beck Depresyon Envanteri'nden alınan puanlar üzerindeki görece önem sırası; duygusal tepkisellik ($\beta= -.288$), ben pozisyonu ($\beta= -.208$), duygusal kesinti ($\beta=.179$), ADÖ genel fonksiyonlar ($\beta= .037$) ve iç içe geçme ($\beta= -.020$). Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde duygusal tepkisellik ($t= -6.288$, $p<.05$), duygusal kesinti ($t= -4.110$, $p<.05$) ve ben pozisyonu ($t= -4.553$, $p<.05$) değişkenlerinin Beck Depresyon Envanteri'nden alınan puanları yordamada anlamlı yordayıcılar oldukları görülmektedir. İç içe geçme ($t= -.394$, $p>.05$) ve ADÖ genel fonksiyonlar ($t= -.631$, $p>.05$) değişkenlerinin Beck Depresyon Envanteri'nden alınan puanları yordamada anlamlı bir etkiye sahip olmadıkları belirlenmiştir.

“Üniversite Öğrencilerinin Benliğin Ayrışması Ölçeğinden ve Aile Değerlendirme Ölçeğinin Genel Fonksiyonlar Alt Boyutundan Aldıkları Puanlar Birlikte Kaygı Düzeylerini Yordamakta Mıdır?” Alt Problemine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Benliğin Ayrışması Ölçeği'nden (BAÖ) ve Aile Değerlendirme Ölçeği'nden (ADÖ) aldıkları puanların kaygı puanlarını yordama düzeyi standart çoklu regresyon analizi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo-3'te verilmiştir.

Tablo 3. Kaygı Düzeyinin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	22.119	2.283		9.688	.000
Duygusal Tepkisellik	-.081	.043	-.070	-1.883	.019
Duygusal Kesinti	.561	.052	.380	-10.788	.000
Ben Pozisyonu	-.109	.055	-.103	-1.981	.030
İç İçe Geçme	-.039	.041	-.045	-.951	.378
ADÖ Genel Fonksiyonlar	22.119	2.283		9.688	.000

$R=.521$ $R^2=.271$
 $F(5, 508)=32.135$ $p=.000$

Tablo-3 incelendiğinde duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu, iç içe geçme ve ADÖ genel fonksiyonlar değişkenleri ile sürekli kaygı puanları arasında

orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($R=.521$, $R^2=.271$, $p<.05$). Bu sonuca göre duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu, iç içe geçme, BAÖ toplam puan ve ADÖ genel fonksiyonlar değişkenleri sürekli kaygı envanterinden elde edilen puanlarda toplam varyansın % 27'sini açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre (Beta: β) yordayıcı değişkenlerin (duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu, iç içe geçme, BAÖ toplam puan ve ADÖ genel fonksiyonlar) sürekli kaygı envanterinden elde edilen puanlar üzerindeki göreceli önem sırası; duygusal kesinti ($\beta=.380$), ben pozisyonu ($\beta= -.103$), duygusal tepkisellik ($\beta= -.070$), iç içe geçme ($\beta= -.045$) ve ADÖ genel fonksiyonlar ($\beta= .030$). Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde duygusal tepkisellik ($t= -1.883$, $p<.05$) duygusal kesinti ($t= -10.788$, $p<.05$) ve ben pozisyonu ($t= -1.981$, $p<.05$) puanlarının sürekli kaygı envanterinden alınan puanları yordamada anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir. İç içe geçme ($t= -.951$, $p>.05$), ve ADÖ genel fonksiyonlar ($t= -1.629$, $p>.05$) değişkenlerinin sürekli kaygı envanterinden alınan puanları yordamada anlamlı bir etkiye sahip olmadıkları belirlenmiştir.

Tartışma, Yorum ve Sonuçlar

Araştırmada, üniversite öğrencilerinin benliğin ayrımlaşması ölçeğinden ve aile değerlendirme ölçeğinin genel fonksiyonlar alt boyutundan aldıkları puanların birlikte algılanan stres puanlarını yordama düzeyleri test edildiğinde duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu alt boyutlarının algılanan stres, depresyon ve kaygı düzeylerinin anlamlı yordayıcıları olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin duygusal tepkisellik, duygusal kesinti, ben pozisyonu alt boyutundan aldıkları puanlar yükseldikçe algılanan stres, depresyon ve kaygı düzeylerinin düştüğü görülmektedir.

Benliğin ayrımlaşması, kişinin duygusal süreçler ile nesnel entelektüel süreçleri ayırabilme derecesidir. Bowen'a göre, insanlar, duygusal ve entelektüel işlevleri arasındaki ayrımlaşma ya da füzyon (kaynaşma) derecesine göre tanımlanabilmektedir. Duygular ile mantığın çok fazla karıştığı kişiler bir uçtadır ve yaşamları duygusal sistemle baskılanmaktadır. Daha az esnekler ve daha az uyum sağlama yetenekleri vardır. Özellikle birilerine bağımlı olan kişilerdir. Diğer uçta ise, son derece ayrımlaşmış kişiler vardır. Stresli durumlarda entelektüel işlevlerini görece bir özerklik içinde sürdürebilen bu kişiler, daha esnek, daha uyum sağlayabilen ve daha bağımsız kişilerdir (Gibson ve Donigian, 1993).

Bowen'ın kuramı, depresyonu anlamada hem geçmişteki kuşaklar arası sistemlerin ve fonksiyonların etkisini hem de şu andaki bireysel fonksiyon düzeyini ve semptomları göz önünde bulundurur. Ayrıca ilişkilerin ve davranışların karmaşıklığını göz önünde bulundurmasının yanı sıra aile ile bireysel riskler ve koruyucu faktörler arasındaki ilişkiyi de göz önünde bulundurur. Yani Bowen'ın kuramı, sadece bireysel düzeyde faktörleri irdelemek yerine birçok düzeyi ve sistemi irdelemektedir (Bartle-Haring ve Lal, 2010; Fisher ve Weihs, 2000; Hooper, Marotta, ve Lanthier, 2008).

Literatür incelendiğinde hem Bowen'ın hipotezini destekleyen hem araştırmada elde edilen sonuçlarla paralel olan çok sayıda araştırma mevcuttur. Murray, Daniels ve Murray (2006), yapmış oldukları araştırmada benliğin ayrımlaşması düzeyi

ile algılanan stres düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, katılımcıların duygusal tepkisellik, duygusal kesinti ben pozisyonu ve iç içe geçme alt boyutlarından aldıkları puanlar arttıkça algılanan stres düzeyinin düştüğü bulunmuştur. Ayrıca Skowron (2004), yaptığı araştırmada benliğin ayrımlaşması ölçeğinden alınan puanlar ile algılanan stres ölçeğinden alınan puanlar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur; benliğin ayrımlaşma düzeyi arttıkça algılanan stres düzeyi düşmektedir.

Bohlander (1999) benliğin ayrımlaşması ve psikolojik iyi olma arasındaki ilişkiyi 95 evli erkekten oluşan bir grupta incelemiştir. Araştırmanın hipotezi, evli erkeklerde mutluluğun benlik ayrımlaşması ve evlilik ilişkisinde ihtiyaç tamamlama miktarı (cinsel ve etkileşimsel-duygusal) ile ilişkili olduğu şeklinde oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında katılımcılar Zihinsel Sağlık Envanteri'nin Psikolojik İyi Olma alt ölçeğini, Benliğin Ayrımlaşma Seviyesi Ölçeğini ve Partner İlişki Envanterini cevaplamışlardır. Çoklu hiyerarşik regresyon analizi, üç yordayıcı değişkenin psikolojik iyi olma ilgili anlamlı olarak ilişkili olduğunu göstermiştir. Buna göre benliğin ayrımlaşma düzeyi ve etkileşimsel-duygusal ihtiyaçların karşılanması erkeklerin mutluluğuna önemli derecede katkı sağlamaktadır. Araştırmacı, bu çalışmaya eş değer bir çalışmayı daha sonra bir grup kadın üzerinde tekrar etmiş ve benzer sonuçlar bulunmuştur (Bohlander, 1999). Sonuç olarak, hem kadınlarda hem de erkeklerde benliğin ayrımlaşma seviyesinin psikolojik mutluluğa anlamlı katkısının olduğu bulunmuştur.

Skowron, Holmes ve Sabatelli (2003), benliğin ayrımlaşmasının psikolojik iyi olma üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırmada benliğin ayrımlaşması, yaş, cinsiyet arasındaki ilişki ve psikolojik iyi olmayı, benliğin ayrımlaşmasının alt boyutlarının anlamlı olarak yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Araştırmaya, yaşları 35-65 arasında değişen 221 kişi dahil edilmiştir. Katılımcılar Yaşam Doyum Ölçeği'ni, PAFS ve Benliğin Ayrımlaşması Ölçeği'ni cevaplamışlardır. Yapılan hiyerarşik çoklu regresyon analizi sonucunda, hem erkeklerde hem de kadınlarda benliğin ayrımlaşma düzeyinin yüksek olmasının yüksek düzeyde psikolojik iyi olma ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Sonuçlar düşük duygusal tepkiselliğin ve kesintinin, yüksek ben pozisyonu olabilmenin duygusal iyi olmayı yordadığını göstermektedir.

Araştırmalar, duygusal tepkisellik, duygusal kesinti ve iç içe geçme düzeyleri düşük olan aynı zamanda ben pozisyonu alabilen kişilerin düşük düzeyde depresyona sahip olduklarını göstermektedir. (Skowron, 2000). Diğer yandan düşük düzeyde ayrımlaşma muhtemelen yüksek düzeyde depresyon belirtileri göstereceklerdir ve psikolojik olarak sağlıklı bir biçimde fonksiyonlarını yerine getiremeyeceklerdir (Kerr, 1988).

Benliğin Ayrımlaşma Seviyesi Ölçeği'nin kullanıldığı çalışmalarda sürekli kaygı ile benliğin ayrımlaşma düzeyi arasında -.46 ile -.67 arasında değişen korelasyon katsayıları hesaplanmıştır (Griffin ve Apostol, 1993; ;Haber, 1993; Maynard, 1997). Benliğin Ayrımlaşması Envanteri'nin kullanıldığı araştırmalarda da benzer şekilde -.39 ile -.67 arasında değişen korelasyon katsayıları hesaplanmıştır (Skowron ve Friedlander, 1998; Tuason ve Friedlander, 2000).

Hamilton ve Rolling'e (1986) göre, benliği düşük düzeyde ayrımlaşmış bireyler strese yatkındırlar. Ayrıca Bowen'a göre benlik ayrımlaşması yüksek düzeyde

olan bireyler stresle başa çıkmada daha donanımlıdırlar benliği yüksek düzeyde ayrılmış bireyler daha yapıcı başa çıkma tarzlarına sahiptirler. Ayrıca fiziksel ve sosyal hastalıklara daha meyillidirler. Buna benzer bozukluklar bir kez oluşunca devamlı hale gelme eğilimindedirler (Murdock ve Gore, 2004).

Bunun yanı sıra Bowen (1978), psikolojik fonksiyon bozukluklarında düşük benlik ayrılmışmasının görüleceğini kuramsal olarak ifade etmiştir. Özellikle kaygı düzeyi ile benliğin ayrılmışma seviyesi arasında benliğin ayrılmışma seviyesi artıka kaygının azalacağı şeklinde negatif yönde korelasyon olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Bowen'a göre yüksek düzeyde benliği ayrılmış kişiler, ailelerinden ayrılıp kendi büyümelerini sürdürebilen kişilerdir. Bunun karşı kutbunda ise füzyon (kaynaşma) vardır ve bu tip kişiler aile içinde kaybolarak ailelerinden bağımsız hareket edememektedirler ve bu tip kişilerde kaygı durumu kendisini yüksek düzeyde göstermektedir. (Gibson ve Donigian, 1993).

Bowen'ın kuramında benliğin ayrılmışma düzeyi psikolojik sağlığın da göstergesidir. Bu nedenle bir kimsenin psikolojik açıdan işlevselliği belirlenirken benliğinin hangi düzeyde ayrılmışma olduğunu tespit edilmesi de önem taşımaktadır.

Danışma sürecinde stres, kaygı ve depresyon gibi durumlarla ilgili çalışırken bireylerin benliğin ayrılmışma düzeylerine yönelik yapılacak müdahalelerin de temel alınması önemlidir. Ayrıca sıra benliğin ayrılmışma düzeyi ile depresyon, kaygı ve stres arasında bulunan ilişkiden yola çıkarak, kaygıyla ve stresle başa çıkma becerilerinin kazandırılmasını hedefleyen grupla psikolojik danışma programlarının içeriğine bu kavramla ilgili farkındalık kazandıracak etkinlikler de dahil edilebilir.

Kaynaklar

- Bartle-Haring, S., ve Lal, A. (2010). Using Bowen theory to examine progress in couple therapy. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 18, 106-115.
- Bohlander, R. W. (1999). Differentiation of Self, Need Fulfillment, and Psychological Well-Being in Married Men. *Psychological Reports*, 84 (3), 1274-1280
- Bowen, M. (1978). *Family Therapy in Clinical Practice*. New York, NY: Jason Aronson.
- Bulut, I. (1990). *Aile Değerlendirme Ölçeği El Kitabı*. Ankara: Özgüzelış Matbaası .
- Fisher, L. ve Weihs, K. L. (2000). Can addressing family relationships improve outcomes in chronic disease? *The Journal of Family Practice*, 49, 561-566.
- Getz, H. G. and Protinsky, H.O.(1994). Training marriage and family counselors: A family-of-origin approach. *Counselor Education and Supervision*, 33 (3), 183-191.
- Gibson, J. M. and Donigian, J. (1993). Use of Bowen theory. *Journal of Addictions and Offender Counseling*, 14 (1), 25-36.
- Hamilton, N., and Rolling, M. (1986). Differentiation of self and psychiatric diagnosis: An empirical study. *Family Therapy*, 13(2), 187-194.
- Hisli, N. (1989). Beck Depresyon Envanterinin Üniversite Öğrencileri için Geçerliğı, Güvenirliğı, *Psikoloji Dergisi*, 7 (23) 3-13.

- Hooper and DePuy (2010), Mediating and moderating effects of differentiation of self on depression symptomatology in a rural community sample. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 18(4) 358-368
- Hooper, L. M., Marotta, S. A. ve Lanthier, R. P. (2008). Predictors of growth and distress following parentification: A retrospective exploratory study. *The Journal of Child and Family Studies*, 17, 693-705.
- Kerr, M. E. and Bowen, M. (1988). *Family evaluation*. New York, NY: W. W. Norton Company.
- Kessler, R. C., Demler, O., Frank, R. G., Olfson, M., Pincus, H. A., Walters, E. E. ve Zaslavsky, A. M. (2005). Prevalence and treatment of mental disorders, 1990 to 2003. *The New England Journal of Medicine*, 352, 2515-2523.
- Murray, T. L., Daniels, M. H. and Murray, C. E. (2006). Differentiation of self, perceived stress, and symptom severity among patients with fibromyalgia syndrome. *Families, Systems, and Health*, 24(2), 147-159.
- Nichols, M. and Schwartz, R. (1998). *Family therapy: Concepts and methods*. Boston: Allyn ve Bacon.
- Öner, N. ve Lecompte, A. (1985). *Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Skowron, E. A and Friedlander, M. L. (1998). The differentiation of self inventory: Development and initial validation. *Journal of Counseling Psychology*, 45, 235-246.
- Skowron, E. A. (2000). The role of differentiation of self in marital adjustment. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 229-237.
- Skowron, E. A., Holmes, S. E. and Sabatelli, R. M. (2003) Deconstructing Differentiation: Self Regulation, Interdependent Relating, and Well-Being in Adulthood. *Contemporary Family Therapy*, 25(1), 111-129
- Skowron, E.A. ve Schmitt, T.A. (2003). Assessing interpersonal fusion: Reliability and validity of a new DSI fusion with others subscale. *Journal of Marital and Family Therapy*, 29(2), 209-222.
- Skowron, E.A. (2004). Differentiation of self, personal adjustment, problem solving, and ethnic group belonging among persons of color. *Journal of Counseling and Development*, 82, 447-456.
- Yerlikaya E. E. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları İle Algılanan Stres, Kaygı ve Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE ERKEK TOPLUMSAL CİNSİYET ROLÜ STRESİNİN YORDANMASI

Öznur BAYAR¹
Özlem HASKAN AVCI²
Muharrem KOÇ³

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, erkek üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolü stresinin yordayıcılarının regresyon modeli ile test edilmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde lisans (%94,1) ve lisansüstü (%5,9) düzeyde öğrenimlerini sürdürmekte olan ve yaş ortalaması 22,74 olan (Ss=3,99) 235 erkek öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak "Erkek Toplumsal Cinsiyet Rolü Stresi Ölçeği", "Erkekliğe Yönelik Algılanan Tehdit Ölçeği", "Kadına İlişkin Namus Anlayışı Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Katsayısı kullanılarak incelenmiştir. Ardından regresyon varsayımını sağlayan değişkenlerin yordayıcılığı çoklu hiyerarşik regresyon analizi kullanılarak test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre kadınlardan aşağı kalmak ve sert görünmeye yönelik tehdit değişkenleri erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi ile anlamlı ilişki kurmaktadır. Aynı zamanda söz konusu değişkenler erkek toplumsal cinsiyet rolü stresini anlamlı olarak yordamaktadır. Kadına ilişkin namus anlayışı ise erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi ile anlamlı ilişki kurmamaktadır. Ayrıca sert görünmeye yönelik tehdit değişkeninin, erkek toplumsal cinsiyet rolü stresinin kadınlardan aşağı kalmak tarafından yordanmasında aracılık rolü oynadığı görülmüştür. Bu aracılık rolünün anlamlılığının test edilmesi için Sobel testi kullanılmış ve aracılığın anlamlılığı doğrulanmıştır (Sobel $z=4.39$, $p<.001$). Elde edilen bulgular alanyazına göre tartışılmış ve bu doğrultuda çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Erkek Toplumsal Cinsiyet Rolü, Erkek Toplumsal Cinsiyet Rolü Stresi, Erkekliğe Yönelik Algılanan Tehdit, Kadına İlişkin "Namus" Anlayışı

PREDICTION OF MASCULINE GENDER ROLE STRESS ON COLLEGE STUDENTS

ABSTRACT

The purpose of this study was to test male university students' gender role stress predictors with regression model. The study group consisted of 235 male students with a mean age of 22.74 ($p=3.99$) and studies various universities in Turkey. "Male Gender

¹ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı.
oznur.bayar@hacettepe.edu.tr

² Dr. Öğr. Üy. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı.
ozlemhaskan@gmail.com

³ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı.
muharrem.koc@hacettepe.edu.tr

Araştırma, Gönderim Tarihi:18.01.2018 Kabul Tarihi:02.10.2018

Role Stress Scale (MGRSS)", "Perceived Threat to Manhood Scale", "Attitude Scale for the Women-Related Conception of 'Honor" and "Personal Information Form" were used as data collection tools. Relations between variables were examined using the Pearson correlation coefficient. The predictability of the variables that provided the regression hypothesis was then tested using multiple hierarchical regression analysis. According to the findings, subordination to women and threat to tough image seem to be related to MGRS. At the same time, these variables significantly predict the MGRS. The sense of woman-related honor doesn't have a meaningful relation with the MGRS. It has also been observed that the threat to tough image has a mediator role in predicting MGRS by subordination to women. The Sobel test was used to test the significance of this mediation, and the significance of the mediation was verified (Sobel $z=4.39$, $p <.001$). The findings were discussed according to the literature and various suggestions were presented.

Keywords: Gender, Male Gender Role, Masculine Gender Role Stress, Percieved Threat to Manhood, Women-Related Conception of 'Honor'

Giriş

Her toplumda kadın ve erkeğe çeşitli rol ve sorumluluklar yüklenmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlık ve erkekliğin sosyal ortamlarda ifade edilişi anlamına gelmektedir (Dökmen, 2009). Toplumsal cinsiyet rollerinde erkeklik ele alındığında, ulaşılmaması gereken bir erkeklik olarak tanımlanan "hegemonik erkeklik" kavramı ile karşılaşılmaktadır. Hegemonik erkeklik farklı coğrafya, kültür ve tarihlerde çeşitlilik göstererek, erkekler ve kadınlar arasındaki eril ilişkileri meşrulaştıran, ideal erkekliği üreten, diğer erkeklikleri az ya da çok etkileyebilen bir erkek olma biçimidir (Connell, 1998). Özbay'a (2013) göre, birden fazla erkekliğin olması eşit değil, hiyerarşik bir cinsiyet mimarisi yaratmaktadır. İçlerinden en az bir tanesi erkek özneler en doğru, mantıklı, sağlıklı, normal, faydalı, makbul olanmışçasına (ve o doğrultuda tekmişçesine, zaten olması gerekenmişçesine) aktarılmakta; norm teşkil edermişçesine övülmekte ve erkek özneler de bu tip bir erkekliği benimsemenin, hayata geçirmenin, ona benzemenin ya da mümkün mertebe ona yaklaşmanın menfaatlerine olacağına inanmakta, kültürel dolayım ile inanmaya çağrılmakta ve ikna edilmektedirler.

Temel hegemonik erkeklik özellikleri; güç, hâkimiyet, otorite, duygusallıktan uzaklık, heteroseksüellik, homofobik olma, yarışmacılık, iş-güç sahipliği, cinsel olarak aktif olmak, cinsiyetçilik ve ırkçılık/milliyetçiliktir (Connell, 1998; Sancar, 2016). Howson'a göre (2006) hegemonik erkeklik "ideal" erkeklik olarak tanımlanmaktadır. Bazı araştırmacılar ise (Nagel, 2000) hegemonik erkekliğin, ideal erkeklikten fazlası olduğunu ifade etmektedir. Geleneksel/hegemonik erkekliğe ulaşmak için üç belirgin ilke bulunmaktadır: erkeklerin diğerlerinden saygı görmesi gerektiğine dair inanç, bir başka ifade ile statü; erkeklerin saldırgan olması gerektiğine dair inanç, bir başka ifade ile sertlik; stereotipik olarak kadınsı görülen herhangi bir şeye yakın olmamak, bir başka ifade ile anti-feminenlik (Thompson ve Pleck, 1986). Kısaca, toplumda var olan, diğer erkeklerin ulaşması ve ona göre şekillenmesi beklenen bir erkeklik biçimi bulunmaktadır (Demren, 2003).

Türkiye'de de ideal bir erkeklik anlayışının olduğunu söylemek mümkündür. Kimi yazarlara göre, erkeğin ideal erkek normlarına ulaşması, tek başına yeterli

olmamaktadır. Oktan'a göre (2008) erkeklik sürekli pekiştirilmesi ve her gün yeniden inşa edilmesi gereken bir kavramdır; aksi halde erkeği bekleyen, erkekliğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmanın yaratacağı gerilimdir. Bir başka ifade ile erkeğin normların dışına çıkması onu toplumla karşı karşıya getirmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde, "erkekliğin" her gün test edilen bir baskı mekanizmasına dönüştüğü söylenebilir. Araştırmacılara göre toplumun, o cinsiyetle ilgili ideale ulaşmada yaşanan zorluk ve toplumsal cinsiyet rolüne uyma konusunda hissedilen baskı "toplumsal cinsiyet rolü stresi" kavramı ile açıklanabilmektedir (Eisler ve Skidmore, 1987). Toplumsal cinsiyet rolü stresi, literatürde erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi ve kadın toplumsal cinsiyet rolü stresi olarak iki ayrı biçimde ele alınmaktadır.

Eisler ve Skidmore'a (1987) göre "erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi" geleneksel erkeksi davranış standartlarının ihlal edildiği veya bu normlara uyulamadığı zamanlarda erkeklerin yaşadıkları stres olarak tanımlanmaktadır. Yapılan çalışmalara göre yüksek seviyedeki erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi, şiddet ve kaygının yanı sıra içki, sigara kullanımı, aşırı egzersiz, diyet gibi bedensel olarak zarar verici davranışlar (Eisler, Skidmore ve Ward, 1988; McDermott, Tull, Soenke, Jakupcak ve Gratz, 2010) ile yakından ilişkilidir. Yüksek toplumsal cinsiyet rolü stresi yaşayanların duygularını ifade etme ve kişiler arası stres verici durumlarda yardım isteme ihtimalleri de daha düşük olmaktadır (Sauer, 1992). Aynı zamanda yüksek toplumsal cinsiyet rolü stresi olan erkeklerde suçluluğun dışsallaştırılması (Efthim, Kenney ve Mahalik, 2001), kadın partnere karşı olumsuz davranışlar/şiddet sergilenmesi (Franchina, Eisler ve Moore, 2001; Türkoğlu, 2013) gibi davranışlar da görülebilmektedir. Dolayısıyla erkek toplumsal cinsiyet rolü ile ilgili baskıların, toplumsal ve bireysel sonuçları bakımından hem erkeklere hem de kadınlara zarar verebildiği söylenebilir.

Kimi araştırmacılara göre erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi, erkek kimliğine yönelik bir tehdit hissedildiğinde ortaya çıkmaktadır (Copenhaver, Lash ve Eisler, 2000). Erkekler için stres verici konular incelendiğinde, fiziksel olarak iyi görünmemek, duygularını açığa vurmamak, kadınlardan aşağı kalmak, iş ve cinsel hayattaki performansın düşük kalması konularının ön plana çıktığı söylenebilir (Eisler ve Skidmore, 1987). Connell'e göre (1989) günümüzde dünyanın her yerinde erkeklerin kadınlardan üstün olması ve kadınları tahakküm altında tutması gerektiği anlayışı mevcuttur. Erkekliğin sertlik, dayanıklılık, fiziksel yeterlilik ve üstünlük ile açıklanıyor olması da (MacMullan, 2001) buna bir örnektir. Türkiye'de de erkeklerden beklenti oldukça fazladır ve bu beklentiler temelde erkeği ezmektedir (Zeybekoğlu, 2010; Atay, 2017). Yapılan çalışmalar da erkeklerin ortaöğretim düzeyinde dahi kadınlardan aşağı kalmama konusunda çabalamak zorunluluğu hissettiğini göstermektedir (Erdol ve Gözütok, 2017). Dolayısıyla erkeğe yönelik algılanan tehdit ile toplumsal cinsiyet rolü stresi arasında bir ilişkinin olup olmadığı merak konusudur.

Türkiye'de erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi kültüre özgü birtakım konulardan etkilenmektedir. Batı literatüründe rastlanamayacak bir kavram olarak "namus", Türkiye'de erkekleri sarmalayan ve baskı altına alan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Namus cinayetleri, temelde erkeğin kadın üzerindeki iktidarına dayanan bir anlayışın ürünü olarak görünmektedir. Bu iktidar algısı "namus korunmadığında" iktidarın sorgulanmasına yol açabilmekte ve bu konu erkek için stres unsuruna dönüşebilmektedir. Bu çalışmada, kadına yönelik namus anlayışının erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi ile ilişkili olup olmadığı merak edilmektedir. Literatür

incelendiğinde, kadına yönelik namus anlayışının “geleneksel”, “eşitlikçi” veya “evlilik öncesi namus/cinsellik” şeklinde sınıflandığı (Gürsoy ve Arslan, 2011) görülmüştür. Dolayısıyla, geleneksel veya eşitlikçi tutumlara sahip erkeklerin ne düzeyde toplumsal cinsiyet rolü stresi yaşadıkları da bir merak konusudur.

Kadın ve erkeğe geleneksel kalıplarla bakan bireylerin mi yoksa eşitlikçi bakan bireylerin mi cinsiyet rolü stresinin yüksek olduğu henüz aydınlatılmamıştır denebilir. Toplumsal cinsiyet rolü stresinin, toplumun belirlediği cinsiyet rollerini benimseyen bireylerde mi, yoksa benimsemeyen bireylerde mi yüksek olduğu merak konusudur. Örneğin, geleneksel rolleri benimsemiş erkekler, bu rollerin gereğine inandıkları için, hakkıyla yerine getirme konusunda da, başarısız olduklarında da stres (Eisler ve Skidmore, 1987) yaşayabilirler. Öte yandan geleneksel rolleri benimseyen erkekler, bu rollerin zaten olması gerektiğine inandıkları için baskı unsuru olarak görmeyebilir ve stres yaşamayabilirler. Aynı durum geleneksel rolleri benimsemeyen, reddeden erkekler için de geçerlidir. Eşitlikçi rolleri benimseyen erkekler, geleneksel rolleri yerine getirmedikleri için toplumun baskısı ile karşılaşabilirler. Öte yandan rolleri benimsemedikleri ve beklentileri karşılamak için çabalamadıklarından, bu konuda stres yaşamıyor olabilirler. Bu konuyu açıklığa kavuşturan bir araştırmaya rastlanmadığından, geleneksel veya eşitlikçi tutuma sahip erkeklerin toplumsal cinsiyet rolü stresi düzeyleri araştırılmak istenmiştir.

Her erkeğin aynı düzeyde erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi yaşamadığı belirtilmektedir (Eisler ve Skidmore, 1987). Dolayısıyla, erkek toplumsal cinsiyet rolü stresini şekillendiren ne gibi etmenler olduğu aydınlatılmalıdır. Bu sebeple, bu çalışmada yukarıda sözü edilen değişkenlerin erkek toplumsal cinsiyet rolü stresinin yordayıcıları olup olmadığı araştırılmak istenmiştir.

Bu doğrultuda bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi puanları ile erkeklığe yönelik algılanan tehdit puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi ile kadına ilişkin namus anlayışı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Bu araştırmada ele alınan değişkenlerden hangileri erkek toplumsal cinsiyet rolü stresinin anlamlı yordayıcılarıdır?
4. Erkek toplumsal cinsiyet rolü stresinin anlamlı yordayıcılarından herhangi biri aracı değişken olma özelliği göstermekte midir?

Yöntem

Erkek toplumsal cinsiyet stresi ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkileri ve onu yordayan değişkenleri incelemek amacıyla yürütülen bu çalışma niceldir. Betimsel modelde bir araştırmadır. Bu bölümde çalışma grubu, veri toplama araçları, işlem yolu ile verilerin analizi kısımları tanıtılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 eğitim öğretim yılında Türkiye'nin farklı üniversitelerinde (En sık Hacettepe, Pamukkale, Çukurova, Gazi, İstanbul Kültür, Ankara, İnönü, Muğla Sıtkı Koçman olmak üzere) çeşitli fakülte ve bölümlerinde (Eğitim Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, İdari ve İktisadi Bilimler

Fakültesi ve Tıp Fakültesi başta olmak üzere) öğrenim görmekte olan 235 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların tamamı (n=235; %100) erkektir. Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların yaş ortalaması 22,74 (S=3,99) olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların % 12,8'i (n= 30) birinci sınıfta; % 17,9'u (n= 42) ikinci sınıfta; % 23,8'i (n= 56) üçüncü sınıfta; % 34,1'i (n= 80) dördüncü sınıfta; % 5,5'i (n= 13) beşinci ve daha üst sınıfta ve % 5,9'u (n= 14) da lisansüstü düzeyde öğrenimlerini sürdürmektedirler.

Veri Toplama Araçları

Bu kısımda, erkek toplumsal cinsiyet stresi ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkileri ve onu yordayan değişkenleri incelemek amacıyla kullanılan ölçme araçları tanıtılmıştır. Kullanılan ölçme araçları, Erkek Toplumsal Cinsiyet Rolü Stresi Ölçeği (Bayar, Haskan Avcı ve Koç, 2017), Erkekliğe Yönelik Algılanan Tehdit Ölçeği (Türkoğlu, 2013), Kadına İlişkin “Namus” Anlayışı Tutum Ölçeği (Gürsoy ve Arslan, 2011) ve demografik bilgileri edinmek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu'dur.

Erkek Toplumsal Cinsiyet Rolü Stresi Ölçeği (ETCRSÖ): Bayar, Haskan-Avcı ve Koç tarafından (2018) geliştirilen ölçeğin amacı erkek üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolü stresinin ölçülmesidir. Erkek öğrencilerde toplumsal cinsiyet rollerinin gereğini yerine getirme konusunda algılanan baskının ölçülmesini hedefleyen ölçeğin alt ölçekleri olmayıp toplam puana göre değerlendirilmektedir. Ölçeğin yapı geçerliği çalışmaları 27 maddeden oluşan 7 faktörlü bir yapısı olduğunu göstermektedir. Saptanan 7 boyut toplam varyansın %60.11'ini açıklamaktadır. Doğrulayıcı Faktör Analizi sonuçları da 7 faktörlü yapının doğrulandığına işaret etmektedir ($\chi^2/df= 2.03$, RMSEA= .06, SRMR= .06, GFI= .83, AGFI= .79, CFI= .95 ve NNFI= .94). ETCRSÖ'nün Erkekliğe Yönelik Algılanan Tehdit Ölçeği (EYATÖ) ile olan benzer ölçekler geçerliğine de bakılmıştır. ETCRSÖ'nün, EYATÖ'nün alt ölçekleri olan Kadınlardan Aşağı Kalmak (KAK) ile ETCRSÖ arasında .60; Sert Görünmeye Yönelik Tehdit (SGYT) ile ETCRSÖ arasında ise .67 düzeyinde anlamlı ilişki saptanmıştır. ETCRSÖ'nün güvenilirlik sonuçlarına bakıldığında, Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısının .90 ile istenilen düzeyde olduğu görülmektedir. Buna ek olarak gerçekleştirilen test tekrar test çalışmasında korelasyon katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .92 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla ölçeğin kullanılması için gerekli güvenilirlik sağlanmıştır.

Erkekliğe Yönelik Algılanan Tehdit Ölçeği: Türkoğlu (2013) tarafından geliştirilen ölçek 5 boyut ve 45 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliği için faktör analizi kullanılmıştır. Ölçek, kadınlardan aşağı kalmak (Faktör 1, Özdeğer= 12.77, Açıklanan varyans = 28.37, Cronbach α = .92), koruyucu role yönelik tehdit (Faktör 2, Özdeğer= 4.78, Açıklanan varyans= 10.62, Cronbach α = .92), karar mercii otoritesine karşı tehdit (Faktör 3, Özdeğer= 2.40, Açıklanan varyans= 5.33, Cronbach α = .84), aile reisi statüsüne tehdit (Faktör 4, Özdeğer= 2.07, Açıklanan varyans= 4.61, Cronbach α = .79) ve sert görünmeye yönelik tehdit (Faktör 5, Özdeğer= 1.88, Açıklanan varyans= 4.170, Cronbach α = .80) şeklinde adlandırılan 5 alt ölçekten oluşmaktadır. Bu çalışmada Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları kadınlardan aşağı kalma boyutu için .91; karar mercii otoritesine tehdit boyutu için .87 ve sert görünmeye yönelik tehdit boyutu için .79 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada, erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi kavramı ile kavramsal olarak ilişkili olduğu görülen “Kadınlardan

Aşağı Kalmak”, “Karar Mercii Otoritesine Karşı Tehdit” ve “Sert Görünmeye Yönelik Tehdit” alt ölçekleri tercih edilerek toplam 28 madde kullanılmıştır. Erkekliğe yönelik algılanan tehdit ölçeği ile erkek öğrencilerin kendilerine yönelik algıladıkları tehdidin ölçülmesi amaçlanmıştır.

Kadına İlişkin “Namus” Anlayışı Tutum Ölçeği (KİNATÖ): Gürsoy ve Arslan (2011) tarafından geliştirilen, 18-24 yaş arasındaki genç bireylerin kadına ilişkin namus ile ilgili tutumlarını ölçen, 5’li likert tipi derecelendirmeli bir ölçektir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerliği açılımlı faktör analizi, madde-toplam korelasyonları ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak sağlanmıştır. Ölçeğin boyutları geleneksel namus anlayışı, eşitlikçi yaklaşım ve evlilik öncesi cinsellik/namus anlayışı olarak adlandırılmıştır. Bu boyutlar toplam varyansın %51.32’sini açıklamaktadır. Bu çalışmada Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları geleneksel namus anlayışı için .88; eşitlikçi yaklaşım için .84 ve evlilik öncesi cinsellik/namus anlayışı için .92 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla ölçeğin kullanılması için gerekli güvenilirlik sağlanmıştır. KİNATÖ ile üniversite öğrencilerin kadına ilişkin namus anlayışı ile ilgili tutumlarının ölçülmesi amaçlanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların yaş, eğitim durumu, sınıf düzeyi, okul bilgileri araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu kullanılarak toplanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması aşamasında katılımcılara kartopu örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Çalışma grubuna dâhil olan tüm katılımcılara, tanıdıkları erkek üniversite öğrencilerinin araştırmaya dâhil olmaları için davette bulunmuş ve bu yolla 235 öğrenciden veri toplanmıştır. Pearson Korelasyon Katsayısının hesaplanması ve çoklu hiyerarşik regresyon analizleri için SPSS 23.0 paket programı kullanılmıştır. Sobel testi’nin uygulanmasında Preacher ve Leonardelli (2003) tarafından sağlanan çevrimiçi aracılık testi aracı kullanılmıştır.

Ele alınan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni yordama gücü çoklu hiyerarşik regresyon analizi ile saptanmıştır. Regresyon analizi öncesinde veri setinin regresyon analizine uygun olup olmadığı normallik, doğrusallık, çoklu bağlantılılık ve sabit varyans varsayımlarına bakılarak kontrol edilmiştir. Çalışma grubunun büyüklüğüne bakılarak (n= 235), her değişken için en az 10-15 ölçüm olması şartının (Morgan, Griego ve Gloeckner, 2001) sağlandığı söylenebilir. Çok yönlü uç değerlerin saptanması için Mahalanobis uzaklığı hesaplanarak, uç değer olarak belirlenen 12 veri analiz dışı bırakılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin doğrusal olup olmadığına saçılma diyagramlarına bakılarak karar verilmiştir ve veri setinde doğrusallığı bozan veri olmadığına karar verilmiştir. Oto-korelasyon ise Durbin-Watson katsayısına bakılarak incelenmiştir ve katsayı 2.14 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla değişkenler arasında oto-korelasyon saptanmamıştır (Tabachnick ve Fidell, 2007). Çalışmada bağımlı ve bağımsız değişkenlere arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Tekniği kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler arasındaki ikili korelasyonlar incelendiğinde, en büyük değer .70 olduğu görülmektedir. Ayrıca tüm değişkenler için tolerans değerleri .20’den büyük ve Varyans Şişkinlik Değerleri (VŞD) 5’ten küçük olduğundan (Tabachnick ve Fidell, 2007), bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılık sorunu olmadığı söylenebilir. Öte yandan, bağımlı değişken

ile bazı bağımsız değişkenler arasında anlamlı ilişkiler kurulmadığı saptanmıştır. Buna dair bulgular Tablo 1’de sunulmuştur. Buradan hareketle, çoklu hiyerarşik regresyon analizine, bağımlı değişken ile anlamlı düzeyde korelasyonu olan “kadınlardan aşağı kalmak” ve “sert görünmeye yönelik tehdit” değişkenleri sırayla katılmıştır. Sert görünmeye yönelik tehdit değişkeninin erkek toplumsal cinsiyet rolü stresinin yordanmasında tam aracı değişken etkisi gösterdiği ise Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı regresyon analizi ile ortaya konmuş ve aracılık etkisinin anlamlılığı Sobel testi ile doğrulanmıştır.

Bulgular

Bu kısımda ilk olarak yordayan ve yordanan değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve betimsel istatistikler sunulmuştur. Ardından bağımlı değişkenin yordanmasına ilişkin sonuçlar tablolaştırılmıştır. Değişkenlere ilişkin korelasyon katsayıları ve betimsel istatistikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Katsayıları Ve Betimsel İstatistikler

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	Ort.	Ss.	Çarpıklık	Bastıklık
1. Erkek Topl. Cins. Rolü Stresi	1							82,6	20,7	-,05	-,12
2. Kadınlarda n aşağı kalmak	,23*	1						40,0	18,5	,80	,06
3. Karar mercii otor. tehdit	-,03	,21*	1					50,3	6,8	1,97	5,60
4. Sert görünmeye yön. tehdit	,31*	,54*	,08	1				13,7	6,1	,70	,47
5. Geleneksel namus anlayışı	-,07	-,58*	-,10	,39*	1			36,2	7,9	-,85	-,02
6. Eşitlikçi yaklaşım	,02	-,37*	,07	,25*	,60*	1		48,1	7,0	1,22	,74
7. Evlilik ön. namus anlayışı	,02	-,51*	-,25*	,32*	,70*	,65*	1	17,	6,5	-,30	1,28

* $p < .000$, ** $p < .001$

Tablo 1’de görüldüğü üzere erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi ile kadınlardan aşağı kalmak ($r=,23$; $p<.000$) ve sert görünmeye yönelik tehdit ($r=,31$; $p<.01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Kadınlardan aşağı kalmak değişkeni ile karar mercii otoritesine tehdit ($r=,21$; $p<.001$) ve sert görünmeye yönelik tehdit ($r=,54$; $p<.000$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Kadınlardan aşağı kalmak değişkeni ile geleneksel namus anlayışı ($r=-,58$; $p<.000$), eşitlikçi yaklaşım ($r=-,37$; $p<.000$) ve evlilik öncesi namus/cinsellik anlayışı ($r=-,51$; $p<.000$) arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Karar mercii otoritesine tehdit ile evlilik öncesi namus/cinsellik anlayışı değişkeni arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=-,25$; $p<.000$). Geleneksel namus anlayışı ile sert görünmeye yönelik tehdit ($r=-,39$; $p<.000$), eşitlikçi yaklaşım ($r=-,32$; $p<.000$) ve evlilik öncesi namus/ cinsellik anlayışı arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Geleneksel namus anlayışı ile eşitlikçi yaklaşım ($r=,60$; $p<.000$) ve evlilik öncesi namus/ cinsellik anlayışı arasında ($r=,70$; $p<.000$) pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Son olarak evlilik öncesi namus/cinsellik ile eşitlikçi yaklaşım arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,65$; $p<.000$). Dolayısıyla regresyon varsayımlarından biri olan yordanan değişken ile yordayan değişkenler arasında anlamlı ilişki bulunmasını şartını sağlayan “kadınlardan aşağı kalmak” ve “sert görünmeye yönelik tehdit” değişkenleri ile çoklu hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Bu analize ilişkin sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur. Ayrıca değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler de incelenmiştir. Kline’a (2005) göre tek değişkenli normallik varsayımının sağlanması için ilgili değişkene ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin sırasıyla $|3.0|$ ve $|10.0|$ ’u aşmaması gerekmektedir. Dolayısıyla değişkenlere ilişkin çarpıklık basıklık değerlerinin normal sınırlarda olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Çoklu Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Model	Yordayan Değişken/ler	B	SEB	β	t	p	F Değişim	R	R ²
ETCRS*	1	Kadınlardan aşağı kalmak	,26	,07	,23	3,58	,000**	12,84	,23	,05
	2	Kadınlardan aşağı kalmak	,10	,08	,09	1,22	,223	12,85	,32	,10
		Sert görünmeye yönelik tehdit	,88	,25	-,26	3,50	,001***			

*Erkek Toplumsal Cinsiyet Rolü Stresi; ** $p<.000$, *** $p<.001$

Yapılan çoklu hiyerarşik regresyon analizi sonunda, kurulan her iki modelin de anlamlı olduğu bulunmuştur. Birinci basamakta erkeklığe yönelik tehdit algılamının boyutlarından biri olan kadınlardan aşağı kalmak değişkeninin tek başına erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi değişkeninin toplam varyansının %0,5’ini açıkladığı ve modelin anlamlı olduğu görülmektedir ($F(1, 235) = 12,84$, $p<.000$). İkinci basamakta

modele sert görünmeye yönelik tehdit değişkeni eklenmiştir ve bu değişkenin modele olan katkısının anlamlı olduğu görülmüştür ($F(2, 235) = 12,85, p < .000$). Bu iki değişken birlikte toplumsal cinsiyet rolü stresinin %10'unu açıklamaktadır. Öte yandan, kadınlardan aşağı kalmak değişkeni bağımsız olarak analize alındığında anlamlı bir yordayıcı iken ($\beta = .23, p < .000$); modele sert görünmeye tehdit değişkeni eklendiğinde anlamlı bir yordayıcı olmaktan çıktığı görülmüştür ($\beta = .09, p > .05$). Bu bulguya bakılarak sert görünmeye yönelik tehdit değişkeninin aracı etkisi olabileceği düşünülmüştür.

Aracılık Etkisinin Testi

Aracılık etkisinin test edilmesi için Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen üç aşamalı regresyon analizi uygulanmıştır. Baron ve Kenny (1986) tarafından önerildiği üzere, bir değişkenin aracı etkisini ortaya çıkarmak için üç regresyon denklemi sağlanmalıdır: (1) Birinci denklemde bağımsız değişken (kadınlardan aşağı kalmak) aracı değişken (sert görünmeye yönelik tehdit) üzerinde etkili olmalıdır (2) İkinci denklemde bağımsız değişken (kadınlardan aşağı kalmak) bağımlı değişken (erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi) üzerinde etkili olmalıdır (3) Üçüncü denklemde ise aracı değişken (sert görünmeye yönelik tehdit) regresyon analizine dâhil edildiğinde, bağımsız değişkenin (kadınlardan aşağı kalmak) bağımlı değişken (erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi) üzerindeki regresyon katsayısı düşerken, aracı değişkenin de (sert görünmeye yönelik tehdit) bağımlı değişken (erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi) üzerinde anlamlı bir etkisi olmalıdır.

Bu doğrultuda ilk aşamada kadınlardan aşağı kalmanın sert görünmeye yönelik tehdit üzerinde etkili olup olmadığı incelenmiştir ve kadınlardan aşağı kalma değişkeninin sert görünmeye yönelik tehdidi pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulunmuştur ($\beta = .54, p < .000$). İkinci aşamada ise, kadınlardan aşağı kalmanın erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi üzerinde etkisinin olup olmadığı incelenmiştir ve pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\beta = .23, p < .000$). Son aşamada ise sert görünmeye yönelik tehdit değişkeni ikinci basamakta regresyon analizine dâhil edilmiştir ve kadınlardan aşağı kalmanın erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi üzerinde standardize edilmiş regresyon katsayısı düşerek anlamsız hale gelmiştir ($\beta = .09, p > .05$). Ayrıca sert görünmeye yönelik tehdidin erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu gözlenmiştir ($\beta = -.26, p < .000$). Analiz sonucunda bağımsız değişkenin katsayısında düşüş olması kısmi aracılık etkisini, ilişkinin anlamının ortadan kalkması ise tam aracılık etkisine kanıt olarak gösterilebilir (Baron ve Kenny, 1986). Ancak bu etkinin anlamlılık düzeyinin tespit edilmesi gerekmektedir. Sobel (1982) bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde dolaylı etkisinin anlamlılığının hesaplanması için "Sobel Testi"ni önermiştir. Gerçekleştirilen Sobel Testi'ne göre (Pearcher ve Leonardelli, 2003) sert görünmeye yönelik tehdidin aracılık rolü anlamlıdır (Sobel $z = 4.39, p < .001$). Dolayısıyla kadınlardan aşağı kalmanın erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi üzerindeki etkisinde sert görünmeye yönelik tehdidin tam aracılık rolüne sahip olduğu Sobel testi ile doğrulanmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, erkek toplumsal cinsiyet stresi ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiler ve onu yordayan değişkenler incelenmiştir. Çalışmada elde edilen ilk bulgu,

erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi ile erkeklığe yönelik algılanan tehdidin alt boyutlarından olan kadınlardan aşağı kalmak ve sert görünmeye yönelik tehdit arasında anlamlı bir ilişki oluşudur. Bir başka deyişle, “erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi” bir yapı olarak düşünülürse, kadınlardan aşağı kalmama ve sert görünme konusunda hissedilen baskı, bu yapının unsurlarındandır.

İlk bulguya bakıldığında, erkeklığe yönelik algılanan tehdidin alt boyutları olan kadınlardan aşağı kalmak ve sert görünmeye yönelik tehdit alt boyutlarının anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir. Türkiye’de yürütülen bir başka çalışmada da (Bayar, Haskan Avcı ve Koç, 2018) kadınlardan aşağı kalmak ve sert görünmeye yönelik tehdidin erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki kurduğu ortaya konmuştur. Eisler ve Skidmore da (1987) kadınlardan aşağı kalmanın erkeklerin stresini etkilediğini belirtmektedir. Ayrıca kadınlardan aşağı kalmak değişkeninin içeriği incelendiğinde “Hesabı eşinizin/sevgilinizin ödemesi”, “Oyunda bir kadına mağlup olmak”, “Eşinizin/sevgilinizin sizden daha eğitilmiş olması”, “Dikiş dikmek” gibi aile hayatına ve sosyal hayata dair, geleneksel bakış açısında kadınların yapmasının hoş karşılandığı görevler veya yine geleneksel düzeyde kadınların üstlenmesi hoş karşılanmayan roller üstlenmesine ve başarılar elde etmesine dair maddeler içerdiği görülmektedir. Bu noktada, kadınlardan aşağı kalmanın erkek toplumsal cinsiyet rolü stresini anlamlı şekilde yordamasının beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. Elbette, bu toplum baskısı ile ilişkili düşünülmelidir. Ataerkil toplum erkekten, kadından üstün olmasını ve geride kalmamasını beklemektedir. Hegemonik erkeklik penceresinden bakıldığında, bir kadına mağlup olmak “yeterli bir erkek” olmamakla eşleştiriliyor bile olabilir. Zira, Connell’in (1989) öne sürdüğü bu yaklaşıma göre, tüm dünyada işleyen bir ‘küresel cinsiyet düzeni’ bulunmakta ve bu düzenin temel dayanağı erkeklerin kadınlardan daha güçlü olması, onları boyunduruk altına alması, tahakkümü altında tutmasıdır. Bu küresel yapı içindeki her toplum, kendi özel tarihsel koşullarıyla şekillenen, ancak gene erkeklerin kadınlardan üstünlüğünü muhakkak öngören, bu dengesizliği gözetken farklı, o topluma ait ‘cinsiyet düzenleri’ geliştirmektedir. Toplumsal yapı içindeki çeşitli kurumlar da (aile, okul, devlet, siyaset, ordu, ekonomi, popüler kültür, sokak, din vb) aynı temel prensibi gözeterek kendi ‘cinsiyet rejimleri’ni oluşturmakta, bu rejim dolayısıyla, erkekleri kadınlardan üstün tutarak, ayrıcalıklı kabul ederek işlemektedir (Özbay, 213).

Türkoğlu’nun (2013) çalışmasına göre erkeklığe yönelik tehdit algılayan erkeklerin geleneksel toplum düzeninde kendilerini kadınlardan aşağı algıladıklarında aile reisi konularına saldırı hissetmektedirler ve de erkeklığe yönelik tehdit algılayan erkeklerin eşlerine veya sevgililerine daha sık fiziksel ve psikolojik şiddet uyguladıkları belirtilmiştir (Türkoğlu, 2013). Erkek toplumsal cinsiyet rolü stresinin de bir sonucu partnere karşı şiddettir (Copenhaver, Lash ve Eisler, 2000). Dolayısıyla kadınlardan aşağı kalmak ile erkek toplumsal cinsiyet rolü stresinin ilişkili olması beklenen bir sonuçtur. Bunun yanında sert görünmeye yönelik tehdit alt boyutunda ise “Eşinizin/sevgilinizin başkalarının yanında size fazla ilgi göstermesi”, “Başkalarının yanında eşinize/sevgilinize fazla ilgi göstermek” gibi maddeler yer almaktadır. Bu maddeler de daha çok “eş/sevgili” ve ortamda bulunan “diğer insanlar”ı içermektedir ve temelde erkeklerin hassas yönlerini ve duygularını dışa vurmasına vurgu yapmaktadır. Erkek toplumsal cinsiyet rolü stresinin bir yönü de erkeklerin hassas davranmaya direnmesi ile ilgilidir (Eisler ve Skidmore, 1987). Dolayısıyla, bu değişkenin de erkek

toplumsal cinsiyet rolü stresini yordaması beklendik bir sonuçtur. Atay'a (2017) göre, erkeğin kadından üstünlüğü ve "hassas" olmamaya yönelik hissettiği baskı tarım dönemine kadar uzanmaktadır. Atay'a (2017) göre, tarım öncesi avcı toplayıcı toplumlarda cinsiyet eşitsizliği söz konusu olmayıp tarımın keşfedilmesiyle birlikte erkek, kas gücü nedeniyle tarla sürme görevini üstlenmiş ve kadının görevleri ev içiyle sınırlanmıştır. Benzer şekilde toprağı elde tutmak için verilen mücadeleler askerleri, yani erkekleri daha da ön plana çıkarmıştır. Kadın, bu gibi sebeplerle yaygın kültür içerisinde ikincil konuma itilmiş; doğayı tarımla alt eden erkek, eve gittiğinde de kadını "ezmeye" başlamıştır. Biyolojik olarak erkek cinsiyetiyle doğmak, 'erkek' olarak kabul edilmek için yeterli olmamış; erkekler, cinsiyetleriyle bütünleşmek için şefkat duygularını hapsedmeyi öğrenip; halen devam eden sert, saldırgan, öfkeli, uzlaşmaz tutumlarını takınmışlardır. 'Erkeklik', erkeğin toplumsal yaşamda nasıl düşünüp davrandığını belirleyen ve ondan salt erkek olduğu için beklenen rolleri ve tutumları içeren bir pratikler toplamı haline gelmiştir. Bu süreçte kadınlar da duygusallık, dürtüsellik ve akıl dışılık gibi özelliklerle anılır hale gelmiş; hatta yok sayılmaya başlanmışlardır. Öyle ki, erkek cinsiyetine vurgu yapan İngilizce'deki 'man'kind ve Türkçe'deki 'insan'oglu' kelimeleri, insanlığın genelini nitelemek için kullanılmaya başlanmıştır.

Kadınlardan aşağı kalmanın tek başına anlamlı bir yordayıcı oluşu, toplumsal cinsiyet rolü stresinin kadınlardan aşağı kalma tehdidinden etkilendiğini göstermektedir. Öte yandan sert görünmeye yönelik tehdit ile birlikte ele alındığında cinsiyet rolü stresini yordayan anlamlı bir değişken olmayı sürdüremeyişi, sert görünmeye yönelik tehdidin aracı bir değişken olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile erkeklerin toplumsal cinsiyet rolü stresi yüksekse, sert görünmeye yönelik tehdit algısının da yüksek olması ile birlikte kadınlardan aşağı kalma tehdidini yaşadıkları söylenebilir. Kadınlardan aşağı kalma değişkeni tek başına düşünülduğünde erkekleri sosyal bağlamdan kopuk bir şekilde etkileyebilir. Bir örnekle açıklanmak istenirse, bir erkeğin eşinden daha az para kazanması bunu başkalarıyla paylaşmadığı sürece sorun teşkil etmeyebilir. Veya sosyal bağlam dışındayken (veya diğer ikili ilişkilerde) erkekliği kanıtlama ihtiyacının daha az olmasından dolayı onu sert görünmeye yönelik tehdit kadar etkilemiyor olabilir. Oysa sert görünmeye yönelik tehdit değişkeni erkeklerin özellikle sosyal ortamlarda duygusal yönlerini ortaya çıkarmalarıyla ilişkilidir ve bunu yapmak erkek olmakla ilgili yaşanan toplumsal cinsiyet rolü stresi üzerinde daha çok etkiye sahip olabilir.

Erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi ile erkekliğe yönelik algılanan tehdidin alt boyutlarından olan karar mercii otoritesine tehdit ve kadına ilişkin namus anlayışının alt boyutları olan geleneksel namus anlayışı, eşitlikçi yaklaşım ve evlilik öncesi namus/cinsellik anlayışı değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmaması da çalışmanın diğer bulguları arasındadır. Erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi ile anlamlı bir ilişki kurmayan "karar mercii otoritesine yönelik tehdit" değişkeni düşünülduğünde anlamlı ilişki kurulmamasının bir nedeninin veri setinin özelliği olabileceği kanısına varılmıştır. Veri seti bazı kaynaklara göre normal dağılım varsayımını karşılarsa da (Kline, 2005), bazı kaynaklara göre (Field, 2009) basıklık katsayısının 5,60 ile üst sınırı aşmış olabileceği görülmektedir. Araştırma kapsamına alınan çalışma grubunun özellikleri düşünülduğünde, katılımcıların yaş ortalaması yaklaşık 22 olan üniversite öğrencileri olduğu görülmektedir. Oysa alt ölçekte

“Eşinizden ve çocuklarınızdan saygı görmemek”, “Eşinizin/sevgilinizin, çalışmıyor oluşunuzu sıklıkla gündeme getirmesi” gibi maddeler bulunmaktadır. Katılımcı erkekler üniversite öğrencisi olduğundan, yetişkinlik yaşamlarına ilişkin kararlarda aktif olmayabilirler. Tüm bunlar veri setinin dağılımını ve dolayısıyla bağımlı değişken ile olan ilişkisini etkilemiş olabilir. Buradan hareketle farklı özellikteki gruplardan toplanacak veriler kullanılarak bu kavram üzerinde tekrar çalışılması gerekmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgulardan biri de erkek toplumsal cinsiyet rolü stresi ile kadına ilişkin namus anlayışının “geleneksel anlayış”, “eşitlikçi anlayış” ve “evlilik öncesi namus/cinsellik anlayışı” boyutları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmamasıdır. Bu durumun nedenleri düşünüldüğünde, her üç boyutun da erkeklerle değil, kadınlarla ilgili algılanıyor olabileceği tahmin edilmektedir. Bir diğer ifadeyle, bu üç boyut erkeklerden çok kadınlarla ilişkilendiriliyor ve kadınlar üzerinde stres yaratıyor olabilir. Nitekim Türkiye’de namus ve namussuzluğun katı bir biçimde kadınlara atfedildiği görülmektedir (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 2005; Bora ve Üstün, 2008; Yirmibeşoğlu, 2007).

Bu çalışmanın çeşitli sınırlılıkları da mevcuttur. Öncelikle çalışmada kullanılan ölçme araçları kendini anlatma (self-report) şeklindedir. Dolayısıyla çalışma sonuçları katılımcıların kendilerini ne denli doğru yansıttıklarına bağlıdır. Bunun yanı sıra, çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda ele alınan erkeklik yalnızca erkek üniversite öğrencilerin görüşleri üzerinden yorumlanmıştır. Üniversite dönemi, erkeklerin genç oldukları ve toplumsal karşılaşmaların bir kısmını (askerlik gibi) henüz yaşamadıkları bir dönem olup deneyim bakımından yetişkinliğe görece sınırlıdır. Bunun yanı sıra üniversite öğrencilerinin eğitim düzeyinin görece yüksek oluşu, toplumun aynası olamayacaklarını düşündürülebilir. Ayrıca, araştırma sınırlı sayıda erkek öğrenciyi içermektedir. Elde edilen bulgular yalnızca benzer katılımcı gruplarına genellenebilir. Yeni araştırmalarda bu gibi sınırlılıklara dikkat edilerek, bulguların nitel verilerle desteklenmesi önerilebilir. Genel anlamda ise, toplumsal cinsiyetin Atay’ın (2017) da sözünü ettiği gibi en çok erkekleri ezdiğinden hareketle, toplumsal cinsiyetin bir “kadın sorunu” olmadığını anlaşılmasına ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynaklar

- Atay, T. (2017). Çin İşi Japon İşi: Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değiniler, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Bayar, Ö., Haskan Avcı, Ö. ve Koç, M. (2018). Erkek Toplumsal Cinsiyet Rolü Stresi Ölçeği’nin (ETCRSÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fakültesi Dergisi, 18(1): 57-76.
- Connell, R. W. (1989). Gender and Power, Stanford University Press Stanford.
- Copenhaver, M. M., Lash, S. J., & Eisler, R. M. (2000). Masculine gender-role stress, anger, and male intimate abusiveness: Implications for men's relationships. Sex Roles, 42(5-6): 405-414.
- Demren, Ç. (2003). Erkeklik, ataerkillik ve iktidar ilişkileri. Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Erişim tarihi: 05.09.2017. <http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/erkek.htm>.

- Eisler, R. M., & Skidmore, J. R. (1987). Masculine gender role stress: Scale development and component factors in the appraisal of stressful situations. *Behavior Modification*, 11(2): 123-136.
- Eisler, R. M., Skidmore, J. R., & Ward, C. H. (1988). Masculine gender-role stress: Predictor of anger, anxiety, and health-risk behaviors. *Journal of Personality Assessment*, 52(1): 133-141.
- Eisler, R.M., Skidmore, J.R., & Ward, C.M. (1988). Masculine Gender-Role Stress: Predictor of Anger, Anxiety, and Health Risk Behaviors. *Journal of Personality Assessment*, 52: 133-141.
- Erdol, T. A. ve Gözütok, D. F. (2017). Ortaöğretim öğrencileri için toplumsal cinsiyet eşitliği öğretim programı ihtiyaç analizi: (bir anadolu lisesi örneği). *Eğitim ve Bilim*, 42, 39-65.
- Field, A. P. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*, England: SAGE, London.
- G.A. Morgan, O.V. Griego, & G.W. Gloeckner. (2001). *SPSS for Windows: An Introduction to Use and Interpretation in Research*, Lawrence Erlbaum Associates, London.
- Gilmore, D. D. (1990). *Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity*. Yale University Press, London.
- Gürsoy, E. ve Arslan, H. (2011). Üniversite öğrencilerinde Kadına İlişkin “Namus” Anlayışı Tutum Ölçeği (KİNATÖ) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Sağlık ve Toplum*, 21(3): 28-37.
- Howson, R. (2006). *Challenging hegemonic masculinity*. London and NewYork: Routledge.
- Judd, C. M., & Kenny, D. A. (1981). Process analysis: Estimating mediation in evaluation research. *Evaluation Research*, 5, 602-619.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (2nd ed.). Guilford, New York.
- Kömürçü, N., Yıldız, H., Toker, E., Karaman, Ö. E., Koyucu, R. G., Durmaz, A., ve Aydın, N. (2016). Hemşirelik ve ebelik öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri ve kadına ilişkin namus anlayışları ile ilgili tutumları. *Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi*, 5, 1-22.
- McDermott, M. J., Tull, M. T., Soenke, M., Jakupcak, M., & Gratz, K. L. (2010). Masculine Gender Role Stress and Posttraumatic Stress Disorder Symptom Severity Among Inpatient Male Crack/ Cocaine Users. *Psychology of Men & Masculinity*, 11, 225-232.
- Nagel, J. (1998). Erkeklik ve milliyetçilik: Ulusun inşasında toplumsal cinsiyet ve cinsellik. (Çev. Aksu Bora), A. G. Altınay (Ed.), *Vatan, Millet, Kadınlar*, 58-94. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oktan, A. (2008). Türk sinemasında hegemonik erkeklikten erkeklik krizine: Yazı-tura ve erkeklik bunalımının sınırları. *Selçuk İletişim*, 5(2): 152-166.
- Okyay, G. (2007). *Women victimization: In the case of family honor in Turkey*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özbay, C. (2013). Türkiye’de hegemonik erkekliği aramak. *Doğu Batı*, 63: 185-204.

- Preacher, K. & Leonardelli, G. (2003). Calculation for the Sobel test: An Interactive Calculation Tool for Mediation Tests. Url: <http://www.unc.edu/preacher/sobel/sobel.htm>, Erişim tarihi: 29.09.2017.
- Sauer, M.K. (1992). The Role Of Masculine Gender Role Stress in Expressivity and Social Support Network Factors. Unpublished doctoral dissertation, Virginia Polytechnic Institute and State University, Blacksburg, VA.
- Sobel, M. E. (1982). Asymptotic confidence intervals for indirect effects in structural equations models. In S. Leinhardt (Ed.), *Sociological methodology 1982* (pp. 290-312). San Francisco: Jossey-Bass.
- TBMM Araştırma Komisyonu Raporu (2005). Dönem Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin araştırılarak alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi. Erişim tarihi: 08.10.2017, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1140m.htm>.
- Thompson, E. H. & Pleck, J. H. (1986). The Structure of Male Role Norms. *American Behavioral Scientists*, 29: 531-543.
- Türkoğlu, B. (2013). Violence as a way of reconstructing manhood: The role of threatened manhood and masculine ideology on violence against women. Unpublished Thesis. Middle East Technical University, The Graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Yirmibeşoğlu, V. (2007). Töre ve Namus Gereğiyle İşlenen Cinayetler. *Toprağa Düşen Sevdalar*, Mega Basım, İstanbul.
- Zeybekoğlu, Ö. (2010). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Türk toplumunun erkeklik algısı. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 3(1): 1-14.

EVLİLİK KALİTESİ ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI*

İdil Eren KURT¹

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Evlilik Kalitesi Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesidir. Araştırmanın örneklemini basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilen evli 600 (380 kadın (%63), 220 erkek (%37)) bireyden oluşmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek için ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmış ve 27 maddeden oluşan üç boyutlu yapıya ilişkin geçerli uyum değerleri ($\chi^2/sd=3.52$, RMSEA=.05, CFI=.93, GFI=.90, SRMR=.05) elde edilmiştir. Ölçeğin ölçüt bağıntılı geçerliğini incelemek için Evlilik Uyum Ölçeği ile arasındaki korelasyon .82 bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için ise iç tutarlılık Cronbach alfa katsayısı toplam puan için .80; alt ölçekler için Tartışma .87, Şefkat .91, Birliktelik/İletişim .88 olarak hesaplanmıştır. Yarı test güvenilirlik katsayıları ise toplam puan için .77; alt ölçekler için Tartışma .85, Şefkat .90, Birliktelik/İletişim .83'tür. Araştırma bulguları ölçeğin orjinalinde görülen üç faktörlü yapıyı hedeflenen örnekleme de doğrulamaktadır. Sonuç olarak Evlilik Kalitesi Ölçeği Türkiye'deki araştırmalarda kullanılacak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracıdır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik Kalitesi Ölçeği, Evlilik, Evlilik Kalitesi, Ölçek Uyarlama

ADAPTATION PARTNERSHIP QUESTIONNAIRE IN TURKISH

ABSTRACT

The aim of the study is to adaptation Marital Quality Scale to Turkish and to examine the psychometric properties of the scale. The study sample consisted of 600 individuals (380 females (63%), 220 males (37%)) who were selected via simple random sampling and who worked at municipalities, public and private institutions. With the aim to test the construct validity of the scale, a second-order confirmatory factor analysis (CFA) was applied and found a valid construct which has 3 dimensions, 27 items ($\chi^2/sd=3.52$, RMSEA=.05, CFI=.93, GFI=.90, SRMR=.05). With the aim to test the criterion related validity of the Marital Quality Scale, its correlation with Marital Adjustment Scale found .82. For testing the criterion related reliability of the scale, Cronbach alpha internal consistency coefficient calculated for total score .80; for subscales Quarreling .87; Tenderness .91 and Togetherness/Communication .88. Split half reliability coefficient was for total score .77; for subscales Quarreling .85; Tenderness .90 and

* Bu makale, İdil Eren KURT'un Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Turan Akbaş danışmanlığında tamamladığı doktora tezinin bir kısmından üretilmiştir.

¹ Arş. Gör. Dr. Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, PDR ABD, idilrenkurt@gmail.com

Araştırma, Gönderim Tarihi:31.12.2017 Kabul Tarihi:23.07.2018

Togetherness/Communication .83. To the study findings, the three-factor structure of the instrument was verified with the given sample. As a result, Marital Quality Scale is a reliable and valid scale to to be used in researches in Turkey.

Keywords: Marital Quality Questionnaire, Marriage, Marital Quality, Scale Adaptation

Giriş

Evlilik kalitesi, bireylerin evliliklerinin ne kadar iyi ve kaliteli olduğuna dair sahip oldukları algıdır (Glenn, 1990). Mutlu bir evlilik eşlerin duygusal, fiziksel ve sosyal açıdan yakın olmalarını sağlar (Çağ ve Yıldırım, 2013); buna karşılık mutsuz bir evlilik ise, eşlerin yaşamlarını birçok açıdan olumsuz etkilemektedir (Tezer, 1996). Spanier (1979), yüksek evlilik kalitesinin, daha çok uyum, ikili iletişimden hoşnutluk, tatmin ve evlilik mutluluğu ile ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Evlilik kalitesi, evlilik uyumu, evlilik doyumu, evlilik mutluluğu, evlilik bütünlüğü kavramları sık sık birbirlerinin yerine kullanılsa da (Proulx, Ermer ve Kanter, 2017), evlilik kalitesi bu kavramları kapsayan çatı bir kavramdır (Spanier, 1979).

Evlilik ilişkisinin kişinin hayatındaki en önemli destek kaynağı olduğu (Kurdek, 2005; Lawrence, Bunde, Barry, Brock, Suulivan, Parsch ve Adams, 2008; Çağ ve Yıldırım, 2013; Ewans, Steel, Watkins ve DiLillo, 2014; Kabasakal ve Soylu, 2016) ve fiziksel ve psikolojik iyilik hali üzerindeki olumlu etkileri, araştırmalarla desteklenmiştir (Proulx, Helms ve Buehler, 2007). Bu bağlamda evlilik kalitesini arttıran faktörler incelendiğinde evlilik uyumu, stresle çift olarak baş etme becerisi (Bodenmann, 1997; 2005; Kurt, 2018), yeterli iletişim, cinsel uyum, empati, eş ile duygu-düşünce paylaşımı (Kapucu, 2014), algılanan eş desteği (Çağ ve Yıldırım, 2013) gibi eş ilişkisine dair faktörler karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin evliliklerini kaliteli olarak algılamaları için karşılıklı sağlıklı iletişim kurmaları, bu iletişimden doyum sağlamaları aynı zamanda karşılaştıkları stresli durumlarla baş etmede de birbirlerine destek olmaları önemlidir. Eşlerin evliliklerini ve cinsel yaşamlarını uyumlu olarak algılamaları da evlilik kalitesini pozitif yönde etkilemektedir. Ayrıca çift ilişkisine ek olarak anne baba bağlanma düzeyleri (Çakır, 2008), yaşam doyumu, mutluluk (Erbek, Baştepe, Akar, Eradamlar ve Alpkan, 2005; Çelik ve Tümkaya, 2012), iş doyumu (Rogers ve May, 2003) gibi çift ilişkisinin dışında gibi görünen ama çiftle ilişkili olan kavramlar da evliliğin kaliteli olarak algılanmasında rol oynamaktadır. Bunun yanında evlilik kalitesini azaltan faktörler incelendiğinde ise ekonomik kriz, iş problemleri, ebeveynlik stresi, akrabalarla- arkadaşlarla ilişkiler gibi eş ilişkisi dışından kaynaklanan dış stres kaynakları dikkat çekmektedir (Neff ve Karney, 2017; Randall ve Bodenmann, 2009; Randall ve Bodenmann, 2017). Evliliği düzenleyen ve besleyen aktiviteler için fırsatların azalması, eşzamanlı olarak çatışmaları ve gerginlikleri arttırmaktadır. Birbirleriyle paylaşımında bulunmak için daha az zamana sahip olan eşler, evlilikte yakınlığın eksikliği, eş tarafından ihmal edilmiş hissetme ve eşle ilgili tutumların farklılaşması gibi ilişki sorunlarıyla mücadele ederler (Campos, Graesch, Repetti, Bradbury ve Ochs, 2009; Milek, Butler ve Bodenmann, 2005). Ayrıca evlilik içinde doğabilecek her türlü zorluğun yapıcı bir şekilde seyretmesi için gerekli olan enerjinin ve kaynakların eşler tarafından tüketilmesi de evlilik kalitesini zayıflatır (Neff ve Karney, 2017). Tüm bu değişkenler göz önünde bulundurulduğunda insan yaşamında bu kadar önemli yere sahip olan bu kavram, evlilik ile ilgili çalışan araştırmacıları bu

konuda çalışmaya yönlendirmiştir (Çağ ve Yıldırım, 2013). Bu çalışmada da evlilik kalitesi ile ilgili yapılan çalışmaların artırılması için Evlilik Kalitesi Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması amaçlanmıştır.

Orijinal ismi Partnership Questionnaire olan Evlilik Kalitesi ölçeği yabancı literatürde sık kullanılan, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracıdır. Ölçeğin Almanca orijinal formu (Hahlweg, 1979; 1996), İngilizce (Hahlweg, Schindler, Revenstorf ve Brengelmann, 1984), Fransızca (Rossier, Rigozzi, Charvoz ve Bodenmann, 2006) ve İtalyanca'ya (Donato, Canzi, Parise ve Ferrari, 2014) uyarlanmıştır. Ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır. Tartışma alt boyutu, olumsuz, saldırgan çatışma davranışlarını; Şefkat alt boyutu olumlu, şefkatli veya takdir davranışlarını ve ayrıca ilişkinin cinsel yönlerini; Birliklilik/İletişim alt boyutu ise çiftin yakınlık hissini, beraber yaptığı/yapabileceği faaliyetleri, olaylarla ilgili konuşma ihtiyacını, duyguları ve ihtiyaçları içerir. 1992 yılında Hahlweg, Klann ve Hank tarafından 1580 katılımcıdan oluşan büyük bir örnekleme geçerlik çalışması yapılmış, bu çalışma ölçeğin iyi psikometrik özellikleri olduğunu doğrulamıştır. Hinz, Stöbel-Richter ve Brähler (2001) tarafından da, 1289 Alman katılımcıdan oluşan bir örnekleme ikinci düzey faktör yapısı test edilmiştir. Analiz sonuçları, 3 faktörlü yapıyı olduğu gibi ikinci düzey faktör yapısını da doğrulamıştır. Buna ek olarak Kliem, Kröger, Stbel-Richter, Hahlweg ve Brahler (2012) yaptıkları çalışmada her bir alt boyuttan üçer madde çıkararak 23 maddelik kısa formu oluşturmuşlardır. Kısa form 1390 bireyin yer aldığı bir örnekleme test edilmiş ve elde edilen sonuçlar kadınlar için de erkekler için de iç tutarlılık puanlarının iyi olduğunu göstermiştir. Ölçeğin Fransızca'ya uyarlanma çalışması ölçeğin teorik 3 faktörlü yapısını doğrulamış ve Çift Uyum Ölçeği ile arasında yüksek korelasyon bulunmuştur (Rossier, Rigozzi, Charvoz ve Bodenmann, 2006). Ölçeğin İtalyanca'ya uyarlanma çalışmasında da üç faktörlü yapının iyi geçerliğe sahip olduğu kadar iyi psikometrik özelliklere de sahip olduğu belirtilmiştir (Donato, Canzi, Parise ve Ferrari, 2014). Ölçek çalışmalarının yanında Evlilik Kalitesi Ölçeği psikoloji ve psikiyatri alanında yapılan araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır (Hahlweg ve Richter, 2010; Falconier, Jackson, Hilpert ve Bodenmann, 2015.; Gabriel, Bodenmann, Beach, 2016; Miano, Fertuck, Roepke ve Dziobek, 2017; Schanz, Reimer, Eichner, Hautzinger, Häfner ve Fierlbeck, 2011).

Evlilik kalitesini kavramsallaştırma ve ölçme ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde farklı bakış açıları olduğu görülmektedir. Evlilik uyumu bakış açısı, evlilik işlevselliğini iyileştirmek amacıyla, sorunlu ve iyi uyumlu evliliklerle ilişkili faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadır (Spanier, 1976; Spanier ve Lewis, 1980). Bu bakış açısı kaliteli evliliği incelerlerken, genellikle çiftin anlaşmazlıklarının yoğunluğuna ve sıklığına odaklanır. Ayrıca, eşlerin problem çözme becerileri ve ilişkiye bağlılık düzeyleri de odak noktasıdır (James, 2012).

Evrensel ya da öznel değerlendirme bakış açısı ise eşlerin evlilikleri ile ilgili nasıl hissettiklerine (ki bu genel mutluluk ya da memnuniyete yansımaktadır) odaklanmaktadır. Yalnızca evlilik memnuniyetine veya evlilik sürecine odaklanan çalışmaların bu bakış açısına uygun olduğu söylenebilir. Buna göre evlilik kalitesi, evli insanların evlilikleri hakkındaki hissettikleridir. Dolayısıyla, bu görüşü savunan araştırmacılara göre, eşlerin evlilik etkileşimi ve çatışmaları, onların evlilik ilişkisindeki mutluluk ve memnuniyetlerinin bir göstergesidir (James, 2012; Johnson, 1995).

Üçüncü bakış açısı evlilik kalitesini çok boyutlu bir yapı olarak ele alır. Evlilik kalitesi, her biri ayrı ayrı ölçülen kavramları bir araya getiren bir şemsiye terimdir. Evlilik kalitesini çok boyutlu ele almanın bazı avantajları vardır. Evlilik kalitesini oluşturan farklı bileşenler, araştırmacılara, evliliğin olumlu (evlilik mutluluğu, doyum, etkileşim v.b.) ve olumsuz (çatışma, sorunlar, boşanma vb.) boyutlarını çözme olanağı verir. Çünkü evlilik kalitesinin hem olumlu hem de olumsuz boyutlarını birleştirmek, ölçek öğeleri arasındaki farklılıkları belirsizleştirebilir ve bu da belirsiz bulgulara yol açabilir; bu önemli avantaj, bireylerin çeşitli evlilik kalitesi profilleri sergilemelerine olanak tanır (Fincham ve Rogge, 2010). Ayrıca evlilik kalitesine çok boyutlu bir yapı olarak odaklanmanın açık ve yorumlanabilir sonuçlara yol açması daha olasıdır. Evlilikle ilgili evrensel değerlendirmeleri göz önüne almak araştırmacılar için çok kısıtlayıcıdır; çünkü evlilik, ilişkinin dinamik doğası ile ilgili davranışsal ve değerlendirme bileşenlerinin yordanmasına izin vermemektedir (Johnson, 1995). Örneğin, bir çiftin evliliklerinden memnun olmadıkları ve mutsuz oldukları hakkındaki bilgi, onların evlilikteki etkileşim kalıpları hakkında çok az şey ifade eder; çünkü bazı kişiler, az etkileşime sahip olan evliliklerde yüksek memnuniyete sahiptirler, oysaki diğerleri, benzer koşullar altında düşük memnuniyete sahip olabilirler. Bunun yanında evlilik kalitesini iyiden kötüye değişen kesin bir derecelendirme ile ifade etmek evlilik kalitesini yorumlamayı zorlaştırır. Örneğin, yüksek düzeyde çatışmaların olduğu bir ilişkide evlilik kalitesinin yüksek olup olmadığını söylemek zordur. Evlilik kalitesi, bireylerin evliliğe dair öznel değerlendirmelerinin (evlilik doyumunu ve mutluluğu) ve çiftin birbirleriyle etkileşimi ve iletişiminin bir ürünüdür ve bu nedenle iletişime ve yoruma dayalıdır (Knapp ve Lott, 2010).

Ülkemizde evlilik ile ilgili yapılan çalışmalarda kullanılan ölçme araçları incelendiğinde çift uyumu (Tutarel-Kışlak, 1999; Fışiloğlu ve Demir, 2000; Gündoğdu, 2007), evlilik doyumunu (Çelik ve Yazgan-İnanç, 2009) ve evlilik yaşantısını (Tezer, 1996) temel alan ölçme araçlarının mevcut olduğu görülmektedir. Bu ölçekler evlilik kalitesini ölçen bir ölçme aracı olmadığı için bazı araştırmalarda evlilik kalitesini ölçmek için de kullanılmışlardır. Evlilik kalitesinin evlilik uyumu, evlilik doyumunu, evlilik mutluluğu v.b. kavramaları öne çıkaran bakış açılarıyla oluşturulmuş ölçme araçlarıyla ölçülmesi sadece ülkemizde değil yabancı literatürde de sık rastlanmaktadır. Fakat bu konuda yapılan çalışmalar son yıllarda sıklıkla evlilik kalitesinin kapsayıcı bir kavram olduğu ve evlilik kalitesi ile ilgili ölçme araçlarının kullanılması ve arttırılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu sebeple bu araştırmanın amacı evli bireylerin evlilik kalitelerini ölçmek için geliştirilen Evlilik Kalitesi ölçeğini yerli literatüre kazandırmak ve ölçeğin psikometrik özelliklerini incelemektir. Böylece aile ve evlilik danışmanlığı alanında yapılan çalışmalara katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Yöntem

Katılımcılar: Araştırmanın çalışma grubu Adana'nın merkezinde yer alan belediyeler, kamu kuruluşları ve özel kuruluşlarda görev yapan basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilen evli bireylerden oluşmaktadır. Elde edilen verilerden bazıları eksik ve hatalı doldurma, özensiz işaretleme, işaretleyen bireyin evli olmaması gibi gerekçelerle analize dâhil edilmemiştir. Çalışılan örneklem 600 (380 kadın (%63), 220 erkek (%37)) bireyden oluşmaktadır. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri Tablo 1'de ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Sosyodemografik Değerler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	380	63
Erkek	220	37
Yaş		
20-30	165	28
31-40	340	56
41-51	95	16
Evlilik Yılı		
1-5 yıl	240	40
6-10 yıl	162	27
11-20 yıl	162	27
21-30 yıl	36	6
Evlenme Şekli		
Anlaşarak	504	84
Görücü Usulü	90	15
Kaçarak	6	1

Veri Toplama Araçları

Evlilik Kalitesi Ölçeği (EKÖ): Evlilik Kalitesi Ölçeği (Hahlweg, 1979; 1996; İngilizce versiyonu: Hahlweg, Schindler, Revenstorf ve Brengelmann, 1984) evlilik kalitesini ölçmek için oluşturulmuş 30 maddeli ve 4'lü Likert tipi bir ölçme aracıdır. Ölçekte “uyumaya gitmeden önce birbirimizi öperiz ve birbirimize sarılırız”, “tartıştığımız zamanlarda tartışmayı bitiremeyiz”, “bana sevgiyle dokunur”, “benim ihtiyaçlarım ve dileklerim konusunda dikkatlidir ve buna göre davranır”, “akşam günümün nasıl geçtiği ile ilgili konuşuruz” gibi maddeler yer almaktadır. Ölçeğe ait Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı toplam puan için .95; alt ölçekler için Tartışma .93, Şefkat .91 ve Birliktelik/İletişim .88'dir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 30, en yüksek puan 120'dir. 54 ve altında alınan puanlar düşük evlilik kalitesini, üstünde alınan puanlar yüksek evlilik kalitesini işaret etmektedir. Ölçek Çift Uyum Ölçeği ile .85 düzeyinde yüksek korelasyon göstermektedir.

Evlilik Uyum Ölçeği (EUÖ): Evlilik Uyum Ölçeği Locke-Wallace (1959) tarafından geliştirilmiş, Tutarel-Kışlak (1999) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Evlilik ilişkisinden alınan doyum ve uyumu ölçmeyi amaçlayan ölçek, farklı seçenekleri olan 15 maddeden oluşmaktadır. Her madde, seçenek sayısına göre farklılaşan 0 ile 6 arasında bir puan almaktadır. Ölçekten alınabilecek puan en az 0, en fazla 60'tır. 43 ve üzeri alınan puanlar uyumlu evlilik ilişkilerini, altında alınan puanlar uyumsuz evlilik ilişkilerini ifade etmektedir. Ölçeğin güvenilirliği çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .90, iki yarı güvenilirlik katsayısı da .84, test tekrar test güvenilirliği ise .57 olarak bulunmuştur. Ölçekten 43 ve üzeri puan alanların evlilik uyumu yüksek, düşük alanların ise evlilik uyumu düşük olarak belirlemiştir.

Demografik Bilgi Formu: Çalışmaya katılan bireyler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak amacıyla gerekli cinsiyet, yaş, evlilik yılı ve evlenme şekli gibi bilgilerin yer aldığı araştırmacı tarafından hazırlanan formdur.

İşlem

Çalışmanın örnekleminde yer alan bireylere araştırmacı tarafından zarf ve ölçme araçları verilmiş, ölçekleri nasıl dolduracaklarına dair açıklamalar yapılmıştır. Veriler bireylerin çalıştıkları kurumlarda toplandığı için, ölçekler bazı kurumlarda aynı gün içinde bazı kurumlarda ise ertesi gün kapalı zarfta geri alınmıştır. Ölçeklerin katılımcılar tarafından doldurulması 10-15 dakika sürmüştür.

Analizler

Ölçeğin yapı geçerliğini test etmek için elde edilen veriler üzerinde doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Modelin veri seti için ne kadar uyumlu olduğunu belirlemek amacıyla uyum katsayıları incelenmiştir. Bu çalışmada göz önünde bulundurulmuş uyum katsayıları Kikare'nin serbestlik derecesine oranı (χ^2/sd), Uyum kötülüğünü gösteren Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Uyum İyiliği İndeksi (GFI) ve Standardize Edilmiş Kalıntıların Ortalama Karekökü (SRMR)'dir (Ullman. 2001; Kline, 2005; Byrne. 2010; Bayram. 2013; Çelik ve Yılmaz. 2013). Ölçüt bağıntılı geçerlik kapsamında korelasyon değerleri incelenmiş, güvenilirliği ölçmeye yönelik ise Cronbach alfa katsayısı ve Spearman Brown yarı test sonuçları incelenmiştir. Analizlerin yapılmasında SPSS 17.0 ve AMOS paket programları kullanılmıştır.

Bulgular

Geçerliğe İlişkin Bulgular

Dil Geçerliği: Ölçek çalışmada kullanılmak amacıyla Türkçe'ye çevrilmiş ve geçerlik güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Türkçe formu geliştirmek için ölçek maddeleri ölçeğin İngilizce formundan Türkçe'ye araştırmacı ve biri Rehberlik ve Psikolojik Danışma alanında akademisyen olarak çalışan, ileri düzeyde İngilizce bilgisi olan ve bir diğeri Psikoloji lisansı olan, ileri düzeyde İngilizce bilgisi olan iki akademisyen tarafından çevrilmiştir. Çeviriler karşılaştırılıp, öneriler doğrultusunda gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra form, İngiliz Dili Eğitimi alanında uzman olan bir akademisyen ve bir İngilizce Öğretmeni tarafından yeniden İngilizce'ye çevrilmiştir. Elde edilen çeviriler araştırmacı ve iyi derecede İngilizce bilen, Rehberlik ve Psikolojik Danışma alanında uzman bir kişi ile karşılaştırılıp son hali ölçeğin telif haklarına sahip olan yayınevinin görüşlerine sunulmuştur. Alınan geribildirimler doğrultusunda formda değişiklikler yapılmıştır. Düzenleme sonrasında form bir Edebiyat öğretmeni tarafından kontrol edilmiştir. Daha sonra form 10 kadın, 10 erkek olmak üzere 20 evli bireye verilmiş; ölçeği yanıtlamaları, anlaşılıp anlaşılmadığı ile ilgili geribildirimlerde ve önerilerde bulunmaları istenmiştir. Yapılan değerlendirmede maddelerin aritmetik ortalamaları hesaplanmış ve ortalamanın 3'ün üstünde olduğu görülmüştür. Tüm bunlar değerlendirildiğinde ölçeğin son halinin dil geçerliği açısından kullanıma uygun olduğu görülmektedir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi: Doğrulayıcı faktör analizi öncesinde sınanması gereken kayıp değerler, uç değerler ve dağılımın normalliği sayıltıları incelenmiştir (Ullman, 2001). Kayıp değerler rastgele bir dağılım gösteriyorsa ve oranı %5'ten daha az ise bu çok büyük bir problem olarak görülmemektedir ve ortadan kaldırılma yöntemleri benzer sonuçlar üretecektir (Tabachnick ve Fidell, 2001). Kayıp değerler, örneklem oluşturulurken veri setinden çıkarılmış, oranın %5'i geçmediği görülmüş, ortalamaları hesaplanmış ve kayıp değerlere bu ortalamalar atanmıştır. Uç değerlerin belirlenmesi için yapılan analizde boxplotlar incelenmiş ve verileri uç değer gösteren kişilerin ölçme sonucu analiz dışı bırakılmıştır. Normallik varsayımının test edilmesi için ise çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Elde edilen değerlere göre ölçeğin toplam puan üzerinden çarpıklık değeri -.48, basıklık değeri ise .09'dur. Tabachnick ve Fidell (2001) çarpıklık ve basıklık için kabul edilebilir değerlerin +1,5 ve -1. arasında olduğunu ifade etmektedir. Buna göre ölçme aracının dağılımı normaldir.

Sayıltılar karşılandıktan sonra ölçeğin yapı geçerliğini sınamak için ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi ile faktör yapısı test edilirken uyum katsayıları ve faktör yükleri değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucu elde edilen uyum katsayıları incelendiğinde iyi uyum gösteren bir model için $\chi^2/sd= 4.29$, RMSEA=.06, SRMR=.06 değerlerinin yüksek; CFI=.89, GFI=.86 değerlerininse düşük olduğu görülmüştür. Elde edilen uyum katsayılarının kabul edilebilir düzeyde bulunmamasının üzerine modelde düzeltme yapılmaya karar verilmiştir. Modifikasyon önerileri incelenmiş, maddelere ait faktör yükleri gözden geçirilmiştir. Bazı maddelerin faktör yüklerinin diğer maddelere göre düşük olduğu ve bu maddelerin modelin uyumunu bozduğu tespit edildiği için sırasıyla, tek tek EK9, EK15 ve EK18 maddeleri modelden çıkartılarak analiz tekrar edilmiştir. Elde edilen değerler Tablo 2 ve Şekil 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Evlilik Kalitesi Ölçeği'ne Ait Uyum Katsayıları

χ^2	sd	χ^2/sd	RMSEA	CFI	GFI	SRMR
1122.943	319	3.52	.06	.93	.90	.05

Tablo 2 incelendiğinde elde edilen uyum katsayıları ($\chi^2/sd= 3.52$, RMSEA=.06, CFI=.93, GFI=.90, SRMR=.05) modelin kabul edilebilir uyum düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Evlilik Kalitesi Ölçeği'nin İç Tutarlılık Cronbach Alfa ve Spearman Brown Yarı Test Güvenirlik Analizleri

	Cronbach Alfa	Yarı Test
Toplam Puan	.80	.77
Tartışma	.87	.85
Şefkat	.91	.90
Birliktelik/İletişim	.88	.83

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada Hahlweg (1996) tarafından geliştirilen Evlilik Kalitesi Ölçeği Türkiye örneklemine uyarlanmıştır. Çeviri çalışmalarında alanda uzman ve ileri düzey İngilizce bilgisi olan akademisyenlerden destek alınmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini sınamak için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz öncesi sınanması gereken kayıp değerler, uç değerler ve dağılımın normalliği sayıltıları incelenmiş bazı veriler veri tabanından çıkarılmış, ölçeğin normal dağılım gösterdiği görüldükten sonra ikinci düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Yapılan ilk analiz sonucunda elde edilen değerler iyi uyum göstermemiş ve modelde düzeltme yapılmıştır. Modifikasyon önerileri ve madde faktör yükleri incelendikten sonra 9, 15 ve 18 numaralı maddeler modelden çıkarılmıştır. En son analiz sonucu elde edilen veriler ($\chi^2/sd=3.52$, RMSEA=.05, CFI=.93, GFI=.90, SRMR=.05) modelin kabul edilebilir uyum düzeyine sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca ölçme aracının ölçüt bağıntılı geçerliği kapsamında Evlilik Uyum Ölçeği (Tutarel-Kışlak, 1999) ile .82 düzeyinde korelasyon gösterdiği bulunmuştur.

Ölçeğin güvenirliliğini belirlemek için iç tutarlılık Cronbach alfa katsayısı ve Spearman Brown yarı test güvenirlik katsayısı incelenmiştir. İç tutarlılık Cronbach alfa katsayısı toplam puan üzerinden .80, alt ölçekler üzerinden Tartışma .87, Şefkat .91, Birliktelik/İletişim .88'dir. Spearman Brown yarı test güvenirlik katsayısı ise toplam puan üzerinden .77, alt ölçekler üzerinden Tartışma .85, Şefkat .90, Birliktelik/İletişim .83'dir.

Elde edilen bulgular sonucunda ölçeğin orjinalinde olan üç faktörlü yapısı örnekleme doğrulanmış, yapı geçerliği kapsamında her bir faktörden birer maddenin çıkartılmasıyla, ölçeğin Türkçe formundaki madde sayısı 27 olmuştur. Elde edilen sonuçlar ölçeğin İngilizce (Hahlweg, Schindler, Revenstorf ve Brengelmann, 1984), Fransızca (Rossier, Rigozzi, Charvoz ve Bodenmann, 2006) ve İtalyanca (Donato, Canzi, Parise ve Ferrari, 2014) formu ile de benzerlik göstermektedir. Sonuç olarak Evlilik Kalitesi Ölçeği bireylerin evlilik kalitelerini değerlendirmelerine yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracıdır. Hem araştırmacılar hem de alanda çalışan uzmanlar tarafından kullanılabilir niteliklere sahiptir.

Evlilik Kalitesi Ölçeği'nin farklı örneklem gruplarında geçerlik güvenirlilik çalışmalarının yapılması ölçeğin güvenirliliğini arttırabilir. Farklı demografik özelliklere sahip bireyler ve çiftlerle yapılan çalışmalarda ölçeğin kullanılması ölçeğin psikometrik özelliklerinin sınanması açısından zenginlik getirebilir.

Kaynaklar

- Bayram, N. (2013). Yapısal eşitlik modellemesine giriş AMOS uygulamaları, 2. baskı. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Bodenmann, G. (1997). Dyadic coping-a systematic-transactional view of stress and coping among couples: Theory and empirical findings. *European Review of Applied Psychology*, 47, 137-140.
- Bodenmann, G. (2005). Dyadic coping and its significance for marital functioning. *Couples coping with stress: Emerging perspectives on dyadic coping*, 1(1), 33-50.
- Byrne, B. (2010). Structural Equation Modelling with AMOS: Basic Concept, Applications and Programming. New York: Routledge.
- Campos, B., Graesch, A. P., Repetti, R., Bradbury, T., & Ochs, E. (2009). Opportunity for interaction? A naturalistic observation study of dual-earner families after work and school. *Journal of Family Psychology*, 23(6), 798.
- Çağ, P. ve Yıldırım, İ. (2013). Evlilik doyumunu yordayan ilişki ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 13-23.
- Çakır, S. (2008). *Evlü bireylerin evlilik uyumlarının ana-babalarına bağlanma düzeyleri ve demografik değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, M., ve İnanç, B. Y. (2009). Evlilik Doyum Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2).
- Çelik, M., & Tümkaya, S. (2012). Öğretim elemanlarının evlilik uyumu ve yaşam doyumlarının iş değişkenleri ile ilişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1).
- Çelik, H. E., ve Yılmaz, V. (2013) LİSREL 9.1 İle yapısal eşitlik modellemesi. Temel kavramlar-uygulamalar- programlama. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Donato, S., Canzi, E., Parise, M., & Ferrari, L. (2014). Partnership questionnaire: Factorial structure, gender invariance, and concurrent validity. *Partnership*, 161, 180.
- Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradaımlar, N., ve Alpkan, R. L. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*, 18(1), 39-47.
- Evans, S. E., Steel, A. L., Watkins, L. E., ve DiLillo, D. (2014). Childhood exposure to family violence and adult trauma symptoms: The importance of social support from a spouse. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 6(5), 527.
- Falconier, M. K., Jackson, J. B., Hilpert, P., & Bodenmann, G. (2015). Dyadic coping and relationship satisfaction: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 42, 28-46.
- Fıfıloğlu, H., ve Demir, A. (2000). Applicability of the Dyadic Adjustment Scale for measurement of marital quality with Turkish couples. *European Journal of Psychological Assessment*, 16(3), 214.
- Fincham, F. D., & Rogge, R. (2010). Understanding Relationship Quality: Theoretical Challenges and New Tools for Assessment. *Journal of Family Theory and Review*, 2(4), 227-242.

- Gabriel, B., Bodenmann, G., & Beach, S. R. (2016). Gender Differences in Observed and Perceived Stress and Coping in Couples with a Depressed Partner. *Open Journal of Depression*, 5(02), 7.
- Glenn, N. D. (1990). Quantitative research on marital quality in the 1980s: A critical review. *Journal of Marriage and the Family*, 818-831.
- Gündoğdu, A. (2007). Relationships between self-construals and marital quality. *Unpublished master's thesis, Middle East Technical University, Ankara.*
- Hahlweg, K., Schindler, L., Revenstorf, D., ve Brengelmann, J. C. (1984). The Munich marital therapy study. *Marital interaction: Analysis and modification*, 3-26.
- Hahlweg, K., Klann, N., & Hank, G. (1992). Zur Erfassung der Ehequalität: Ein Vergleich der " Dyadic Adjustment Scale"(DAS) und des " Partnerschaftsfragebogens"(PFB). *Diagnostica*.
- Hahlweg, K. (1996). Fragebogen zur Partnerschaftsdiagnostik [Assessment of marital distress]. Göttingen: Hogrefe.
- Hahlweg, K., & Richter, D. (2010). Prevention of marital instability and distress. Results of an 11-year longitudinal follow-up study. *Behaviour Research and Therapy*, 48(5), 377-383.
- Hinz, A., Stöbel-Richter, Y., & Brähler, E. (2001). Der Partnerschaftsfragebogen (PFB): Normierung und soziodemographische Einflussgrößen auf die Partnerschaftsqualität. *Diagnostica*.
- James, S. L. (2012). Happily Ever After? Variation in Trajectories of American Marital Quality.
- Johnson, D. R. (1995). 6. Assessing Marital Quality In Longitudinal And Life Course Studies.
- Jose, A. , O'leary, K. D. ve Moyer, A. (2010). Does Premarital Cohabitation Predict Subsequent Marital Stability and Marital Quality?. *Journal Of Marriage and Family*, 72, 105-116.
- Kabasakal, Z., ve Soylu, Y. (2016). Evli bireylerin evlilik doyumunun cinsiyet ve eş desteğine göre incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 208-214.
- Kapucu, O. (2014). *Evli çiftlerin evlilik kalitesi ve bağlanma stillerinin demografik özellikler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kliem, S., Kröger, C., Stöbel-Richter, Y., Hahlweg, K., & Braher, E. (2012). Die faktorielle Struktur des Partnerschaftsfragebogens [The factorial structure of the Partnership Questionnaire]. *Zeitschrift für Klinische Psychologie und Psychotherapie*, 41, 109-113. doi:10.1026/1616-3443/a000138
- Kline, R.B. (2005), *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (2nd Edition ed.). New York: The Guilford Press.
- Knapp, S. J., & Lott, B. (2010). Forming the Central Framework for a Science of Marital Quality: An Interpretive Alternative to Marital Satisfaction as a Proxy for Marital Quality. *Journal of Family Theory & Review*, 2(4), 316-333. doi: 10.1111/j.1756- 2589.2010.00064.x

- Kurdek, L. A. (2005). Gender and marital satisfaction early in marriage: A growth curve approach. *Journal of Marriage and Family*, 67, 68–74.
- Kurt, İ. E. (2018). *Ebeveynlik stresi ve evlilik kalitesi arasındaki ilişkide stresle çift olarak baş etmenin aracı rolünün incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü, Adana.
- Lawrence, E., Bunde, M., Barry, R. A., Brock, R. L., Sullivan, K. T., Pasch, L. A. ve Adams, E. E. (2008). Partner support and marital satisfaction: Support amount, adequacy, provision, and solicitation. *Personal Relationships*, 15(4), 445-463.
- Locke, H. J., ve Wallace, K. M. (1959). Short marital-adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage and family living*, 21(3), 251-255.
- Miano, A., Fertuck, E. A., Roepke, S., & Dziobek, I. (2017). Romantic relationship dysfunction in borderline personality disorder—a naturalistic approach to trustworthiness perception. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 8(3), 281.
- Milek, A., Butler, E. A., & Bodenmann, G. (2015). The interplay of couple's shared time, women's intimacy, and intradyadic stress. *Journal of Family Psychology*, 29(6), 831.
- Neff, L. A., & Karney, B. R. (2017). Acknowledging the elephant in the room: How stressful environmental contexts shape relationship dynamics. *Current opinion in psychology*, 13, 107-110.
- Proulx, C. M., Helms, H. M., ve Buehler, C. (2007). Marital quality and personal well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and family*, 69(3), 576-593.
- Proulx, C. M., Ermer, A. E., & Kanter, J. B. (2017). Group-based trajectory modeling of marital quality: A critical review. *Journal of Family Theory & Review*, 9(3), 307-327.
- Randall, A. K., & Bodenmann, G. (2009). The role of stress on close relationships and marital satisfaction. *Clinical psychology review*, 29(2), 105-115.
- Randall, A. K., & Bodenmann, G. (2017). Stress and its associations with relationship satisfaction. *Current opinion in psychology*, 13, 96-106.
- Revenstorf, D., Hahlweg, K., & Schindler, L. (1979). Interaction analysis of partner conflicts. *Zeitschrift für Sozialpsychologie*.
- Rogers, S. J., & May, D. C. (2003). Spillover between marital quality and job satisfaction: Long-term patterns and gender differences. *Journal of Marriage and family*, 65(2), 482-495.
- Rossier, J., Rigozzi, C., Charvoz, L., & Bodenmann, G. (2006). Marital satisfaction: Psychometric properties of the PFB and comparison with the DAS. *Swiss Journal of Psychology*, 65(1), 55-63.
- Schanz, S., Reimer, T., Eichner, M., Hautzinger, M., Häfner, H. M., & Fierlbeck, G. (2011). Long-term life and partnership satisfaction in infertile patients: a 5-year longitudinal study. *Fertility and sterility*, 96(2), 416-421.
- Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and Family*, 38(1), 15-28.
- Spanier, G. B., & Lewis, R. A. (1980). Marital quality: A review of the seventies. *Journal of Marriage and Family*, 42(4), 825-839. doi: 10.2307/351827

- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., ve Osterlind, S. J. (2001). Using multivariate statistics. Tezer, E. (1996). Evlilik ilişkisinden sağlanan doyum: Evlilik yaşamı ölçeği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(7).
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1999). Evlilikte uyum ölçeğinin (EUÖ) güvenirlik ve geçerlik çalışması. *3P Dergisi*, 7 (1), 50-57.
- Ullman, J.B. (2001). Structural equation modeling (653-77, 1). In Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics* (Fifth Edition, 653-771). Boston: Allyn and Bacon.

HAZIR GIYİM SEKTÖRÜ VE YEŞİL PAZARLAMA

Ece Nüket ÖNDOĞAN¹

ÖZ

Günümüzde hızlı nüfus artışı, teknolojinin gelişmesi ve doğaya karşı birçok uygulama doğal kaynakların giderek tükenmesine ve ekolojik sistemin değişmesine neden olmaktadır. Bu durum karşısında tüketiciler sağlıklarını ve çevreyi korumak için giderek doğayla uyumlu ekolojik ürünlere yönelmektedirler. Özellikle gelir ve eğitim durumu arttıkça tüketicilerin yeşil ürünlere karşı pozitif tutum sergilediği görülmektedir. Bu tüketici tutumları ise diğer işletmeler gibi hazır giyim işletmelerini de yeşil pazarlamaya yönlendirmektedir. Çalışmanın amacı da, hazır giyim sektöründe yeşil pazarlamanın önemini ortaya koyabilmektir. Çalışmada öncelikle yeşil pazarlama kavramı hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra hazır giyim sektöründe yeşil pazarlama uygulamaları incelenerek, sektördeki işletmelere önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Pazarlama, Yeşil Pazarlama Karması, Hazır Giyim

APPAREL INDUSTRY AND GREEN MARKETING

ABSTRACT

Today, the rapid increase of population, the development of technology and various human interventions on the environment cause depletion of natural resources and change in ecological system. For this reason, consumers are more inclined to ecological products with a view to protect the environment and their health. As a matter of fact, the more income and education consumers have, the more tendency they have to purchase green products. This fact leads apparel manufacturers to create green marketing strategies like other companies. Therefore, in this study, firstly, the concept of green marketing has been explained. Then, green marketing strategies have been analyzed in the apparel sector and suggestions were made to the companies in the sector.

Keywords: Green Marketing, Green Marketing Mix, Apparel

Giriş

Küreselleşmenin giderek artması ile ticari sınırlar kalkmış, uluslar arası pazar giderek büyümüştür. Pazarın büyümesi ile giderek artan sanayi de, beraberinde çevre sorunlarını getirmiştir. Yoğun sanayileşme ile ekosistem değişmiş, iklim değişiklikleri, doğal afetler giderek artış göstermeye başlamıştır. Doğal kaynakların giderek azalması ve kirlenmesi tüketiciyi daha bilinçli hale getirirken, işletmeleri de daha duyarlı olmaya zorlamıştır. Tüketiciler doğaya karşı daha duyarlı olmaya davranmaya ve taleplerini bu yönelik ortaya koymaya başlamışlardır. Bütün bu gelişmeler hazır giyim sektörünü de etkilemiştir. Hazır giyim sektöründe de modacılar ve işletmeler giderek azalan doğal kaynaklar ve zarar gören doğa için toplumsal sorumluluk kapsamında çalışmalarını

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Ege Üniversitesi, Ege Meslek Yüksekokulu ile Moda ve Tasarım Yüksekokulu, ece.nuket.ondogan@ege.edu.tr

Derleme, Gönderim Tarihi:26.04.2018 Kabul Tarihi:26.09.2018

yeşil pazarlamaya doğru yönelmişlerdir. İşletmelerin çoğu artık çalışmalarında çevreyi ön plana almakta ve doğa ile uyumlu teknolojiler, ürünler, pazarlama politikaları, ambalajlama, geri dönüştürme sistemleri geliştirmektedirler. Çünkü tüketiciler artık kendilerinin de satın alma kararları ile çevrenin korunmasına katkı sağlayabileceklerinin farkına varmıştır (Fraj ve Martinez, 2007, s.26-33).

Tüketicilerin çevreye duyarlılıkları arttıkça, kullandıkları ürünlerin çevreye etkileri hakkında daha da bilinçlendikçe, satın alma kararlarında çevre ve sağlık önemli bir ölçüt haline gelmeye başlamıştır. Günümüzde pazarlama yöneticilerinin önemli sorunlarından biri de tüketicilerin çevreye olan duyarlılıklarını ölçmek ve bu yönde ürün ve satış politikalarında gerekli değişiklikleri yapmaktır. Bu amaçla pazarlama araştırmalarının yapılması, yeni pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi gerekir. Bütün bu çalışmalar giderek yeşil pazarlama kavramını ön plana çıkarmıştır. Bu amaçla günümüzde özellikle markalar sosyal sorumluluk olarak çevre ile ilgili çalışmalarını arttırmışlardır. Doğaya uygun ürün yelpazelerini, her türlü ürün ve ambalajlarının geri dönüşümlerini araştırırken koleksiyonlarında da çevre ve doğa temasını ön plana çıkarmaya başlamışlardır. 21. yüzyılda lider ya da pazarda kalıcı olmak isteyen işletmeler, tüketicinin değişen taleplerini karşılayan, çevreci yaklaşımlarını sürdürülebilir uygulamalara çeviren, böylece gelecekte doğanın korunmasına ve temiz kalmasına da destek veren işletmeler olacaktır (Öner, 2010, s.1).

Çevreci yaklaşımların etkisi ile hazır giyim sektöründe de müşterilerin değişen isteklerine karşı işletmeler sorumluluklarını baştan düzenlemektedir. Özellikle markalar sosyal sorumluluk olarak artık doğaya daha duyarlı koleksiyonlar oluştururken, temalarında doğaya ve doğa bilincine yer vermektedirler. Doğaya duyarlı çağdaş yönetimin felsefelerini oluşturmakta böylece doğayı korurken, tüketici karşısında da güvenilirlik kazanmaya çaba göstermektedirler. Çünkü günümüz müşterileri artık sadece giyim değil, giyimle birlikte sunulan hizmet ile çevre ve sağlık sorunlarına da dikkat etmekte ve işletmeleri bu konuda duyarlı olmaya zorlamaktadırlar.

Çevre faktörünün giderek önem kazanması ile işletmelerin koleksiyon ve buna bağlı hizmet sunmaları, pazarlama stratejilerini de önemli ölçüde değiştirmiştir. Doğaya dost ürün tasarımları giderek ön plana çıkarken, bu ürünler ile "Yeşil Pazarlama" kavramı içinde hedef kitleye ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Hazır Giyim Sektörü

Hazır giyim sektörü dünyada olduğu Türkiye’de de ekonomik anlamda katma değer yaratan önemli sektörler arasında yer almaktadır. Hazır giyim sektörü örme ve dokuma kumaştan elde edilen moda yön veren giyim eşyası üretimini içerir. Sektörün üretim maliyetlerinin yaklaşık %50’sini kumaş giderleri, %25’ini işçilik maliyetleri oluşturmaktadır. Sektörde üretime yön veren trend, moda ve tasarım gibi kavramları tüketici ile buluşturan perakende mağazacılık sektörüdür. Bu nedenle marka değeri yüksek hazır giyim markaları yurt içi ve yurt dışında uluslar arası olarak mağazalar açmaktadırlar.

Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verilerine göre, sektörde çalışan zorunlu sigortalı sayısı 472.067 kişidir. İmalat sanayi ile kıyaslandığında hazır giyim sektörü, sigortalı çalışan bakımından 24 sektör içinde ilk sıradadır. Kayıt dışı çalışanlarla sektördeki istihdam sayısının 1 milyon kişiyi bulduğu tahmin edilmektedir.

Pazarda Türkiye dünyanın en büyük hazır giyim üreticilerindedir. Türk hazır giyim sektörü üretim, istihdam ve ihracat olarak büyük bir katma değere sahiptir. Hazır giyim sektörü Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık %10'u hazır giyim sektörüne aittir. Sektör, her yıl ekonomiye ortalama 14–15 milyar USD civarında net döviz girişi sağlamaktadır.

Hazır giyim üretimi emek yoğun bir yapıya sahiptir, bu nedenle daha çok işgücü maliyetinin düşük olduğu ülkelerde yoğunlaşır. Bununla birlikte, küresel markalar oluşturdukları moda trendleri ve tasarımları ile öne çıkan gelişmiş ülkelere çıkmaktadır. Kısaca hazır giyim ürünlerin üretimi hızla artan rekabete bağlı olarak yıllar içinde ucuz işgücüne sahip olan ülkelere kaymıştır (Sezgin, 2017, s.5).

Yeşil Pazarlama

Doğal kaynaklar, yarını düşünmeden, gelecek nesilleri dikkate almadan yapılan uygulamalarla yok olurken, dünyadaki nüfusu artışı da hızla devam etmektedir. Bilinçsizce gelişen ve kullanılan teknoloji sonucu çağın felaketi küresel ısınma ortaya çıkmıştır. Küresel ısınma giderek doğayı tehdit ederek, birçok doğal kaynağın yok olması, ekolojik sistemin bozulması, iklim değişiklikleri ve birçok olumsuz doğa olayına neden olmaktadır. Üretim atıkları ve tüketim atıkları da atmosferi, denizleri, nehirleri ve kara parçalarını uluslararası boyutlarda kirletmeye başlamıştır (Atay ve Dilek, 2013, 204). Sosyal sorumluluk bilincindeki sivil toplum kuruluşları ve medya aracılığı ile bu konuya sürekli değinilerek, devletlerin, işletmelerin ve tüketicilerin ilgisi çevreye çekilmeye çalışılmaktadır. Tüketiciler için çevrecilik 1960'larda "uyanma", 1970'lerde "harekete geçme", 1980'lerde "hesaplı olma" ve 1990'larda "pazardaki güç" zamanı olarak tanımlanmıştır (Akbaş, 2015, s.54). Bütün bu çalışmalar sonucu hazır giyim sektöründe de etkin olan yeşil pazarlama kavramı ortaya çıkmıştır. Yeşil pazarlama kavramı ilk defa Amerikan Pazarlama Birliği'nin (AMA) 1975 yılında düzenlediği "ekolojik pazarlama" konulu seminerde tartışılarak literatürdeki yerini almıştır. Seminerde ekolojik pazarlama; "pazarlama faaliyetlerinin çevre kirliliği, enerji tüketimi ve diğer kaynakların tüketimi üzerine olumlu veya olumsuz etkileriyle ilgili çalışmalar" olarak tanımlanmıştır (Erbaşlar, 2012, s.95).

Küresel rekabet açısından hazır giyim markalarının pazarını genişletmek ve pazarda rekabet gücünü artırmak için artık sadece ürün tanıtımı yeterli değildir. Tüketici her anlamda işletmeyi tanımak ve güven duymak istemektedir. Bunu göz önüne alarak başta çok uluslu işletmeler olmak üzere hazır giyim işletmeleri giderek çevresel hareketlerini artırmış ve çevre dostu sürdürülebilir çalışmalarına hız kazandırmışlardır. Bu da "Yeşil Ürün", "Yeşil Tüketici" kavramlarının ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Günümüzde Yeşil Pazarlama; tüketicilerin istek ve gereksinimlerini karşılamak için yapılan her türlü çevre ve doğa dostu pazarlama etkinliği olarak tanımlanır (Öner 2010, s.1). Doğuş noktası toplumsal pazarlamadır. Toplumsal pazarlama, sadece müşterileri memnun etmeyi değil, toplumun ilgilerini de göz önüne almayı amaçlayan bir pazarlama yaklaşımıdır (Emgin ve Türk, 2004, s.3). Yeşil pazarlama; müşteri ihtiyaçlarını karşılarken ürün, fiyat, tutundurma ve dağıtım çabalarının çevreye olumsuz etkilerini en aza indirir. Sosyal sorumluluk içerisinde, planlama, uygulama ve denetim politikası arasındaki karşılıklı ilişkileri anlamada yol gösterir (Chamorro ve Bañegil, 2006, s.12).

İşletmelerin yeşil pazarlamayı seçmelerinin temel nedenleri (Ay ve Ecevit, 2005, s.240):

- Yeşil pazarlamayı amaçlarına ulaşmak için fırsat olarak görmeleri
- Çevreyle ilgili faaliyetlerini, rakip işletmeler üzerinde baskı olarak kullanmaları
- Atıkların azaltılması konusunda işbirliğine gitmeleri
- Etkin kaynak kullanımı, geri dönüşümün maliyete olumlu etkilerinin farkına varmaları
- Çevresel konulara duyarlılık gösterip moral seviyelerini yükselttiklerini düşünmeleri
- Devletin teşvik ve yaptırımlarına uyma zorunluluğu duymaları gösterilebilir.

Yeşil pazarlama yaklaşımı dört aşamada incelenebilir (Erbaşlar, 2012, s.96):

- Yeşil hedefleme: Çevreci tüketiciler için, çevreye dost organik kumaş gibi yeşil ürünler tasarlama ve işleme
- Yeşil strateji: İşletme içinde daha az atık çıkarma, enerji verimliliğini artırma stratejilerinin geliştirme
- Yeşil ürün: Doğaya dost yeşil ürünleri üretme
- Sosyal sorumluluk: Kültürel ve çevresel etmenlere bağlı çevreci bilinci geliştirme.

Yeşil Pazarlamanın Amaçları

Miles ve Russell'e (1997) göre yeşil pazarlamanın; çevreye uyumlu, çevreye dost ürünler geliştirip sunmak ve tüm paydaşlara işletmenin doğal çevreye karşı duyarlı olduğunu yansıtarak kalite temelli bir imaj yaratmak üzere iki amacı vardır. Buna göre yeşil pazarlamanın birinci amacı; tüketicilerin kalite, performans ve uygun fiyat için gereksinimlerini karşılayan ve çevre üzerinde en az tahribat yaratan çevreye uyumlu ürünler tasarlamak, ikinci amacı ise; çevresel başarı için hem ürünün özelliklerine hem de onun üreticisinin izlediği yola yönelik çevresel bilinci içeren yüksek kalitede bir imaj oluşturmaktır (Duru ve Şua, 2013, s.130).

Yeşil pazarlamanın diğer amaçlarından bazıları;

- Sınırlı doğal kaynakları en iyi şekilde kullanma
- Doğal dengeyi koruma
- Enerji tüketimini en az seviyeye indirme
- Sanayinin yarattığı çevre kirliliğini azaltmak için alternatifler üretme
- Çevre dostu ürün kullanımını teşvik etme
- Ambalajlamayı en aza indirme ve geri dönüşümü sağlama
- Çevre konusunda toplumsal bilinci sağlama (Yavuzylmaz ve Güney, 2015, s.239).

Yeşil pazarlama sadece pazarlama açısından değil, üretim ve yönetim sistemleri, toplam kalite yönetimi açısından da önemlidir. Çalışmalar işletmelerin güvenilirlik açısından marka imajını da güçlendirirken, işletmelerin pazardaki kârlılık oranlarını olumlu şekilde etkiler (Özata, 2007, s.2). Günümüzde dünyada geri dönüşüm, enerji verimliliği, hammadde verimliliği, su sanitasyonu ve verimliliği ile sürdürülebilir ulaşımı içeren çevresel ürünlerin ve hizmetlerin toplam hacmi 1 trilyon Euro olarak hesaplanmıştır. Bu rakamın 2020 yılında 2 trilyon 200 milyar Euro'ya ulaşacağı öngörülmektedir (Öner, 2010).

Çevresel pazarlama gelişiminin, özellikle son yıllarda pazarlama üzerinde etkileri olduğu, bazı önemli yeşil pazarlar ve ürünler ortaya çıktığı belirtilir. IBM, McDonalds ve BT gibi büyük firmaların ellerindeki satın alma gücünü kullanarak tedarikçilerinin daha yüksek eko performans göstermeleri için zorladığı ve bu

çalışmaları da yeşil denetleme ile kontrol ettikleri görülür (Özata, 2007). Moda sektöründe de yabancı markalarda Stella McCartney, EDUN, Bodkin, VogueArt, Honest By doğayla dost ürünler konusunda başı çekerken (Tanrikulu, 2017), Türk markalarında da Restore Jeans, Sat-Su-Ma, Kapbula, Away Denim gibi markalar doğaya dost sürdürülebilir ürünler konusunda örnek olmaktadır (Köse, 2017).

Yeşil pazarlamada “Yeşil Tüketici” kavramı ön plana çıkmaktadır. Yeşil tüketiciler; tüketici taleplerini karşılarken, kıt kaynakları tüketen işletmelerin üretim sistemleri ve çıkardıkları atıkların çevreye etkileriyle ilgilenen tüketicilerdir. Geçmişte tüketiciler sadece bir ürünü satın alma ile taleplerini karşılamaları ile ilgilenirken, günümüzde yeşil tüketiciler bütün bu çalışmaların çevreye etkilerini irdelemektedirler. Bilinçli yeşil tüketiciler, kıt kaynakları tüketen işletmelerin üretim sistemleri, ürünleri ve atıklarının çevreye etkileri ile ilgilenirler (Varinli, 2002, s.14). Yeşil tüketiciler pazarlama yöneticileri için ikna edilmesi zor bir hedef kitle oluşturmaktadır. Giderek artan yeşil tüketici sayısı işletmeler için de geniş bir pazar oluşturmaktadır. İşletmeler pazarlama karmalarını artık yeşil tüketicileri ve çevreyi de dikkate alarak düzenlemektedirler.

Yeşil Pazarlamanın Fonksiyonları

Günümüzde işletmelerin pazarda rekabet etmek için klasik pazarlama fonksiyonları yetersiz kalmaktadır. Çünkü tüketiciler artık sadece tükettiği ürünün özellikleri ile değil, işletmenin çevreci yaklaşımı ile de ilgilenmektedir. Özellikle günümüzde hazır giyimde özellikle belli bir gelir düzeyinin üstündeki tüketiciler kullandıkları giysilerden aksesuarlara kadar her konuda işletmenin çevreye duyarlılığına dikkat etmektedir. Bu nedenle diğer işletmeler gibi hazır giyim işletmeleri de çevreye duyarlı yeşil tüketiciyi ikna edebilmek, bilgilendirmek, değişen trendleri belirleyebilmek için sürekli pazar araştırması yaparak yeni stratejiler geliştirmekte ve pazarlama fonksiyonları içine yeşil pazarlama kavramlarını alarak, pazarlama karması elemanlarını geniş tutmaktadırlar. Bu anlamda, yeşil pazarlama fonksiyonları, ekolojik gerçekleri gizlemek yerine, bilgilendirme ve paylaşma üzerine kurulmuştur. Bunlara göre Yeşil pazarlama fonksiyonları; Yeşil Ürün ve ambalajlama; Yeşil fiyatlama; Yeşil dağıtım, Yeşil satış çabaları ve Yeşil tüketiciden oluşmaktadır. Bu fonksiyonlar işletme hedefleri ve yeşil tüketici beklentilerine göre geliştirilebilir.

Klasik pazarlama karmasında işletmeler açısından 4P, tüketiciler açısından 4C temel pazarlama karması elemanına karşılık yeşil ürün kavramının pazarlamada söz sahibi olması ile birlikte yeşil ürün ürün açısından temel pazarlama karması elemanı 4S olarak oluşmuştur.

Yeşil pazarlama açısından temel pazarlama karması elemanları (4S):

- Satisfaction (Tatmin); tüketici gereksinim ve isteklerinin tatmini
- Sustainability (Sürdürülebilirlik); ürünün enerji ve kaynaklarının devamlılığını sağlaması
- Social Acceptability (Sosyal Kabul); ürün veya işletmenin canlılara ve doğaya zarar vermemesi, sosyal kabul görmesi
- Safety (Güvenlik); ürünün kişilerin sağlığını tehlikeye atmaması olarak ifade edilebilir.

Yeşil Ürün ve Ambalajlama

Yeşil ürün, dünyayı kirliletmeyen, doğal kaynakları bitirmeyen ve geri dönüştürülebilir ya da değeri korunabilen ürünlerdir (Shamdasani ve Ark., 1993, s.488-493). Yani, yeşil ürün; canlılara zarar vermez, yeryüzünü kirliletmez, doğal kaynakları daha az tüketir, geri dönüştürülebilir ürünlerdir. Günümüzde doğaya duyarlı ürün geliştirme önem kazanmaya başlamıştır. Doğaya duyarlı ürün geliştirebilmek için; etkili ve kararlı davranmak, ürünü bütün yaşam süreci boyunca ele almak, geri dönüşümü doğaya uygun hale getirmek, enerji kullanımını en aza indirmek, canlılar ve doğa için güvenli ürün üretmek ve bu konuda tüketicileri eğitmek önemlidir.

Yeşil ürünün; insan ya da hayvan sağlığına tehlikeli olmayan, üretim, kullanım ya da geri dönüşüm sürecinde çevreye zarar vermeyen, aşırı enerji ve diğer kaynakları tüketmeyen, gereksiz atık oluşturmayan özellikleri taşıması beklenir (Moisander, 2007, ss.404-409). İşletmeler yeşil ürünü; enerjiyi ve kaynakları koruyarak, kirliliği, atığı ve zehirli maddeleri azaltarak ya da elimine ederek doğal çevreyi büyütme veya korumaya yönelik ürün olarak tanımlar (Ottman, 2006, s.24). Çevreye duyarlı ambalaj uygulamalarında ise, gereksiz ambalajı azaltma, çevreye zararlı ambalajları bırakıp çevre dostu ambalajları kullanma, birden çok kullanılabilen ambalaj araçlarının geliştirilmesi gibi önlemler alınmaktadır.

Yeşil Fiyatlama

Doğaya duyarlı yeşil ürünler yarattıkları her artı değer için marjinal fayda yaratır. Bu da son satış fiyatını artırarak işletmeye marjinal fayda yaratır. Ancak burada tüketicinin de satın alma gücü düşünülerek yeşil tüketicilerin ürünü satın almaya özendirilmesi önemlidir. Bu durumda maliyet önemlidir. Maliyetten daha düşük bir fiyat, tüketicileri çevre dostu ürünü satın almaya teşvik eder. Ürüne olan talebin fiyata duyarlı olduğu bir durumda, daha düşük bir fiyat şirket için daha başarılı bir strateji olur. Fiyat aynı düzeyde tutulduğunda, ürünün çevreyle ilgili olumlu özellikleri bir rekabet avantajı unsurudur. Ürün fiyatının yüksek olduğu durumlarda, farklılaştırılmış yeşil ürün promosyonuna önem verilirken, ürün için de fazla para ödemeye istekli tüketiciler olmalıdır. Burada fiyatın yükseklik oranı önemlidir.

Çevreci ürünler ile ilgili yapılan yatırımlar ürün maliyeti ile satış fiyatını da artırmaktadır. Bu fiyatı ancak belli bir gelir ve bilinç düzeyinin üzerindeki tüketiciler ödemeyi göze almaktadır. Bu nedenle tüketicilerin bu fiyatı ödemeleri konusunda ikna edilmeleri gerekmektedir. Tüketicilere sağlıklı ve doğal ortamda yaşamaları için bu ürünlerin gerekliliği anlatılmalı, fiyat politikaları mümkün olan en iyi şekilde tüketicilere uygun olarak düzenlenmelidir. Oluşturulan fiyatlar da aynı zamanda üreticilere de kazandırmalıdır. Yeşil ürünlerde yüksek fiyata rağmen satın almanın artırılması için ürünün özellikleri ve avantajları için daha çok bilgilendirme yapılmalıdır (Rizvan ve Ark., 2014, ss.290-305). Buna göre fiyata rağmen tüketicinin talebi artacaktır. Örneğin, doğal liflerden elde edilen organik giysiler daha yüksek fiyatlı olmasına rağmen diğer ürünler karşısında talep görmektedir. Bunun nedeni, tüketicilerin bu ürünlerin fiyat fayda ilişkisini bilmesidir. Diğer ürünlerde de bu bilinç oluşturulmalıdır.

Yeşil Dağıtım

Çevrenin korunması için dağıtım politikası ile ilgili olarak alınabilecek önlemler arasında ise, ürün dağıtımının daha az yakıt harcanarak yapılması için gerekli önlemlerin alınması, satış noktalarının müşterilerin daha az zaman ve yakıt tüketeceği şekilde yerleştirilmesi sayılabilir. Çevreye duyarlı piyasalar geliştikçe yeni dağıtım ve geri toplama kanallarının da hızla gelişmesi beklenmelidir (Düren, Z., 2000, s.209). Yeşil Dağıtımda; çevreye duyarlı olma, daha az yakıtle, daha az karbon açığa çıkarma, parsiyel taşımayı ön plana çıkarma gibi eylemler önemlidir. Bu amaçla yeşil pazarlamayı ön plana alan şirketler, ya kendi çevreci dağıtım çalışmalarını yapar, veya çevreye duyarlı dağıtım işletmeleri ile çalışır ya da internet pazarlamasına önem verirler. Tersine lojistik çalışmaları da bu kapsamda geliştirilmiş dağıtım uygulamalarıdır. Tersine lojistik, üreticinin, olası geri kazanım, yeniden üretim veya yok etme için tüketim noktasından gönderilmiş ürün veya parçaları sistematik olarak kabul etmesi sürecidir. Yeniden üretim, geri kazanım, yok etme veya kaynakları etkin kullanma, ürün veya parçaların akışını yönetmek için yeniden tasarlanmış tedarik zincirini içerir (Dowlatshahi, 2000, ss.143-155). Kullanılmış ambalaj ve taşıma kapları gibi atıkların tüketicilerden geri toplanması yani tersine lojistik kavramı günümüzde, yeşil dağıtım stratejisi altında yoğun olarak kullanılmaktadır. İşletmeler, tersine lojistiğin doğrudan ve dolaylı faydalarını fark ettiklerinden, stratejilerini ve uzun dönemlik planlarını da buna göre yapmaktadırlar. Bu alanda BMW, Delphi, DuPont, General Motor, HP firmaları yoğun olarak tersine lojistik kavramını dünya genelinde uygulamaktadır (Nakıboğlu, 2012).

Yeşil Tutundurma Çabaları

Günümüzde çevreci firmalar, yeşil pazarlama çabaları içerisinde, hedef kitlelerine karşı çevreci imaj oluşturabilmek ve ürünlerinin yeşil ürün olduğu algısını yaratabilmek için reklam ve halkla ilişkiler alanında çevreci faaliyetler gerçekleştirirler. Bu konuda sosyal medya, fuarlar, sponsorluklar, festivaller de gün geçtikçe daha çok kullanılmakta, tüketici zihninde yeşil ürün imajı oluşturabilmek için büyük bütçeler ile tutundurma faaliyetleri yürütülmektedir (Yavuzylmaz ve Güney, 2015, ss.233-247). Çevreye önem veren tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarına hitap eden mesajlar yeşil reklamlar olarak kullanılmaktadır. Reklam faaliyetleri şirket veya ürünlerinin çevre dostu özelliklerini vurgulayacak şekilde düzenlenmektedir.

Yeşil Pazarlama Yaklaşımları

Son yıllarda, günlük hayatta, teknolojiye ya da modada en sık duyulan kavramlar arasında küresel ısınma ve ekoloji yer almaktadır. Bunun en büyük nedeni, hızlı nüfusun, çarpık kentleşmenin, teknolojinin, bilinçsiz doğal kaynak kullanımı gibi etkenler gelmektedir. Gelişmeler ozon tabakasını inceltirken, iklim değişiklikleri, hava, su ve çevre kirliliği gibi doğal felaketler de peşi sıra gelmiştir. Bu durum karşısında özellikle gelişmiş ülkelerde toplum ve işletmelerin konuya duyarlı olması konusunda kamuoyu oluşturulmaya başlanmıştır. İşletmeler de toplumun da baskısı ile sosyal sorumluluk adına hem sanayileşmeyi sürdürmek hem de çevreyi koruyabilmek için yeni tedbirler almaya başlanmıştır. Özellikle belli gelir ve bilinç düzeyine sahip tüketiciler

hazır giyim sektöründe de işletmeleri yeşil pazarlama çalışmaları konusunda zorlamaktadırlar.

Türk hazır giyim sanayinde işletmeler; tamamı ulusal, çok uluslu işletmelerle yabancı ortaklı ve tamamı çok uluslu işletmeler olarak üç bölüme ayrılır. Yeşil pazarlama maliyetlerinin yüksek olması nedeni yeşil pazarlama uygulamalarının uygulanması da oldukça güçleşmektedir. Çünkü KOBİ'lerin çoğu marka diğer markalara ya fason üretim yapar ya da o markanın dağıtım ağı içerisinde yer alır. Hazır giyim markalarının pazara ulaşması, üretici tarafından ya doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleşir. Hazır giyimde Yeşil pazarlama çalışmaları altında farklı yaklaşımlar izlenmektedir. Yeşil pazarlama yaklaşımlarında çevre dostu yaklaşımlar, doğayla dost tasarımlar, sürdürülebilirlik ön plana çıkmaktadır.

Çevre Dostu Yaklaşım

İşletmeler yeşil pazarlamada öncelikle çevre ve tüketici dostu doğal ürünlerin üretilmesini esas alıp ürün farklılaştırmasına gitmektedir. Sürdürülebilirlik kapsamında farklılaştırmada daha yeşil ürün süreci devam etmektedir. Yeşil pazarlama çalışmalarına ağırlık veren işletmeler, gerçekte “yeşil” süreci uygulamayanlar ile aralarındaki farkı belirtmek için tüketicileri de bu konuda bilinçlendirmeye çalışmaktadırlar.

Gelişmiş ülkelerde birçok hazır giyim işletmesi ile çok uluslu işletmeler dünya pazarında yeşil pazarlama konusunda ciddi yatırımlar yapmaktadırlar. Burada asıl amaç, çevre dostu kavramı ile tüketicilerde sürekli güven kazanmak böylece pazarda diğer işletmeler karşısında rekabet üstünlüğü elde etmektir ve başta yüksek maliyetler tutan yatırımların uzun vadede işletme maliyetlerini en az düzeye indirmesini sağlamaktır. Hazır giyim işletmeleri çevre ile ilgili çalışmalarında;

Yeşil pazarlama adına çevreyle dost yaklaşım olarak hazır giyim işletmelerinin yaptıkları çalışmalar arasında; doğa ile uyumlu doğal ürün (ekolojik, organik, yeşil ürün) üretimi; çevre yönetimi; atıkların yerküreye zarar vermeden yok edilmesi; doğaya zararlı gazların emisyonu; enerji yönetimi; su kaynakları ve doğal kaynakları koruma ve yönetimi; arıtma sistemleri; yeniden kullanım; geri dönüştürme; iklim değişikliği etkilerinden korunma ve iklimlendirme yönetimi; zararlı maddelerin doğaya salınımını engelleme; çevre ayak izi oluşturma ve koruma; sosyal sorumluluk projeleri; toplum eğitimi; sürdürülebilir ambalajlama, eko etiketleme; çevre ile ilgili sponsorluklar; tanıtım çalışmaları konuları yer alır. Çevre ile ilgili yaptıkları çalışmaları da ülke yönetimlerine, diğer işletmelere, topluma ve gelecek nesillere katkı sağlaması amacı ile raporlamaktadırlar. Her rapor gelecekteki çalışmalara kaynak ve aynı zamanda tanıtım görevi görmekte ve işletmelerin tüketiciler tarafından daha iyi benimsenmesini sağlamaktadır. Çevre politikalarının temelini; yeniden kullanım, geri dönüşüm ve oluşturur. Ayrıca tedarikçilerin de farkındalığını artırmaya ve onların da çevreye etkilerini azaltmaya çaba gösterirler.

Küreselleşmenin de etkisi ile çevreye duyarlılık kapsamında ulusal ve uluslar arası birçok standartlar oluşturulmuş, atık yönetimi, atıkların ayrıştırılması, geri dönüşümü gibi çalışmalar ile tersine lojistik önem kazanmaya başlamıştır. İşletmeler pazarda rekabet güçlerini artırabilmek için bu çevresel hareketleri tüketicilere benimsettirmeye ve yaptıkları kampanyalar ile tüketicileri kendi çalışmalarına katmaya çalışmış, güven kazanarak pazarda kalıcılıkları ve rekabet üstünlüklerini artırmayı

amaçlamışlardır (Emgin ve Türk 2004). Bu yöntem ve sistemler kullanılarak üretilen kimi ürünler yeşil ürünler içerisinde yer alır. Böylece çevreye duyarlı üretilen markalar, yeşil pazarlama ürünleri olarak ulusal ve uluslar arası pazardaki yerlerini alır. Yeşil ürünler pazardaki yerini alırken, çevre dostu yaklaşım anlayışı da çıkmıştır. Bu yaklaşımda; yaşanabilir bir çevre için organik tekstil, yeşil tekstil, ekolojik tekstil ve tasarım, çevresel tasarım, sürdürülebilirlik, karbon ayak izi, Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi-YDD (Life Cycle Assessment-LCA), Sürdürülebilir Tasarım (Design for Sustainability-D4S) gibi kavramlar ön plana çıkar.

Yasal zorunlulukların yanı sıra işletmeler sosyal sorumluluk altında çevresel faaliyetlerini de yürütür. Çevresel faaliyetlerde amaçlar arasında çalışmaların gelecek nesillere aktarılabilmesi için sürdürülebilirlik politikası esastır. Ülkelerin dışa açılma politikaları ve yoğun teknoloji transferleri ile başlayan küreselleşme sürecinde dünya pazarında söz sahibi olabilmek için, hazır giyim sektöründe de sürekli kâr getiren güvenli ve kaliteli ürün üretmenin yanı sıra artık çevreye duyarlı olmak da önem taşır. Çünkü artık tüketiciler giderek yok olan çevresel kaynakları dikkate aldığından sağlıklı gıdanın yanı sıra kendi güvenliklerini koruyan ve çevreye duyarlı işletmelerin ürünlerini tercih etmektedirler.

Dünyadaki küreselleşme süreci, hazır giyim sektörünü de etkilemiş, çok uluslu işletmeler Türkiye gibi gelişmekte olan pazarları üretim ya da dağıtım kanalı olarak hedef almışlardır. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de hazır giyim ürünleri pazarı hızla artan nüfus, yoğun iş hayatı, küreselleşmenin de etkisi ile değişen tüketim alışkanlıklarına göre giderek çok uluslu hazır giyim markalarının hakimiyet kurduğu bir pazara dönüştürmüştür. Uluslar arası ticaretin artması, yabancı ortaklıklar, şirket evlilikleri pazarın küreselleşmesinde önemli etkenler olmuştur (Cengiz ve Özden, 2009, ss.99-101). Özellikle 2000’li yıllarda hazır giyim sektöründe çok uluslu dünya devleri Türkiye pazarında çok yoğun yer almaya başlamıştır. Yeşil pazar giderek gelişmiş, Türkiye yeşil pazarlama yapan hazır giyim markaları tarafından da cazip hale gelmeye başlamıştır.

Günümüzde hazır giyim işletmeleri özellikle büyük işletmeler ile çok uluslu işletmeler, yeşil pazarlama çalışmaları altında çevreye de destek verme amaçlı farklı çalışmaları gerçekleştirir. Çalışmalarda ana amaç; azalan çevresel kaynakları ve tahrip olan doğayı koruyabilmek için toplumu çevreye karşı daha duyarlı hale getirebilme; yeşil tüketici diye de adlandırılan çevreye duyarlı tüketicilerin daha fazla güvenini sağlama; bütün tüketici gruplarının da dikkatini çekerek, çevre konusunda toplumun bir bütün olarak duyarlı olmasını sağlama; ülke yönetimlerinin konu ile ilgili daha fazla yaptırım ve denetim yapmalarını sağlamak ve bu konuda destek verme; bunların sonucu olarak da sadece ürün reklamı olarak değil, işletme güvenilirliğini sağlayarak pazarda rekabet üstünlüğü elde etmektir. İşletmeler bu çalışmaları gerçekleştirirken sürdürülebilirlik politikasını esas almaktadır. Çünkü önemli olan bu çalışmaların gelecek nesillere de aktarılmasını ve etkilerinin anlık değil, nesiller boyu sürebilmesini sağlamaktır. Etkin çevre yönetiminin, planlama, karar verme süreçleri, günlük üretim ve pazarlama çalışmalarında etkisi büyüktür. İşletmeler çevre yönetiminde tedarikçileri, dağıtım kanalları, iç ve dış müşterileri ile ortak hareket etmektedirler.

Çevre İçin Tasarım

Moda sürekli değişim içerisinde. Bu değişim o kadar hızlıdır ki, daha giysiler eskimeden yeni moda vitrinde yerini alır. Bu kadar hızlı değişim tasarımı da ön plana çıkarır. Ancak her tasarım doğal kaynakların biraz daha tükenmesi ve çevreye biraz daha atık demektir. Çevreye duyarlılığın giderek gelişmesi ile yeşil pazarlama kavramı içerisinde çevre için tasarım yani Eko Tasarım kavramı ortaya çıkmıştır. Eko-tasarım; Sürdürülebilirlik için Tasarım (DfS), Çevre İçin Tasarım (DfE) ve Geri Dönüşüm Tasarımı (DfR) anlamına gelebilir (Wang ve Shen, 2017, s.1136). Çevre için Tasarım kavramı (Design for Environment–DfE) her sektörden ürün tasarımı için geçerlidir. Üreticilere özellikle yeşil tüketiciler konusunda oldukça iyi bir rekabet üstünlüğü sağlar. Bu nedenle günümüz pazar koşullarında özellikle büyük hazır giyim markaları ürün tasarımından pazarlamasına kadar bu konuya önem vermektedir. Doğayla dost olan bu yaklaşımda, ürün daha işlevsel olarak tasarlanır. Enerji yönetimi gerçekleştirilir. Doğal kaynaklar ve malzemeler doğaya en uygun şekilde işlenir. Burada tasarımcı ürünü tasarlar, yaşam süresini tam olarak tasarlamakta zorlanır. Çünkü ürünün yaşam sürecinde çevresel etkileri net olarak belirlemek çok güçtür. Çevresel etkilerin de etkisi ile elde edilen verilerin toplanması, değerlendirilmesi karmaşık bir süreci oluşturur. Burada ürünlerin çevre açısından duyarlı olabilmesi için ekolojik sisteme göre tasarlanması önemlidir. Bu amaçla çözüm için tasarımcılara yönelik olarak Eco İndikatör 99 kavramı geliştirilmiştir. Bu kavram çerçevesinde standart ekogöstergeler ortaya konmuştur. Standart ekogöstergeler, bir ürünün veya prosesin toplam çevre yükünü ifade eden sayılardır (Baayen, 2000, s.6). Standart ekogöstergelerle belirlenen ürünün Eco-indicator 99 değeri, ürünün yaşam sürecine göre ürün veya sürecin çevresel etkisini gösterir. Burada üç çeşit çevre zararı ortaya konulur: ekosistem, insan sağlığı, kaynaklar.

Sürdürülebilirlik için Tasarım (DfS), günümüzde özellikle markalaşmış uluslar arası hazır giyim sektöründe tasarımın her aşamasında kullanılmaktadır. İşletmeler yeşil tüketiciler için modayı tasarlar, hazır giyim sektörünün sürdürülebilir tasarımları konusunda da etkin çalışmalar yapmaktadırlar. Tüketicilerin sürdürülebilirlik konusundaki farkındalığı arttıkça, eko-tasarım moda endüstrisinde daha popüler hale gelmektedir (Niinimäki ve Hassi, 2001, s.1880). Moda sürekli değişim gösterip günün koşullarına göre sürekli yeni trendler oluşurken, tasarım da giderek daha değerli olmaya başlamıştır. Artık pazarda tasarım rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Moda tasarımı dendiğinde de, hazır giyimden, iç mekâna, dekorasyondan, her türlü malzemeye kadar yeşil tüketiciler için çevre dostu tasarımlar ön plandadır. Tasarımların yanı sıra hazır giyim ürünlerinin özellikleri de çevreye duyarlı tasarımcılar açısından önem taşımaktadır. Çünkü hazır giyimde yıkanma, renk, ütü, temizlik gibi işlemler çevresel etkiye sahiptir. Bu etkiler hazır giyim ürününün pazardaki yaşam sürecinde çevreye de etki etmektedir. Yeşil tüketicilerin de baskı ile ürünlerin çevre etkisini mümkün olduğunca azaltmak için önlemler alınmaktadır. Doğal liflerden elde edilen hazır giyim ürünlerinin yeniden değerlendirilmesi, başka ürünlerde kullanılması, retro ve vintage modası yaratılarak geçmiş dönemlerdeki modaların ve ikinci el modanın ön plana çıkmasına çalışılmaktadır. Burada Vintage geçmiş modaları gösterirken, Retro belli bir dönem modasını (1960'lar, 1970'ler gibi) ifade etmektedir. Yine modada yeni akım olarak vintage görünümlü yeni ürünler ile retro görünüm yaratılmaktadır. Yeşil

pazarlamada önem taşıyan geri kazanım (upcycling) ve geri dönüşüm (recycling) kavramları ise organik ve ekolojik yaklaşımlarda önem taşıyan anahtar kavramlardır. Bu amaçla markalar mümkün olduğunca az ambalaj gereksinim olacak şekilde tasarımlara yönelmişler ve geri dönüşümlü ambalajlara önem vermeye başlamışlardır. Böylece özellikle yeşil tüketicileri markalarına daha fazla çekmeye ve tüketici odaklı bağ kurmaya çalışmaktadırlar. Günümüzde artık üretilen miktar değil tasarım satmaktadır. Tasarımda da çevreye duyarlılık ön plandadır.

Gerek çevre dostu yaklaşım, gerek çevre için tasarım hazır giyim ürünlerinin pazardaki yaşam süreçlerinde sürdürülebilirliği de olumlu anlamda etkilemektedir. Ürünün hammaddesinin eldesi, ambalajı, üretimi, satışı ve satış sonrasına kadar her aşaması kontrol altında olduğu için izlenebilirlik artar. Bu da yeşil pazarlama çalışmalarının sürdürülebilirliğini kolaylaştırmaktadır. Hazır giyim markaları tarafından yeşil pazarlamanın tercih edilmesinin nedenlerinden biri de işletmelerin mevcut pazardaki rekabetçi konumlarını korumak istemeleridir. Özellikle büyük markalar, tedarikçilerinden, dağıtım kanallarına kadar her aşamada yeşil tüketiciyi dikkate alarak pazarlama çalışmalarını yürütmektedirler. Bu da işletmelere maliyeti artırmasına rağmen, pazarda rekabet avantajı sağlamaktadır. Çünkü katlandıkları her marjinal maliyet, yarattıkları marjinal fayda ile kendilerine marjinal kâr getirmektedir. Bu yüzden diğer işletmeler gibi hazır giyim markaları da doğaya zararlı kimyasal ve materyal içeren ürünlerini üretimden kaldırarak veya üretimdeki payını azaltarak, doğaya zarar vermeyen ürünleri üretmeye, tasarımlarını da bu yönde oluşturmaya başlamışlardır. Bu çalışmalarını da yeşil tüketiciyi çekmek için reklâmlarında vurgulamaktadırlar. Amaçları yeşil tüketiciyi kendilerine çekerken, diğer tüketicileri de çevre ve doğal kaynaklar konusunda bilinçlendirmektir. Böylece sosyal sorumluluklarını da yerine getirerek toplumda hem pazar paylarını artırmışlar hem de rakiplerine karşı bu alanda üstünlük sağlamışlardır. Pazarda yer alan rakip işletmeler de süreç içerisinde rekabet edebilmek amacıyla bu tür ürünlere yönelmek zorunda kalmışlardır (Erbaşlar 2007, ss.94-101).

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde bilinçli tüketiciler doğanın kıt kaynaklarının azalması karşısında giderek daha fazla çevreye duyarlı ürünlere yönelmekte, geri dönüşüme önem vermekte, doğa ile dost çevreci ürünleri talep etmekte ve çevrelerini bu konuda bilinçlendirmeye çalışmaktadırlar. Tüketicilerin çevre konusunda bilinçlenmesi ve duyarlı hale gelmesi işletmeleri de bu konuda daha duyarlı olmaya zorlamaktadır. Bu nedenle özellikle büyük işletmeler yeşil pazarlama gibi çevresel çalışmalarına giderek önem vermeye başlamışlardır. İlk başta maliyetlerin artması gibi görünse de uzun vadede yeşil pazarlama çalışmaları çevreyi korumasının yanı sıra işletmeler açısından maliyetleri, verimliliği ve kaynakların kullanımını olumlu yönde etkileyecektir. Günümüzde yoğun rekabet koşulları söz konusudur. Küreselleşen dünyada yoğun rekabette yaşanan ekonomik yarışta çevre bilincinin artması ile çevre boyutu da gündeme gelmiştir. Bu rekabet ortamında işletmeler pazarlama stratejilerinde hedef kitleye yönelik birebir çalışmalara daha çok önem vermektedir. Pazarda rekabet üstünlüğü devlet, işletme, tüketici ve çevre açısından ihtiyaç ve beklentilerine uygun ürün ve hizmet üretimi ile gerçekleştirilebilir. Bu da, tasarımdan, üretim, pazarlama ve satış sonrası hizmetlere kadar

tüm aşamaları içeren ve sürekli gelişmeyi hedefleyen toplam kalite yönetim sisteminin uygulanması ile olabilir.

Dünyada olduğu Türkiye’de de hazır giyim markaları çeşitli pazarlama sistemleri ve kanalları ile tüketicilere ulaşmaktadır. İşletmeler yeşil pazarlama alanında çevre çalışmalarına ağırlık vermektedirler. Çevre çalışmalarında esas sürdürülebilir olmasıdır. Ancak yapılan çalışmalar artan nüfus, kentleşme, sürekli gelişen teknoloji karşısında yetersiz kalmaktadır. Dünyadaki şirketlerin çevreci eğilimlerine bakıldığında, çevreyi koruma stratejileri, çevreye zararsız ürün ve ambalaj geliştirme, enerji tutumu, geri dönüşüm, çevreye duyarlı bir şirket kültürü geliştirme konularıyla ilgilendikleri görülmektedir (Carter ve Ark., 1998, s.32). Pazardaki her işletmenin kendine özgü bir yapısı bulunmaktadır. Bu da sorunları ve çözüm önerilerini değiştirmektedir. Bu nedenle her işletmeye uygun farklı çözüm yolları geliştirilmelidir. Öncelikle üretici bilinçlendirilmeli, doğaya uyumlu ürünlere olan talebin artırılması için ciddi çalışmalar başlatılmalıdır.

İşletmelerin pazarda rekabet üstünlüğü sağlayabilmesi için kalite, maliyet, fiyat, ürün geliştirme yöntemleri, geleneksel ürünler (CI), yeşil pazarlama kapsamında doğaya duyarlı tasarımlar ve ürünlerin, organik ürünlerin ve kalite belgeli ürünlerin üretilmesine ve dağıtılmasına daha çok çaba gösterilmelidir. Tüketicilerin büyük çoğunluğu için maliyet önemlidir. Yeşil ürünler ise maliyeti daha yüksek ürünler oldukları için, pazardaki satış fiyatları da daha yüksek olmaktadır. Bu nedenle yeşil pazarlama olarak, yeşil ürün ve pazarlama çalışmalarında maliyeti en aza indirgeyen, ancak verimliliği artıran yöntemlerin geliştirilmesi özendirilmelidir.

Sonuç olarak; pazarlamayı tek başına sadece al-sat olarak değil bir sistem olarak düşünmek gerekir. Çevreci yaklaşımların pazarlamaya etkisi iyi incelenmeli, tedarikçisinden, üreticisine, dağıtım kanalı elemanlarından, tüketicilere kadar pazarda etkin rol oynayan bütün etkenler dikkate alınmalıdır. İşletmelerin, sosyal sorumluluk bilinci ile hareket ederek, doğayla uyumlu ürünler üretmesi ve yeşil pazarlama gibi modern pazarlama yöntemlerini uygulaması, hem işletmeler hem de müşteriler için faydalı olabilecektir. Çevrenin korunması, kıt kaynakların bilinçli kullanımı ve yeşil pazarlama için yapılan bütün çalışmaların amacına ulaşabilmesi için işletmelerin ve tüketicilerin bilinçlendirilmesi çok önemlidir. Bu nedenle çevre bilinci konusunda eğitimler ve faaliyetler artırılırken, işletmeler de yeşil pazarlama çalışmalarına daha fazla eğilmelidirler. Ürün için, doğayla uyumlu, sosyal sorumluluk bilinci ile yeşil pazarlama gibi modern pazarlama süreçleri izlenmelidir. Çevreye duyarlı çalışmaların amacına ulaşabilmesi için; tüketiciler çevreci ürünlerle ilgili taleplerini daha net ve kararlı ifade etmeli, işletmeler de çevresel tasarımlar ile çevreci çalışmalarında bilinçlendirme ve süreklilik çalışmalarına önem vermelidirler.

Kaynaklar

- Akbaş, L., 2015. “The Evaluation of Young Consumers of Green Marketing Applications in Tourism Business: A Research in Isparta”, Journal of Strategic Research in Social Science (JoSReSS), Vol.1, Issue 1, s.54 www.josress.com
- Atay L., Dilek E., 2013, “Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: Ibis Otel Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, ss 203-219

- Ay, C., Ecevit, Z., 2005, "Çevre Bilinçli Tüketiciler-Environmentally Conscious Consumers", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (10) 2005, ss. 238-263, Antalya.
- Baayen, H., 2000. "Eco-indicator 99 Manual for Designers-A Damage Oriented Method for Life Cycle Impact Assessment", Ministry of Housing Spatial Planning and the Environment, s.6, https://www.pre-sustainability.com/download/EI99_Manual.pdf, Erişim Tarihi: 05.01.2018
- Carter, C., Ellram, L.M. ve Ready, K.J., 1998. "Environmental Purchasing: Benchmarking Our German Counterparts", International Journal of Purchasing and Materials Management, Fall, pp. 28-38.
- Cengiz, E. ve Özden, B. 2009. "Perakendecilikte Büyük Alışveriş Merkezleri ve Tüketicilerin Büyük Alışveriş Merkezleri ile İlgili Tutumlarını Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma",<http://eab.ege.edu.tr/pdf/2İ1/C2-S1-M6.pdf>, ss.99-101
- Chamorro, A., Bañegil, T.M., 2006. "Green Marketing Philosophy: A Study of Spanish Firms with Ecolabels", Corporate Social Responsibility and Environmental Management, Vol.13, Issue 1, pp.11-24, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/csr.83>, Erişim T.: 31.05.2017
- Dawson T. (2011). "Progress Towards A Greener Textile Industry", Coloration Technology, Society of Dyers and Colourists, 128, 1 - 8.
- Dowlatsahi, S., 2000. "Developing A Theory of Reverse Logistics". Interfaces, Vol.30 Issue 3, pp.143-155., doi:10.1287/inte.30.3.143.11670, https://www.researchgate.net/publication/245907163_Developing_a_Theory_of_Reverse_Logistics, Erişim Tarihi: 08.01.2018
- Duru, M.N., Şua, E., 2013, "Yeşil Pazarlama ve Tüketicilerin Çevre Dostu Ürünleri Kullanma Eğilimleri", Ormancılık Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 126-136
- Düren, Z., 2000, "2000'li Yıllarda Yönetim", Alfa Yayınları Aktüel Kitabevi, s. 209, Birinci Basım, İstanbul.
- Emgin Ö., Türk, Z., 2004, "Yeşil Pazarlama (Green Marketing)", Mevzuat Dergisi, ISSN : 1306-0767, Yıl: 7 Sayı: 78 Haziran 2004, http://www.mevzuatdergisi.com/2004/06a/01.htm#_edn7, Erişim T.: 02.06.2001
- Erbaşlar, G., 2012, "Yeşil Pazarlama-Green Marketing", Mesleki Bilimler Dergisi, ISSN: 2146-7420, Cilt 1, Sayı: 2, ss. 94-101.
- Fraj E., Martinez E., 2007. "Ecological Consumer Behaviour: An Empirical Analysis", International Journal of Marketing, Vol.31, pp.26-33.
- Goedkoop, M.S., Effting Collignon M., 2000. "The Eco-indicator99 Manual for Designers A damage oriented method for Life Cycle Impact Assessment", Ministry Housing Spatial Planing and the Environment,https://www.pre-sustainability.com/download/EI99_Manual.pdf, ss. 23-25.
- Köse, N. 2017. "Türkiye'den 6 Sürdürülebilir Moda Markası", <https://www.yesilist.com/turkiyeden-6-surdurulebilir-moda-markasi/>, Erişim Tarihi: 03.01.2018.
- Nakıboğlu, G., 2012. "Tersine Lojistik", <http://www.lojistikhatti.com/haber/2012/09/tersine-lojistik>, Erişim Tarihi: 02.01.2018.
- Moisander, J., 2007, "Motivational Complexity of Green Consumerism", International Journal of Consumer Studies, Vol.31, Issue 4, pp.404-409, <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2007.00586.x>, <https://onlinelibrary.wiley.com/toc/14706431/31/4>, Erişim Tarihi : 10.01.2018

- Niinimaki, K.; Hassi, L. Emerging design strategies in sustainable production and consumption of textile and clothing. *J. Clean. Prod.* 2001, 19, 1876–1883
- Ottman, A.J., Strafford, R.E. ve Hartman, L.C., 2006. “Avoiding Green Myopia: Ways To Improve Consumer Appeal For Environmentally Friendly Preferable Products”, *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, Vol.48, Issue 5, p.24.
- Öner Fahir, 2010, “Yeşil Pazarlama: Yeşil, Daha Yeşil, Yemyeşil”, <http://www.fahironer.com/fahironer.com/index.php?m=05&y=10&entry=entry100502-064313>, Erişim T.: 02.11.2017
- Özata, Z., 2007, “Yeşil Pazarlama”, <http://www.pazarlamamakaleleri.com/yesil-pazarlama/>, Erişim Tarihi: 03.01.2018
- Rizvan, M., Mahmood, U., Siddiqui, H. ve Tahir, A., 2014. “An Empirical Study About Green Purchase Intentions”. *Journal of Sociological Research*. Vol.5, Issue 1. pp.290-305.
- Saicheua, V., Cooper, T., Knox, A., 2011, “Public Understanding Towards Sustainable Clothing and The Supply Chain, London College of Fashion”, *Moda Konferansı*, 21 Eylül 2011, www.academia.edu
- Sezgin, A.Ş., 2017, “Hazır Giyim Sektörü”, <https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/sr201705-hazirgiyim.pdf>, s.5, Erişim Tarihi: 04.02.2018
- Shamdasani, P., Ong, G.; Richmond, D., 1993., “Exploring Green Consumers in an Oriental Culture: Role of Personal and Marketing Mix Factors”, in *NA–Advances in Consumer Research Volume 20*, pp. 488–493, Editors. L.McAlister and M.L.Rothschild, Provo, UT: Association for Consumer Research, <http://acrwebsite.org/volumes/7504/volumemes/v20/NA-20>.
- Tanrıkulu, M., 2017, “Çevre Dostu 5 Lüks Moda Markası”, <https://paratic.com/cevre-dostu-moda-markalari/>, Erişim Tarihi : 05.01.2018
- Uydacı, M., 2002. “Yeşil Pazarlama–İş Ahlakı ve Çevresellik Açısından Yaklaşımlar”, s. 112, *Türkmen Kitabevi*, İstanbul.
- Varinli, İ., 2000. “Pazarlama Ahlakı ve Kayseri’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Yöneticilerinin Pazarlama Ahlakına İlişkin Değerlendirmeleri”, *Kayseri Ticaret Odası Yayınları*, Yayın No: 15, ss. 13-15, Kayseri.
- Yavuzylmaz, O., Güney, C., 2015, “Yeşil İşletme Fonksiyonlarından Yeşil Pazarlama ve Yeşil Muhasebe”, 3. Uluslar arası Bölgesel Kalkınma Konferansı, 3th International Regional Development Conference, Konferans Bildirileri–Conference Proceedings, 15–16 Ekim 2015, *Proceeding e-Book*, Bingöl, ss.233–247.
- Wang, L., Shen, B., 2017. “A Product Line Analysis for Eco-Designed Fashion Products: Evidence from an Outdoor Sportswear Brand”, *Sustainability*, Vol.9, Issue 7, s.1136; doi:10.3390/su9071136 www.mdpi.com/journal/sustainability

TÜRKİYE'DE GIDA ÜRÜNLERİ FİYATLARINDAKİ OYNAKLIK :BİR EKONOMETRİ UYGULAMA

Seda ŞENGÜL¹
Kenan LOPCU²

ÖZ

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki düşük gelirli tüketiciler öngörülemez aşırı fiyat artışlarından en fazla etkilenen kesimi oluşturmaktadır. Tarım sektörü diğer sektörlere oranla daha fazla fiyat değişkenliğine sahiptir. Tarım ürünlerindeki fiyat dalgalanmaları 2008 ve 2011 yıllarında en üst düzeye yükselmiştir ve tarımsal ürünler yüksek düzeyde fiyat değişkenliği ile karakterize edilmiştir. Bu durum dört ana faktör ile açıklanabilmektedir: Bunlar verimliliğin iklim ve hastalık gibi nedenlerden dolayı dönemden döneme değişiklik göstermesi, tarım ürünleri fiyat esnekliğini, tarımda üretimin ciddi zaman alması nedeniyle daha düşük olması ve gelişmekte olan ülkelerde artan nüfus ve gelirdir. Tarımsal ürün fiyatlarındaki değişkenlik küresel bir olgu olarak tanınmakla birlikte açlık ve yetersiz beslenme ile mücadele, gıda üretimini artırma, tüketici gıda fiyatlarını istikrarlı kılma ve küçük çiftçilerin üretimini artırma önünde de temel bir engel olarak görülmektedir. Gıda fiyatlarındaki oynaklığının yoksul kesimler üzerindeki etkisi çok daha şiddetlidir. Öte yandan, gıda fiyatları şu an için Türkiye'de enflasyonun kontrol edilememesinin ana sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. Bu çalışmada, gıda fiyatlarındaki oynaklık et ve süt ürünleri için üretici ve tüketici boyutlarında ayrı ayrı incelenerek, üretici ve tüketici fiyatlarındaki oynaklık GARCH modelleriyle 1995-2015 dönemine ait veriler kullanılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fiyat Oynaklığı, Et, Süt, ARCH, GARCH, Türkiye

THE VOLATILITY OF FOOD PRICES IN TURKEY: AN ECONOMETRIC APPROACH

ABSTRACT

When price hikes occur in the less developed and developing world, low income consumers are the most affected segment of society. The agricultural sector is subject to higher price volatility in comparison to other sectors and the volatility reached peak levels in the world in 2008 and 2011. The prices are still characterized by a high degree of instability. This phenomenon can be explained by four main factors: The variation of agricultural productivity from one harvest to another due to weather conditions and agricultural diseases; lower price elasticity of demand for agricultural products; a longer time in which agricultural production responds to price changes; and increasing population and income in the developing world. The volatility of agricultural prices has global consequences, but the effects are more serious in the developing world, particularly on policies such as eradicating hunger and malnutrition, increasing food

¹ Çukurova Üniversitesi Ekonometri Bölümü, Adana, ssengul@cu.edu.tr

² Çukurova Üniversitesi Ekonometri Bölümü, Adana, klopcu@gmail.com
Araştırma, Gönderim Tarihi:26.06.2018 Kabul Tarihi:03.10.2018

production, stabilizing consumer prices and improving small scale farm production. Though food price volatility affects society as a whole, the impact is more strongly felt on the poor due to the much higher share of budget devoted to food expenditures. On the other hand, the increase in food prices is indicated as a main reason of inflation inertia in recent years in Turkey. In this study, the price volatility of food products was investigated for milk and meat in terms of both producer and consumer prices and the impact of volatility on consumers and producers was analyzed with GARCH models, using data for the 1995-2015 period.

Keywords: Price Volatility, Meat, Milk, Arch, Garch, Turkey

Giriş

Dünya herkesi besleyecek yeterinden fazla kaynağa sahip olmasına rağmen dünya genelinde 852 milyon insan aşırı yoksulluk nedeniyle kronik açlık çekmekte olup 2 milyar civarında insan da değişen derecelerdeki yoksulluk nedeniyle aralıklı olarak gıda güvenliğine sahip değildir (World Bank, 2008). Sahra-Altı Afrika gıda güvensizliğinin dünyada en yüksek olduğu bölge olup, her üç kişiden biri kronik açlık çekmektedir (World Bank, 2008).

Türkiye’de yoksulluğun boyutlarıyla ilgili çalışmalar son derece sınırlı olup var olan çalışmalarda son yılları ele almaktadır (Gündoğan, 2008). TÜİK (2006) verilerine göre ise Türkiye’de nüfusun halen % 17,81’i yoksulluk sınırı altında yaşamakta (gıda+gıda dışı) kırsal kesimde ise bu oran %31,98’e çıkmaktadır. Öte yandan, farklı kriterlere göre en yoksul kesimler ele alındığında, kadınların %18.2’sinin yoksulluk sınırı altında olduğu, tarım sektörü çalışanları, ücretsiz aile işçileri ve okur-yazar olmayanlar da ise bu oranın %31-34 aralığında olduğu rapor edilmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki düşük gelirli tüketiciler öngörülemeyen aşırı fiyat artışlarından en fazla etkilenen kesimi oluşturmaktadır.

Tarım sektörü diğer sektörlere oranla daha fazla fiyat değişkenliğine sahiptir, Tarım ürünlerindeki fiyat dalgalanmaları 2000’li yıllarda 1980 ve 1990’lı yıllara oranla daha yüksek bir düzeydedir. 2006 yılından bu güne olan dönem olağan dışı fiyat dalgalanmalarının en fazla görüldüğü dönemdir. Tarımsal ürün fiyatları 2008 ve 2011 yıllarında en üst düzeye yükselmiştir.

Gerçekte gıda fiyatlarındaki yükselme trendi 2000’lerde ortaya çıkmış bir olgu değildir. Küresel çabalara ve çeşitli kontrol önlemlerine rağmen, dünya gıda fiyatları uzun yıllar boyunca yukarı yönde mütevazı bir trend göstermeye devam etmiştir. Öte yandan çoğu gelişmekte olan ülke 1970’ler ve öncesinde sürekli bir enflasyon olgusu yaşarken, gelişmiş ülkelerin çoğunda makul bir parasal istikrar söz konusu olmuştur. Dolayısıyla, gelişmiş ülkeler gıda fiyatları dalgalanmalarından en az etkilenirken, gelişmekte olan ülkeler bu dalgalanmaların etkisine en şiddetli şekilde maruz kalmıştır. 1972’den beri dünya gıda fiyatlarında yaşanan artış oranı 20. yüzyılın başından itibaren aynı uzunluktaki dönemle karşılaştırılmayacak kadar yüksektir. Bu artıştaki temel etkenlerden bir tanesi Ekim 1973’ten itibaren dünya ham petrol fiyatlarında ortaya çıkan artıştır.

Bu nedenle 1970’lerin ortasından itibaren hızlıca yükselen gıda fiyatlarının neden olduğu küresel gıda krizleri sebebiyle önemi tartışma götürmeyecek gıda güvenliği kavramı ortaya çıkmıştır (World Bank, 2008). Gıda güvenliği bütün insanların her zaman düzenli beslenebilmek ve aktif ve sağlıklı bir yaşam sürebilmek için gerekli

gıdaya fiziksel sosyal ve ekonomik erişim olanaklarına sahip olması olarak tanımlanmıştır (FAO, 1996). Başka bir deyişle, gıda güvenliği gıdanın mevcudiyeti, erişilebilirliği ve tüketilebilirliği ile ilgilidir.

Hane halkı açısından gıdaya erişilebilirlik, miktar ve nitelik olarak bütün hane halkı üyelerinin beslenme ihtiyaçlarını karşılayacak gıdayı elde edebilme olanaklarıdır. Gıdaya erişim fiziksel ve ekonomik koşullarla ilgili olduğu kadar sosyal ve siyasi etkenlerle de ilgilidir.

2007-2008 gıda krizinden bu yana uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve hükümetler gıda piyasalarındaki artan değişkenlik ve dalgalanmalar hakkında kaygılarını dile getirmektedir. Gıda fiyatlarındaki bu değişkenlik küresel bir olgu olarak tanımlanmakla birlikte açlık ve yetersiz beslenme ile mücadele, gıda üretimini artırma, tüketicici gıda fiyatlarını istikrarlı kılma ve küçük çiftçi üretimini artırma önünde de temel bir engel olarak görülmektedir. Tarım ürünlerinin fiyatlarının etkisinin düşük bilgi düzeyinde gerçekleşmesi, üretici tüketici üzerindeki etkinin tam olarak bilinmemesine neden olmaktadır. Gıda fiyatlarındaki dalgalanmalar üretici ve tüketiciler için ciddi riskler oluşturmaktadır ve yoksulluğu artırıcı etkiye sahiptir. Bu çalışmada, gıda sepetinde önemli bir paya sahip talep esnekliğinin yüksek, arz esnekliğinin ise düşük olduğu iki temel gıda maddesi olarak süt ve et fiyatlarındaki değişkenliğinin sebep ve sonuçları ekonometrik modeller yardımıyla ortaya konarak, fiyat değişkenliğinin sebep ve etkilerini kavramak, kamu ve özel kesimin gıda fiyatları değişkenliğine tepkilerini ele alarak alternatif politika önerileri sunabilmek amaçlanmıştır.

GARCH modelleri fiyat oynaklığı (volatilité) çalışmaları için uygun yapıda olup özellikle finans ve makro iktisat alanlarında yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Bu modeller ayrıca ileriye yönelik tahmin yapma olanağı da sağladığından süt ve et fiyatlarının ve fiyatlardaki dalgalanmaların ne kadar süreceğinin de öngörülmesine olanak sağlamaktadır. Bu öngörüler politika önerilerinin şekillenmesi açısından son derece önemlidir.

Literatür Taraması

Mohanty ve Klau (2001) 14 gelişmekte olan piyasa ekonomisini 1980'ler ve 1990'lar için inceledikleri çalışmalarında gıda fiyatlarına gelen dışsal şokların enflasyon sürecine önemli ölçüde etkide bulunduğunu belirtmektedir. Söz konusu ekonomilerde gıda fiyatları, sanayileşmiş ülkelere kıyasla, TÜFE'nin daha yüksek bir kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca gıda fiyatları hava şartlarına ve dış ticaret kısıtlamalarına bağlı olarak değişkenlik gösterme eğiliminde olduğu belirtilmiştir.

Dostie ve diğerleri (2002), Madagascar'daki tarım performansını ve fakirliği incelemekte ve mevsimsel üretim yapısının hem gıda fiyatlarını hem de tüketim kalıplarını etkilediğini dile getirmektedirler. Çalışmada ayrıca, söz konusu mevsimsel sorunları çözmekte mevsimsel ithalat politikalarının çeşitli boyutları tartışılmaktadır.

Domaç ve Yücel'in (2003), 15 gelişmekte olan piyasa ekonomisindeki enflasyon dönemlerini probit modelleri ile inceledikleri çalışmada, gıda üretimindeki büyüme oranı arttığında artan enflasyona neden olan dönemlerin başlama olasılığının düştüğüne ilişkin kanıtlar sunulmaktadır.

Çıplak ve Yücel (2004), Türkiye'de tarım fiyatları ile gıda ve toplam tüketici fiyatları arasında sezgisel bir ilişki olduğunu belirterek bu ilişkiyi önce çapraz korelasyonlar ve vektör özgecikmeli modellerle incelemişler, tarım fiyatları

enflasyonundaki artışların gıda fiyatları enflasyonuna ve toplam TÜFE enflasyonuna istatistiksel açıdan anlamlı bir biçimde yansımalarını saptamışlardır. Bu incelemelerin sonunda, gıda fiyatlarındaki değişkenliğin Türkiye ekonomisindeki enflasyon sürecini istenmeyen yönde etkileyebileceğini ve enflasyon üzerindeki olası etkileri açısından tarım ve gıda ürünlerine getirilmiş olan koruma önlemlerinde yapılabilecek değişiklikler için tarife oranlarında indirim gitmek yerine tarife kontenjanları açmak veya mevcut kontenjanları artırmayı önermektedirler.

Fiyat oynaklık ilişkilerini inceleyen çalışmalardan biri olan Flemming vd. (1998) ABD hisse senedi, para ve tahvil piyasaları arasında 1983-95 döneminde oynaklık ilişkilerinin güçlü olduğunu bulmuşlardır. Yazarlar çalışmalarında rasyonel beklentilere dayalı üç tane iki değişkenli model oluşturmuş ve GMM kullanmışlardır. Yine, benzer sonuca varan Darbar/Deb (1999) ABD mal, döviz, tahvil ve hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık ilişkilerini iki değişkenli GARCH modelleri geliştirerek, 1984-93 dönemine ait günlük veriler kullanarak araştırmış ve hisse senedi ile tahvil, tahvil ile döviz ve döviz ile mal piyasaları arasında oynaklık yayılması bulunduğu dair kanıtlar elde etmişlerdir. Yazarlar 1987 yılında hisse senedi piyasasındaki fiyatların ani düşüşünden sonra, döviz kuru ile faiz oranları arasında ve döviz kuru ile hisse senedi fiyatları arasındaki koşullu korelasyonun kalıcı bir şekilde azalma eğilimi gösterdiğini de bulmuşlardır.

So (2001) ise faiz oranı ile ABD dolar kuru arasındaki oynaklık yayılma etkisini EGARCH modeliyle araştırmıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre, faiz oranı hareketlerinin döviz kuru hareketleri üzerinde pozitif etkisi olmasına karşılık, döviz kurlarındaki hareketler faiz oranlarındaki hareketleri açıklamamaktadır. Çalışmanın kanıtları iki piyasa arasında oynaklık yayılması bulunmakla birlikte, bu iki piyasanın yalnızca kısa dönemde dinamik etkileşime sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca, çalışmada oynaklık yayılması varlığının bu iki ekonomik değişken arasındaki ilişkinin doğrusal olmasının gerekli olmadığına işaret ettiği de belirtilmiştir.

Çalışmanın Verileri ve Yöntemi

Çalışmanın Verileri

Bu çalışmada Türkiye İstatistik Enstitüsü Online Veri Sisteminden yararlanılmıştır. Süt fiyatlarındaki değişkenliği ölçmek amacıyla inek sütü fiyatları kullanılırken, et fiyatlarındaki değişkenlik dana eti fiyatları baz alınarak incelenmiştir. Çalışmadaki süt ve et tüketici fiyatları aylık olarak 1994 yılının ilk ayından 2015 yılının 3. ayını kapsamaktadır. Süt ve et tüketici fiyatları sırasıyla litre ve kilogram cinsinden belirtilmektedir. Diğer taraftan süt ve et üretici fiyatları aylık bazda 1994 yılının ilk ayından 2014 yılının 12. ayını kapsamaktadır. Sütün ve etin üretici fiyatları sırasıyla litre ve büyükbaş hayvan başına fiyatlardır. Çalışmada kullanılan fiyat serileri logaritmik $\ln(P_t / P_{t-1})$ getiri cinsinden olarak hesaplanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada genel olarak Jordaan ve diğerleri (2007)'nin önerdiği metodoloji takip edilmiştir. Bu çerçevede fiyat dalgalanmalarının öngörülebilir tüm bileşenlerden arındırılması amacıyla ilk olarak fiyat serilerinde mevsimsel bir etki olup olmadığı araştırılmıştır. Fiyat değişkenliğinin ARCH ve GARCH ile analiz edilmesi Box - Jenkins yöntemi ile uygun ARMA modelinin tahminini gerektirmektedir. ARMA

modeli kullanılan serinin durağan olmasını, durağan değil ise uygun ARIMA modelinin belirlenmesini gerektirdiğinden ikinci olarak fiyat serilerine birim kök testleri uygulanmıştır. Serilerin durağan olduğunun doğrulanması ya da uygun dönüşümlerle serilerin durağanlaştırılmasını takiben ARMA(p,q) modelinin belirlenmesine geçilmiştir. Çalışmada p ve q gecikme uzunluklarını belirlemede Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerinden yararlanılmıştır. Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerinin en küçük değerlerini veren ARMA(p,q) modeli Box-Jenkins yöntemi çerçevesinde en uygun model olarak değerlendirilmiştir. ARMA modelinin belirlenmesi ve tahmini ile birlikte her bir fiyat serisindeki ARCH etkisinin varlığına ilişkin hipotez testi yapılabilmektedir. Bu testte boş hipotez altında serilerde ARCH etkisinin bulunmadığı, diğer bir deyişle, serideki değişkenliğin (varyansın) zamana göre değişmediği ileri sürülmektedir. Bu çerçevede ARCH testi koşullu ARMA modelinden elde edilen hata terimleri ile oluşturulmuş koşullu varyans h^2 kullanılarak aşağıdaki formda ifade edilmiştir (Denklem 1) .ARCH testi tahmin edilen (1) modele F testi uygulanarak gerçekleştirilmektedir.

$$h^2 = \rho_0 - \rho_1 u_{t-1}^2 + \rho_2 u_{t-2}^2 + \dots + \rho_q u_{t-q}^2 \quad (1)$$

GARCH modelinin uygulanması fiyat serisinin varyansının zamana göre bağımlılık göstermesini gerektirmektedir. Bu çerçevede varyansı zamana göre değişkenlik gösteren seriler için uygulanabilecek GARCH(1,1) modeli 3. eşitlikte sunulmuştur.

$$\sigma_t^2 = \gamma_0 + \gamma_1 \varepsilon_{(t-1)}^2 + \gamma_2 \sigma_{(t-1)}^2 \quad (2)$$

GARCH modelinde serilerin değişkenliğinin ölçüsü kestirilen σ_t^2 'nin karekökü ile hesaplanılabilen koşullu standart sapma serisidir.

4. Ampirik Analiz

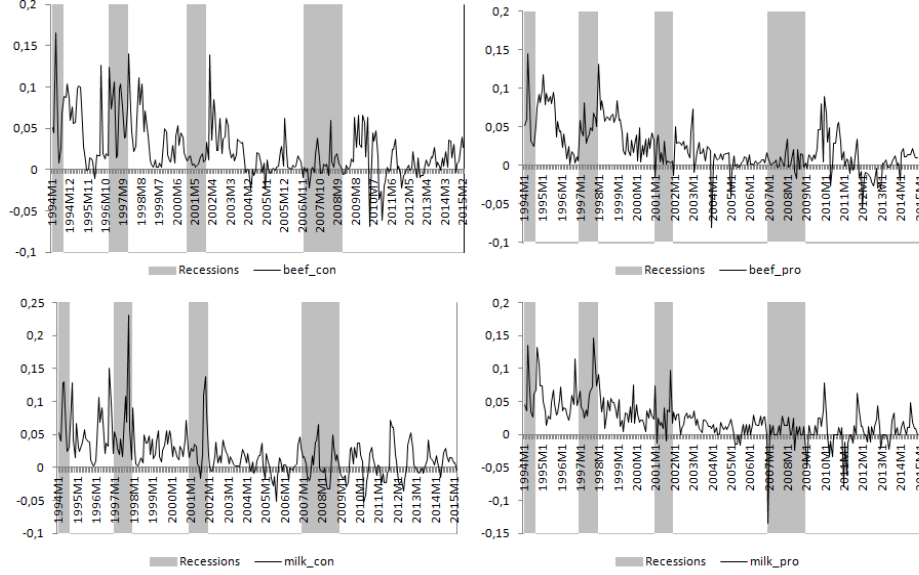
Çalışmada kullanılan logaritmik getiri cinsinden fiyat serilerine ilişkin grafikler Şekil 1'de verilmiştir. Grafiklerdeki taralı alan dünya ve Türkiye ekonomisinde gerçekleşmiş resesyon dönemlerini göstermektedir.

Fiyat serilerinde ARCH etkisinin varlığının test edilmesi uygun ARMA modelinin tahminin gerektirmektedir. ARMA modelinin tahmini serilerin durağan olmasını gerektirdiğinden, çalışmada ilk olarak birim kök testleri ile serilerin durağanlığı test edilmiştir. Uygulanılan ADF ve KPSS birim kök testi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

ADF test sonuçlarına göre tüm dört fiyat serisinde de serinin birim köklü olduğunu söyleyen boş hipotez %5 düzeyinde reddedilmektedir. Bununla birlikte tahmin edilmiş olan ADF denklemlerinde tüm fiyat serileri için trend ve sabit terim bileşenleri de %5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Sonuç olarak, ADF testine göre fiyat serileri durağandır.

Yapılan analizde KPSS testi ise ADF testi sonuçlarına paralel olmayan sonuçlar verdiği gözlemlenmektedir. KPSS testinde serilerin durağan olduğunu söyleyen boş hipotez tüm seriler için kabul edilememiştir. Bu çelişik sonuçları aşmak

adına daha iyi küçük örneklem ve güç özelliği olduğu bilinen Ng-Perron testi serilere uygulanmıştır. Bu teste göre de fiyat serileri durağan bulunmuş ve analiz bu bilgi ışığı altında sürdürülmesine karar verilmiştir.

Şekil 1. Süt ve Kırmızı Et Fiyatlarının Zaman İçerisindeki Hareketi

Fiyat serilerinin durağan olduğunun belirlenmesinden sonra Box-Jenkins yöntemi ile uygun ARMA modelinin belirlenmesine geçilmiştir. Uygun modelin seçiminde birbirinden çok farklılaşan p ve q değerleri verdikleri için hem Akaike hem de Schwarz bilgi kriterleri baz alınmıştır. Box-Jenkins yöntemi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Uygulanan Box-Jenkins yöntemine göre dana tüketici fiyatları ARMA(15,3) sürecinde minimum Akaike bilgi kriteri değerini verirken Schwarz bilgi kriterinin baz alınması durumunda süreç ARMA(4,5) formunu işaret etmektedir. Tablo 3'te Akaike bilgi kriterinin tüm fiyat serileri için daha yüksek dereceli ARMA süreçleri öngördüğü ve bu eğilimin tüketici fiyatlarında daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 1. ADF ve KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Seriler	ADF									KPSS	
	Model A			Model B			Model C			η_{μ}	η_{τ}
	k	t	ϕ_3	k	t	ϕ_1	k	t			
<i>beef_con</i>	0	-9.70**	47.13**	4	-3.57**	6.40**	5	-2.29**	1.13**	0.16**	
<i>beef_pro</i>	2	-4.92**	12.36**	2	-4.09**	8.54**	2	-3.50**	1.24**	0.18**	
<i>milk_con</i>	0	-9.32**	43.48**	0	-7.93**	31.46**	11	-2.23**	1.92**	0.28**	
<i>milk_pro</i>	1	-7.44**	27.70**	1	-5.35**	14.33**	1	-4.21**	1.78**	0.30**	

A, B ve C modelleri sırasıyla trendli ve sabit terimli, trendsiz ve sabit terimli ve trendsiz ve sabit terimsiz modelleri göstermektedir. ADF testinde %5 ve %10 (**,*) kritik değerleri model A için -3,45, -3,15, Model B için -2,89, -2,58 ve Model C için -1,95, -1,61'dir. ϕ_3 ve ϕ_1 için %5 ve %10 (**,*) kritik değerler ise 6,49, 5,47 ve 4,71, 3,86'dir. KPSS testinde %5 %10 (**,*) kritik değerler sadece sabit terimli model için 0,46, 0,34 ve hem trend hem de sabit terimli model için 0,14 ve 0,11'dir.

Tablo 2. Box-Jenkins Yöntemine Göre Belirlenen p ve q Değerleri

		Box-Jenkins Yöntemi ile Belirlenmiş Olan Uygun p ve q Değerleri	
		p	q
beef_con	AIC	15	3
	SIC	4	5
beef_pro	AIC	8	4
	SIC	3	0
milk_con	AIC	11	5
	SIC	2	3
milk_pro	AIC	10	5
	SIC	5	3

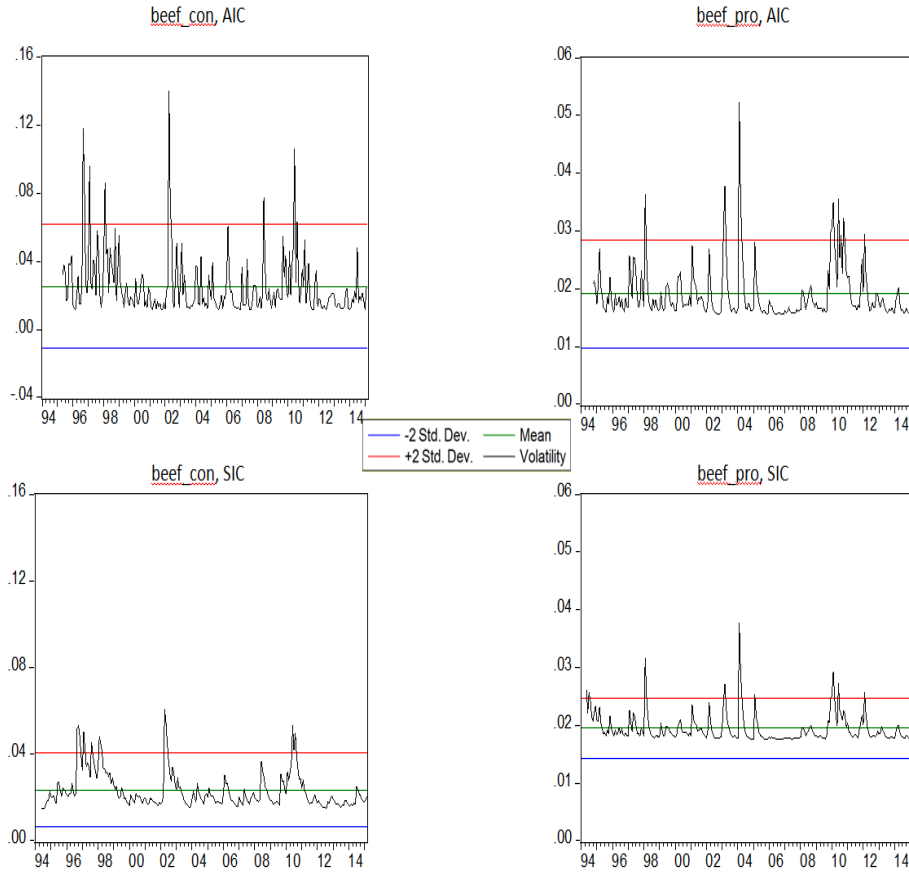
Serilerdeki değişkenliğin zamanın bir fonksiyonu olup olmadığını inceleyen ARCH testi tahmin edilen ARMA modellerinin kalıntıları ile gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilmiş olan ARCH etkisi testi Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3. ARCH Etkisi Testi Sonuçları

Fiyat	Kriter	İçerilen Gecikme	F-istatistiği	P değeri
beef_con	AIC	ARCH(2)	2,47	0,08
	SIC	ARCH(1)	1,70	0,19
beef_pro	AIC	ARCH(12)	2,24	0,01
	SIC	ARCH(12)	2,02	0,02
milk_con	AIC	ARCH(12)	3,51	0,00
	SIC	ARCH(1)	4,2	0,04
milk_pro	AIC	ARCH(1)	0,22	0,63
	SIC	ARCH(1)	0,48	0,49

Serilerdeki değişkenliğin zamana bağlı olmadığını ileri süren boş hipotez altında gerçekleştirilen ARCH testi sonuçlarına göre, Akaike bilgi kriteri doğrultusunda ARMA modeli belirlenmiş olan dana tüketici fiyatları ikinci dereceden ARCH etkisi sergilemektedir. Benzer olarak dana üretici fiyatları için, hem Akaike hem de Schwarz bilgi kriterleri baz alındığında, 12. gecikmede serilerdeki değişimin zamana bağlı olmadığını iddia eden sıfır hipotezi reddedilememektedir. Buna ek olarak süt tüketici fiyatlarındaki değişkenliğin sadece Akaike bilgi kriteri baz alındığında ve ARCH denkleminde 12 gecikmeye izin verildiğinde zamana bağımlılığını öngörürken, süt üretici fiyatlarındaki değişkenlik ne Akaike ne de Schwarz bilgi kriteri baz alındığında zamana bağımlı bir karakteristik sergilememektedir.

Eşitlik 3’te verilen GARCH modelinin tahmin edilmesi ve bulunan sonuçların anlamlı olması serilerde ARCH etkisinin varlığını gerekli kılmakla birlikte bilgilendirici olması amacı ile bu çalışmada tüm fiyat serileri için GARCH modeli tahmin edilmiştir. GARCH modelinden elde edilen bulguların yorumlanması büyük ölçüde GARCH modelinden kestirilen σ_t^2 ’nin karekökü ile hesaplanılabilen koşullu standart sapma serisine dayanmaktadır. Fiyat serileri için GARCH modelinden hesaplanmış koşullu standart sapma serilerinin grafikleri Şekil 2 ve 3’te verilmektedir.

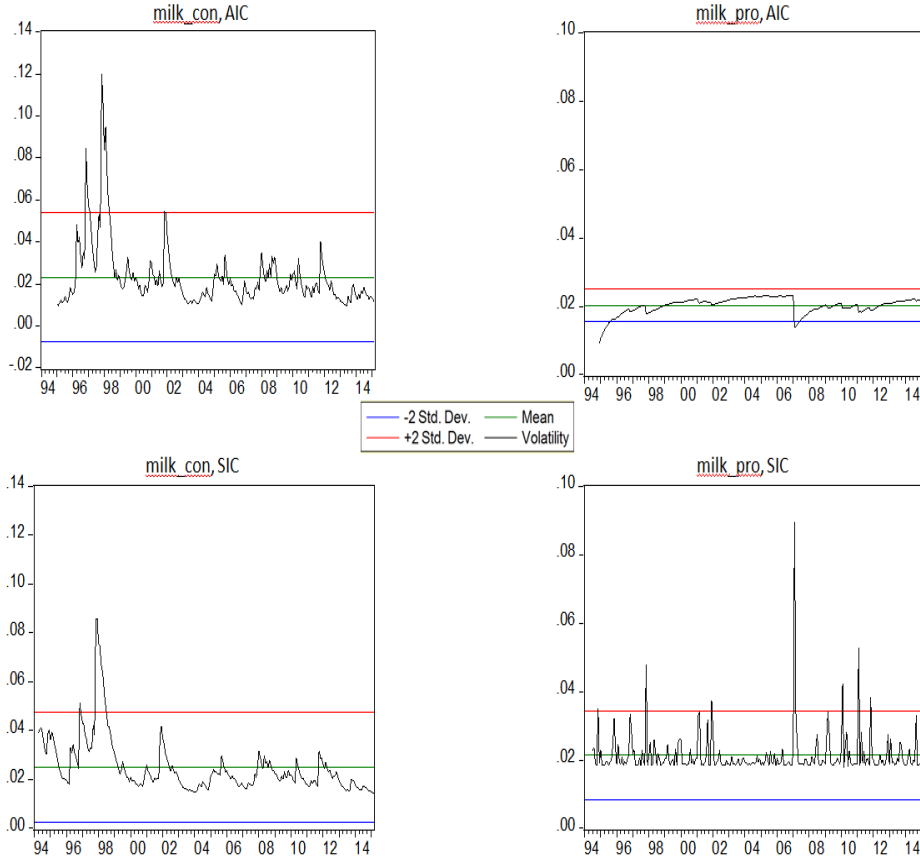

Şekil 2. Dana Eti Tüketici ve Üretici Fiyatları İçin GARCH(1,1) Süreci ile Hesaplanmış Koşullu Standart Sapma Serileri

Şekil 2 ve 3’te GARCH(1,1) sürecinden hesaplanmış olan koşullu standart sapma serileri ile birlikte bu serinin ortalaması ve 2 standart sapma ile oluşturulmuş

güven aralığı da gösterilmiştir. Serilerin koşullu standart sapmasının bu güven aralığının dışına çıktığı noktalar fiyatlarda aşırı oynaklığı ifade etmektedir.

Bu bağlamda dana eti tüketici fiyatlarının 1995-1998 yılları arasında ve 2002 yılında oldukça yüksek bir değişkenlik sergilediği gözlemlenmektedir. Bu eğilimin 2003-2007 yılları arasında kaybolduğu söylenebilirse de özellikle 2008-2011 yılları arasında dana eti tüketici fiyatlarında yeniden yüksek bir volatilité yaşandığı göze çarpmaktadır. Diğer taraftan dana eti üretici fiyatlarındaki değişkenlik yıllar itibari ile büyük ölçüde dana eti tüketici fiyatlarındaki değişkenlik ile örtüşmektedir.

Şekil 3. Süt Tüketici ve Üretici Fiyatları İçin GARCH(1,1) Süreci ile Hesaplanmış Koşullu Standart Sapma Serileri

Süt tüketici fiyatlarındaki değişkenlik 1996-1998 yılları arasında gözle görülür bir biçimde artış sergilemiştir. Bununla birlikte süt tüketici ve üretici fiyatlarındaki değişkenliğin dana eti tüketici ve üretici fiyatlarındaki değişkenlikten daha az olduğu söylenebilmektedir.

Sonuç

Gıda fiyatlarındaki oynaklığın belirlenmesi gıda güvenliğini ve yoksulluğu azaltmaya yönelik politikalar geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Bu da ülkede ciddi bir sosyal problemin çözümüne ilişkin görsel bulgular ile desteklenmiş sosyal politika önerileri getirmeyi hedeflemesi nedeniyle önemlidir. Bu çalışmada, hem üretici hem tüketici bazında iki önemli gıda maddesi süt ve et için üretici ve tüketici fiyatlarındaki oynaklık incelenmiştir. Süt üretici fiyatları hariç bütün serilerde zamana bağlı değişkenlik olduğu saptanmıştır. Süt ve dana eti hem üretici hem de tüketici fiyatları belli dönemlerde çok ciddi değişkenlik göstermiştir. Tüketici fiyatlarındaki değişkenlik üretici fiyatlarına göre daha fazladır. Buda fiyat oynaklığının daha ziyade talep ve/veya üretici ve tüketici arasındaki tedarik zinciri kaynaklı olduğuna işaret etmektedir. Arz ve sübvansiyonlar üretici ve tüketici fiyatlarını farklı şekilde etkilemektedir. Kısa dönemde arzın fiyat esnekliği düşük fakat talebin gelir esnekliği yüksektir.

Kaynaklar

- Alderman, H. (1992), Incomes and Food Security in Ghana, Cornell Food and Nutrition policy program. Washington, DC.
- Darbar, Salim M., Deb, Partha (1999), Linkages Among Asset Markets in the United States- Tests in a Bivariate GARCH Framework, IMF Working Papers, 99/158, International Monetary Fund.
- Dostie, B., S. Haggblade, J. Randriamamonjy, (2002). Seasonal poverty in madagascar:magnitude and solutions, Food Policy 27, 493-518.
- Engle, R.F., (1982). Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation, Econometrica, Vol. 50, No: 4, pp. 987-1007.
- Ferris, J. N. (1998). Agricultural Prices and Commodity Market Analysis Michigan State University.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (2003). Trade Reforms and Food Security, Rome.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (1996). Report of the World Food Summit.FAO Rome.
- Fleming, J., C. Kirby, B. Ostdiek (1998), Information and Volatility Linkages in the Stock, Bond and Money Markets, Journal of Financial Economics, 49: 111-137.
- So, R W. (2001), Price and Volatility Spillovers between Interest Rate and Exchange Value of the US Dolar, Global Finance Journal, 12/1: 95-107.
- Mohanty, M.S., M. Klau, 2001. What Determines Inflation in Emerging Market Countries?, BIS Papers, No. 8: Modeling Aspects of the Inflation Process and Monetary Transmission Mechanism in Emerging Market Countries.
- Green, W.H. (1997). Econometric Analysis. Upper Saddle River: Prentice-Hall.
- Gregory, P., Ingram, J.S.I., Brklacich M, 2005. Climate change and food security. Philosophical Transactions of the Royal Society B-Biological Sciences 360 (1463), 2139-2148.
- Jones, M. P. and Sanyang, S. (2008), Multiple Pressures of Soaring Food Prices and Food Security in Africa. Current Science, 95 (9) 1317 -1319.

- Lapp, J. S., Smith, V. H., Labys, W. C., Granger, C. W. J. (1970). Speculation, Hedging and Commodity Price Forecast. University of Nottingham. Health Lexington Book.
- Lovendal, C. R., Jakobsen, K. T., and Jacque, A. (2007). Food Prices and Food Security in Trinidad and Tobago. Agricultural Development Economics Division. Food and Agricultural Organization. ESA Working paper No. 07-27.
- Leuthold, R. M., MacCormick, A. J. A., Schmitz, A. and Watts, D. G. (1970), Forecasting Daily Hog Prices and Quantities: A study of alternative forecasting techniques. Journal of the American Statistical Association, 65 (329), 90-107.
- Myers, R. J. (2006), On the Cost of Food Price Fluctuations in Low-Income Countries. Food Policy 31 (4), 288-301.
- Parry, M. Rosenzweig, C. and Livermor, M., (1996). Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Report of the World Food Summit. FAO Rome)
- World Bank,(2008). World Development report: Agriculture and Development, (2008).
- Gündoğan, N. (2008). "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele," ASO-asodosya, Ankara Sanayi Odası (Ocak/Şubat 2008), S. 42-56.
- TÜİK, (2007) Yoksulluk Çalışması, TÜİK Haber Bülteni.

7143 SAYILI MALİ AF KANUNUNUN VERGİ İNCELEMELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Melih AKCAN¹

ÖZ

Türkiye’ de vergi mükellefleri, verginin konusuna giren işlem ve gelirlerini; vergi kanunları ile belirlenmiş olan yasalar çerçevesinde beyan etmekle ve hesaplanan vergilerini ödemekle yükümlüdürler. Bu ifadeyi 1982 Anayasası’nın 73. maddesine dayandırmak mümkündür. Söz konusu maddede " Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür." hükmüne yer verilmiştir. Ancak vergi mükellefleri, ödemekle yükümlü oldukları vergileri çeşitli sebep ve yöntemlerle eksik beyan edebilmekte veya tamamen kayıtdışı bırakabilmektedirler. Bu durum neticesinde devlet vergi kayıp kaçağını en aza indirmek ve azalan vergi gelirlerini hazineye intikal ettirmek için kolay yoldan kaynak sağlamak amacıyla dönem dönem mali af kanunları çıkarmıştır. Bunlardan en son olanı ise 7143 sayılı "Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” dur. Çalışmamızın konusunu; matrah ve vergi artırımında bulunulması durumunda matrah ve vergi artırımında bulunulan yılları kapsayan vergi incelemeleri ile mali tatil sürecini 7143 Sayılı Kanun kapsamında değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: 7143 Sayılı Kanun, Mali Af, Vergi, Vergi İncelemesi

ANALYSIS OF LAW NUMBERED 7143 IN CONCERN WITH TAX INSPECTIONS

ABSTRACT

Taxpayers in Turkey declare their transactions and revenues forming the subject of tax within the scope of laws established by tax laws and they are obliged to pay their calculated taxes. This statement may base upon the Article 73 of the 1982 Constitution. Provision covered by this article is specified in the subsequent sentence: “Everyone is obliged to pay tax in accordance with his/her financial power to meet the public expenses”. However, taxpayers may incompletely declare their taxes, which they are obliged to pay, due to the various reasons and by using different methods or they may completely leave these taxes as unrecorded. As a result of this, the state introduces financial amnesty laws from time to time to provide fund easily, to minimize tax loss and to transfer decreasing tax revenues into the treasury. Last published law in this matter is Law Numbered 7143 “on Restructuring of Tax and Other Certain Receivables and Amendment of Some Laws”. The subject of our study is, in case of increase in tax assessment and tax, to evaluate tax inspections covering the years when tax assessment and tax were increased and the fiscal holiday process within the scope of the Law No. 7143.

Keywords: Law No. 7143, Fiscal Amnesty, Tax, Tax Inspection

¹ Vergi Müfettiş Yard., melih.akcan@vdk.gov.tr
Derleme, Gönderim Tarihi:16.09.2018 Kabul Tarihi:03.10.2018

Giriş

Af kavramı genel itibariyle ceza hukuku ve anayasa hukukunda düzenlenmesine karşın, doğurduğu sonuçlar itibariyle özel hukuku da ilgilendiren bir kavramdır (Yelman, 2017, s.69). Günümüzde literatürde mali af kavramı ile vergi affı kavramı için aynı tanımlamalar yapılsa da mali af; vergi affını içine alan daha geniş bir kavramdır. Zira genel olarak mükelleflerin vergi borçları ve bu borçlara ilişkin gecikme zamları ile verginin aslı vergi af kanunlarının kapsamına girerken, mali af kanunlarının kapsamına ise; vergi affının kapsamına giren değerlerle beraber birçok kamu kurumuna ait idari ve para cezaları, sosyal güvenlik kurumuna ait pirim borçları ve bu borçlara ilişkin cezalar, özel hukuk çerçevesinde kurulan ilişki sonucunda oluşan mülk ve teşebbüs gelirleri, ecrimisil, belediyelere ait borç ve cezalar, il özel idareleri ve diğer kamu kurumlarına ait borç ve cezalar, devlet bankalarının çiftçilere verdiği krediler ve gecikme faizleri gibi geniş bir alanı kapsamaktadır.(Hoş, 2015, s.797-798).

Makalenin konusunu oluşturan 7143 sayılı Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunun(7143 sayılı Kanun) kapsadığı yapılandırma konusuna giren borç türleri dikkate alındığında vergi affından ziyade mali af olarak nitelendirilmesi gerekmektedir.

Söz konusu mali affın düzenlediği yapılandırmaya ilişkin birçok hükümleri olmakla birlikte; bu makalede, 7143 sayılı Kanunun 5'inci maddesinin vergi incelemesi ile nitelendirebileceğimiz açıklamalarına yer verilmiş olup, vergi incelemesine yetkili olanların Kanunun yayımlandığı tarihten önce başlanıldığı halde tamamlanamamış olan vergi incelemelerinin durumunu, vergi mükelleflerinin matrah veya vergi artırımında bulunulması durumunda dahi vergi incelemesine yetkili olanların yapabilecekleri incelemeler yazımızın konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca mali affın içinde barındırdığı incelemelere ilişkin hükümlerden bazı sürelerin mali tatil ile olan ilişkisi irdelenmeye çalışılmıştır.

Vergi İncelemesiyle İle İlgili Genel Açıklamalar

7143 sayılı Kanunun Matrah ve Vergi Artırımı başlıklı 5'inci maddesinin hükümleri vergi incelemesine temas etmesinden dolayı vergi incelemesiyle ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

Vergi incelemelerinin amacı Vergi Usul Kanununun (VUK) 134. maddesinde açıklanmış olup; “ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır” şeklinde belirtilmiştir (VUK, 1961, mad. 134). Bununla birlikte; vergi bilincinin yerleştirilmesi, hak ve yükümlülükler konusunda farkındalık oluşturulması, vergide adalet ve eşitlik ilkelerinin sağlanmaya çalışılması, incelemelerin etkinliğinin artırılması ve mükelleflerin inceleme sonrası gönüllü uyumunu sağlamaya yönelik olumlu etkilerin yaratılması da vergi incelemelerinin diğer amaçları arasında sayılabilir (Vergi Denetim Kurulu Faaliyet Raporu, 2017, s.27).

Görüldüğü gibi, vergi incelemesi sadece, vergi kayıp ve kaçagını tespit etmeye yönelik değildir. İncelemede, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğu araştırılıp, tespit edilmekle birlikte, vergi mükellef ve sorumlularının doğru vergi ödemeleri de sağlanır. Vergi incelemesi yapmaya yetkili elemanlar, inceleme konusu vergiyle ilgili gerçek matrahı; defter, belge, kayıt ve hesapların incelenmesiyle birlikte, fiili durumları araştırıp incelemek suretiyle de yapabilirler.

Vergi İncelemelerinde Uyulacak Usul Ve Esaslar

Vergi incelemeleri yürütülmesi esnasında uyulması gereken kuralları belirleyen Vergi İncelemelerinde Uyulacak Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (VİUUEY) yayımlanmış olup bahse konu yönetmelikte amacın vergi incelemelerinde uyulacak usul ve esasları düzenlemek olduğu ifade edilmiştir (VİUUEY, 2011, mad. 1). Söz konusu yönetmelikte vergi incelemesinin, inceleme yapmaya yetkili olanlar tarafından, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamak amacıyla yapılan faaliyet olduğu, vergi inceleme raporunun da vergi incelemeleri sonucunda düzenlenen raporlar olduğu belirtilmiştir. Aynı yönetmelikte Vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 135 inci maddesinde sayılan yetkililerin olduğunu ifade edilmiştir (VİUUEY, 2011, mad. 3/1). Söz konusu kanunun 135. maddesinde “Vergi incelemesi; Vergi Müfettişleri, Vergi Müfettiş Yardımcıları, ilin en büyük mal memuru veya vergi dairesi müdürleri tarafından yapılır.” hükmü yer almaktadır.

7143 sayılı Kanun getirdiği hükümler ile vergi incelemesine bir sınır getirmiştir. Kanunun 4'üncü maddesinde, bu Kanunun kapsadığı 31/03/2018 tarihinden (bu tarih dahil) önceki dönemlere ilişkin olarak, bu kanunun yayımlandığı (18/05/2018) tarihten önce başlanıldığı halde tamamlanamamış olan vergi incelemeleri ile takdir, tarh ve tahakkuk işlemlerine bu kanunun matrah veya vergi artırımı ilişkin hükümleri saklı kalmak kaydıyla devam edileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda vergi inceleme tutanağı, vergi incelemesine başlandığı tarih ve vergi incelemesinin bittiği tarihler önem arz etmektedir.

İnceleme tutanakları, vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlar, inceleme esnasında gerekli görülen hallerde, vergilendirme ile ilgili olayları ve hesap durumlarını ayrıca tutanaklar ile tespit ve tevsik edebilirler (VİUUEY,2011, mad.16/1). Bu tutanakların taslakları, mükelleflerin itiraz ve mülhazalarının tutanağa geçirilebilmesini sağlamak amacıyla, mükelleflerin talep etmesi durumunda iki gün önceden mükelleflerin bilgisine sunulur. Tutanaklarda incelemeyi yapanın kanaatini belirten yorum, hüküm ve ifadelere yer verilmez (VİUUEY, 2011, mad. 16/2). Düzenlenen tutanakların birer nüshasının tutanakları imza edenlere verilmesi zorunludur (VİUUEY, 2011, mad. 16/3). Tutanakta yer alan hususların vergi kanunları karşısında yapılması muhtemel işlemler bakımından ispatlama vasıtası olduğu ve yapılması muhtemel işlemlerin neler olduğu mükellefe izah edilir (VİUUEY, 2011, mad. 16/4). Vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlar, ilgilileri tutanakları imzalamaları için zorlayamazlar. İlgililer tutanakları imzalamaktan çekindikleri takdirde tutanakta bahis konusu edilen olaylar ve hesap durumlarını ihtiva eden defter ve belgeler, nezdinde inceleme yapıldan rızasına bakılmaksızın alınır ve inceleme neticesinde tarh edilen vergiler ve kesilen cezalar kesinleşinceye kadar geri verilmez. İlgililer her zaman bu tutanakları imzalayarak defter ve belgeleri geri alabilirler (VİUUEY, 2011, mad. 16/5). Suç delili olan defter ve belgeler mükellefin rızasına bakılmaksızın alıkonulur (VİUUEY, 2011, mad. 16/6). Alıkonulan defter ve belgeler yazı ile mükellefin bağlı bulunduğu vergi dairesine gönderilerek muhafazası sağlanır. Vergi dairesi, kendisine gönderilen defter ve belgelerin muhafazası için gerekli tedbirleri alır (VİUUEY 2011, mad. 16/7).

Vergi incelemesine, incelemeye tabi olan nezdinde düzenlenecek “İncelemeye Başlama Tutanağı” ile başlanır. Düzenlenen tutanağın bir örneği nezdinde inceleme

yapılana teslim edilir. Tutanağın bir örneği vergi incelemesi yapmaya yetkili olanın bağlı bulunduğu inceleme ve denetim birimine, bir örneği ise mükellefin bağlı olduğu vergi dairesine gönderilir (VİUUYEY, 2011, mad. 9/2). İncelemeye başlama tarihi, mükellefin tutanağı imzaladığı tarihtir. Tutanağın mükellefin imzasının bulunmaması halinde tutanağın vergi dairesi kayıtlarına intikal ettiği tarih incelemeye başlama tarihi olarak kabul edilir; bu durumda incelemeye başlama tutanağının bir örneği ayrıca mükellefin bilinen adresine vergi dairesince gönderilir (VİUUYEY, 2011, mad. 9/3).

Vergi inceleme raporlarının, rapor değerlendirme komisyonlarına intikal ettirilmek üzere ilgili inceleme ve denetim birimine teslim edildiği tarih, incelemenin tamamlandığı tarih olarak kabul edilir (VİUUYEY, 2011, mad. 21).

Vergi Denetim Kurulu Yönetmeliğinde(VDKY) vergi inceleme raporlarının, Vergi Usul Kanunu ve diğer gelir kanunlarına göre yapılan vergi incelemeleri sonucunda düzenlenen raporlar olduğu ifade edilmiştir (VDKY,2011, mad. 57/1). İnceleme raporları; mükellef veya vergi sorumlusu, vergi türü ve vergilendirme dönemi itibarıyla ayrı ayrı ve yeterli sayıda düzenlenir (VDKY, 2011, mad. 57/2). Yürütülmekte olan incelemelerde birden fazla mükellefi veya vergi türünü ya da aynı mükellefin birden fazla vergilendirme dönemini kapsayan eleştiri konusu yapılabilecek hususların tespit edilmesi halinde, konunun tek bir raporda ifade edilebilmesi amacıyla Vergi Tekniği Raporu düzenlenebilir. Bu raporlar, sonrasında düzenlenecek vergi inceleme raporlarının ekini oluşturur (VDKY, 2011, mad. 57/3). Sahte belge düzenleme fiili dolayısıyla düzenlenen Vergi Tekniği Raporunun başka bir mükellefin sahte belge kullandığına ilişkin tespitler içermesi durumunda, söz konusu Vergi Tekniği Raporu, sahte belge kullanan mükellef nezdinde düzenlenecek vergi inceleme raporlarına ek yapılmaz. Ancak, sahte belge kullanma fiili nedeniyle düzenlenecek vergi inceleme raporlarında, sahte belge düzenleyicisinin bu fiili işlediğinin tespitine dair Vergi Tekniği Raporunda yer alan bilgi, belge ve değerlendirmelere ayrıntılı olarak yer verilir (VDKY, 2011, mad. 57/4). 213 sayılı Kanunun 359 uncu maddesi kapsamındaki fiillerin tespiti durumunda aynı Kanunun 367 nci maddesi uyarınca yeterli sayıda vergi suç raporu düzenlenir (VDKY, 2011, mad. 58).

Dolayısıyla kanunun yayımı tarihinden önce inceleme ve tarhiyat safhasında bulunan işlemler ile matrah ve vergi artırım durumunda vergi incelemesinin kapsamı, incelemeye başlama tarihi ve incelemenin bittiği kabul edilecek tarih vergi mükelleflerinin söz konusu mali aftan faydalanıp faydalanamaması ve şayet faydalanabiliyorsa hangi maddesinden faydalanabileceği açısından önem arz edecektir.

Mali Tatilin Defter Ve Belge İbraz İşlemleri İle Bilgi İsteme Ve Tebligat İşlemlerine Etkisi

Meslek mensupları, mükelleflerin vergiyle ilgili bütün iş ve işlemlerini (Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu, Özel Tüketim Vergisi Kanunu, gümrük mevzuatından kaynaklanan vergiler, diğer bütün vergiye yönelik mevzuat) Sosyal Sigortalar, iş mevzuatından kaynaklanan ve iş ve işlemlerini, kambiyo ve dış ticaret mevzuatından kaynaklanan işlemleri takip ederken, yoğun bir iş stresi içerisinde yaşamaktadırlar. Devlet, çalışma hayatının standartlarını yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek, çalışma barışını sağlamak, çalışmayı desteklemek ve çalışanları korumak için gerekli tedbirleri almak zorundadır. Ayrıca dinlenmenin her çalışanın hakkı olduğu da Anayasamızda belirtilmiştir. Bu itibarla

meslek mensuplarını yoğun iş stresinden uzaklaştırarak, daha verimli ve sağlıklı çalışmalarını sağlamaya yönelik olarak düzenlenen “5604 sayılı Mali Tatil İhdas Edilmesi Hakkında Kanun”(5604 sayılı Kanun) 28 Mart 2007 tarihli Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Aykar, 2017).

Yapılan düzenlemenin amacı, meslek mensuplarını yoğun iş stresinden uzaklaştırarak, daha verimli ve sağlıklı çalışmalarını sağlamaya yöneliktir.

Mali Tatil Süresince Defter Ve Belgelerin İbrazı, Vergi İncelemesine Başlama

5604 sayılı Kanununun 1 inci maddesinin (4) numaralı fıkrasında, “Mahkeme kararı veya Cumhuriyet Savcılıklarının talebi üzerine ya da Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre yapılan aramalı incelemeler hariç olmak üzere, mali tatil süresince inceleme amacıyla defter ve belgelerin ibrazı talep edilemez, mükellefin işyerinde incelemeye başlanılmaz.” (5604 sayılı Kanun, 2007) hükmüne yer verildiğinden, mali tatil süresince (fıkra da yer alan haller dışında) mükellefin işyerinde incelemeye başlanılmayacak ve inceleme amacıyla defter ve belgelerin bu süre içinde ibrazı istenilmeyecektir.

Mali tatil süresinden önce başlanılmış olan bir incelemeye bu süreden önce ibraz edilen defter belge üzerinde devam edilebilecek; ancak, bu süre zarfında mükelleften ilave defter, belge ve bilgi talep edilemeyecek, mükellef veya vergi sorumlusu, inceleme sonucunda yapılacak tespitlerin yer aldığı tutanağı imzalamaya davet edilemeyecektir.

Örneğin, Vergi Müfettişi tarafından 15 Haziran 2018 tarihinde mükellef (I)'nın işyerinde incelemeye başlanılmıştır. Bu tarihin mali tatile rastlamaması nedeniyle, başlanılmış olan incelemeye mali tatil süresince (2018 yılı için, 03.07.2018 - 20.07.2018 tarihleri itibarıyla) devam edilebilecek, ancak mükelleften mali tatil süresi içinde ilave defter, belge ve bilgi talep edilemeyeceği gibi, mükellef veya vergi sorumlusu, inceleme sonucunda yapılacak tespitlerin yer aldığı tutanağı imzalamaya da davet edilemeyecektir.

Öte yandan, vergi inceleme elemanları tarafından mali tatil süresinden önce yapılan tebligat ile mükelleften defter ve belgelerinin ibrazının talep edilmesi ve söz konusu talebe ilişkin olarak da mükellefe tanınan sürenin son gününün mali tatile rastlamış olması halinde, bu sürenin mali tatilin son gününü izleyen tarihten itibaren 7 gün uzamış sayılması uygun görülmüştür.

Mali Tatil Süresince Bilgi İsteme Ve Tebligat İşlemleri

5604 sayılı Kanununun 1 inci maddesinin (5) numaralı fıkrasında, "Tatil süresince, vergi ve ceza ihbarnameleri ile mahsup taleplerine yönelik olanlar hariç, bilgi isteme talepleri mükelleflere, vergi ve ceza sorumlularına bildirilmez. Ancak tatil süresi içinde gerçekleşen tebligat işlemlerinde süre, mali tatilin son gününden itibaren işlemeye başlar." hükmü yer almaktadır. (5604 sayılı Kanun, 2007, mad.5)

Söz konusu fıkra hükmüne göre vergi/ceza ihbarnameleri mali tatil süresi içinde mükellefler ile vergi ve ceza sorumlularına bildirilmeyecek; tatil süresi içinde gerçekleşen tebligat işlemlerinde ise süre mali tatil süresince işlemeyecektir.

İkmalen, re' sen veya idarece yapılmış olan tarhiyatlara karşı mükelleflerin kendilerine tanınan yasal haklardan (dava açma, cezada indirim ve uzlaşma talep etme) herhangi birini kullanma süresi bu tarhiyatlara ilişkin vergi/ceza ihbarnamesinin tebliğ

tarihinden itibaren 30 gün olup, tebligatın mali tatil süresi içinde yapılması halinde süre, mali tatilin son gününden itibaren işlemeye başlayacaktır.

Matrah Ve Vergi Artırımı

7143 sayılı Kanun'a ilişkin usul ve esasları belirleyen 1 Seri No.lu Vergi Ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin 7143 Sayılı Kanun Genel Tebliği de (7143 Sayılı Kanun Genel Tebliği) 26.05.2018 tarih ve 30432 1. mükerrer sayılı Resmi Gazete' de yayımlanmıştır. (7143 Sayılı Kanun Genel Tebliği, 2018)

7143 sayılı Kanunun vergi incelemeleri ile olan konularından biri de matrah ve vergi artırımına yönelik düzenlemelerdir. 7143 Sayılı Kanuna göre, mükelleflerin 2013-2017 yıllarında beyan ettikleri; gelir ve kurumlar vergisi matrahlarını, gelir/kurumlar stopaj vergileri ile katma değer vergilerini Kanunda öngörülen oranlarda artırmaları ve tahakkuk eden vergileri Kanunda öngörülen süre ve şekilde ödemeleri halinde bu yıllara ve vergi türlerine ilişkin olarak vergi incelemesi ve tarhiyatı yapılmayacaktır.

Ayrıca, birden fazla gelir unsurundan kazanç ve irat elde eden gelir vergisi mükelleflerince, vergi incelemesi ve tarhiyata muhatap olunmaması için, ilgili gelir unsurları itibarıyla matrah artırımı yapılması şarttır. Dolayısıyla, ilgili dönemde matrah artırımında bulunulmuş gelir unsurları itibarıyla vergi incelemesi ve tarhiyat yapılmayacaktır. Başka gelir unsurları için matrah artırımında bulunulmuş olsa dahi ilgili dönemde elde edilmekle birlikte matrah artırımına konu edilmeyen gelir unsurları için bu döneme ilişkin vergi incelemesi ve tarhiyat yapılabilecektir. Örneğin Bayan (X) 2016 yılı için herhangi bir gelir vergisi beyanında bulunmamıştır. Mükellefin ilgili takvim yılında iki adet taşınmaz kiralaması bulunmakta olup, söz konusu taşınmazlardan elde ettiği gelir ilgili yıla ilişkin mesken kira geliri istisna tutarının üzerindedir. Bayan (X) bu yıla ilişkin olarak gayrimenkul sermaye iradı yönünden asgari matrah tutarını esas alarak artırımda bulunmuştur. Mükellef hakkında, matrah artırımına konu edilen 2016 yılı gayrimenkul sermaye iradı yönünden herhangi bir vergi incelemesi ve tarhiyat yapılması söz konusu olmayacaktır. Ancak, adı geçen hakkında ilgili yıla ilişkin olarak diğer gelir unsurlarından biri veya birkaçı olması halinde vergi incelemesi ve gelir vergisi tarhiyatı yapılabileceği tabiidir.

Gelir, Kurumlar ve Katma Değer Vergisi yönünden matrah ve vergi artırımının 31 Ağustos 2018 (bu tarih dâhil) tarihine kadar yapılması gerekmektedir. Beyanname vermekle birlikte zarar, indirim ve istisnalar nedeniyle matrah ve vergi beyan etmeyen ya da ilgili yıllarda faaliyette bulunmuş veya gelir elde etmiş olup da bu faaliyetlerini ve gelirlerini vergi dairesinin bilgisi dışında bırakanlar da dâhil olmak üzere hiç beyanname vermemiş olan gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri de matrah ve vergi artırımını yapabileceklerdir.

Yıllık gelir veya kurumlar vergisi beyannamesi vermek mecburiyetinde olan gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri ile katma değer vergisi mükellefleri 2013, 2014, 2015, 2016 ve 2017 takvim yılları için 7143 sayılı Kanunun 5 inci maddesine göre matrah ve vergi artırımından yararlanabileceklerdir. Aynı şekilde, hizmet erbabına ödenen ücretlerden, serbest meslek ödemelerinden, yıllara sari inşaat ve onarım işlerine ait ödemelerden, kira ödemelerinden, çiftçilerden satın alınan zirai mahsuller ve hizmetler için yapılan ödemelerden, esnaf muaflığından yararlananlara yapılan ödemelerden gelir veya kurumlar vergisi tevkifatı yapmakla sorumlu olanlar da bu ödemelerine ilişkin olarak bu yıllarla ilgili vergi artırımında bulunabileceklerdir.

7143 sayılı Kanunun 5 inci maddesinde başvuru süresi, Kanunun yayımlandığı tarihi izleyen üçüncü ayın sonu olarak belirlenmiş bulunmaktadır. Buna göre, matrah ve vergi artırımında bulunmak isteyen gelir veya kurumlar vergisi mükellefleri ile katma değer vergisi mükellefleri, 31 Ağustos 2018 tarihine (bu tarih dahil) kadar gelir, kurumlar ve katma değer vergisi yönünden artırımda bulunabileceklerdir. Mükellefler, en geç 31 Ağustos 2018 tarihine (bu tarih dahil) kadar ilgili vergi dairesine başvurmadıkları takdirde, 7143 sayılı Kanunla getirilen matrah ve vergi artırım hükümlerinden yararlanamayacaklardır.

7143 Sayılı Kanunun Yayımlandığı Ayı Takip Eden Aydan İtibaren 2 Ay İçinde Bitirilen Vergi İncelemeleri

7143 sayılı Kanunun 5 inci maddesinin yedinci fıkrası uyarınca, matrah ve vergi artırımına kapsamına giren dönemler için başlatılmış ve henüz sonuçlandırılmamış incelemelerin veya takdir işlemlerinin bulunması, artırıma engel değildir. Öte yandan, matrah ve vergi artırımında bulunulması, Kanunun yayımlandığı tarihten önce başlanılmış olan vergi incelemeleri ile takdir işlemlerine de engel teşkil etmeyecektir. (7143 sayılı Kanun, 2018, mad. 5)

7143 sayılı Kanuna göre matrah ve vergi artırımında bulunan mükellefler hakkında, artırımda bulunulan yıllar ve vergi türleri ile ilgili olarak Kanunun yayımı tarihinden önce başlanılmış olan vergi incelemeleri ile takdir işlemlerinin, Kanunun yayımı tarihini izleyen ayın başından itibaren 2 ay içerisinde sonuçlandırılması şarttır. Bu süre içerisinde sonuçlandırılmayan vergi incelemeleri ile takdir işlemlerine devam edilmeyecek, bulunduğu safhada bırakılacaktır. Mükellefler sadece artırılan matrahlar üzerinden hesaplanan veya artırılan vergileri ödeyeceklerdir. Bir başka anlatımla, Kanunun yayımı tarihinden önce başlanılmış vergi incelemeleri ve takdir işlemlerinin 31 Temmuz 2018 tarihine (bu tarih dahil) kadar tamamlanamaması hâlinde mükelleflerin, başvuru süresinin sonuna kadar (31 Ağustos 2018) matrah ve vergi artırımında bulunmuş olmaları şartıyla, 31 Temmuz 2018 tarihinden sonra vergi dairesi kayıtlarına intikal eden raporlar ve kararlar üzerine tarhiyat yapılmayacağından, vergi incelemesi ve takdir işlemlerine devam edilmeyecektir.

Tamamlanamamış vergi incelemelerinde mükelleflerin artırımda bulunup bulunmaması durumuna göre süre kısıtlaması getirmiştir. Vergi incelemesine yetkili olanların devam etmekte olan incelemelerinde mükelleflere matrah artırımında bulunup bulunmama hususunu sormaları gerekir. Çünkü mükellef matrah artırımında bulunursa incelemelerin Kanunun yayımlandığı (18/05/ 2018) tarihi izleyen ayın başından itibaren iki ay içerisinde sonuçlandırılması (yani inceleme raporunun 31 Temmuz 2018 tarihine kadar vergi dairesinin kayıtlarına intikal etmesi) gerekir, aksi durumda incelemeye devam edilmez (Kaya, 2018)

Kanunun yayımı tarihinden önce başlanılmış söz konusu vergi incelemeleri ile takdir işlemlerinin 31 Temmuz 2018 tarihine kadar sonuçlandırılması ve tarhiyata konu matrah veya vergi farkı tespit edilmesi hâlinde;

a) Mükellef, inceleme raporları ile takdir komisyonu kararlarının vergi dairesi kayıtlarına intikal ettiği tarihten önce matrah ve vergi artırımında bulunmuş ise inceleme ve takdir sonucu bulunan matrah veya vergi farkı ile mükelleflerin Kanunun 5 inci maddesi hükümlerine göre artırdıkları matrahlar birlikte değerlendirilir. Bu değerlendirme sonucu mükellefin ilgili yıllarda artırılan matrah veya vergi tutarlarının,

vergi incelemeleri veya takdir komisyonu kararlarına göre o yıl için belirlenen matrah veya vergi farkından fazla veya bu tutar kadar olması durumunda mükellef hakkında ayrıca vergi incelemeleri ve takdir komisyonu kararlarına göre vergi tarhiyatı yapılmaz ve ceza uygulanmaz.

b) Vergi incelemeleri ve takdir sonucu belirlenen tarhiyata konu matrah veya vergi farkının, mükellefin ilgili yıl için artırdığı matrah veya vergi tutarından fazla olması hâlinde, aradaki fark tutar kadar matrah veya vergi farkı üzerinden mükellef hakkında gerekli vergi tarhiyatı yapılacak ve ceza uygulanacaktır. Ancak mükellef, bu fark tutar üzerinden tarh edilen vergiler ile uygulanan gecikme faizi ve cezalar için Kanunun 4'üncü maddesi hükmünden yararlanarak ödemede bulunabilecektir.

Mükellef tarafından 7143 sayılı Kanunun 4'üncü maddesinden yararlanmak istediği takdirde kalan tutarlar üzerinden tarh edilen verginin % 50'si ile bu tutar üzerinden Kanunun yayımlandığı tarihe kadar hesaplanacak Yİ-ÜFE tutarı ve Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra ihbarnamenin tebliği üzerine dava açma süresinin bitim tarihine kadar hesaplanacak gecikme faizi tutarının ödenmesi halinde,

- Vergi aslının % 50'sinin,
- Vergilere Kanunun yayımlandığı tarihe kadar uygulanan gecikme faizinin,
- Vergi aslına bağlı cezaların

tamamının tahsilinden vazgeçileceği ifade edilmiştir.

Örnek vermek gerekirse, Seyhan Vergi Dairesi Müdürlüğü' nün mükellefi (XY) Ltd. Şti. hakkında 2015 yılına ilişkin olarak 7143 sayılı Kanunun yayımı tarihinden önce inceleme başlatılmış olup Kanunun yayımı tarihi itibarıyla inceleme sonuçlandırılmamıştır. Mükellef kurum 15/05/2018 tarihinde 7143 sayılı Kanuna uygun olarak incelemenin yapıldığı yıla ait kurumlar vergisi, katma değer vergisi ve gelir (stopaj) vergisi matrah artırımında bulunmuştur. 2015 yılı kurumlar vergisi matrah artırımını olarak 50.000 TL matrah beyan etmiş, 7.500 TL vergi ödemiştir. 7143 sayılı Kanunun 4'üncü ve 5'inci maddelerinde yer alan hükümler birlikte değerlendirildiğinde vergi incelemesinin en geç 31/07/2018 tarihine kadar sonuçlandırılması gerekir. Vergi incelemesinin sonuçlandırılmasından kasıt; inceleme sonucu düzenlenen vergi inceleme raporlarının vergi dairesi kayıtlarına 31/07/2018 tarihi mesai saati bitimine kadar intikal etmiş olmasıdır. Mükellef kurum hakkında devam eden inceleme sonuçlandırılarak 15/07/2018 tarihinde vergi inceleme raporları vergi dairesi kayıtlarına intikal ettirilmiş olsun. İntikal ettirilen vergi inceleme raporlarında mükellef kurumun haksız indirim konusu ettiği giderleri sebebiyle gider reddiyatı yapılmış ve bu tutar tarhiyat konusu edilerek 6.000 TL kurumlar vergisi tarhi istenmiştir. Bu durumda matrah artırımında bulunan mükellef kurumun anılan yıla ilişkin matrah artırımında bulunmuş olduğu 50.000 TL sonucunda hesaplanan 7.500 TL, tarhi istenen 6.000 TL'den fazla olduğu için mükellef kurum hakkında söz konusu raporlarla ilgili olarak herhangi bir işlem yapılmayacaktır. Ancak tam tersi durumda söz konusu örnekteki matrah tutarı 30.000 TL olup, 4.500 TL vergi hesaplanmış olsaydı tarhi istenen 6.000 TL'den 4.500 TL'nin mahsup edilmesi ve tarhi istenen matrahtan kalan (6.000 - 4.500=) 1.500 TL kurumlar vergisinin tarh edilmesi ve 1.500 TL vergi ziyasının kesilmesi gerekli olacaktı. Şayet mükellef kurum 7143 sayılı Kanunun 4'üncü maddesinden yararlanmak üzere kendisine tanınan yasal süre içerisinde yani vergi ve ceza ihbarnamesi ile kendisine tebliği tarihinden itibaren 30 gün içinde başvurduğu takdirde tarhi istenen vergi olan 1.500 TL verginin % 50'si olan 750 TL ile bu tutar üzerinden hesaplanacak olan Yİ-

ÜFE tutarının, Kanunun yayım tarihinden sonra dava açma süresinin sonuna kadar hesaplanacak gecikme faizi tutarının, ilk taksit ihbarnamenin tebliğini izleyen aydan başlamak üzere ikişer aylık dönemler halinde altı eşit taksitte ödenmesi halinde, vergi aslının % 50'si olan 750 TL'nin, vergilere 7143 sayılı Kanunun yayımlandığı tarihe kadar uygulanan gecikme faizinin, vergi aslına bağlı cezaların tamamının tahsilinden vazgeçilecektir.

c) KDV uygulaması bakımından vergi inceleme raporuna veya takdir komisyonu kararına göre tarh edilmesi gereken vergiden, artırım nedeniyle ödenecek tutarlar düşülerek işlem yapılacaktır. Buna göre;

-İnceleme, KDV yönünden artırım talebinde bulunulan yılın bütün dönemlerini kapsıyorsa, rapora göre tarh edilmesi gereken vergiden, 7143 sayılı Kanunun KDV artırımına ilişkin hükümleri gereğince yılın tamamı için hesaplanan vergi tutarı (bu Kanuna göre tahakkuk eden vergi) düşülecektir.

-İnceleme, KDV yönünden artırımda bulunulan yılın bazı dönemlerini kapsıyorsa, artırım nedeniyle hesaplanan yıllık tutar 12'ye bölünerek aylık ortalama bulunacak, bu ortalamanın raporun kapsadığı dönem sayısı ile çarpılması sonunda bulunan tutar, rapora göre tarh edilmesi gereken vergiden düşülecektir.

7143 sayılı Kanunun yayımı tarihinden önce başlanılmış olan takdir işlemleri bakımından da bu ayırım kapsamında işlem tesis edilecektir. İki ay içinde sonuçlandırılan ve yukarıda (a), (b) ve (c) bölümlerinde belirtilen esaslar çerçevesinde yapılan tarhiyatlar ile ilgili olarak mükelleflerin tarhiyat öncesi uzlaşma talepleri dikkate alınmayacaktır.

7143 sayılı Kanunun 5 inci maddesinin yedinci fıkrasının uygulanmasında, inceleme ve takdir işlemlerinin sonuçlandırılmasından maksat, vergi inceleme raporları ile takdir komisyonu kararlarının vergi dairesi kayıtlarına intikal ettirilmesidir.

31 Temmuz 2018 Tarihine Kadar Tamamlanan Vergi İnceleme Raporlarının Vergi Dairesi Kayıtlarına İntikal Ettiği Tarihten Sonra Matrah Artırımında Bulunulması

Kanunun yayımı tarihinden önce haklarında vergi incelemesi ve takdir işlemlerine başlanılmış mükellefler, 31 Temmuz 2018 tarihinden önce matrah ve vergi artırımında bulunmuş olmakla birlikte artırım, vergi inceleme raporları ve takdir komisyonu kararlarının vergi dairesi kayıtlarına intikal ettiği tarihten sonra yapılmış ise mahsup imkanından yararlanamayacaklar, ancak söz konusu inceleme raporları ile takdir komisyonu kararlarına istinaden yapılan tarhiyatlar için bu Kanunun 4 üncü maddesi hükmünden faydalanabileceklerdir.

Örneğin Çukurova Vergi Dairesi Müdürlüğü'nün mükellefi olan (XY) Ltd. Şti'nin Ocak-Aralık/2014 vergilendirme dönemi hesaplarının gelir stopaj yönünden incelenmesi neticesinde düzenlenen vergi inceleme raporu 16/05/2018 tarihinde vergi dairesi kayıtlarına intikal etmiştir. Rapora istinaden 5.000 TL gelir stopaj vergisi tarh edilmiş ve 5.000 TL vergi ziyayı cezası kesilmiştir. Bu tarhiyata ilişkin vergi/ceza ihbarnamesi 20/05/2018 tarihinde mükellef kurumun kanuni temsilcisine tebliğ edilmiştir. Mükellef kurum, 7143 sayılı Kanunun 5'inci maddesinden (matrah ve vergi artırımını) faydalanmak üzere 28/05/2018 tarihinde vergi dairesine başvurarak 30.000 TL gelir stopaj vergi artırımında bulunmuştur. Mükellef kurumun matrah artırımını yapmadan önce, vergi dairesine intikal eden vergi inceleme raporu olduğu için matrah

artırımı hükümlerinden düzenlenen bu rapor için faydalanamayacak fakat 7143 sayılı Kanunun 4'üncü maddesi hükmünden faydalanabilecektir. Bu durumda, mükellef kurum 2.500 TL vergi aslı ve kanun hükmü gereği tarh edilen vergiye ilişkin tutara gecikme faizi yerine Yİ-ÜFE aylık değişim oranları esas alınarak hesaplanacak tutar ile kanunun yayımlandığı tarihten, ihbarnamenin tebliği üzerine belirlenen dava açma süresinin bitim tarihine kadar hesaplanacak gecikme faizinin, kanunda öngörülen süre ve şekilde ödemesi halinde, 5.000 TL vergi aslı 5.000 TL vergi zıyaı cezası ve hesaplanacak olan gecikme faizinin tahsilinden vazgeçilecektir.

7143 Sayılı Kanunun Yayımlandığı Ayı Takip Eden Aydan İtibaren 2 Ay İçinde Bitirilemeyen Vergi İncelemeleri

Kanunun matrah ve vergi artırımına ilişkin hükümlerinden yararlanmak için mükellefler 31 Ağustos 2018 tarihine kadar (bu tarih dâhil) başvuruda bulunulabileceğinden, mükelleflerin bu tarihe kadar matrah ve vergi artırımında bulunması ve tahakkuk eden verginin Kanunun 5 inci maddesinde belirtilen süre ve şekilde ödenmesi hâlinde, artırımda bulunulan yıllar ve vergi türleri ile ilgili olarak Kanunun yayımı tarihinden sonra başlanılan vergi incelemeleri ve takdir işlemlerine (Kanunun 5 inci maddesinin dokuzuncu ve onüçüncü fıkralarında belirtilen hallerin mevcudiyeti hali hariç) devam edilmeyecektir. Bir başka deyişle, Kanunun yayımı tarihinden önce başlanılmış vergi incelemeleri ve takdir işlemlerinin 31 Temmuz 2018 tarihine (bu tarih dahil) kadar tamamlanamaması hâlinde mükelleflerin, başvuru süresinin (31 Ağustos 2018) sonuna kadar matrah ve vergi artırımında bulunmuş olmaları şartıyla, 31 Temmuz 2018 tarihinden sonra vergi dairesi kayıtlarına intikal eden raporlar ve kararlar üzerine tarhiyat yapılmayacağından, vergi incelemesi ve takdir işlemlerine devam edilmeyecektir.

7143 Sayılı Kanunda Yer Alan 2 Ay İçinde Bitirilmesi Gereken Vergi İncelemelerinin Mali Tatil Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Çalışmamızın önceki bölümlerinde mali tatil sürecine değinilmiş ve vergi incelemeleri ile olan bağlantısı açıklanmıştı. 5604 sayılı Mali Tatil İhdas Edilmesi Hakkında Kanun hükümlerine göre "Mali Tatil" uygulaması, 7143 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği yıl olan 2018 yılında 03.07.2018 tarihinde başladı ve 20.07.2018 tarihinde bitti. Dolayısıyla bu tarihler arasında (bu tarihlerde dahil) vergi incelemesi amacıyla defter ve belgelerin ibrazı talep edilemeyecek, mükellefin işyerinde incelemeye başlanılmayacaktır. Öte yandan tatil süresince, vergi ve ceza ihbarnameleri ile mahsup taleplerine yönelik olanlar hariç, bilgi isteme talepleri mükelleflere, vergi ve ceza sorumlularına bildirilemeyecektir.

Vergi incelemelerinin çerçevesi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 134 ile 141. maddelerinde çizilmiştir (Kara, 2016). Vergi Usul Kanununun 134 üncü maddesinde vergi incelemesinden maksadın, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamak olduğu hüküm altına alınmış ve mezkûr Kanunun müteakip maddelerinde vergi incelemesine müteallik hükümlere yer verilmiştir. Dolayısıyla etkin, verimli, standart ve kaliteli bir vergi denetiminin yapılması ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamak adına önem arz etmektedir. Vergi müfettişlerinin vergi inceleme sürecinde rapor hazırlarken kullanabileceği birçok inceleme aracı vardır. Bunlardan biri de karşıt tespittir. Karşıt

tespit, bir mükellef nezdinde yürütülmekte olan vergi incelemesi sırasında, mükellefin hesap ve işlemlerinin doğruluğunun kontrol edilmesi amacıyla başka mükellefler nezdinde yapılması öngörülen ve vergi incelemesi yapılmasını gerektirmeyen tespit ve kayıt kontrolü mahiyetindeki işlemlerdir. Karşıt tespit çalışmasına bilgi isteme yazısı yazılarak başlanılır. İstenilen bilginin, 15 günden az olmamak üzere, ne kadar süre içerisinde verilmesi gerektiği bilgi isteme yazısında belirtilir (Vergi İncelemeleri İle İlgili Bilgi Taleplerinde Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönerge, mad.13) Yani vergi müfettişleri yürüttükleri bir vergi incelemesine istinaden incelemenin sıhhati için karşıt tespit gereksinimine ihtiyaç duyabilir. Eğer ki vergi müfettişi karşıt tespit talep ederse bilgi isteme yazısıyla mükellefe tebliğ edecektir. İstenilen bilginin de, 15 günden az olmamak üzere, ne kadar süre içerisinde verilmesi gerektiğini bilgi isteme yazısında belirtecektir. 7143 sayılı Kanun ise matrah ve vergi artırımında bulunan mükellefler hakkında, artırımda bulunulan yıllar ve vergi türleri ile ilgili olarak Kanunun yayımı tarihinden önce başlanılmış olan vergi incelemeleri ile takdir işlemlerinin, Kanunun yayımı tarihini izleyen ayın başından itibaren 2 ay içerisinde sonuçlandırılmasını şart koymuştur. Mali tatil ile incelemenin 2 ay içinde bitirilmesi hususu birlikte değerlendirildiğinde 2 aylık süreçteki yani 01.06.2018 ile 31.07.2018 tarihleri arasındaki sürece mali tatil sürecinin de (03.07.2018 – 20.07.2018) denk gelmesi incelemenin aksamasına, incelemenin uzamasına ve nihayetinde de 2 aylık süreçte incelemenin bitirilmesi olasılığını düşürecektir. Kanunun şart koyduğu 2 aylık gibi bir süreçte incelemenin bitirilmesi mali tatil süreciyle daha da zora girmiştir. Çünkü matrah ve vergi artırımında bulunan mükellefler hakkında yukarıda da bahsettiğimiz gibi etkin, verimli, standart ve kaliteli bir vergi incelemesi için vergi müfettişleri tarafından karşıt tespite veya söz konusu mükelleflerden ilave defter, belge ve bilgiye ihtiyaç duyulabilir. Mali tatil sürecinde yukarıda açıkladığımız üzere karşıt tespit için bilgi isteme yazıları mükelleflere gönderilemeyecektir ayrıca mükelleflerden defter ve belge istenilmeyecektir. Şayet mali tatilden önce dahi bilgi isteme yazısı gönderilmiş ve mali tatil süresi içinde tebliğ edilmişse de yine süre mali tatilin son gününden itibaren işlemeye başlayacaktır.

Konunun anlaşılması adına kapsamlı örnek vermek gerekirse; Seyhan Vergi Dairesi Müdürlüğü' nün mükellefi olan (ABC) Ltd. Şti' nin 2014 hesap döneminin Katma Değer Vergisi ve Kurumlar Vergisi yönünden tam incelenmesi istenmiştir. Söz konusu incelemeye ilişkin görev yazısı vergi müfettişi Bay (A)' ya 01.04.2018 tarihinde tebliğ edilmiştir. Vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlar, inceleme görevinin verilmesinden itibaren en geç otuz gün içinde incelemeye başlamak zorundadır.(Vergi İncelemelerinde Uyulacak Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 2011, madde 9) Vergi Müfettişi Bay(A), (ABC) Ltd. Şti' nin kanuni temsilcisi Bayan(Y) ile 15.04.2018' de inceleme başlama tutanağı düzenleyerek bu tarihte vergi incelemesine başlamıştır. Düzenlenen tutanağın bir örneği nezdinde inceleme yapılan (ABC) Ltd. Şti' nin kanuni temsilcisi Bayan(Y)' ye teslim edilmiştir. Vergi müfettişi Bay (A)' nın tanzim ettiği defter – belge isteme yazısı mükellef kuruma 24.04.2018 tarihinde tebliğ edilmiştir. Mükellef kurum yetkilisi Bayan(Y) yevmiye defteri ile bazı belgelerini 30.04.2018 tarihinde vergi müfettişi Bay (A)' ya ibraz etmiş ve akabinde vergi müfettişi Bay (A) tarafından defter belge teslim alma tutanağı düzenlenmiştir. İncelemenin türü tam inceleme olduğu için incelemeye başlanıldığı tarihten itibaren en fazla bir yıl içinde incelemenin bitirilmesi esastır. Söz konusu inceleme devam ederken 7143 sayılı "Vergi

ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” 18.05.2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Mükellef kurum 03.04.2018 tarihinde 7143 sayılı kanunun 5. maddesine istinaden Kurumlar Vergisi ve Katma Değer Vergisi için matrah ve vergi artırımında bulunmuştur. Bu bağlamda 7143 sayılı Kanunun beşinci maddesinin yedinci fıkrası uyarınca matrah ve vergi artırımında bulunan mükellef kurum hakkında, artırımda bulunduğu 2014 yılı ve Katma Değer Vergisi ile Kurumlar Vergisi incelemeleri Kanunun yayımı tarihinden önce başlanılmış olduğundan ve Kanunun yayımı tarihini izleyen ayın başından itibaren 2 ay içerisinde incelemenin sonuçlandırılması gerekeceğinden vergi müfettişi Bay (A)’nın vergi incelemesini 31.07.2018 tarihine kadar sonuçlandırması icap etmektedir. Sonuçlandırmaktan kasıt inceleme raporlarının 31 Temmuz 2018 tarihinde kadar vergi dairesinin kayıtlarına intikal etmesidir. Vergi müfettişi Bay (A) söz konusu incelemeye devam ederken incelenin niteliği ve kapsamı açısından ilave defter-i kebir ile envanter defterine ve ayrıca başka belgelere ihtiyaç duymuştur. Ayrıca nezdinde yürütmekte olduğu vergi incelemesi için mükellefin hesap ve işlemlerinin doğruluğunun kontrol edilmesi amacıyla başka bir mükellef nezdinde de tespit ve kayıt kontrolü mahiyetinde karşıt tespit ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu esnada mali tatil sürecine de girilmiştir. Bu noktada bir sorunla karşılaşılıyor. Çünkü vergi müfettişinin inceleme süresi hem azalmış hem de mali tatil olduğu için ilave defter-belge isteyemeyecek veya karşıt tespit için bilgi isteme yazısı tebliğ edemeyecek. Mali tatilin bitmesini beklediğinde ise yani 21.07.2018 tarihinden itibaren söz konusu defter-belgeleri istese veya karşıt tespit için bilgi isteme yazısı tebliğ edilirse söz konusu incelemenin 31.07.2018 tarihinde bitirilmesi hususu göz önünde bulundurulduğunda süre muhtemelen yetmeyecektir.

Dolayısıyla vergi müfettişi Bay (A) kendisinde var olan defter, belge ve bilgiler ışığında incelemeye devam etmesi gerekecektir.

Sonuç ve Öneriler

Kamuoyunda vergi affi veya barışı olarak da bilinen 7143 sayılı Kanun 11.05.2018 tarihinde TBMM’de kabul edilmiş olup, Cumhurbaşkanının onayından sonra 18.05.2018 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. (7143 sayılı Kanun 2018) Yürürlüğe giren 7143 sayılı Bazı Kanun’un matrah/vergi artırımı ile ilgili vergi incelemelerine ilişkin bazı özellikli durumlar değerlendirilmiştir.

7143 sayılı kanun devlete borcu olanların yapılandırma imkanlarından yararlanabilmesi için fırsat tanıyan bir kanundur. Matrah ve vergi artırımında bulunan inceleme safhasında olan mükellefler, hesaplanan veya artırılan vergilerin süresinde ödenmesi, matrah veya vergi artırımını ile ilgili olarak doğru beyan yapılması halinde inceleme ve tarhiyata muhatap olmayacaklardır.

Mali af kanunlarının başarıya ulaşabilmesi mevcut vergi sisteminin iyi analiz edilerek belli başlı temel noktalara dikkat edilmesiyle mümkündür. Örneğin 7143 sayılı Kanuna göre matrah ve vergi artırımında bulunan mükellefler hakkında, artırımda bulunulan yıllar ve vergi türleri ile ilgili olarak Kanunun yayımı tarihinden önce başlanılmış olan vergi incelemeleri ile takdir işlemlerinin, Kanunun yayımı tarihini izleyen ayın başından itibaren 2 ay içerisinde yani 31 Temmuz 2018’e kadar sonuçlandırılması şarttır. Hâlbuki mali tatil de bu döneme denk geliyor ve temmuz ayının üçte ikisini kapsıyor. Matrah ve vergi artırımında bulunan mükellefler hakkında etkin, verimli, standart ve kaliteli bir vergi incelemesi için vergi müfettişleri

tarafından karşıt tespiti veya mükelleflerden ilave defter, belgeye ihtiyaç duyulduğunda 5604 sayılı Kanun' na göre söz konusu defter ve belgelerin ibrazının istenememesi veya bilgi isteme yazılarının tebliğ edilememesi vergi incelemelerinin sürdürülebilirliğine olumsuz etkisi olacağı yadsınamaz gerçektir.

Vergi incelemesi sadece, vergi kayıp ve kaçığını tespit etmeye yönelik değildir. İncelemede, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu defter, belge, kayıt ve hesapların incelenmesiyle araştırılıp, tespit edilmesi dolayısıyla da vergi mükellef ve sorumlularının doğru vergi ödemelerini sağlamaktır. Bu nedenle bahsettiğimiz vergi incelemelerinin mali tatile denk gelmesine ilişkin Genel Tebliğlerde bir açıklama yapılması gerekirdi. Bu konudaki görüşümüz ise; daha sonra çıkabilecek muhtemel vergi aflarında bu tür hususlara dikkat edilmesi ve kanun koyucuların, incelemelerin sağlıklı ortamlarda sürdürülmesine ilişkin her türlü tedbirleri idari düzenlemelerle almasıdır.

Kaynaklar

- Aykar, Ö. (2017). Mali Tatil Uygulamasında Önemli Hususlar, 17 Temmuz 2018 tarihinde Vergi Algi: <https://vergialgi.net/vergi/mali-tatil-uygulamasinda-onemli-hususlar-1921/> adresinden alındı
- Kara M. S, (2016). Adım Adım Vergi İncelemesi, 17 Temmuz 2018 tarihinde Vergi Algi: <https://vergialgi.net/mukellef-haklari/adim-adim-vergi-incelemesi/> adresinden alındı
- Kaya, M. (2018). 7143 Sayılı Kanun'un Vergi İncelemelerine Etkisi, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Sayı 174
- Mali Tatil İhdas Edilmesi Hakkında Kanun (2007, 28 Mart). Resmi Gazete (Sayı: 26476). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/03/20070328.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/03/20070328.htm>
- Müftüoğlu Hoş, Z. (2015). Vergi Cezalarının Affı 797-819 (Cilt 2) Ankara Üniversitesi Yayınları
- Yelman, E. (2017), Türkiye'de Çıkarılan Vergi Aflarının Nedenleri Ve 6736 Sayılı Kanun'un Mali Yönden İncelenmesi, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, (15), 67-84
- Vergi Denetim Kurulu, (2017). T.C Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporu, 15 Temmuz 2018 tarihinde <https://www.vdk.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fDosya%2f2017VDFaaliyetRaporu.pdf> adresinden alındı
- Vergi Usul Kanunu (1961, 10 Ocak). Resmi Gazete (Sayı: 10703). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10703.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10703.pdf>
- Vergi İncelemelerinde Uyulacak Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2011, 31 Ekim). Resmi Gazete (Sayı: 28101). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111031.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111031.htm>

- Vergi Denetim Kurulu Yönetmeliği (2011, 31 Ekim). Resmi Gazete (Sayı: 28101). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111031.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111031.htm>
- Vergi Ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin 7143 Sayılı Kanun Genel Tebliği (2018, 26 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 30432). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180526m1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180526m1.htm>
- Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (2018, 18 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 30425). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180518.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180518.htm>
- Vergi İncelemeleri İle İlgili Bilgi Taleplerinde Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönerge, 20 Temmuz 2018 tarihinde Vergi Denetim Kurulu Mevzuat: [https://portal.vdk.gov.tr/sites/tr/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/sites/tr/MevzuatKutuphanesi/Y%C3%96NERGELER/\(C-6\)%20VERG%C4%B0%20%C4%B0NCELEMELER%C4%B0%20%C4%B0LGE%20%C4%B0LG%C4%B0%20B%C4%B0LG%C4%B0%20TAL EPLER%C4%B0NDE%20UYULACAK%20USUL%20VE%20ESASLARA%20%C4%B0L%C4%B0%20C5%96EK%C4%B0N%20Y%C3%96NERGE.docx&action=default](https://portal.vdk.gov.tr/sites/tr/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/sites/tr/MevzuatKutuphanesi/Y%C3%96NERGELER/(C-6)%20VERG%C4%B0%20%C4%B0NCELEMELER%C4%B0%20%C4%B0LGE%20%C4%B0LG%C4%B0%20B%C4%B0LG%C4%B0%20TAL EPLER%C4%B0NDE%20UYULACAK%20USUL%20VE%20ESASLARA%20%C4%B0L%C4%B0%20C5%96EK%C4%B0N%20Y%C3%96NERGE.docx&action=default) adresinden alındı

FİYAT FARKLILAŞTIRMA ARACI OLARAK FİYAT DUYARLILIK ÖLÇÜMÜ: BİR OTEL İŞLETMESİNDE UYGULAMA*

Okan ÇOLAK¹
Levent KOŞAN²

ÖZ

İşletmelerin hedefledikleri satış miktarına ve kâra ulaşabilmeleri için tüketicilerin fiyat duyarlılıkları, fiyat bilinç düzeyleri, ödeme isteklilikleri gibi birçok faktörü dikkate alarak doğru fiyat belirlemeleri ve uygun fiyat farklılaştırması yapmaları gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı da, her şey dâhil sistemde hizmet veren bir otel işletmesinde konaklayan turistlerin demografik özelliklerine ve tatil davranışı özelliklerine göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasıdır. Bu kapsamda, Aydın ilinde faaliyet gösteren 5 yıldızlı bir otel işletmesinde durum (örnek olay) çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışma Temmuz 2017-Ağustos 2017 ayları ile sınırlanmıştır. Çalışma sonucunda, katılımcıların demografik özelliklerine ve tatil davranışı özelliklerine göre farklı fiyat algısına ve fiyat duyarlılığına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fiyat Duyarlılık Ölçümü, Fiyat Farklılaştırma, Ödeme İstekliliği

PRICE SENSITIVITY MEASUREMENT AS PRICE DISCRIMINATION TOOL: AN APPLICATION IN A HOTEL ENTERPRISE

ABSTRACT

In order to achieve target sales volume and profitability for enterprises, ought to determine price correctly and differentiate price appropriately by taking into consideration many factors such as customers' price sensitivity, price consciousness levels and willingness to pay. In this context, a case study was conducted with a 5 star hotel enterprise in Aydın. The study is limited to July 2017-August 2017. The result of the study is that they have different price perception and price sensitivity according to demographic characteristics and holiday behavior characteristics of the participants.

Keywords: Price Sensitivity Measurement, Price Discrimination, Willingness to Pay

Giriş

Fiyatlamadaki temel amaç, potansiyel satışlardan mevcut pazar bölümlerinin kabul edecekleri ve gözden çıkardıkları en yüksek fiyattan ürün ve hizmetleri satarak olabildiğince en yüksek kârı ve geliri elde etmektir. Fiyatlamamanın hem bilimsel (fiyat duyarlılığına göre dinamik olarak fiyat değişikliği, fiyat oranları, belirsiz talep, sınırlı

¹ Öğr. Gör. Dr., Harran Üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu Turizm ve Seyahat Hizmetleri Programı. okancolak@harran.edu.tr

² Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü. lkosan@mersin.edu.tr

*Bu makale *Her Şey Dâhil Sistemde Fiyat Duyarlılık Ölçümü ve Kalite Maliyetleri Yönetiminin Hedef Maliyetleme Sürecine Entegrasyonu: Bir Otel İşletmesinde Uygulama* (Mersin, 2018) başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

Araştırma, Gönderim Tarihi:19.09.2018 Kabul Tarihi:04.10.2018

kapasite) hem de sanatsal (müşteri gruplarını ayırt etme, ürün ve hizmetlere verdikleri değeri ve satın alma davranışlarını kavrama) yönü bulunmaktadır. Hepsi bir araya geldiğinde fiyat farklılaştırması olarak anılmaktadır (Jones, 2013, s.10). Bu bağlamda, fiyat farklılaştırması yaparken, farklı müşteri gruplarının ihtiyaçlarına, davranış şekillerine ve ödeme istekliliklerine uygun fiyat kategorileri oluşturulması gerekmektedir (Hanks, Cross ve Noland, 2002, s.98).

Fiyatın potansiyel müşteriler için ürün ve hizmete olan ödeme istekliliğini gösteren bir kriter olması ve özellikle otel işletmeleri açısından günümüzde turistlerin fiyat duyarlılığının yüksek olması; fiyatlama kararı alınırken ödeme istekliliklerinin ve fiyat duyarlılıklarının da dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Ayık, Benetatos ve Evagelou, 2013, s.120; SMS, 2008: s.1). Zira günümüzde turistlerin fiyat duyarlılığı çok yüksek olduğundan fiyat, turistik ürün satın alma tercihinde en önemli faktör haline gelmiştir. Bu konu ile ilgili olarak, her şey dâhil sistemi tercih eden turistlerin düşük gelir grubunda yer aldıkları ifade edilmekte (Ayık vd., 2013, s.120) nitekim her şey dâhil sisteme yönelik yapılan araştırmalar bu ifadeyi doğrulamaktadır. Yapılan çalışmalarda her şey dâhil sistemi ekonomik bir seçenek olarak düşük gelir grubunda yer alan turistlerin tercih ettiği belirtilmektedir (Ayık vd., 2013, s.117; Çevirgen ve Üngüren, 2009, s.652; Menekşe, 2005, s.114; Özdemir, 2010, s.67; Sanı, 2011, s.129; Üngüren, Algür ve Doğan, 2009, s.110).

İşletmeler pazar fiyatıyla ilgili kesin bilgiye sahip olamadıklarından ve pazarda deneme yanılma yöntemiyle fiyatın belirlenemeyeceğinden doğru fiyatın belirlenebilmesi için fiyat araştırması yapılması gerekmektedir (Grigsby, 2015, s.40). Fiyat araştırma yöntemlerinden biri olan Fiyat Duyarlılık Ölçümü (Price Sensitivity Measurement-PSM); fiyat ve kalite arasında ilişki olduğu ve tüketicilerin daha kaliteli bir ürün için daha fazla para ödemeye istekli oldukları varsayımlarına dayanmaktadır (Weiner, 2002, s.112). PSM yöntemi ile en yüksek ve en düşük fiyat aralığı arasında kabul edilebilir fiyat aralığı belirlenmekte, belirlenen fiyat aralığında satın almayı isteyenlerin yüzdesi görülebilmektedir. Ayrıca, PSM ile fiyatlama kararında fiyat, kalite ve müşterilerin algıladığı değer arasında ilişki de dikkate alındığından; pazara ilişkin talep tahmininde ve farklı ürün özelliklerine göre müşterilerin ödemeyi kabul ettiği fiyatlarını tespit etmek üzere ürün geliştirme kararlarında da kullanılabilir (Harmon, Unnil ve Anderson, 2007, s.1961; Lewis ve Shoemaker, 1997, s.47-49; Raab C., Mayer, Kim ve Shoemaker, 2009, s.95-96; Raab C., Mayer, Shoemaker ve Ng, 2009, s.397).

PSM yönteminde, ürün veya hizmetlerle ilgili farklı fiyat perspektiflerinden soru sorarak ve karşılaştırarak fiyat belirlenmektedir. Yöntem kapsamında şu dört soru sorulmaktadır (Chhabra, 2015, s.261; Lipovetsky, Magnan ve Polzi, 2011, s.170-171; SMS, 2008, s.4-5; Weiner, 2002, s.112; Westendorp, 1976, s.146);

1. Ürün hangi fiyattan satışa sunulursa fiyatının çok pahalı olduğunu düşünürsünüz ve satın almazsınız? (Çok Pahalı)
2. Ürün hangi fiyattan satışa sunulursa fiyatının pahalı olduğunu düşünürsünüz ancak satın almayı sürdürürsünüz? (Pahalı)
3. Ürün hangi fiyattan satışa sunulursa fiyatının ucuz olduğunu düşünürsünüz ve satın alırsınız? (Ucuz)

4. Ürün hangi fiyattan satışa sunulursa fiyatının çok ucuz olduğunu düşünürsünüz ve kalitesini sorgulayarak satın almazsınız? (Çok Ucuz)

PSM analizi ile bu dört sorudan elde edilen yanıtlar kümülatif frekans ve grafiksel olarak ifade edilmektedir. Yanıt frekanslarına bağlı olarak oluşturulan grafiksel eğriler bir araya getirilerek çeşitli noktalar elde edilmektedir. Bunlar; marjinal ucuzluk noktası, marjinal pahalılık noktası, en uygun fiyat noktası, farksızlık fiyat noktası, kabul edilebilir fiyat aralığı şeklinde sıralanmaktadır (Kupiec ve Revell, 2001, s.14).

Marjinal Ucuzluk Noktası (Point of Marginal Cheapness-PMC); ürünü çok ucuz olarak gören katılımcıların oranının hızla artmaya başladığı dönüm noktası olarak tanımlanmaktadır. Bu eşiğin aşağısındaki fiyatlar, müşterilerin ürün kalitesini ve satın alma kararını sorgulamaya itmektedir (Harmon, Raffo ve Faulk, 2003, s.319). Bu bağlamda daha düşük bir fiyat belirlendiğinde kalite sorgulandığından satışlar azalabilmektedir (Lieberman, 2015, s.1).

Marjinal Pahalılık Noktası (Point of Marginal Expensiveness-PME); ürünün kendisinden türetilen değer için çok pahalı olduğu düşünülen fiyat noktası olarak tanımlanmaktadır (Lieberman, 2015: s.1). Bu eşiğin üzerindeki fiyatların, algılanan değerın tüketicilerin başka ürünleri tercih etmesine neden olabilecek kadar düşmesine neden olacağı belirtilmektedir (Harmon vd., 2003, s.319).

En Uygun Fiyat Noktası (Optimum Price Point-OPP); genellikle önerilen fiyat olacağı belirtilmektedir (Hague, 2009, s.31). OPP'deki "Optimal" kelimesi tüketicilerin ürün fiyatına karşı en az direnci göstereceği anlamını taşımaktadır (Westendorp, 1976, s.155). Bu bağlamda bu nokta ürün için ideal fiyat noktası olarak kabul görmektedir (Weiner, 2002, s.113).

Farksızlık Fiyat Noktası (Indifference Price Point-IDP); fiyatı ucuz olarak gören katılımcıların sayısı ile fiyatı pahalı gören katılımcıların sayısının eşit olduğu nokta olarak tanımlanmaktadır (Hague, 2009, s.30-31). Ürün IDP'den daha ucuz fiyatla satışa sunulduğunda, potansiyel kârın kaybedileceği; öte yandan, IDP'den daha fazla fiyatla satışa sunulduğunda, satış hacminin düşmesine neden olacağı belirtilmektedir (Weiner, 2002, s.113). En uygun fiyat noktası (OPP) ile IDP arasının yakın olması fiyat bilincinin düşük olduğunu gösterirken, arasının uzak olması ise fiyat üzerinde daha fazla baskı olduğunu göstermektedir. Çoğu ürünlerde OPP ve IDP birbirine yakın değer almaktadır (Harmon vd., 2003, s.318-319).

Kabul Edilebilir Fiyat Aralığı (Range Of Acceptable Price-RAP); tüketicilerin bir markanın kalitesinden şüphelenmeye başladıkları ve başka bir markayı ikame ettikleri fiyat ile tüketicinin çok yüksek olarak gördüğü ve ikame aradıkları fiyatı arasındaki fiyatlar olarak tanımlanmaktadır (Travis, 1982, s.6). Marjinal ucuzluk noktası (PMC) ve marjinal pahalılık noktası (PME) arasındaki fiyat aralığı, bir ürün için kabul edilebilir fiyat aralığı olarak görülmektedir (Hague, 2009, s.31). Kabul edilebilir fiyat aralığının kısa olması, fiyat hassasiyetin yüksek olduğunu (Lewis ve Shoemaker, 1997, s.52) ve algılanan değerın satın alınan üründen daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu da ürün için tüketicilerin daha fazla para ödeyecekleri anlamına gelmektedir (Harmon vd., 2003, s.322).

Turizm alan yazınında Fiyat Duyarlılık Ölçümü (PSM) modeli ilk olarak, 1988 yılında Taco Bell Fast Food işletmesinde değer temelli fiyatlı menü oluşturmak üzere

kullanıldığı görülmektedir. Taco Bell işletmesinin, sabit araştırma verilerine dayalı fiyat temelli fiyatlandırma yöntemiyle ürünlerini (örneğin, ekşi krema ekleyerek, alkolsüz bir içecek dâhil), bir paket haline getirmeyi ve tüketicinin algıladığı "değer"e göre fiyatla satışa sunmayı öğrendiği vurgulanmaktadır (Lewis ve Shoemaker, 1997, s.47). PSM ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında her şey dâhil sistemde oda fiyatının tespitiyle ilgili araştırmaya rastlanılmasa da Raab vd.'nin (2009) Hong Kong'taki bir restoranda akşam büfe yemeğinin fiyatlandırılmasında ve Lewis ve Shoemaker'ın (1997) kongre organizasyonu yapan firmalar üzerinde planlanmış tatil için oda fiyatının belirlenmesinde yapmış oldukları çalışmalar bulunmaktadır. Raab vd.'nin (2009) fiyat duyarlılıklarının demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ölçmeye yönelik çalışmasında sadece yaşa göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Bu çalışma da fiyat duyarlılık ölçümü yöntemi kullanılarak, katılımcıların demografik ve tatil davranışı özelliklerine göre fiyat duyarlılıkları karşılaştırılmıştır. Yapılan çalışmada demografik özellikler yanında tatil davranışı özelliklerinin de dikkate alınması ve her şey dâhil sistemde uygulanan bir otel işletmesinde gerçekleştirilmesi çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum (örnek olay) çalışması kullanılmıştır. Uygulama kapsamında, Aydın'da faaliyet gösteren 5 yıldızlı bir otel işletmesinde durum (örnek olay) çalışması gerçekleştirilmiştir. Uygulama yapılan işletmenin isteği üzerine işletme ismi gizli tutulmuştur. Ayrıca, uygulama yapılan otel işletmesinin Mayıs ayında açılması ve doluluk itibarıyla Mayıs, Haziran, Eylül ve Ekim aylarında elde ettiği gelirlerin giderlerini karşılayamaması yani başabaş noktasını yakalayamaması ve bu dönemlerde önemli ölçüde oteli doldurmak adına önemli oranda fiyat indirimlerine gitmeleri dolayısıyla çalışma Temmuz 2017-Ağustos 2017 ayları ile sınırlandırılmıştır.

Uygulama yapılan otel işletmesinde temmuz ayında toplamda 15.968 geceleme, ağustos ayında ise toplamda 16.917 geceleme gerçekleşmiştir. Örneklem hesaplanırken geceleme sayısı dikkate alınmış ve farklı büyüklükteki evrenler için kuramsal örneklem büyüklüğü tablosundan (Balci, 2011, s.106) faydalanılarak %5 hata oranı ile her iki ay için örneklem sayısı 381 olarak belirlenmiştir. Örneklem yöntemi olarak, olasılık dışı örneklem yöntemlerinden kolayda (uygun) örneklem yöntemi seçilmiştir. Verilerin elde edilmesinde nicel yaklaşımlardan anket veri toplama tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda, anketler otelde çalışan ve yabancı dil sorunu olmayan 3 stajyer personel aracılığıyla lobide dinlenen müşterilere yüz yüze doldurulmuştur. Toplamda temmuz ve ağustos ayları için 450 anket uygulanmış ancak anket formunun yanlış doldurulması ve formdaki soruların bazılarının yanıtlanmaması sebebiyle temmuz ayı için 398, ağustos ayı için 386 kullanılabilir anket elde edilmiştir.

Katılımcıların demografik özelliklerine ve tatil davranışlarına göre her bir demografik ve tatil davranışı özelliği için fiyat duyarlılık ölçümü (PSM) yapılmıştır. Bu kapsamda her bir kategori için marjinal ucuzluk noktası (PMC), marjinal pahalılık noktası (PME), en uygun fiyat noktası (OPP), farksızlık fiyat noktası (IDP) ve kabul edilebilir fiyat aralığı (RAP) belirlenmiştir. Yabancı uyruklu katılımcıların anket formunda belirtmiş olduğu döviz cinsinden fiyatlar TL'ye çevrilerek hesaplama

yapılmıştır. Döviz cinsinden belirtilen fiyatlar, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) resmi sitesinden ilgili ay için ortalama döviz alış kuru hesaplanarak TL'ye çevrilmiştir. TL'ye çevrilen tutarlar en yakın kesim değerine (0-5) yuvarlanmıştır. Temmuz ayı için dikkate alınan döviz dönüşüm kurları dolar için 3,5599, ruble için 0,0593, euro için 4,0914 ve İngiliz sterlini için 4,6140'dır. Ağustos için dikkate alınan döviz dönüşüm kurları ise dolar için 3,5125, ruble için 0,0585, euro için 4,1436 ve İngiliz sterlini için 4,5512'dir.

Ayrıca, anket bilgi formunda “sizce bu tür bir otelde her şey dâhil kişi başı en ideal fiyat nedir?” sorusuna verilen yanıtlar bağımlı değişken kabul edilerek katılımcıların demografik özelliklerine ve tatil davranışlarına göre karşılaştırılma yapılmıştır. Soruya verilen yanıtlar normal dağılım gösterdiğinden (basıklık ve çarpıklık skorlarının +1,5 ile -1,5 arasında) parametrik testlere yer verilmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin +1,5 ile -1,5 arasında yer alması normal dağılım için yeterli görülmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013, s.613). Verilerin analizinde demografik ve tatil davranışı özelliklerindeki kategori sayısına bağlı olarak bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü ANOVA analizleri uygulanmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak uygulama yapılan otel işletmesine ilişkin bilgiler verilmekte, sonrasında katılımcıların demografik ve tatil davranışı özellikleri ile kalite algılarına bağlı olarak fiyat direnç düzeylerini, fiyat eşik sınırlarını, fiyat hassasiyet düzeylerini belirlemek ve fiyat algılarını ölçmek üzere yapılan fiyat duyarlılık ölçümü sonuçlarına yer verilmektedir.

Uygulama yapılan otel işletmesi, Aydın'da faaliyet gösteren 5 yıldızlı bir otel işletmesidir. İşletme her şey dâhil konseptte konaklama hizmeti vermektedir. İşletmenin toplamda 245 oda ve 650 yatak kapasitesi bulunmaktadır.

Katılımcıların demografik açıdan konuk türüne, milliyete, cinsiyete, yaşa, eğitim durumuna, medeni duruma, aylık gelire ve ülke standartlarına göre gelir düzeyine göre fiyat duyarlılıkları karşılaştırılmıştır. Tatil davranışı özelliklerine göre ise; katılımcılar beraberindeki kişiler, otele daha önce gelme, oteli tekrar ziyaret etme niyeti, oteli tavsiye etme niyeti, genel memnuniyet düzeyi, konaklama süresi, konaklanılan oda türü, otele başvuru şekli ve her şey dâhil konaklama sayısına göre fiyat duyarlılıkları kıyaslanmıştır. Bu bağlamda, her bir demografik ve tatil davranışı özelliği için fiyat duyarlılık ölçümü (PSM) yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Konuk Türü Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Konuk Türü	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	t	P
Temmuz	Yerli	261	146	196	163	156	50	166,90	-	,013
	Yabancı	137	142	178	165	159	36	170,07	2,489	
	Toplam	398	144	182	164	155	40	167,99		
Ağustos	Yerli	227	160	196	167	166	36	168,17	-	,006
	Yabancı	159	160	182	169	163	22	170,63	2,741	
	Toplam	386	159	189	168	165	30	169,18		

Tablo 1’de katılımcıların türüne göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Her iki ay verileri için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda; katılımcıların türüne göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ortalama fiyat verileri ve en uygun fiyat (OPP) noktasına göre her iki ay içinde yabancı turistlerin yerli turistlere göre her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödemeye istekli oldukları görülmektedir. Ayrıca, kabul edilebilir fiyat aralığının (RAP) her iki ayda yerli müşteriler için daha geniş olduğu görülmekte, bu veri de yabancı turistlerin yerli turistlere göre fiyat hassasiyetinin yüksek olduğunu göstermektedir. Uygulama yapılan otel işletmesi yöneticisiyle yapılan görüşme neticesinde yerli ve yabancı turistlere ortak fiyat politikası izlediklerini belirtmiştir. Dolayısıyla, elde edilen bulgu yerli ve yabancı turistlerin fiyat algılarının ve ödeme istekliliklerinin birbirinden farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Milliyet Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Milliyet	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	F	P
Tem- muz	Türk	261	146	196	163	156	50	166,90	6,572	,000
	İngiliz	64	141	181	165	157	40	169,53		
	Rus	33	135	174	165	156	39	164,55		
	Diğer	40	144	195	165	158	51	175,50		
Ağus- tos	Türk	227	160	196	167	166	36	168,17	5,304	,001
	İngiliz	70	161	187	168	165	26	170,50		
	Rus	43	149	175	165	161	26	168,02		
	Diğer	46	153	180	170	163	27	173,26		

Tablo 2’de katılımcıların milliyetlerine göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Her iki ay verileri için yapılan Tek yönlü ANOVA analizi sonucunda; katılımcıların milliyetlerine göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ortalama fiyat verilerine göre; her iki ay için diğer milliyetlerdeki turistlerin, Türk ve Rus turistlere göre her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödemeye istekli oldukları belirlenmiştir. Ancak, temmuz ayı için PSM analizi sonucunda yabancı müşteriler tüm kategoriler için en uygun fiyat (OPP) 165 TL olarak bulunmuştur. Ağustos ayı için yapılan PSM analizi sonucunda ise en uygun fiyat (OPP) diğer milliyetteki turistler için 170 TL, İngiliz turistler için 168 TL, Türk turistler için 167 TL ve Rus turistler için 165 TL olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla, her iki ay için katılımcıların fiyat duyarlılıklarının milliyet yönünden farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, yabancı turistlerde stres fiyat aralığı ve kabul edilebilir fiyat aralığına bağlı olarak Rus turistlerin İngiliz ve diğer milliyetlerdeki turistlere göre nispeten fiyat bilincinin ve fiyat hassasiyetinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Cinsiyet Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Cinsiyet	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	t	P
Tem- muz	Erkek	205	145	184	164	156	39	169,39	2,282	,023
	Kadın	193	142	180	164	154	38	166,50		
Ağus- tos	Erkek	216	159	199	171	166	40	168,61	-	,139
	Kadın	170	158	186	165	163	28	169,91	1,484	

Tablo 3’de katılımcıların cinsiyetlerine göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Sadece temmuz ayı verileri için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda; katılımcıların cinsiyetine göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark ($t=2,282$; $p<0,05$) tespit edilmiştir. Ortalama fiyat verilerine göre; erkekler (ort.=169,39), kadınlara göre (ort.=166,50) her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödemeye isteklidirler. Ancak, PSM analizi sonucunda her iki cinsiyet türünde en uygun fiyat (OPP) 164 TL olarak bulunmuştur. Ağustos ayı için yapılan PSM analizi sonucunda ise en uygun fiyat (OPP) erkekler için 171 TL, kadınlar için ise 165 TL olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla, fiyat duyarlılığının cinsiyet yönünden karşılaştırılmasının aylara göre farklılaştığı görülmektedir. Ayrıca, erkeklerde kabul edilebilir fiyat aralığının daha geniş olmasına bağlı olarak kadınların erkeklere göre nispeten yüksek fiyat hassasiyetine sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 4. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Yaş Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Yaş	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	F	P
Tem- muz	18-24	73	130	170	158	154	40	165,89	3,188	,024
	25-34	104	130	182	164	154	52	169,09		
	35-44	148	148	187	165	162	39	169,73		
	45 ve üzeri	73	140	175	164	159	35	165,00		
Ağustos	18-24	62	155	180	160	159	25	168,87	1,084	,356
	25-34	99	161	191	162	160	30	170,35		
	35-44	121	162	196	172	167	34	169,26		
	45 ve üzeri	104	158	187	167	164	29	168,17		

Tablo 4’de katılımcıların yaşlarına göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Sadece temmuz ayı verileri için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda; katılımcıların yaşlarına göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark ($F=3,188$; $p<0,05$) tespit edilmiştir. Her iki ay için ortalama fiyat verileri ve en uygun fiyat noktası (OPP) verilerine göre; 35-44 arası yaş grubundakilerin yüksek ödeme istekliliğine sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca, her iki ay sonuçlarına göre; 45 ve üzeri yaş grubundakilerin ise diğer yaş grubundakilere göre fiyat hassasiyetinin yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca, katılımcıların fiyat duyarlılığının yaş yönünden karşılaştırılmasının aylara göre farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Eğitim Durumu Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Eğitim Durumu	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	F	P
Tem- muz	İlköğretim	41	130	175	155	145	45	160,98	5,847	,001
	Lise	98	143	179	160	155	36	166,89		
	Üniversite	227	148	185	170	157	37	169,67		
	Lisansüstü	32	128	169	165	161	41	168,44		
Ağustos	İlköğretim	36	160	190	165	166	30	168,06	,260	,854
	Lise	101	161	196	167	166	35	169,46		
	Üniversite	203	159	189	169	163	30	169,31		
	Lisansüstü	46	157	186	167	162	29	168,91		

Tablo 5’de katılımcıların eğitim durumlarına göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Sadece temmuz ayı verileri için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda; katılımcıların eğitim durumlarına göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark ($F=5,847$; $p<0,05$) tespit edilmiştir. Ortalama fiyat verilerine ve en uygun fiyat noktası (OPP) verilerine göre; eğitim düzeyi arttıkça her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödeme istekliliği de artmaktadır. Her iki ay en yüksek OPP üniversite eğitimi alanlar için tespit edilmiştir. Ayrıca, üniversite mezunlarında stres fiyat aralığının diğerlerine göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu iki sonuca göre; üniversite mezunlarının ödeme istekliliğinin ve fiyat bilincinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Medeni Durum Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Medeni Durum	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	t	P
Tem- muz	Bekâr	107	128	181	158	154	53	169,35	1,301	,194
	Evli	281	146	182	165	156	36	167,44		
Ağus- tos	Bekâr	86	156	183	164	163	27	170,29	1,279	,202
	Evli	296	160	192	170	165	32	168,94		

Tablo 6’da katılımcıların medeni durumlarına göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Her iki ay için de katılımcıların medeni durumlarına göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Ancak, PSM analizi sonuçlarına göre en uygun fiyat düzeyi, stres fiyat aralığı ve kabul edilebilir fiyat aralığının evlilerde bekârlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre; evlilerin bekârlara göre daha yüksek ödeme istekliliğine ve fiyat bilincine sahip olduklarını göstermektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Aylık Gelir Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Aylık Gelir	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	F	P
Temmuz	2000 ve altı	72	123	175	165	159	52	165,42	8,091	,000
	2001-3000	67	128	170	160	156	42	164,40		
	3001-4000	65	145	183	165	154	38	166,38		
	4001-5000	72	140	180	165	152	40	166,53		
	5001 ve üst	122	153	183	172	162	30	173,20		
Ağustos	2000 ve altı	53	149	178	164	161	29	165,85	6,625	,000
	2001-3000	61	140	171	165	158	31	166,89		
	3001-4000	77	156	195	170	159	39	168,05		
	4001-5000	71	161	191	169	162	30	170,49		
	5001 ve üst	124	162	193	170	168	31	171,69		

Tablo 7’de katılımcıların aylık gelirlerine göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Her iki ay için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda; katılımcıların aylık gelirlerine göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ayrıca, her iki ayın ortalama fiyat verilerine ve en uygun fiyat noktası (OPP) verilerine göre; 5001 TL ve üzeri aylık gelire sahip olanlar yüksek ödeme istekliliğine sahip oldukları görülmektedir. Ek olarak, her iki ay içinde grupların aldığı ortalama değerlere göre genel olarak aylık gelir arttıkça her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödeme istekliliği de arttığı söylenebilir.

Tablo 8. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Ülke Standartlarına Göre Gelir Düzeyleri Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Gelir	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	F	P
Temmuz	Düşük	96	125	170	160	154	45	163,23	11,965	,000
	Orta	223	139	179	163	154	40	168,50		
	Yüksek	79	161	201	172	180	40	172,34		
Ağustos	Düşük	91	146	175	163	161	29	166,21	11,404	,000
	Orta	184	157	187	169	162	30	169,00		
	Yüksek	111	162	196	172	169	34	171,94		

Tablo 8’de katılımcıların ülke standartlarına göre gelir düzeyleri yönünden fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Her iki ay için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda; katılımcıların ülke standartlarına göre gelir düzeyleri yönünden fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ayrıca, her iki ay için yapılan Tamhane testine göre ile tüm gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Dolayısıyla, genel olarak ülke standartlarına göre gelir düzeyi arttıkça her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödeme istekliliği de artmaktadır. Benzer şekilde, PSM analizi sonucunda da gelir düzeyi

arttıkça OPP artış göstermektedir. Ayrıca, kabul edilebilir fiyat aralığına göre yüksek gelire sahip olanların fiyat hassasiyeti düşüktür.

Tablo 9. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Beraberindeki Kişiler Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Ber.Kişiler	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	F	P
Temmuz	Aile (çocuklu)	320	141	183	164	155	42	168,67	2,541	,080
	Çift	43	142	177	165	157	35	166,05		
	Diğer	35	130	175	160	154	45	164,14		
Ağustos	Aile (çocuklu)	307	160	195	170	166	35	169,53	2,470	,086
	Çift	45	145	182	168	163	37	169,22		
	Diğer	34	147	180	165	157	33	166,03		

Tablo 9’da katılımcıların beraberindeki kişilere göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Her iki ay içinde katılımcıların beraberindeki kişiler yönünden fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Ayrıca, PSM analizine göre aile (çocuklu) ve çift olanların birbirine benzer ödeme istekliliğine ve fiyat hassasiyetine sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 10. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Daha Önce Gelme Durumu Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Daha önce gelme	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	t	P
Temmuz	Evet	114	151	196	165	157	45	167,59	-,435	,664
	Hayır	284	140	179	163	155	39	168,15		
Ağustos	Evet	105	163	196	170	169	33	170,19	1,385	,167
	Hayır	281	153	182	167	163	29	168,81		

Tablo 10’da katılımcıların otele daha önce gelme durumlarına göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Her iki ay içinde katılımcıların otele daha önce gelme durumları yönünden anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Ancak, PSM analizi sonuçlarına göre otele daha önce gelenler, gelmeyenlere göre her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödemeye isteklidirler. Ayrıca, kabul edilebilir fiyat aralığının bağlı olarak az da olsa otele daha önce gelmeyenlerin fiyat hassasiyetlerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 11. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Otel Tekrar Ziyaret Etme Niyetleri Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Tekrar Ziyaret Etme	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	t	P
Tem-muz	Evet	272	146	184	166	157	38	170,11	4,990	,000
	Hayır	126	140	180	163	154	40	163,41		
Ağus-tos	Evet	242	161	196	170	168	35	172,13	9,526	,000
	Hayır	144	156	183	166	159	27	164,24		

Tablo 11’de katılımcıların oteli tekrar ziyaret etme niyetlerine göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Temmuz ve ağustos ayları verileri için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda; katılımcıların tekrar ziyaret etme niyetlerine göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark ($p<0,05$) tespit edilmiştir. Bu sonuçlara ve PSM analiz sonuçlarına göre otele tekrar gelme niyetinde olanların, gelme niyetinde olmayanlara göre her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödemeye istekli oldukları söylenebilir. Ancak, fiyat hassasiyetleri ve fiyat bilinç düzeyleri her iki grupta benzerlik göstermektedir.

Tablo 12

..: Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Otel Tavsıye Etme Niyetleri Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Tav-sıye Etme	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	t	P
Tem-muz	Evet	293	145	182	167	156	37	170,27	6,207	,000
	Hayır	105	140	181	160	153	41	161,62		
Ağus-tos	Evet	252	162	196	170	168	34	172,14	10,287	,000
	Hayır	134	156	183	166	159	27	163,62		

Tablo 12’de katılımcıların tavsiye etme niyetlerine göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Temmuz ve ağustos ayları verileri için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda; katılımcıların tavsiye etme niyetlerine göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark ($p<0,05$) tespit edilmiştir. Bu sonuçlara ve PSM analiz sonuçlarına göre otele tavsiye etme niyetinde olanların, tavsiye etme niyetinde olmayanlara göre her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödemeye istekli oldukları söylenebilir. Ayrıca, stres fiyat aralığına göre oteli tavsiye etme niyetinde olmayanlar, tavsiye etme niyetine olanlara göre fiyat bilinci daha yüksek iken; fiyat hassasiyetlerin her iki grupta benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Tablo 13. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Genel Memnuniyet Düzeyleri Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Genel Memnuniyet	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	F	P
Temmuz	Memnun	269	146	185	166	155	39	169,96	15,713	,000
	Kararsız	77	138	179	164	156	41	166,75		
	Memnun Değil	52	140	182	155	154	42	159,62		
Ağustos	Memnun	228	162	196	172	168	34	172,74	78,347	,000
	Kararsız	90	155	181	168	162	26	166,72		
	Memnun Değil	68	153	180	162	156	27	160,52		

Tablo 13’de katılımcıların otelden genel memnuniyet düzeylerine göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Her iki ay için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda; katılımcıların genel memnuniyet düzeylerine göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Her iki ay için ortalama fiyat verilerine ve PSM sonucunda elde edilen en uygun fiyat noktası (OPP) verilerine göre memnuniyet düzeyi arttıkça her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödeme istekliliği de artmaktadır.

Tablo 14. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Konaklama Süresi Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Gün	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	t	P
Temmuz	1-7 g.	285	147	196	168	158	49	168,91	2,626	,009
	8-14 g.	109	138	175	158	150	37	165,51		
Ağustos	1-7 g.	256	161	196	169	167	35	170,33	3,680	,000
	8-14 g.	130	152	180	166	161	28	166,92		

Tablo 14’de katılımcıların konaklama sürelerine göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Temmuz ve ağustos ayları verileri için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda; katılımcıların konaklama sürelerine göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ortalama fiyat verilerine ve en uygun fiyat noktası (OPP) verilerine göre; her iki ay içinde otelde 1-7 gün arası konaklayanlar, 8-14 gün arası konaklayanlara göre her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödemeye istekli oldukları görülmektedir. Ayrıca, stres fiyat aralığı ve kabul edilebilir fiyat aralıklarına göre 1-7 gün arasında konaklayanların fiyat bilincinin daha yüksek olmasına karşın daha düşük fiyat hassasiyetine sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 15. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Konaklanılan Oda Türü Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Oda türü	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	t	P
Tem-muz	Standart	273	137	179	158	153	42	165,42	-	,000
	Aile	117	157	200	175	174	43	174,53	5,560	
Ağus-tos	Standart	293	157	180	166	162	23	167,77	-	,000
	Aile	87	165	196	175	173	31	174,20	6,901	

Tablo 15’de katılımcıların konakladıkları oda türlerine göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Temmuz ve ağustos ayları verileri için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda; katılımcıların konakladıkları oda türlerine göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark ($p<0,05$) tespit edilmiştir. Ortalama fiyat verilerine ve en uygun fiyat noktası (OPP) verilerine göre; aile odasında konaklayanlar, standart odada konaklayanlara göre her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödemeye istekli oldukları görülmektedir. Ayrıca, aile odasında konaklayanlardaki sıkı stres fiyat aralığı fiyat bilincinin düşük olduğunu göstermekte ve geniş kabul edilebilir aralığı ve yüksek marjinal pahalılık noktası (PME) düşük fiyat hassasiyetini göstermektedir.

Tablo 16. Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Otele Başvuru Şekli Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Başvuru şekli	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	t	P
Tem-muz	Seyahat Acentesi	235	144	180	167	155	36	169,62	4,023	,000
	Bireysel Rezerv.	127	140	191	164	156	51	164,10		
Ağustos	Seyahat Acentesi	218	160	190	171	165	30	170,18	2,560	,011
	Bireysel Rezerv.	140	158	189	164	165	31	168,04		

Tablo 16’da katılımcıların otele başvuru şekillerine göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Temmuz ve ağustos ayı verileri için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda; katılımcıların otele başvuru şekillerine göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ortalama fiyat verileri ve en uygun fiyat noktası (OPP) verilerine göre; seyahat acentesi aracılığıyla gelenler, bireysel rezervasyonla gelenlere göre her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödemeye istekli oldukları söylenebilir. Ayrıca, stres fiyat aralığı ve kabul edilebilir fiyat aralığına bağlı olarak seyahat acentesiyle gelenlerin fiyat bilincinin yüksek olduğu; bireysel rezervasyonla gelenlerin ise düşük fiyat hassasiyetine sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 17: Katılımcıların Fiyat Duyarlılıklarının Her Şey Dâhil Konaklama Sayısı Yönünden Karşılaştırılması

Ay	Kon. Sayı	N	PMC	PME	OPP	IDP	RAP	Ort.	F	P
Temmuz	1-2 kez	95	130	175	158	154	45	168,80	2,244	,083
	3-4 kez	102	146	182	165	155	36	169,61		
	5-6 kez	55	125	172	158	153	47	164,27		
	7 ve üstü	146	156	196	165	157	40	167,74		
Ağustos	1-2 kez	106	157	181	164	164	24	168,87	3,385	,018
	3-4 kez	98	162	189	169	166	37	171,07		
	5-6 kez	69	159	196	170	166	38	169,93		
	7 ve üstü	113	158	190	166	162	32	167,39		

Tablo 17’de katılımcıların şu ana kadarki her şey dâhil konaklama sayısına göre fiyat duyarlılıklarının karşılaştırılmasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Sadece ağustos ayı verileri için yapılan tek yönlü ANOVA analizi sonucunda; katılımcıların her şey dâhil konaklama sayısına göre fiyat duyarlılıkları arasında anlamlı bir fark ($F=3,385$; $p<0,05$) tespit edilmiştir. Tukey HSD ve Scheffe testlerine göre; her şey dâhil bir otelde şu ana kadar 3-4 kez konaklayanlar ile 7 ve üzeri kez konaklayanlar arasında anlamlı bir farklılık ($p<0,05$) bulunmaktadır. Her iki ay için 3-4 kez konaklayanların her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödeme istekli oldukları görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

İşletmelerin hedefledikleri satış miktarına ve kâra ulaşabilmeleri, gelirlerini koruyup varlıklarını sürdürürebilmeleri için doğru fiyat belirlemeleri ve uygun fiyat farklılaştırması yapmaları gerekmektedir. Fiyat, potansiyel müşteriler için ürün ve hizmete olan ödeme istekliliğini gösteren bir kriter olmakla birlikte, özellikle otel işletmeleri açısından günümüzde turistlerin fiyat duyarlılığının yüksek olması; fiyatlama kararı alınırken tüketicilerin ödeme istekliliklerinin ve fiyat duyarlılıklarının da dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, fiyat farklılaştırması yaparken, farklı müşteri gruplarının ihtiyaçlarına, davranış şekillerine ve ödeme istekliliklerine uygun fiyat kategorileri oluşturulması gerekmektedir. Fiyat duyarlılık ölçümü yöntemi, fiyat, kalite, değer gibi müşteriler açısından önemli kriterleri dikkate alması yanında, tüketicilerin fiyat bilinci, fiyat direnç düzeyleri, fiyat hassasiyeti, ödeme istekliliği gibi çeşitli müşteri davranış özellikleri hakkında bilgi vermesi dolayısıyla doğru fiyat belirlemek ve uygun fiyat farklılaştırması için en uygun yöntem olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, çalışmada tüketicilerin her bir demografik ve tatil davranışı özelliği için fiyat duyarlılık ölçümü (PSM) yapılmıştır.

Fiyat duyarlılık ölçümü (PSM) sonucunda; konuk türü, milliyet, aylık gelir ülke standartlarına göre gelir düzeyi demografik özelliklerinde her iki ay için katılımcıların fiyat duyarlılıklarının farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, cinsiyet, yaş ve eğitim durumu demografik özelliklerine göre sadece temmuz ayında katılımcıların fiyat duyarlılığının farklılaştığı tespit edilmiştir. Öte yandan, tekrar ziyaret etme niyeti, tavsiye etme niyeti, genel memnuniyet düzeyi, konaklama süresi,

konaklanılan oda türü, otele başvuru şekli tatil davranışı özelliklerine göre katılımcıların fiyat duyarlılıklarının her iki ay içinde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, ağustos ayı için her şey dâhil konaklama sayısı yönünden katılımcıların fiyat duyarlılığının farklılaştığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak, yabancı turistlerin yerli turistlere göre fiyat hassasiyetinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Uygulama yapılan otel işletmesi yöneticisiyle yapılan görüşme neticesinde yerli ve yabancı turistlere ortak fiyat politikası izlediklerini belirtmiştir. Dolayısıyla, işletmenin satış politikasını gözden geçirmesi gerekmektedir. Katılımcıların fiyat duyarlılıkları milliyet yönünden farklılaşmaktadır. Rus turistlerin İngiliz ve diğer milliyetlerdeki turistlere göre nispeten yüksek fiyat bilincine ve fiyat hassasiyetine sahip oldukları belirlenmiştir. Ayrıca cinsiyete göre kadınların erkeklere göre fiyat bilincinin ve fiyat hassasiyetinin yüksek olduğu saptanmıştır. Diğer taraftan, eğitim durumu yönünden üniversite mezunlarının; medeni duruma göre ise evlilerin bekârlara göre ödeme istekliliğinin ve fiyat bilincinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak aylık gelir ve ülke standartlarına göre gelir düzeyi arttıkça her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödeme istekliliği de artmaktadır. Öte yandan, otele daha önce gelenler gelmeyenlere göre; tekrar gelme niyetinde olanlar tekrar gelme niyetinde olmayanlara göre; tavsiye etme niyetinde olanlar tavsiye etme niyetinde olmayanlara göre ve otelden memnun olanlar memnun olmayanlara göre her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödemeye istekli oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca, otelde 1-7 gün arası konaklayanlar, 8-14 gün arası konaklayanlara göre; aile odasında konaklayanlar standart odada konaklayanlara göre; seyahat acentesi aracılığıyla gelenler bireysel rezervasyonla gelenlere göre her şey dâhil kişi başı için daha fazla ücret ödemeye istekli oldukları belirlenmiştir. Dolayısıyla, otel işletmesi bu verileri kullanarak doğru fiyat farklılaşması ile satış gelirlerini arttırması mümkün görülmektedir.

Kaynaklar

- Ayık, T., Benetatos, T. ve Evagelou, I. (2013). Tourist consumer behaviour insights in relation to all inclusive hotel resorts: the case of Antalya. *Journal of Tourism Research*, 7: 109-123.
- Balcı, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Pegem Akademi. Ankara.
- Chhabra, S. (2015). Determining the optimal price point: Using Van Westendorp's Price Sensitivity Meter. In S. Chatterjee, N. Singh, D. Goyal, & N. Gupta (Eds.), *Managing in Recovering Markets* (pp. 257-270). India: Springer Proceedings in Business and Economics.
- Çevirgen, A. ve Üngüren, E. (2009). Yöre esnafının her şey dahil sistemine yönelik tutumları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 9 (2): 637-658.
- Grigsby, M. (2015). Analytic choices about pricing insights. *Marketing Insights*, 27 (2): 38-43.
- Hague, N. (2009). The problem with price. *The Journal of Professional Pricing*, 18 (3): 28-33.
- Hanks, R. D., Cross, R. G. ve Noland, R. P. (2002). Discounting in the hotel industry: A new approach. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 43 (4): 94-103.

- Harmon, R. R., Unnil, R. ve Anderson, T. R. (2007). Price sensitivity measurement and new product pricing: A cognitive response approach. In *Management of Engineering and Technology*, (pp. 1961-1967). USA: IEEE Publishing.
- Harmon, R., Raffo, D. ve Faulk, S. (2003). Incorporating price sensitivity measurement into the software engineering process. D. Kocaoglu ve T. Anderson (Eds.), *Technology Management for Reshaping the World* (pp. 316-323). Portland: PICMET/IEEE Publishing.
- Jones, P. A. (2013). *Revenue management*. Bournemouth: Hospitality Finance, Revenue and IT Professionals (HOSPA) - Practitioner Series.
- Kupiec, B. ve Revell, B. (2001). Measuring consumer quality judgements. *British Food Journal*, 103 (1): 7-22.
- Lewis, R. C. ve Shoemaker, S. (1997). Price-sensitivity measurement: A tool for the hospitality industry. *Cornell Hotel And Restaurant Administration Quarterly*, 38 (2): 44-54.
- Lieberman, M. (2015). Pricing research: A new take on the Van Westendorp model. *Quirk's Marketing Research Review*, 2: 1-5.
- Lipovetsky, S., Magnan, S. ve Polzi, A. Z. (2011). Pricing models in marketing research. *Intelligent Information Management*, 3 (5): 167-174.
- Menekşe, R. (2005). Herşey dahil sistemin ve sistemden faydalananlar açısından etkilerinin otel yöneticilerinin gözünden değerlendirilmesi (Marmaris örneği). *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1: 97-124.
- Özdemir, A. (2010). Her şey dahil sistemin konaklama işletmelerince tercih edilme nedenleri ve ekonomik etkileri: Antalya örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Raab, C., Mayer, K., Kim, Y.-S. ve Shoemaker, S. (2009). Price-sensitivity measurement: A tool for restaurant menu pricing. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 33 (1): 93-105.
- Raab, C., Mayer, K., Shoemaker, S. ve Ng, S. (2009). Activity-based pricing: Can it be applied in restaurants? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 21 (4): 393-410.
- Ross, S. M. (2004). *Introduction to probability and statistics for engineers and scientists* (Third Edition). Oxford, UK: Elsevier Academic Press.
- Sanı, R. A. (2011). Türkiye'deki konaklama işletmelerinde uygulanan her şey dahil sistemin müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisinin ölçülmesi: İranlı turistler örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- SMS. (2008). What should we charge? setting price. 24 Kasım 2016 tarihinde <http://www.satmansys.com> adresinden alınmıştır.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6. Edition). Boston: Allyn & Bacon/Pearson Education.
- Travis, K. M. (1982). Price sensitivity measurement technique plots product price vs. quality perceptions. *Marketins News*, 14: 6-7.
- Üngüren, E., Algür, S. ve Doğan, H. (2009). Konaklama ve seyahat acentaları yöneticilerinin her şey dahil sistemine yönelik tutumları: Antalya örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 17: 95-112.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 27, Sayı 2, 2018, Sayfa 137-153

- Weiner, J. L. (2002). Applied pricing reseach. In Proceedings of The Sawtooth Software Conference (pp. 111-122). Sequim, WA: Sawtooth Software.
- Westendorp, P. H. (1976). NSS-Price sensitivity meter (PSM)- A new approach to study consumer perception of price. In Proceedings of the ESOMAR Congress (pp. 139-167). Venice.

ÖRGÜTSEL ÇATIŞMALARIN ÇALIŞANLARIN İŞ YAŞAMINDAKİ YALNIZLIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

Meral BEKTAŞ¹
Gökhan KENAR²

ÖZ

İş yaşamında insan ilişkileri yoğun olduğu için, bu ilişkilerde ortaya çıkan kişisel ve örgütsel problemlere de sıklıkla rastlanmaktadır. Örgütsel yaşamda bir arada çalışmanın önemi, ortaya çıkan problemlerin çözüme ulaştırılmasını gerekli kılmaktadır. Örgütlerde çalışanların karşılaştıkları sorunlardan biri, çalışma ortamında bireylerin kendini yalnız hissetmesi şeklinde ortaya çıkan iş yaşamında yalnızlık kavramıdır. Araştırmanın amacı, hastane çalışanları arasındaki örgütsel çatışmaların iş yaşamındaki yalnızlıkları üzerindeki etkisini tespit etmektir. Araştırma nicel veri toplama aracı olan anket ile yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre örgütsel çatışmanın alt boyutlarından olan iletişim - değerlerin ve bireysel faktörlerin, iş yaşamındaki yalnızlığın alt boyutlarından olan duygusal yoksunluğa; belirsizlik ve statü alt boyutunun ise iş yaşamındaki yalnızlığın diğer bir boyutu olan sosyal arkadaşlığa anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, Örgütsel Çatışma, İş Yaşamında Yalnızlık

THE EFFECTS OF ORGANIZATIONAL CONFLICTS BETWEEN EMPLOYEES ON WORKPLACE LIVING

ABSTRACT

Since human relationships are intense in in business life personal and organizational problems that arise in these associations are also frequently encountered. The importance of working together in organizational life necessitates reaching solutions to emerging problems. One of the problems faced by employees in organizations is the concept of loneliness in business life, which arises as individuals feeling alone in the working environment. The purpose of the research is to determine the impact of organizational conflicts among hospital staff on their loneliness in business life. The research was conducted by means of a questionnaire which is a quantitative data collection tool. According to research findings, it was determined that the communication - values from the sub - dimensions of organizational conflict and emotional deprivation of the individual factors from the sub - dimensions of work life, and the uncertainty and status sub - dimension have a significant effect on the social friendliness which is another dimension of the loneliness in business life.

Keywords: Conflict, Organizational Conflict, Loneliness in Business Life

* Bu makalenin özet kısmı, 3-4 Kasım 2017 tarihinde 5. Örgütsel Davranış Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Dr. Öğr. Ü., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü. mbektas@mehmetakif.edu.tr

² Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi. gokhankenarr@gmail.com
Araştırma, Gönderim Tarihi:19.05.2018 Kabul Tarihi:05.10.2018

Giriş

Yaşadığımız yüzyılın son çeyreğinden önceki toplumlara baktığımızda şu anki yaşayış biçimiyle arasında gözle görülür bir fark bulunmaktadır. Geçmiş dönemdeki toplumlarda yaşayan insanlar doğdukları yerlerde büyür, bu alanlarda yaşar ve yaşamları sona ererdi. Teknolojik gelişmeler henüz ortaya çıkmadığı ve yaygın bir şekilde kullanılmadığı için dünyanın çeşitli yerlerindeki insanlar arasında etkileşim azdı. Bunun yanı sıra insanlar yaşadıkları bölgedeki diğer kişileri tanır ve onlarla selamlaşırlardı. Yani iletişim yüz yüzeydi (Kaplan, 2011, s.30). Zaman geçtikçe yüz yüze olan iletişim değerini kaybetmemekle birlikte teknolojinin gelişmesiyle farklı boyutlara taşınmıştır. Buna bağlı olarak belirli amaçlar için bir araya gelen kişilerin aralarında çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Çatışmalar, örgütlerin amaçlarını, kişilerin psikolojik durumlarını ve hayat kalitelerini olumsuz etkilemektedir. Örgütsel çatışma, bir araya gelen grupların istek ve amaçlarının çakışması sonucunda oluşan ve iyi kullanılmadığı takdirde örgüte zarar veren, dolayısıyla her örgütte olması kaçınılmaz bir kavramdır. Ancak örgütsel çatışmalar üzerinde yapılan çeşitli çalışmalarla, bu kavram zaman geçtikçe daha olumlu bir kavrama dönüştüğü görülmektedir. Önceleri olumsuz bir biçimde ele alınan çatışmalar etkili bir şekilde yönetildiğinde fırsat olarak nitelendirilir bir hale gelmiştir.

Örgütsel çatışma çeşitli sektörlerde pek çok nedene bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu alanlardan biri de sağlık sektörüdür. Hastanelerde ortaya çıkan çatışmaların çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlar; iletişimle ilgili olanlar, anlamdan kaynaklanan zorluklar, algılamaların kişilere göre değişimi, amaçların ve rollerin farklı olması, kaynakların ortak kullanımı, değer ve anlayışlardaki değişkenlik, kişilerin birbirine bağımlı olması, etkin performans ve değerlendirmenin hayata geçirilmemesi, örgütteki görevlerin ve sorumlulukların karmaşıklığı, etkili bir grup çalışmasının yapılamaması ve hastane çalışanlarının öğrenim farklılığı şeklinde örneklendirilebilir (Aslan, 2003, s.3).

Hastanelerdeki örgütsel yaşamda problemlerin çözümü, en aza indirilmesi veya bunların doğru bir şekilde değerlendirilmesi örgütsel çatışmanın etkileşimci görüşüne bakıldığında örgütsel performansı olumlu etkilediği görülmektedir. Ayrıca buna bağlı olarak örgütlerde çeşitli sorunların çözülmesine aracı olabilir. Bu problemlerden biri iş yaşamındaki yalnızlıktır. İş yaşamında yalnızlık, kişilerin ruh hallerine, örgütlerinde meydana gelen problemlere bağlı ortaya çıkabilen, gerek kişinin kendisini gerekse örgüt iklimini olumsuz etkileyen bir kavramdır. Kişiler kendilerini örgütlerde neden yalnız hisseder? Ya da insanlar örgütten bağımsız olarak kendi içinde neden yalnızlaşır? Tüm bu soruların cevabını örgütsel çatışmalar gibi örgüt sesliliğini yükselten ve grup frekansını zedeleyici bir hava yaratan olumsuz durumlarda aramak gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, örgütte meydana gelen çatışmaların kişilerin iş yaşamında yalnız hissetmesine nasıl etki ettiğini ortaya koymaktır. Ortaya çıkabilecek sonuçlar pratikte uygulanabilir olması hastane iklimini olumlu bir yapıya çevirmeye ve ortaya çıkabilecek sorunları çözmede hastane yöneticilerine ufuk açabileceği düşünülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Örgütsel Çatışma

Çatışma kavramı genel itibarıyla toplumlar, ülkeler arasındaki savaşlardan, endüstriyel mücadelelere, örgüt üyeleri arasındaki uyuşmazlıklardan, üyeler arasındaki rekabete kadar pek çok olaydan meydana gelmektedir. Örgüt üyelerinin kişisel çıkarlarının önemsenip, diğer kişilerin çıkarlarının dikkate alınmaması durumunda çatışmanın ortaya çıkması için yeterli zeminin hazırlandığından söz edilebilir (Sığırı, 2015, s.482). Günlük yaşantımızda sıklıkla karşımıza çıkan çatışma kavramı, genel olarak anlaşmazlık, uyumsuzluk, stres, düşmanlık, sıkıntı, kaygı gibi zararlı davranışları ve duygu durumlarını ifade etmektedir. Bunun temelinde, insanların geçmişte karşılaştıkları ve zarar gördükleri olaylar bulunmaktadır (Akkirman, 1998, s.1). Çatışma terimi literatür de birçok kez farklı şekillerde kullanılmıştır. Bu kullanımlar, çatışmacı davranışın öncül koşulları (kaynakların azlığı ve politik farklılıklar), ilgili kişilerin duygusal durumları (stres, gerginlik, düşmanlık ve endişe), bireylerin bilişsel durumları (çatışmacı durumlara ilişkin algıları), farkındalıkları ve son olarak çatışmacı davranışın pasif direnişten açık saldırganlığına kadar uzanmaktadır (Pondy, 1967, s.298).

Yaşadığımız çağın karmaşığı ve muğlaklığı, çok sayıda insanla yaşama ihtiyacı ve işbirliğinin zorunluluğı gibi nedenlerle insanlar uyumlu bir biçimde yaşamaya hevesli olsalar da, her sosyal örgütte çatışma az ya da çok meydana gelebilmektedir. Bu sebeple çatışma, tüm topluluklarda mevcut olan aktif bir etkileşimin sonucu oluşan doğal bir olgudur (Çağlayan, 2006, s.5). Bu sebeple çatışma, örgütsel hayatta sıklıkla karşılaşılan bir kavramdır. Çatışmadan kaçınmak veya onu tamamen yok etmenin anlamlı ve uygun bir yolu yoktur. Dolayısıyla, grup içindeki bireylerin anlaşmazlık ve uyuşmazlıklarını içeren bu kavram yöneticilerin zamanını alan konuların başında gelmektedir. Bu durum hem yönetsel hem de grup açısından zaman ve performans kaybına neden olduğu gibi kamu hizmetlerinden, sağlık faaliyetlerinden faydalanan kişileri de olumsuz etkileyebilmektedir (Şahin vd., 2006, s.553).

İnsanlar örgütlerde etkileşime girmesiyle, farklı değerler ve durumlar gerilime sebep olabilmektedir. Dolayısıyla, çatışma uyumsuz olarak görülen bir birim içerisinde iki veya daha fazla kişinin etki ettiği bir durum olarak incelenmektedir. Çatışma uygun anlamda tanımlandığında, kabul edildiğinde, yönetildiğinde, kişisel ve örgütsel faydalar artacaktır. Dikkatli ve etkili bir yönetici bu durumu hem organizasyonun hem de kişinin gelişmesi için bir fırsat olarak kullanmaktadır (Darling ve Walker, 2001, s.230). Bunun yanında çatışmanın birey, örgüt ve grup açısından iyi veya kötü olması çatışmanın algılanış şekli ve yönetilmesiyle ilgilidir. Çatışma, kötü durumların habercisi olabileceğı gibi, yeni fırsatları da beraberinde getirebilmektedir (Sütlü, 2007, s.3).

Çatışma kavramı organizasyonun her yerinde meydana gelebilen bir olgu olmasının yanında hem bireyler hem de örgüt için aşırı yük ve maliyet anlamına gelmektedir (Tjosvold, 1991, s.3). Tıpkı fiziksel rahatsızlıklar, dikkat edilmesi gereken oldukça ciddi bir probleme işaret edebileceğı gibi, çatışma, organizasyon için potansiyel olarak benzer ciddiyette bir duruma işaret edebilir (Darling ve Walker, 2001, s.231).

Örgütsel çatışma ile ilgili düşüncelerde gün geçtikçe büyük değişiklikler olmuştur. Bu konudaki farklı düşünceler; geleneksel, davranışçı ve etkileşimci olmak üzere 3 grupta oluşabilmektedir (Tengilimoğlu, 1991, s.126). Geleneksel görüşe göre, tüm çatışmalar kötüdür ve örgütsel bağlamda tahrip edicidir. Yöneticilerin en önemli görevlerinden birisi örgüt içindeki çatışmaların ortaya çıkmasını önlemek, ortaya çıkan

bu çatışmaları da hemen çözüme kavuşturmalıdır. Çatışmalardan kaçınmak gerekir, bu sebeple çatışmanın olumlu yanlarına dikkat etmemek gerekir. Bu şekilde dile getirilen bir görüşün örgütün yapısal özelliklerini ve örgüt gerçeğini dikkate aldığı söylenemez (Kandemir, 2006, s.12). Davranışçı görüşe bakıldığında, Mark Park Follet'in yapıcı çatışmanın değerli olduğunu 1920'li yıllarda keşfetmesiyle olgunlaşmaya başlayan bir felsefe olduğu görülmektedir. Davranışçılar, çatışmayı kabullenerek bunların, örgütlerin karmaşık yapıları sebebiyle ortaya çıktıkları sonucuna varmışlardır. Ancak bu görüşte çatışmanın olumlu kullanılması şeklinde bir girişim olmamıştır (Kılınç, 1985, s.108). Çatışmayı etkileşimci yaklaşım açısından inceleyenler ise, örgütlerin çatışmadan olumsuz yönde etkilenmesini, onların durağan ve değişim gereksinimlerine karşı hassas olmalarına bağlamaktadır. Çatışmanın grup açısından sadece olumlu bir güç değil aynı zamanda grubun iş başarısı etkinliği için de gerekli olduğunu öne sürmektedirler. Etkileşimci görüşe göre, çatışmaların tamamının iyi veya tamamının kötü olduğunu dile getirmek deneyimsizlikle tabir edilmektedir (Narin, 2015, s.6-7). Örgütlerde çatışmaların ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi örgütün durgunluğuna ve verimin düşmesine neden olabilmektedir. Bunun tersi durumlarda ise, çok sık ve devamlı bir çatışma ortamının olması belirsizliğe ve çatışmanın yaşandığı tarafların yıpranmasına sebep olabilir. Dolayısıyla, çatışmanın düzeyi ve sıklığı önemli bir konudur (Tuğlu, 1996, s.6).

1.2. İş Yaşamında Yalnızlık

İnsanlar hayatı boyunca çevresiyle sosyal olarak iletişim halindedir. Bu süreçte kurmuş olduğu iletişimi ve bu kişilerle etkileşim halinde olmayı süreli bir hale getirme çabasıdır. Bu sürekliliğin, çevresinde bulunan kişilerle kurduğu etkileşimden, iş ortamındaki arkadaşlarıyla olan ilişkisine, çevresinde gördüğü herhangi bir kişiyle selamlaşmasından aile içindeki kişilerle olan iletişimine kadar çok çeşitli türleri vardır. Ancak birey yaşadığı bazı problemlerden dolayı yalnızlık duygusuna kapılabilir, bu da fiziksel, sosyal ve psikolojik hayatını olumsuz yönde etkileyebilir (Kaplan, 2011, s.6). Yalnızlık, sosyal ihtiyaçlara ve samimi kişilerin yokluğuna karşı hislerle kuşatılmış tepkilerdir (Ernst ve Cacioppo, 1999, s.1). Yalnızlık, genellikle bireylerin fiziksel olarak yalnız kalma durumlarıdır ancak çevresindeki diğer bireylerle birlikte olduklarında da yalnızlık görülebilmektedir. Bu sebeple bireyin çevresindeki kişilerle olan iletişim aksaklıkları ve şu anki ilişkinin kalitesi bireyin yalnızlığını etkileyebilmektedir (Karaduman, 2013, s.1).

Yalnızlığın tarihine bakıldığında edebiyatta ve felsefede uzun bir zamandır işlendiği görülmektedir. 1900'lü yıllardan itibaren de psikoloji bilimi yalnızlıkla ilgilenmiştir. 20 yy.'ın ikinci yarısından sonra ise sistematik araştırmalar ön plana çıkmaya başlamıştır (Duy, 2003, s.15).

Hayatı bir bütün olarak ele aldığımızda bireylerin çoğu zamanını geçirdiği iş yaşamının çok önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Özel hayatında mutlu ve barış içerisinde yaşamını devam ettiren bir kişinin örgütsel yaşamda karşılaştığı problemler sebebiyle iş yaşamındaki aynı huzuru yakalamama durumu olabilmektedir. İş yaşamında karşılaşılan sorunlar bireyi yalnızlığa itebilmektedir (Mercan, 2015, s.440). Genel yalnızlık kavramından farklı olarak iş yaşamındaki yalnızlık ise sadece iş ortamında ortaya çıkabilmektedir. Diğer bir deyişle günlük hayatta oldukça iyi, sağlıklı ilişkilere sahip olan ve yalnızlık hisleri yaşamayan bir kişi, iş ortamında sosyal ilişkiler

inşa etmede, sosyal destek alma da problemlerle karşılaşılabilmektedir. Böyle bir durum, kişinin dışlanmışlık ve iş yaşamında yalnızlık hisleri yaşamasına sebep olabilmektedir (Doğan vd., 2009, s.272).

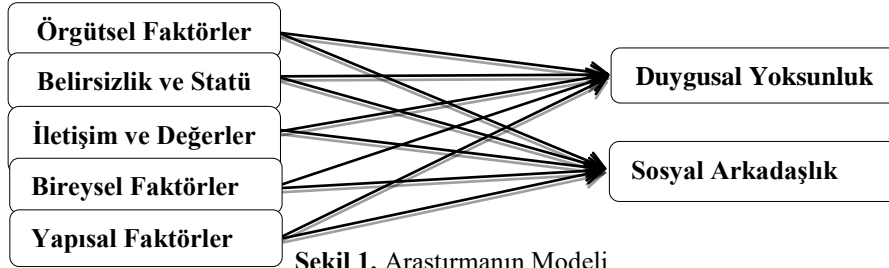
İş yaşamında yalnızlık çok sayıda kavramsal tartışma ve deneysel kanıttan oluşmaktadır. Belirli istisnaları hesaba katmaksızın yalnızlık, sosyal etkileşimi ve kişiler arası ilişkilerin kalitesini yansıtmaktadır. İş yaşamında yalnızlıkla ilgili çalışmalar, olumsuz bir örgüt ikliminin belirtisi olabilmekte, dolayısıyla iletişimin iç yüzünü veya iş yerindeki kişilerin arası sorunları işaret edebilmektedir (Wright vd., 2006, s.59). İş yerindeki yalnızlık çevreden ve çalışanın kişisel özelliklerinden etkilenen bir kavramdır. İş yerindeki yalnızlığın çevresel veya kişisel faktörlerin hangisinden sayısal olarak daha çok etkilendiğini tespit etmek için, nedensel bağlantıları göstermek amacıyla incelenen değişkenlerin deneysel olarak kontrole alınması gerekir. Ancak bu değişkenleri çeşitli sebeplerle kontrol altına almak mümkün değildir. Bu sebeple mevcut araştırmalar iş yaşamındaki yalnızlık kavramını bireysel ve örgütsel unsurlar tarafından etkilenebilen bir kavram olarak ele almıştır (Kaplan, 2011, s.32).

İş yaşamında yalnızlık, Weiss (1973) tarafından “sosyal arkadaşlık” ve “duygusal yoksunluk” şeklinde iki boyutta ele alınmıştır (Erdil ve Ertosun, 2011, s.507). Sosyal arkadaşlık boyutuna baktığımızda yalnızlık, iş yerindeki arkadaşı, komşu, aynı yaştaki kişiler ile ilişkileri ve bu ilişkilerde ortaya çıkan yoksunluktan kaynaklanan yalnızlık olduğu görülmektedir. Bu boyutun temelinde iş yerinde yaşanan sosyal olarak yalnız olan birey bulunmaktadır. İş yerinde çalışanlar arasında kişilerin kendilerini kabul ettirecekleri bir grubun içinde olmaması veya çalıştığı kişilerle arasında sosyal ilişkilerin olmaması sosyal yalnızlığı belirtir. Diğer boyut olan duygusal yoksunluksa sosyal yalnızlığa nazaran çalışan kişilerin çalıştığı kişilerle olan ilişkilerin niteliksel boyutunu esas alır. Bu noktada nitelikle sözü edilen şey, kişinin ilişkilerine dair düşünce ve duygularıdır (Keser ve Karaduman, 2014, s.181).

2. Araştırma Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Bu araştırma, Edirne ilindeki özel hastanelerde çalışanlar arasında ortaya çıkan örgütsel çatışmaların iş yaşamlarındaki yalnızlıkları üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Örgütsel çatışmanın, iş yaşamındaki yalnızlık gibi olumsuz bir durum üzerindeki etkisinin tespiti ve bu bağlamda sunulacak öneriler hastane çalışanlarının motivasyonlarının ve performansının artırılması yönünde hastane yöneticilerine ufuk açabileceği düşünülmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, hastane uygulamalarının yanı sıra ilgili literatüre de katkısı açısından düşünüldüğünde aşağıdaki hipotezlerin kurulması uygun bulunmuştur:

H1: Örgütsel faktörlerin, duygusal yoksunluk üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2: Örgütsel faktörlerin, sosyal arkadaşlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H3: Belirsizlik ve statünün, duygusal yoksunluk üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H4: Belirsizlik ve statünün, sosyal arkadaşlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H5: İletişim ve değer, duygusal yoksunluk üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H6: İletişim ve değer, sosyal arkadaşlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H7: Bireysel faktörlerin, duygusal yoksunluk üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H8: Bireysel faktörlerin, sosyal arkadaşlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H9: Yapısal faktörlerin, duygusal yoksunluk üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H10: Yapısal faktörlerin, sosyal arkadaşlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

2.2. Araştırma Yöntemi ve Toplama Aracı

Araştırmada nicel araştırma yöntemi ve veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Veriler toplanırken tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Veri toplama aracı olarak örgütsel çatışma ölçeği ve iş yaşamındaki yalnızlık ölçeği kullanılmıştır. Örgütsel çatışma ölçeği, Hacer Uslu'nun 2014 yılında yaptığı "Örgütsel Çatışma ve Çalışan Stresi İlişkisi: Özel Hastane Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma" başlıklı tez çalışmasında kullandığı anket soruları temel alınarak hazırlanmıştır. Ölçeğin; örgütsel faktörler, belirsizlik ve statü, iletişim ve değer, bireysel faktörler ve yapısal faktörler olmak üzere beş boyutu bulunmaktadır. İş yaşamında yalnızlık ölçeği ise, Wright, Burt ve Strongman tarafından geliştirilmiş, 2008 yılında Doğan, Çetin ve Sungur tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçeğin; duygusal yoksunluk ve sosyal arkadaşlık olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır.

Ölçekler 5'li likert tipi derecelendirmeye düzenlenmiş ve araştırmaya katılan hastane çalışanlarından her maddeyi okuyup; "kesinlikle katılıyorum 5", "katılıyorum 4", "az katılıyorum 3", "katılmıyorum 2" ve "kesinlikle katılmıyorum 1" seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Edirne ilinde bulunan özel hastanelerde çalışanlara anketler uygulanmış ve sonuçların gizli tutulacağı vurgulanarak gönüllü katılmaları istenmiştir. Anketler çalışanlara bire bir uygulanarak çalışma sürecinde puanlanmadan önce gözden geçirilmiş ve eksik işaretleme yapan katılımcıların formları araştırma dışı bırakılmış olup toplam 250 adet tamamlanmış anket formu analize dâhil edilmiştir.

2.3. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örneklemini Edirne'deki özel hastanelerde görev yapan 250 hekim, hemşire, sağlık memuru, sağlık teknisyeni ve odyometrist gibi sağlık çalışanları oluşturmaktadır.

2.4. Araştırmanın Analizi ve Bulguları

Araştırma verilerinin analizi için SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizi için sırasıyla; araştırmaya katılanların demografik özelliklerini gösteren frekans tabloları ve diğer tüm değişkenler için ise güvenilirlik analizi, korelasyon analizi ve çoklu regresyon analizinden yararlanılmıştır. Veriler araştırmanın amacı doğrultusunda birçok istatistiksel analize tabi tutulmuştur. Bu analizlerin daha

sağlıklı yapılabilmesi amacıyla analizler yapılmadan önce ankette bulunan ters sorularla ilgili gerekli dönüşümler yapılmıştır. Buna göre örgütsel çatışma ölçeğinin Cronbach's Alfa değeri 0,899, iş yaşamında yalnızlık ölçeğinin ise 0,920 olarak bulunduğu ve bu değerleri araştırmanın iç tutarlılığı açısından uygun olduğu tespit edilmiştir. Araştırma gerekli normallik testlerine sokularak verilerin normal dağıldığı görülmüştür. Araştırmaya ait bulgular aşağıdaki gibi tablolar halinde verilerek yorumlanmıştır.

Tablo 1. Demografik özellikler

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	168	67,2
Erkek	82	32,8
Yaş		
25 ve altı	83	33,2
26 – 35	122	48,8
36 – 45	25	10
46 – 55	18	4,8
56 ve üzeri	8	3,2
Medeni Durum		
Evli	102	40,8
Bekâr	148	59,2
Eğitim Durumu		
Ortaokul	12	4,8
Lise	71	28,4
Ön Lisans	63	25,2
Lisans	66	26,4
Lisansüstü	38	15,2
Mesleğinizi kaç yıldır yapıyorsunuz?		
1 yıldan az	55	22
1 – 5	110	44
6 – 10	37	14,8
11 - 15	19	7,6
16 yıl ve üzeri	29	11,6
Hastanenizde kaç yıldır çalışıyorsunuz?		
1 yıldan az	72	28,8
1 – 5	119	47,6
6 – 10	49	19,6
11 - 15	7	2,8
16 yıl ve üzeri	3	1,2

Tablo 1 incelendiğinde; araştırmaya katılanların %67,2'si kadın, %32,8'i ise erkek olduğu görülmektedir. Bu kişilerin %33,2'si 25 ve altı, %48,8'i 26-35 arası, %10'u 36-45 arası, %4,8'i 46-55 arası ve %3,2'si ise 56 ve üzeri yaşta. Katılımcıların 40,8'i evli, 59,2'si ise bekârdır. Eğitim durumlarına bakıldığında; %4,8'i ortaokul, %28,4'ü lise, %25,2'si meslek yüksekokulu, %46,4'ü lisans ve %15,2'si ise lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcılar mesleklerinde, %22'si 1 yıldan az, %44'ü

1-5 yıl arası, %14,8'i 6-10 yıl arası, %7,6'sı 11-15 yıl arası ve %11,6'sı ise 16 yıl ve üzeri süredir görev yapmaktadır. Buldukları hastanelerdeki tecrübelerine bakıldığında ise; %28,8'i 1 yıldan az, %47,6'sı 1-5 yıl, %19,6'sı 6-10 yıl, %2,8'i 11-15 yıl ve %1,2'si ise 16 yıl ve üzeri olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Örgütsel çatışma ve iş yaşamında yalnızlık boyutlarının ortalama ve standart sapma değerleri

Özellikler	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Örgütsel Faktörler	250	3,311	0,755
Belirsizlik ve Statü	250	3,066	0,997
İletişim ve Değer	250	2,793	0,971
Bireysel Faktörler	250	3,237	0,800
Yapısal Faktörler	250	2,876	1,075
Duygusal Yoksunluk	250	3,730	0,893
Sosyal Arkadaşlık	250	4,035	0,694

Çalışmaya katılanların yanıtlarına ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2'deki gibi ifade edilmektedir.

Tablo 3. Örgütsel çatışma (ÖÇ) ve iş yaşamında yalnızlık (İYY) alt boyutlarının arasındaki korelasyon değerleri

	1	2	3	4	5	6	7
ÖÇ							
1. ÖF	1						
2. BS	,71**	1					
3. İD	,59**	,74**	1				
4. BF	,53**	,64**	,62**	1			
5. YF	,57**	,60**	,67**	,56**	1		
İYY							
6. DY	-,38**	-,47**	-,53**	-,55**	-,40**	1	
7. SA	-,13*	-,29**	-,26**	-,21**	-,12*	,48**	1

p<0,01**, p<0,05*, ÖF= Örgütsel Faktörler, BS= Belirsizlik ve Statü, İD= İletişim ve Değer, BF= Bireysel Faktörler, YP= Yapısal Faktörler, DY=Duygusal Yoksunluk, SA= Sosyal Arkadaşlık

Tablo 3'te örgütsel çatışma ve iş yaşamında yalnızlık ölçeklerinin alt boyutlarına ilişkin korelasyon değerleri verilmiştir. Buna göre her iki ölçeğin alt boyutları arasında pozitif ve negatif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Örgütsel Çatışma Boyutlarının Duygusal Yoksunluk Üzerine Etkisi

Özellikler	β	S.H.	p
Örgütsel Faktörler	-0,011	0,089	0,888
Belirsizlik ve Statü	-0,026	0,083	0,775
İletişim ve Değer	-0,294	0,079	0,001*
Bireysel Faktörler	-0,360	0,079	0,000*
Yapısal Faktörler	0,017	0,061	0,815
Sabit		0,230	0,000*

R²= 0,367, Düz. R²= 0,354 F_(5,244)= 28,303 (0,00), *p<0,05 VIF< 10 Tolerance> 0,2

Hastane çalışanlarının karşılaştığı örgütsel çatışmaların alt boyutlarından olan örgütsel faktörler, belirsizlik ve statü, iletişim ve değer, bireysel faktörler ve yapısal faktörler bağımsız değişkenler, iş yaşamındaki yalnızlık boyutlarından olan duygusal yoksunluk ise bağımlı değişken olarak tanımlayarak çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 4'te görüldüğü gibi regresyon analizinde örgütsel çatışmanın alt boyutlarından olan iletişim ve değer, bireysel faktörler; iş yaşamındaki yalnızlığın alt boyutlarından olan duygusal yoksunluğa anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Ancak örgütsel faktörler, belirsizlik ve statü, ve yapısal faktörlerin duygusal yoksunluğa anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir (F_(5,244)= 28,303 (0,00), p<0,05). Regresyon modelinde; bağımsız değişkenler, çalışanların duygusal yoksunluğunun % 35,4'ünü açıklamaktadır (Düz. R²= 0,354). Standart hataları ise sırasıyla, örgütsel faktörlerin 0,089, belirsizlik ve statünün 0,083, iletişim ve değer 0,079, bireysel faktörlerin 0,079 ve yapısal faktörlerin de 0,061 olduğu görülmektedir. Bu analizden yola çıkarak H₅ ve H₇ hipotezleri kabul edilmiş, H₁, H₃ ve H₉ hipotezleri ise reddedilmiştir.

Tablo 5. Örgütsel Çatışma Boyutlarının Sosyal Arkadaşlık Üzerine Etkisi

Özellikler	β	S.H.	p
Örgütsel Faktörler	0,140	0,082	0,120
Belirsizlik ve Statü	-0,298	0,076	0,007*
İletişim ve Değer	-0,179	0,073	0,081
Bireysel Faktörler	-0,055	0,073	0,515
Yapısal Faktörler	0,128	0,056	0,144
Sabit		0,212	0,000*

R²= 0,111, Düz. R²=0,093, F_(5,244)= 6,094 (0,00), *p<0,05 VIF< 10 Tolerance> 0,2

Hastane çalışanlarının karşılaştığı örgütsel çatışmaların alt boyutlarından olan örgütsel faktörler, belirsizlik ve statü, iletişim ve değer, bireysel faktörler ve yapısal faktörler bağımsız değişkenler, iş yaşamındaki yalnızlık boyutlarından olan sosyal

arkadaşlıkta bağımlı değişken olarak tanımlayarak çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 5'te görüldüğü gibi regresyon analizinde örgütsel çatışmanın alt boyutlarından olan belirsizlik ve statünün iş yaşamındaki yalnızlığın alt boyutlarından olan duygusal yoksunluğa anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Ancak örgütsel faktörler, iletişim ve değer, bireysel faktörler ve yapısal faktörlerin duygusal yoksunluğa anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir ($F_{(5,244)}= 6,094$ (0,00), $p<0,05$). Regresyon modelinde; bağımsız değişkenler, çalışanların duygusal yoksunluğunun % 9,3'ünü açıklamaktadır (Düz. $R^2= 0,093$). Standart hatalar ise sırasıyla, örgütsel faktörlerin 0,082, belirsizlik ve statünün 0,076, iletişim ve değer 0,073, bireysel faktörlerin 0,073 ve yapısal faktörlerin ise 0,056 olduğu görülmektedir. Bu analizden yola çıkarak H4 hipotezi kabul, H2, H6, H8 ve H10 hipotezleri ise reddedilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmanın amacı hastane çalışanlarının karşılaştığı örgütsel çatışmaların iş yaşamlarındaki yalnızlıklarına olan etkisini tespit etmektir. Araştırmanın alt amacıysa örgütsel çatışmanın alt boyutları olan örgütsel faktörler, bireysel faktörler, yapısal faktörler, iletişim ve değer, belirsizlik ve statünün yanı sıra iş yaşamındaki yalnızlığın alt boyutları olan duygusal yoksunluk ve sosyal arkadaşlık kavramlarıyla ilgili bilgi vermektir.

Hastane çalışanlarının çalışma ortamında karşılaştıkları örgütsel çatışmalar, örgüt yapısındaki hiyerarşik sisteme bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Hastane yönetiminin en üst kademesinden başlayan bu hiyerarşik sınıflama en alt kademeye kadar devam etmektedir. Bu hiyerarşik sistem içerisindeki her çalışan kendine has özelliklere sahiptir. Bu özelliklerin yanında her bireyin çalıştığı ortamda bir statüsü bulunmaktadır. Bireyler bu özellikler ve statülerin oluşturduğu bakış açısıyla diğer kişiler ile iletişim kurmaktadır. Hayatları boyunca diğer bireylerle kurdukları iletişimle de kişilik yapıları oluşmakta ve bu kişilikler zamanla bireylerin değerleri haline gelmektedir.

Araştırma özelinde bakıldığında hastane çalışanlarının sahip olduğu değerler ve iletişim özellikleri iş yaşamlarındaki yalnızlığın boyutlarına farklı biçimlerde etki etmektedir. Çalışanların iletişim ve değerleri iş yaşamlarındaki yalnızlığın duygusal yoksunluk boyutuna negatif yönde etki etmektedir. Yani hastane çalışanlarının sahip olduğu iletişim özellikleri ve değerler sebebiyle yaşadıkları çatışmalar, bireylerin çalıştıkları ortamlardaki kurdukları arkadaşlıkların niteliğini düşürmektedir. Örgütlerde iletişimden kaynaklanan çatışmaların başında çalışanların birbirleri ile iletişim kurmak için kullandıkları dilin -araştırma bağlamında bakıldığında mizacın- veya iletişim kurarken kullandıkları araçların farklılığı gelmektedir. Bunun yanı sıra örgüt içerisindeki her birey birbirleriyle ilgili yeterli bilgiye sahip olmazsa çatışmalar yaşanabilir. Son olarak çalışanların birbirleriyle olan iletişiminde gönderilen mesaj ile algılanan arasındaki farklılıkların olması örgütsel çatışmalara yol açabilmektedir (Kılınç, 1985, s.113-114).

Örgütsel çatışmanın diğer bir boyutu olan bireysel faktörler, iş yaşamındaki yalnızlığın alt boyutu olan duygusal yoksunluğa negatif yönde etki etmektedir. Bireylerin sahip olduğu yetenekler, tutumlar, değer yargıları ve örgüt içerisindeki amaçlarının farklılığı sebebiyle çatışmalar ortaya çıkabilmektedir (Koçel, 2015, s.769). Çalışanların kültürel özelliklerinin farklılığı, aile geçmişleri, hayat tecrübeleri ve eğitim

durumları da örgütsel çatışmalardaki bireysel faktörleri oluşturmaktadır (Tuğlu, 1996, s.36). Buradan yola çıkılarak bireysel faktörlerden kaynaklanan çatışmaların hastane çalışanlarının kurdukları arkadaşlıkların niteliğini azalttığından söz edilebilir. Sonuçlara genel olarak bakıldığında ise, çeşitli unsurlar çatışmada toplanan örgütsel çatışma kavramının çalışanların arkadaşlık ortamlarını olumsuz etkilediği görülmekte, bu bireyleri iş yaşamında yalnızlığa sürüklemektedir.

Hastane çalışanlarının çalışma ortamlarında ortaya çıkan çatışmaların sebeplerinden biri de belirsizlik ve statüdür. Araştırmanın diğer bir sonucuna göre örgütsel çatışmanın alt boyutlarından olan belirsizlik ve statü, iş yaşamında yalnızlığın alt boyutlarından olan sosyal arkadaşlığı negatif yönde etkilemektedir. Örgütlerde çalışanlar bireysel statülerini diğer çalışanlardan farklı ve daha saygın olarak görebilmektedir. Benzer şekilde başka bireylerde belirli bir grubu veya çalışanı prestij sahibi olarak görebilmektedir. Algılamadaki bu gibi farklılıklar organizasyonlardaki iletişim kanallarını etkileyerek çatışmaya neden olabilmektedir (Koçel, 2015, s.767-768). Ayrıca iş yerlerinde görevlerin ve bu görevlerin yetki ve sınırlılıklarının net bir biçimde olmaması da çatışma sebebidir (Bumin, 1990, s.13-14). Hastanelerle ilgili yapılan bu çalışmada çalışanların gerek statülerinden gerekse yetkilerinin açık olmamasından kaynaklanan bu çatışma tipleri çalışanların iş yaşamlarında kurdukları sosyal arkadaşlıkları olumsuz etkilemektedir.

Örgütsel çatışma kavramı çeşitli kavramlarla ilişkilendirilerek çalışılmıştır. Sütlü (2007)'nin "Örgütsel Çatışma ve İşgören Üzerine Etkileri" adlı çalışmasında örgütsel çatışmanın iş tutumu, motivasyon ve stres düzeylerini nasıl etkilediğini araştırmış ve çatışmanın, bireylerin iş doyumlarını ve motivasyonu azaltan, stres yaratan bir kavram olduğu ancak örgütlerin bu çatışmaları iyi yönettiği takdirde örgüt lehine çevirebileceği sonucuna varmıştır. Karcioğlu ve Alioğulları (2012) "Çatışmanın Nedenleri ve Çatışma Yönetim Tarzları İlişkisi" adlı çalışmasında kişilerin demografik özellikleriyle tercih ettikleri çatışma yönetim tarzı arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Verma (1998)'nin "Conflict Management" isimli çalışmasında çatışmaların efektif bir şekilde yönetildiğinde örgüt için sağlıklı olduğunu, çatışmayı iyi yöneten yöneticilerin çatışmanın kaynağına odaklandığı sonucuna varmıştır. Bu çalışmaların yanı sıra iş yaşamındaki yalnızlık kavramıyla ilgili literatürde çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Kaplan (2011) "Öğretmenlerin İş Yerinde Yalnızlık Duygularının Okullardaki Örgütsel Güven Düzeyi ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi" adlı çalışmasında öğretmenlerin yaş, medeni durum, eğitim durumu, aylık gelir, mesleki kıdem ve yerleşim yerlerine göre iş yerindeki yalnızlık düzeyleri farklılaştığı ve iş yaşamında yalnızlık duygusu yaşayan öğretmenlerin örgütsel güven düzeylerinin de düşük olduğu sonucuna varmıştır. Wright (2005) "Loneliness in the Workplace" isimli iş yaşamından yalnızlığın alt boyutlarından duygusal yoksunluğu temel aldığı çalışmasında, örgüt ruhunun yetersizliği, korku ve bireylerin birbirleriyle değer uyumları gibi çevresel faktörlerin çalışanların iş doyumlarına negatif etki ettiği sonucuna ulaşmıştır. Araştırma özelinde bakıldığında ise örgütsel çatışma ile iş yaşamındaki yalnızlık kavramının ilişkilendirilerek çalışıldığı araştırma sayısı azdır.

Bu çalışmada bir takım kısıtlamalar bulunmaktadır. Öncelikle bu araştırma hastane çalışanlarının tamamını kapsadığı için bu alanda görev yapan belirli bir meslek grubuna genellenmesi zorlaşmaktadır. Diğer bir kısıt ise araştırmanın özel sektörü ele alması sadece kamu sektörünü ya da bu iki sektörü karşılaştırarak ele almamasıdır.

Örgütlerde meydana gelen çatışmalar örgüt büyüklüğüne, sektöre ve yöneticiye göre değişebilmektedir. Bu değişim çalışanların iş yaşamlarındaki yalnızlıklarını farklı şekillerde etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında örgütsel çatışma ve iş yaşamındaki yalnızlık konularıyla ilgili gerek örneklem gerekse sektörel kısıtlamalar yapılarak bu iki kavram arasındaki neden sonuç ilişkisinden doğacak çalışmalar literatüre katkısı açısından daha zengin sonuçlar ortaya çıkarabilecektir.

Kaynaklar

- Akkirman, A. D. (1998). Etkin çatışma yönetimi ve müdahale stratejileri. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(2): 1-11.
- Aslan, Ş. (2003). Hastane işletmelerinde örgütsel çatışma: Teori ve örnek bir uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Bumin, B. (1990). İşletmelerde Organizasyon Geliştirme ve Çatışmanın Yönetimi, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, Ankara.
- Çağlayan, O. A. (2006). Örgütsel çatışma yönetimi ve bir araştırma. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Darling, John R., and W. Earl Walker (2001). Effective conflict management: Use of the behavioral style model. Leadership & Organization Development Journal, 22(5): 230-242.
- Doğan, T, Çetin, B. ve Sungur, Z. (2009). İş yaşamında yalnızlık ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 10: 271-277.
- Duy, B. (2003). Bilişsel-davranışçı yaklaşıma dayalı grupla psikolojik danışmanın yalnızlık ve fonksiyonel olmayan tutumlar üzerine etkisi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Erdil O. and Ertosun Ö.G. (2011). The relationship between social climate and loneliness in the workplace and effects on employee well-being. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 24 (1): 505-525.
- Ernst, J. M. and Cacioppo, J. T. (1999). Lonely hearts: Psychological perspectives on loneliness. Applied and Preventive Psychology, 8(1): 1-22.
- Karaduman, M. (2013). İş yaşamında yalnızlık algısının örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi ve öğretmenler üzerinde bir uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Karcıoğlu, F. ve Alioğulları, Z. D. (2012). Çatışmanın nedenleri ve çatışma yönetim tarzları ilişkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (26) 3-4: 215-237.
- Kaplan M. S. (2011). Öğretmenlerin işyerinde yalnızlık duygularının okullardaki örgütsel güven düzeyi ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, Konya.
- Kandemir, A. (2006). Ortaöğretim kurumlarında yöneticilerle öğretmenler arasındaki örgütsel çatışma ve uzlaşma alanları. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu.
- Keser, A. (2014). İş yaşamında yalnızlık algısının örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi ve öğretmenler üzerinde bir araştırma. Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 3 (7): 178-197.
- Koçel, T. (2015). İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınları, İstanbul.

- Kılınç, T. (1985). Örgütlerde çatışma: mahiyeti ve nedenleri. İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi, 103-124.
- Mercan, N. (2015). Örgütsel yaşamda yalnızlık (s. 429-451), içinde: Örgütsel Davranışta Güncel Konular (Ed.: N. D. E., Özler), Ekin Yayınevi, Bursa.
- Uslu, H. (2014). Örgütsel çatışma ve çalışan stresi ilişkisi: Özel hastane çalışanları üzerine bir araştırma. Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Pondy, L. R. (1967). Organizational conflict: concepts and models. Administrative Science Quarterly, 12 (2): 296-320.
- Sığırı, Ü. (2015). Çatışmalar ve örgütsel çatışma yönetimi (s. 482-530), içinde: Örgütsel Davranış (Ed.:Sığırı, Ü. ve Gürbüz, S.), Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Sütlü, T. (2007). Örgütsel çatışma ve işgören üzerine etkiler. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Şahin, A., Emimi, F. T. ve Ünsal, Ö. (2006). Çatışma yönetimi yöntemleri ve hastane örgütlerinde bir uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15): 553-568.
- Tengilimoğlu, D. (1991). Kişilerarası çatışma ve çatışmayı teşhis modelleri. Amme İdaresi Dergisi, 24 (2): 123-144.
- Tjosvold, D. (1991). The Conflict Positive Organization: Stimulate Diversity and Create Unity (Addison-Wesley Series on Organization Development). New York Addison, Wesley Publishing Company.
- Tuğlu, A. (1996). Örgütsel çatışma ve yönetimi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Uslu, H. (2014). Örgütsel çatışma ve çalışan stresi ilişkisi: Özel hastane çalışanları üzerine bir araştırma. Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Verma, V. K. (1998). Conflict Management, Project Management Handbook. Chapter 22, 353-376.
- Weiss, R. S. (1973). Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation. The MIT Press., Cambridge.
- Wright, S. L. (2005). Loneliness in the workplace. University of Canterbury, Unpublished Doctoral Dissertation, Canterbury.
- Wright S.L, Burt C.D.B. ve Strongman K. T. (2006). Loneliness in the workplace: construct definition and scale development. NZ J Psychology, 35 (2): 59-68.

DÖNER SERMAYE İŞLETMELERİNİN VERGİSEL YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Kadir KARTALCI¹

ÖZ

Bu makalenin amacı döner sermaye işletmelerinin vergi yükümlülüklerinin araştırılması olarak belirlenmiştir. Ancak makale, döner sermaye işletmelerinin üzerinde ağırlıklı etkiye sahip olan Kurumlar Vergisi, Gelir Vergisi ve Katma Değer Vergisi ile sınırlandırılmıştır.

Döner sermaye işletmelerine Kurumlar Vergisi açısından bakıldığında, üç durumun ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar; döner sermaye işletmelerinin Kurumlar Vergisi mükellefi olup olmadıkları, hangi durumlarda Kurumlar Vergisinden muaf oldukları ve Kurumlar Vergisi açısından bu işletmeler arasında haksız ve adil olmayan uygulamaların mevcut olup olmadığı konularını içermektedir.

Döner sermaye işletmeleri Gelir Vergisi açısından vergi sorumlusu sıfatını haiz bir konuma sahiptir. Bu işletmeler; gelirlerinin ağırlıklı bir kısmını personeline ücret olarak ödeme yaptığı sırada, bu tutarlardan gelir vergisi kesintisi yapmaktadır.

Döner sermaye işletmelerinin Katma Değer Vergisi açısından durumu incelendiğinde vergisel açıdan daha dağınık ve adil olmayan durumların mevcut olduğu görülmektedir. Bu dağınık ve adil olmayan yapının meydana gelmesinde Katma Değer Vergisi kısmi istisna uygulamasının payı büyüktür.

Anahtar Kelimeler: Döner Sermaye, Kurumlar Vergisi, Gelir Vergisi, Katma Değer Vergisi

TAX LIABILITIES OF CIRCULATING CAPITAL ENTERPRISES

ABSTRACT

The aim of this article is tax liabilities of circulating capital enterprises. However, the scope of the analysis is narrowed down to corporate tax, income tax and value added tax, which have significant effect on circulating capital enterprises.

Looking at circulating capital enterprises from the perspective of corporate tax shows that three aspects come to the forefront. These are whether circulating capital enterprises are obliged to pay corporate tax, under which circumstances they are exempt from corporate tax, and whether there are unjust and unfair practices between these enterprises regarding corporate tax.

Circulating capital enterprises are tax responsible parties when income tax is taken into account. While huge amounts of their income are paid to their employees, these enterprises deduce income tax from these payments.

The analysis of circulating capital enterprises from value added tax perspective reveals presence of a more diverse and unfair situation. Partial tax break practice in value added tax has a great impact on the emergence of such a diverse and unfair situation.

Keywords: Circulating Capital, Corporate Tax, Income Tax, Value Added Tax

¹ Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü, kadir.kartalci@inonu.edu.tr
Derleme, Gönderim Tarihi:17.09.2018 Kabul Tarihi:10.10.2018

Giriş

Döner sermayeli işletmeleri israf ekonomisini önleyici, kaynakları etkin kullanmaya yönelik ekonomik oluşumlar olarak nitelemek yanlış olmasa gerek. Bu işletmelerin bir kamu kuruluşuna ait ya da bağlı kuruluşlar olduğu, asıl işi ya da görevi bu kamu kuruluşunun yerine getirdiği, ancak kıt kaynakların etkin kullanımını esas alarak asıl kamu kuruluşu yanında bu tür işletmelere de yer verildiği görülmektedir.

Son yıllarda döner sermaye işletmelerinin sayı ve konum itibariyle payının arttığı görülmektedir. Bu artışa rağmen döner sermaye işletmelerini düzenleyici standartlara sahip olacakları ve profesyonel olarak iş görmelerini sağlayacak bir mevzuatın bulunmaması bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmektedir.

Döner sermaye işletmelerinin sermaye yapısı ve mali işleyişlerine bakıldığında, ilk sermayelerinin bağlı olduğu kuruluşlar tarafından sağlandığı görülmektedir. Ayrıca bu işletmelerin bağlı kuruluşun kullandığı bina ve teçhizat yanında personelden de yararlandığı anlaşılmaktadır.

İlk bakışta döner sermaye işletmelerine başlangıç sermayesi, bina, teçhizat ve personelin ana kamu kuruluşu tarafından karşılanması durumu, bu işletmelere vergi mevzuatı karşısında da pozitif ayrımcılık izlenimi verebilir. Bu konunun böyle olup olmadığı ancak döner sermaye işletmelerinin vergi mevzuatı açısından yükümlülükleri araştırıldığında anlaşılabilir.

Bu makalenin amacını döner sermaye işletmelerinin vergi yükümlülüklerinin araştırılması olarak belirlenmiş olmakla birlikte, konuyu bütün vergi mevzuatından ziyade bu işletmeler üzerinde ağırlıklı etkiye sahip vergi mevzuatı ile sınırlandırmak yerinde olacaktır. Bunun sebebi döner sermaye işletmelerinin vergisel yükümlülüklerinin kahir ekserisinin, inceleme konusu vergi mevzuatı ile bağlantılı olmasıdır. Bu açıdan makale döner sermaye işletmelerinin, üzerinde ağırlıklı etkisi olan Kurumlar Vergisi(KV), Gelir Vergisi(GV) ve Katma Değer Vergisi(KDV) yükümlülüklerinin araştırılması ile sınırlandırılmıştır.

2- Döner Sermaye İşletmelerinin Seçili Vergiler Bakımından Yükümlülükleri

2.1- Döner Sermaye İşletmelerinin Kurumlar Vergisi Yükümlülüğü

Döner sermaye işletmelerinin KV karşısındaki durumunu anlayabilmek için bu kanuna göre mükellefiyet ve istisna hallerinin incelenmesi gerekir.

2.1.1- Döner Sermaye İşletmelerinin Kurumlar Vergisi Mükellefiyeti

5520 yasanın 1. maddesinin 1/c bendinde iktisadî kamu kuruluşlarının kurum kazançlarından dolayı KV'ye tabi olduğu hüküm altına alınmıştır. İktisadi kamu kuruluşlarının kapsamı ise aynı yasanın mükellef başlıklı 2. maddesinde; "...(3) İktisadî kamu kuruluşları: Devlete, il özel idarelerine, belediyelere, diğer kamu idarelerine ve kuruluşlarına ait veya bağlı olup, faaliyetleri devamlı bulunan ve birinci ve ikinci fıkralar dışında kalan ticarî, sınaî ve ziraî işletmeler iktisadî kamu kuruluşudur." şeklinde ifade edilmiştir.

İktisadi kamu kuruluşları ifadesine 03.04.2007 tarih ve 26482 sayılı Resmi Gazete (R.G.)'de yayımlanan KV 1 sayılı Genel Tebliğinin 2.3.1 kısmında açıklık getirilerek; "İktisadi kamu kuruluşları, kamu idare ve kuruluşlarına ait veya bağlı olan

tüm iktisadi işletmeleri kapsar. Bu nedenle iktisadi kamu kuruluşları kavramı, hem kamu iktisadi teşebbüslerini hem de kamu kurum ve kuruluşlarına ait veya tabi olan veyahut bunlar tarafından kurulan veya işletilen iktisadi kuruluşlar ile döner sermayeli kuruluşları da kapsamına alır...” ifadesiyle döner sermayeli işletmelerin genel itibarıyla KV’ye tabi olduğu ortaya konulmuştur.

Anılan tebliğin 2.3.1 kısmında, döner sermayeli işletmeler genel itibarıyla iktisadi kamu kuruluşlarından sayılmakla birlikte; “...*Bir iktisadi kamu kuruluşunun varlığından söz edilebilmesi için kuruluşun;*

- *Kamu idareleri veya kamu kuruluşlarına ait veya bağlı olması (ait olma, sermaye bakımından; bağlı olma ise idari bakımdan bağlılığı ifade eder),*
- *Sermaye şirketi veya kooperatif şeklinde kurulmamış olması,*
- *Ticari, sınai veya zirai alanda devamlı olarak faaliyette bulunması gerekmektedir.”* ifadeleriyle bir kuruluşun iktisadi kamu kuruluşu sayılabilmesi için bir takım şartlar da ortaya konulmuştur.

Buna göre döner sermayeli işletmeler; ilk koşul olan, kamu idareleri veya kamu kuruluşlarına ait veya bağlı olması bakımından, sermayesi ilgili kuruluş tarafından karşılandığı için ait olma koşulunu, ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olmaması bakımından da idari bağlılık koşulunu taşımaktadır. İkinci koşul olan sermaye şirketi veya kooperatif şeklinde kurulmamış olması açısından değerlendirildiğinde, bu işletmelerin anılan şekillerde kurulmadıkları için iktisadi kamu kuruluşu sayılmaları gerekir.

Döner sermaye işletmeleri ticari, sınai veya zirai alanda devamlı olarak faaliyette bulunması koşulu açısından değerlendirildiğinde; bir döner sermaye işletmesine bağlı herhangi bir birimin ticari, sınai veya zirai alanda devamlı olarak faaliyette bulunup bulunmadığı, dolayısıyla iktisadi kamu kuruluşu olup olmadığı söz konusu tebliğin 2.4 kısmında; “...*devamlılık unsuru, bir hesap dönemi içinde aynı veya ayrı faaliyet alanlarında ticari mahiyet arz eden işlemlerin birden fazla yapılmasını ifade etmektedir. Aynı hesap döneminde tek işlem nedeniyle ticari faaliyetin devamlılık unsurunun oluştuğunu kabul etmek mümkün olmamakla birlikte, faaliyetin organizasyon gerektirmesi veya amacının ticari olması durumunda devamlılık unsurunun varlığı kabul edilir. Ticari organizasyon, sermaye tahsisi, işyeri açılması, personel istihdamı, ticaret siciline kaydolmak gibi unsur ve şartlardan tümü veya bir kısmı yerine getirilmek suretiyle belirli şekilde kurulmuş olacaktır. Bu takdirde bu organizasyon içinde bir takvim yılında veya iki veya üç yılda tek bir işlem yapılmış olsa dahi ticari faaliyetin varlığı kabul edilecektir.”* şeklinde açıklık getirilmiştir.

Buna göre döner sermaye işletmelerinin kuruluş prosedürü düşünüldüğünde genel anlamda bu işletmelerin kurulabilmeleri için mutlaka sermaye tahsis edilmesi gerektiği, dolayısıyla anılan tebliğin ticari organizasyon tanımına girecekleri ve ticari faaliyetleri aynı hesap dönemine birden fazla olmasa dahi faaliyetin devamlılık unsurunun gerçekleşmiş olacağını kabul etmek gerekir. Dolayısıyla anılan tebliğin 2.3.1 kısmındaki 3 üncü koşul açısından döner sermayeli işletmelerin ticari, sınai veya zirai alanda devamlı olarak faaliyette bulunması gerektiği koşulunun da gerçekleştiğini kabul etmek gerekmektedir.

5520 sayılı yasada sayılan iktisadi kamu kuruluşu koşullarına uyan her döner sermaye işletme birimi KV’nin mükellefi ya da muhatabı olacak mıdır? Bu konuya yukarıda anılan tebliğin 2.4 kısmında; “...*İktisadi işletmenin tanımı içinde yer alan ve devamlı olarak yapılan ticari, sınai veya zirai faaliyetten söz edebilmek için bu*

işletmenin tedavül ekonomisine katılması, başka bir ifadeyle işletmede üretilen veya alınan malların veya verilen hizmetin bir bedel karşılığı satılmış olması gerekir. Aksi halde diğer unsurlar var olsa dahi bir iktisadi işletmenin varlığından söz edilemez. Buna göre dernek veya vakıfların eğitim ve sağlık gibi bir takım hizmetleri bir bedel karşılığı olmaksızın yerine getirmeleri halinde, bu faaliyetler dernek veya vakfa bağlı iktisadi işletme olarak nitelendirilmeyecektir. Ancak, sözü edilen hizmetlerin yerine getirilmesi için yapılan masrafların hizmet verilenlerden tahsil edilmesi veya bu kişilerden veya ailelerinden bağış adı altında bir bedel alınması durumunda, bu faaliyetler, dernek veya vakfa ait iktisadi işletme olarak kabul edilecek ve KV'ye tabi olacaktır.” ifadeleri ile açıklanmaktadır. Özetle herhangi bir döner sermaye işletme birimi ürettiği mal ya da hizmeti bir bedel karşılığı satmıyorsa, herhangi bir şekilde bunlara karşılık olacak bir bedel almıyorsa, iktisadi kamu kuruluşu sayılmayacak, dolayısıyla KV'nin mükellefi olmayacaktır

Aynı konu farklı açılardan 5520 sayılı yasanın 3 üncü maddesinin 6 ncı fıkrasında; “İktisadî kamu kuruluşları ile dernek veya vakıflara ait iktisadî işletmelerin kazanç amacı gütmemeleri, faaliyetlerinin kanunla verilmiş görevler arasında bulunması, tüzel kişiliklerinin olmaması, bağımsız muhasebelerinin ve kendilerine ayrılmış sermayelerinin veya iş yerlerinin bulunmaması mükellefiyetlerini etkilemeyecektir. Mal veya hizmet bedelinin sadece maliyeti karşılayacak kadar olması, kâr edilmemesi veya kârın kuruluş amaçlarına tahsis edilmesi de bunların iktisadî niteliğini değiştirmeyecektir.” ifadesi ile döner sermaye işletmelerinin mükellefiyet durumları açık kapı ya da yoruma meydan bırakmayacak şekilde sağlanmıştır.

2.1.2- Döner Sermaye İşletmelerinin Kurumlar Vergisinden Muafiyet ve İstisnası

KV Kanununun 4. maddesinde bu vergiden muafiyet ve istisnalar belirlenmiştir. Bu maddenin 1. fıkrasında; “Aşağıda sayılan kurumlar, KV'den muaftır: a) Kamu idare ve kuruluşları tarafından tarım ve hayvancılığı, bilimi, fennî ve güzel sanatları öğretmek, yaymak, geliştirmek ve teşvik etmek amacıyla işletilen okullar, okul atölyeleri, konservatuvarlar, kütüphaneler, tiyatrolar, müzeler, sergiler, numune fidanlıkları, tohum ve hayvan geliştirme ve üretme istasyonları, yarış yerleri, kitap, gazete, dergi yayınevleri ve benzeri kuruluşlar. b) Kamu idare ve kuruluşları tarafından genel insan ve hayvan sağlığını korumak ve tedavi amacıyla işletilen hastane, klinik, dispanser, sanatoryum, huzurevi, çocuk bakımevi, hayvan hastanesi ve dispanseri, hayvan bakımevi, veteriner bakteriyoloji, seroloji, distofajin kuruluşları ve benzeri kuruluşlar. (Bunlardan sağlık hizmeti sunanların teşhis ve tedaviye yönelik olarak birbirlerine yapacakları mal ve hizmet satışları ile Sağlık Bakanlığına bağlı hastane, klinik, dispanser, sanatoryum gibi kurum ve kuruluşların yapacağı KV Kanununun 70 inci maddesinde belirtilen mal ve hakların kiralanması işlemleri bu muafiyeti ortadan kaldırmaz.)” ifadesi ile döner sermayeli işletmelerinin de içinde bulunduğu mükellef grubunun KV bakımından ne tür faaliyetlerden dolayı vergiden muaf olacağı ve istisnaya tabi tutulacağı tek tek sayılarak belirlenmiştir.

Bu konuda 1 seri no'lu KV Genel Tebliğinin, 4.1. bölümünde; “Bu muafiyetten yararlanabilmek için kuruluşun, yukarıda sayılan kamu idare ve kuruluşları tarafından işletilmesi ve amacının bilim, fen ve güzel sanatlar ile tarım ve hayvancılığı öğretmek, yaymak, geliştirmek ve teşvik etmek olması gerektiği, bentte sayılan kuruluşların aynı amaçlarla da olsa kamu idare ve kuruluşları dışındaki kurumlar tarafından işletilmesi

halinde söz konusu muafiyet hükmünden yararlanılamayacağı, kamu idare ve kuruluşlarından maksat, merkezi yönetim kapsamına dahil olan genel ve özel bütçeli daireler ile...dir" açıklamalarına yer verilmiştir.

2547 sayılı yasanın 56. maddesindeki; "Üniversiteler ve yüksek teknoloji enstitüleri, genel bütçeye dahil kamu kurum ve kuruluşlarına tanınan mali muafiyetler, istisnalar ve diğer mali kolaylıklardan aynen yararlanırlar." hükmü de bu muafiyet ve istisnalardan üniversitelerin döner sermaye işletmelerinin de faydalanacağını göstermektedir.

Diğer taraftan 5520 sayılı yasanın Geçici Madde 2'si hükmü ile sadece Milli Eğitim Bakanlığına bağlı döner sermaye işletmelerinin elde ettikleri kazançlar belirli bir süreye kadar vergiden muaf tutulmuştur. Bu durum; anılan yasa maddesinde; "(1) 1/1/2008-31/12/2020 tarihleri arasında;...b) Milli Eğitim Bakanlığına bağlı örgün ve yaygın eğitim yapan mesleki ve teknik eğitim okullarındaki atölye ve uygulama birimleri ile anaokulu, kreş, çıraklık ve halk eğitim merkezlerindeki uygulama birimlerine bağlı döner sermaye işletmelerinin elde ettikleri gelirler,... dolayısıyla iktisadi işletme oluşmuş sayılmaz." hükmüne yer verilmesiyle uygulama imkanı bulmuştur.

2.1.3- Döner Sermaye İşletmeleri Kurumlar Vergisi Yükümlülüğü ve Özelgeler

Döner sermaye işletmelerinin KV karşısındaki durumu topluca değerlendirildiğinde; bu işletme birimlerinin, 5520 sayılı yasa ve buna göre çıkarılmış 1 sayılı genel tebliğde iktisadi kamu kuruluşları tanımına girdiklerinden dolayı söz konusu verginin mükellefi oldukları, ancak yine aynı yasa da vergiden muaf ve istisna tutulan alanlarda iştegal etmeleri durumunda bu alanlardan dolayı elde ettikleri kazançlardan dolayı KV'ye muhatap olmayacakları anlaşılmaktadır.

Bu işletmelerin iştegal alanları itibariyle KV'ye tabi olup olmadığını göstermek ve konunun daha anlaşılır olması açısından, vergi idareleri tarafından verilen özelgeler esas alınarak, bir takım örnekler vermek uygun olacaktır:

- Genellikle üniversiteler ve Sağlık Bakanlığı tarafından yerine getirilen, sağlık alanında faaliyet gösteren döner sermaye işletme birimleri bu faaliyetlerinden dolayı KV ödemeyecektir (Gelir İdaresi Başkanlığı, Özelgeler:16.11.2011)
- Aynı şekilde üniversiteler ve Tarım Bakanlığı, belediyeler tarafından hayvan sağlığı ile ilgili iktisadi kamu kuruluşları ya da döner sermayeli işletme birimleri bu faaliyetlerinden dolayı KV ödemeyecektir (Gelir İdaresi Başkanlığı, Özelgeler:30.01.2012)
- Milli Eğitim Bakanlığı birimleri ile ilgili yukarıda verilen ve 5520 sayılı yasanın Geçici Madde 2'de gösterilen döner sermaye işletme birimlerinin elde ettikleri kazançlar 2020 yılına kadar KV'ye tabi değildir,
- Sürekli eğitim merkezleri vasıtasıyla çeşitli adlar altında yapılacak kurslar, danışmanlık faaliyetleri nedeniyle bu döner sermaye işletme birimi kurumlar vergisine tabi olacaktır. Üniversite Döner Sermaye İşletmesi bünyesinde bedel karşılığında gerçekleştirilen bilimsel konularda mütalaa verme, öğrenciler ve vatandaşlar için kurs ve eğitim programları düzenleme, proje hazırlama, analiz yapma ve kitap satışı faaliyetleri nedeniyle Üniversite bünyesinde oluşacak iktisadi kamu kuruluşu nezdinde KV mükellefiyetinin tesis edilmesi gerekmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı, Özelgeler:16.11.2011).

- Üniversitenin kuruluş amacına uygun olarak kurulan Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi biriminin KV'den muaf olması gerekmektedir. Ancak, belirli bir organizasyon çerçevesinde ticari mahiyet arz edecek şekilde piyasa esaslarına göre bedel karşılığı verilen ve devamlılık gösteren kurs hizmetleri neticesinde Üniversite bünyesinde oluşacak iktisadi işletme nezdinde KV mükellefiyetinin tesis edileceği tabiidir (Gelir İdaresi Başkanlığı, Özelgeler:17.12.2012).
- Gıda Mühendisliği Bölümü ve Ziraat Fakültesinde sadece eğitim ve öğretim faaliyetleri çerçevesinde üretilen ve yetiştirilen ürünlerin satılması halinde KV Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında KV mükellefiyeti söz konusu olmayacaktır. Ancak, eğitim ve öğretim faaliyetlerini aşacak boyutta üretim yapılması, dışarıdan işçi istihdam edilmesi, sipariş üzerine üretim yapılması veya ihale yoluyla iş alınması hallerinde ise Üniversitenin bünyesinde oluşacak iktisadi kamu kuruluşu nezdinde KV mükellefiyetinin tesis edileceği tabiidir (Gelir İdaresi Başkanlığı, Özelgeler:16.11.2011)
- Üniversitenin döner sermaye birimlerindeki laboratuvar ve atölyelerde firma veya gerçek kişilerin istekleri üzerine yapılan veya yapılacak olan test, ölçüm ve analizlerden (gaz sızdırmazlık muayenesi, taş-toprak su analizleri vb.) elde edilecek gelirler dolayı KV mükellefiyetinin tesis edilmesi gerekmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı, Özelgeler: 07.08.2012).

Döner sermaye işletmesine bağlı çeşitli birimler, yukarıda özelgelerle de desteklendiği şekliyle, kimisi için iştigal alanı 5520 sayılı yasanın muaf ve istisna kapsamına girdiğinden mükellef tesisi gerekmediği halde, kalan birimlerin iştigal alanları vergi mükellefi olmalarını zorunlu kılmaktadır.

Ancak şu soru akla gelmektedir: Bir üniversite veya kamu kuruluşuna ait bir döner sermayeli işletme tesis edildiği halde, bu işletmeye bağlı birden fazla döner sermayeli işletme birimi bulunursa, bu durumda KV mükellefiyeti döner sermaye işletmesi adına mı, yoksa her bir döner sermaye işletme birimi adına mı tesis edilecektir? Bu konuda; KV 1 seri no'lu tebliğde değişiklik yapan 05.05.2012 tarihli R.G.'de yayımlanan 6 Seri No'lu KV Genel Tebliğinin 12. maddesinde; *"İktisadi işletmelerin ortak yönetimi veya sermayesi olsa dahi faaliyetlerinin bağımsız ve farklı olması halinde ayrı ayrı mükellefiyet tesis ettirilmesi gerekmektedir. Aynı faaliyet alanında farklı işyerlerinde faaliyette bulunulması halinde ise tek mükellefiyet tesis ettirilmesi mümkündür. Ancak, farklı yönetim, sermaye ya da organizasyonu olan işletmelerin ayrı ayrı iktisadi işletme kabul edileceği tabiidir."* şeklinde açıklama getirilmiştir.

Bu durumda döner sermaye işletmesine bağlı farklı iştigal konusu olan ve KV mükellefi olması gereken her bir döner sermaye işletme birimi ayrı mükellefiyet tesis ettirecektir. Bu konuda İzmir Vergi Daire Başkanlığı'nın verdiği bir özelge'de; *"Üniversitenize ait, faaliyetleri bağımsız ve farklı olarak açılan veya açılacak olan iktisadi işletmelerin her biri için ayrı ayrı KV mükellefiyeti tesis ettirilmesi gerekecektir."* ifadesine yer verilmiştir(Gelir İdaresi Başkanlığı, Özelgeler:20.08.2013).

2.2- Döner Sermaye İşletmelerinin Gelir Vergisi Açısından Durumu

193 sayılı GV Kanunu'nun 1. maddesinde verginin mükellef ve konusu; *"Gerçek kişilerin gelirleri GV'ye tâbidir. Gelir bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır."* şeklinde gösterilmiştir. İnceleme

konumuzun süjesini teşkil eden döner sermayeli işletmeler gerçek kişi tanımına uymamaktadır. Bu nedenle GV mükellefi olabilmesi mümkün değildir.

Döner sermaye işletmelerinin GV mükellefi olmaması, onların GV Kanunundan kaynaklanan bir takım sorumluluklarının olmayacağını göstermemektedir. Bilindiği üzere vergi sorumlusu kavramı 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 8. maddesinde; "Vergi sorumlusu, verginin ödenmesi bakımından, alacaklı vergi dairesine karşı muhatap olan kişidir." şeklinde tanımlanmaktadır. Nitekim GV kanununun 94. maddesi kapsamında döner sermaye işletmeleri de vergi sorumlusu olarak işlemler gerçekleştirmektedir.

Anılan kanun maddesine bakıldığında; "Kamu idare ve müesseseleri, iktisadi kamu müesseseleri, sair kurumlar, ... aşağıdaki bentlerde sayılan ödemeleri (avans olarak ödenenler dahil) nakden veya hesaben veya hesap yaptıkları sırada, istihkak sahiplerinin GV'lerine mahsuben tevkifat yapmaya mecburdurlar." hükmünün yer aldığı görülmektedir. Kanun maddesi metninde geçen iktisadi kamu müesseselerinden kastedilenlerden biri de döner sermaye işletmelerdir. Dolayısıyla döner sermayeli kuruluşların yine aynı maddenin devamında sayılan ödemeleri yaptıkları sırada, mükelleflerin GV'sine mahsuben tevkifat yapmak zorunluluğu bulunmaktadır.

Söz konusu kanun madde metninde geçen "(avans olarak ödenenler dahil) nakden veya hesaben" ifadesinden iki şey anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi bu ödemeler henüz hakedilmemiş bir menfaate binaen ödenen avans şeklinde ödeme olsa bile vergi tevkifatı yapılacaktır. İkincisi ise vergi tevkifatının yapılabilmesi için istihkak sahiplerine ödemelerin nakit olarak yapılması zorunluluğunun bulunmadığı, ödemenin hesaben olmasının da yeterli olduğudur. Son cümleden olarak; vergi sorumlusu istihkak sahibine nakit olarak ödeme yapmasa bile devletin vergi alacağını garanti altına alacak, yaptığı tevkifatı usulü dairesinde ve zamanında alacaklı vergi dairesine yatıracaktır.

Anılan kanununun 94. maddesinde vergi tevkifatı yapılacak bir çok konu sayılmıştır. Döner sermayeli işletmelerin genellikle tevkifat yaptıkları konu, çalışanlarına ödedikleri maaş ve ücret ödemelerinden oluşmaktadır. GV Kanununun 61. maddesinde ücret ve ücret sayılan haller sayılmıştır. Buna göre döner sermaye işletmeleri ücret ve ücret sayılan hallerden dolayı yaptıkları ödemelerden vergi tevkifatı yapmak zorundadır. Bununla birlikte bu işletmeler sadece ücret ödemelerinden dolayı değil, 94. maddesinde sayılan diğer durumlar nedeniyle de istihkak sahiplerine ödeme yapmaları halinde vergi sorumlusu sıfatıyla vergi tevkifatı yapacaklardır.

Konu hakkında verilen bir özelgede (Gelir İdaresi Başkanlığı, Özelgeler:28.01.2012); "193 sayılı GV Kanununun 61. maddesinde, ücret, işverene tabi ve belirli bir işyerine bağlı olarak çalışanlara hizmet karşılığı verilen para ve ayınlar ile sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatlerdir... hükmü yer almış, 62. maddesinde ise, iş verenler, hizmet erbabını işe alan, emir ve talimatları dahilinde çalıştıran gerçek ve tüzel kişilerdir... denilmiş ve aynı kanunun 94. maddesinde tevkifat yapmak zorunda olan mükellefler sayılmış, aynı maddenin birinci fıkrasının 1 numaralı bendinde de hizmet erbabına ödenen ücretler ile 61. maddede yazılı olup ücret sayılan ödemelerden (istisnadan faydalananlar hariç), 103 ve 104. maddelere göre vergi tevkifatı yapılacağı belirtilmiştir." denilerek döner sermaye işletmesine yol gösterilmiştir.

2.3- Döner Sermaye İşletmelerinin Katma Değer Vergisi Yükümlülüğü

Döner Sermaye İşletmelerinin KDV açısından durumu incelendiğinde verginin konusu, istisna ve tevkifat işlemleri öne çıkmaktadır.

2.3.1- Döner Sermaye İşletmelerinde KDV'nin Konusu ve İstisnalar

3065 sayılı KDV Kanununun 1. maddesinde verginin konusu; "Türkiye'de yapılan aşağıdaki işlemler katma değer vergisine tabidir: 1. Ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler, 2. Her türlü mal ve hizmet ithalatı, 3. Diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler..." şeklinde genel olarak tanımlanmıştır. Buna göre genel olarak; mal teslimi, hizmetlerin ifası ile bunların ithal edilmesi KDV'nin konusunu teşkil etmektedir.

Döner sermaye işletme birimlerinin KDV karşısındaki durumu önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, KDV yasasının 1. maddesinin 3. fıkrasının g bendi farklı bir önem arz etmektedir. Anılan maddenin 3/g bendinde; "*Genel ve katma bütçeli idarelere, il özel idarelerine, belediyeler ve köyler ile bunların teşkil ettikleri birliklere, üniversitelere, dernek ve vakıflara, her türlü mesleki kuruluşlara ait veya tabi olan veyahut bunlar tarafından kurulan veya işletilen müesseseler ile döner sermayeli kuruluşların veya bunlara ait veya tabi diğer müesseselerin ticari, sınai, zirai ve mesleki nitelikteki teslim ve hizmetleri,*" KDV'ye tabi olacağı hüküm altına alınmıştır. Burada açıkça ifade edildiği üzere döner sermayeli kuruluşların mal teslimi ve ifa ettikleri hizmetler KDV'nin konusu içine girmektedir.

Döner sermayeli işletmelerin yaptıkları mal teslimi ve hizmet ifasının KDV'ye tabi olması, bunların yaptıkları bu iki türden bütün işlemlerin bu vergiye tabi olacağını gösterir mi, yoksa bu vergiyle ilgili bazı mal teslimi ve hizmet ifaları vergiden istisna edilmiş midir? Bu konunun bilinmesi döner sermaye işletmelerinin KDV karşısındaki mükellefiyetlerinin tespiti açısından önemlidir.

3065 sayılı KDV Kanunu'nda iki farklı istisna biçiminden bahsedilmektedir. Bunlar tam istisna ve kısmi istisna uygulamalarıdır. Tam ve kısmi istisna temel alınarak KDV yasasında istisnalar; ihracat istisnası, araçlar, petrol aramaları ve teşvik belgeli yatırımlarda istisna, taşımacılık istisnası, diplomatik istisnalar, ithalat istisnası, sosyal ve askeri amaçlı istisnalarla diğer istisnalar başlıkları ile yasanın 11 ila 17. maddelerde düzenlenmiştir.

Bu istisnaların uygulandığı mükellefler alışları sırasında KDV öderken, satışları sırasında, söz konusu istisnalar nedeniyle, KDV tahsilatı yapamamaktadır. Bu istisnalardan, bir kısmında indirilemeyen verginin iadesine imkan sağlanırken, bazı istisnalarda ise ne iade imkanı, ne de indirim imkanı bulunmamaktadır.

KDV İstisnası uygulanan mal ya da hizmetlerle ilgili olarak alışlar sırasında ödenen KDV'nin indirim ve iadesine imkan sağlanan istisnalar tam istisnadır. KDV istisnası uygulanıp da indirim ve iade imkanı olmayanlar ise kısmi istisna olarak ifade edilir. Bir başka ifadeyle tam istisna; bazı istisna konusu işlemleri yapan mükelleflerin, bu işlemleri dolayısıyla alışları sırasında yükledikleri KDV tutarlarını yaptıkları işler dolayısıyla hesapladıkları KDV tutarlarından tamamıyla indirebiliyor veya bu KDV tutarlarının indirim imkanı olmayan hallerde vergi dairesinden iadesini talep edebilme hakkının olduğu durumu gösterir.

Kısmi istisna ise; KDV'den istisna edilmiş bazı işlemleri yapan mükelleflerin, bu işlemleri dolayısıyla yükledikleri KDV tutarlarını yaptıkları işler dolayısıyla hesapladıkları KDV'den indirememelerini ifade eder. Ancak bu tutarların GV veya KV

matrahlarından gider olarak düşülmesine izin verilir. Bununla birlikte, KV mükellefi olmayanlarsa bu tutarları gider dahi gösteremez.

KDV yasasının 32. maddesinde tam istisna ile ilgili olarak; *“Bu Kanunun 11, 13, 14 ve 15. maddeleri ile 17. maddenin (4) numaralı fıkrasının (s) bendi uyarınca vergiden istisna edilmiş bulunan işlemlerle ilgili fatura ve benzeri vesikalarda gösterilen KDV, mükellefin vergiye tabi işlemleri üzerinden hesaplanacak KDV’inden indirilir. Vergiye tabi işlemlerin mevcut olmaması veya hesaplanan verginin indirilecek vergiden az olması hallerinde indirilemeyen KDV, işlemin gerçekleştiği dönemi izleyen ikinci takvim yılının sonuna kadar talep edilmesi şartıyla Maliye ve Gümrük Bakanlığınca, tespit edilecek esaslara göre bu işlemleri yapanlara iade olunur”* şeklindeki ifadelerle alışlar sırasında yüklenilen KDV ile ilgili nasıl bir işlem yapılacağı gösterilmiştir.

Döner sermayeli işletmelerin de içinde bulunduğu ve KDV istisnası uygulamasına yön veren, KDV kanununun 17. maddesiyle; *“Genel ve katma bütçeli daireler, il özel idareleri, belediyeler, köyler, bunların teşkil ettikleri birlikler, üniversiteler, döner sermayeli kuruluşların...; a) İlim, fen ve güzel sanatları, tarımı yaymak, islah ve teşvik etmek amacıyla yaptıkları teslim ve hizmetleri, b) Tiyatro, konser salonu, kütüphane, sergi, okuma ve konferans salonları ile spor tesisleri işletmek veya yönetmek suretiyle ifa ettikleri kültür ve eğitim faaliyetlerine ilişkin teslim ve hizmetleri,”* KDV’den istisna edilmiştir. Dolayısıyla; döner sermayeler yukarıda sayılan faaliyetlerle ilgili olarak mal ve hizmet teslimlerinden KDV tahsil edemezler.

KDV kanununun aynı maddesinin 2. Sosyal Amaç Taşıyan İstisnalar başlıklı kısmında ise; *“a) Yukarıda sayılan kurum ve kuruluşların hastane, nekahathane, klinik, dispanser, prevantoryum, sanatoryum, kan bankası ve organ nakline mahsus bankalar, anıtlar, botanik ve zooloji bahçeleri, parklar ile veteriner, bakteriyoloji, seroloji ve distofajin laboratuvarları gibi kuruluşlar, öğrenci veya yetiştirme yurtları, yaşlı ve engelli bakım ve huzurevleri, parasız fukara aşevleri, düşkünevleri ve yetimhaneleri işletmek veya yönetmek suretiyle ifa ettikleri kuruluş amaçlarına uygun teslim ve hizmetleri ile bunlardan sağlık hizmeti sunanların teşhis ve tedaviye yönelik olarak birbirlerine yapacakları teslim ve hizmetler,...”* ifadelerinden döner sermayelerin ağırlıklı öneme sahip uğraşı alanlarının KDV’den istisna edildiği anlaşılmaktadır.

KDV kanununun 18. maddesinde yapılan düzenlemeyle istisna edilen alanlardan vazgeçme imkanı getirmiştir. Bu konuda İstisnadan vazgeçme başlıklı 18. maddenin 1. fıkrasında; *“Vergiden istisna edilmiş işlemleri yapanlar, ilgili vergi dairesine yazılı başvuruda bulunarak, belirtecekleri işlem türleri için vergiye tâbi tutulmalarını talep edebilirler...”* denilmektedir.

Ancak döner sermaye işletmelerinin de içinde bulunduğu grubun istisnadan vazgeçme imkanının olmadığı 18. maddenin 2. fıkrasında; *“Kamu menfaatine yararlı dernekler ve Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıfların kuruluş amaçlarına uygun olarak işletmek veya yönetmek suretiyle ifa ettikleri teslim ve hizmetlere ilişkin istisnalar hariç olmak üzere, 17/1-2 numaralı fıkralarıyla (3) numaralı fıkranın (a) ve (4) numaralı fıkranın (e) bentlerinde yazılı istisnalar hakkında yukarıdaki (1) numaralı fıkra hükmü uygulanmaz.”* düzenlemesiyle hüküm altına alınmıştır.

Acaba KDV yasasının 17/1 ve 17/2 ile KDV’den istisna edilen işlemler, bu alanlarda faaliyet yapan döner sermayeli işletmeleri nasıl etkilemektedir. Bunu anlayabilmek için KDV’nin mükellefi hususunun iyi anlaşılması gerekir. 213 sayılı

Vergi Usul Kanunda mükellef; “Mükellef, vergi kanunlarına göre kendisine vergi borcu terettüb eden gerçek veya tüzel kişidir” şeklindeki tanımlanmaktadır. Ancak bu genel tanımdan ziyade KDV kanunundaki mükellef tanımı konumuz açısından daha önemlidir. KDV kanununun 8. maddesinde; “1. KDV’nin Mükellefi: a) Mal teslimi ve hizmet ifası hallerinde bu işleri yapanlar, b) İthalatta mal ve hizmet ithal edenler,...dir” şeklinde tanımlanmaktadır.

KDV’nin yasanın sayılan şekliyle mükellefi olmak, mükellefin vergiyi ödemesi durumunda mal varlığında azalma olacağı, yani verginin mükellef tarafından yüklenileceği anlamına gelir mi? KDV’nin yasal mükellefi hakkında bu şekilde bir yargıya varmak mümkün değildir. Çünkü KDV kanunundaki mükellef tanımı, aracı mükellef kastı ile kullanılmakta ve KDV’yi malın teslim edildiği ya da hizmetin görüldüğü kişilerin yüklenmesi, ödemesi gerekmektedir. Verginin bu şekilde karşılanacağı, KDV yasanının matrah başlıklı 20 nci maddesinde “bedel” tarifinden anlaşılmaktadır. Anılan kanun maddesinde; “1. Teslim ve hizmet işlemlerinde matrah, bu işlemlerin karşılığını teşkil eden bedeldir. 2. Bedel deyimi, mal teslim alan veya kendisine hizmet yapılan veyahut bunlar adına hareket edenlerden bu işlemler karşılığında her ne suretle olursa olsun alınan veya bunlarca borçlanılan para, mal ve diğer suretlerde sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaat, hizmet ve değerler toplamını ifade eder...4. Belli bir tarifeye göre fiyatı tespit edilen işler ile bedelin bilette tahsil edildiği hallerde tarife ve bilet bedeli KDV dahil edilerek tespit olunur ve vergi müşteriye ayrıca intikal ettirilmez.” denilmektedir. Buna göre; KDV’nin, mal teslim eden yada hizmeti ifa eden satıcıdan değil, müşteriden tahsil edilmesi gerekmektedir. Yani KDV’den dolayı oluşan vergi yükü nihai tüketici üzerinde kalmaktadır.

KDV istisnasının uygulandığı alanlarda faaliyet yapan döner sermayeli işletmeler, bu durumdan nasıl etkilenir? Bunun bilinmesi önemlidir. İlk bakışta, ya da istisna ifadesinin vergi terminolojisinde kullanıldığı şekliyle, istisna edilen alanların vergi mükelleflerine avantajlı bir durum oluşturduğu anlaşılabilir. Ancak sanıldığı aksine KDV yasanın 17/1-2’sine göre KDV istisnası uygulanan işgal alanlarında faaliyet gösteren döner sermayeli işletmeler bu vergi istisnasından dolayı zarar görmektedir.

Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından, KDV kanununu 17/2’de sayılan istisna alanlarından biri olan “hastane” hizmetinin incelenmesi yararlı olacaktır. Hastane hizmeti yapan döner sermayeli işletmeler alışları sırasında KDV öderler, ancak hastane hizmeti sonucu KDV tahsilatı yapamadığından alışları sırasında ödediği KDV’yi indirim konusu yapamaz ve vergi kendi üzerinde kalır. Vergi terminolojisinde bu duruma kısmi istisna denildiği yukarıda ifade edilmişti. KDV, özelliği itibarıyla nihai tüketici üzerinde kalması gereken bir vergidir. Kısmi istisna uygulamasında KDV’nin bu özelliği çalışmaz hale gelmektedir. Yukarıda verildiği üzere KDV yasanın 18. maddesinde, mükelleflere tanınan istisnadan vazgeçme hakkı döner sermayeli kuruluşlara, yine aynı maddenin menedici hükmü ile tanınmamış olması da, bu kuruluşların söz konusu vergi istisnasından bertaraf edilmesine manidir.

Bir diğer konu ise KDV’de kısmi istisna uygulanan alanlarla ilgili faaliyet gösteren döner sermaye işletmelerinin indirim konusu yapamadıkları KDV’yi KV matrahından da indirememeleridir. Bu durum kısmi istisna tutarlarının her halükarda bu işletmelerin üzerinde kalacağı anlamına gelmektedir.

Bilindiği üzere döner sermayeli kuruluşların, yukarıda KV bahsinde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, yaptıkları faaliyetlerin bir kısmı KV'ye tabi iken, faaliyetlerden bir kısmı KV'den muaf ya da istisna tutulmuşlardır. Yukarıda KDV yasasının 17/1-2 maddesinde sayılan hizmetleri yapan döner sermaye işletme birimlerinin KV mükellefiyeti söz konusu olmamaktadır. Bu durumdaki döner sermaye işletme birimleri KDV yasası 17/1-2'deki işlemleri yapmaları nedeniyle alışları sırasında ödedikleri KDV'yi satışları sırasında indirim yada iade konusu yapamadıkları gibi, KV mükellefi olmadıkları için KV'nin hesaplanmasında indirilecek KDV'lerini gider olarak da yazamamaktadırlar.

KDV yasasının 17/1-2 nci maddesiyle uygulanan istisnalarla ilgili olarak bir konunun daha açıklığa kavuşturulmasında yarar vardır. Genellikle vergi istisna ve muafiyetleri uygulamalarının mükellef yerine Devlete zarar verdiği düşüncesi hakimdir. Ancak 17/1-2 maddesi ile uygulanan istisnadan dolayı mali açıdan döner sermaye işletmelerinin kaybı ve Devletin ise büyük bir kazancı olmaktadır. Şöyle ki; 17/1-2 maddesi gereğince uygulanan KDV istisnası ile döner sermaye işletmeleri alışları sırasında ödediği KDV'yi satışlarına KDV tahakkuk ettiremediği için düşüremediği ve alışları sırasında ödediği bu tutarları iade alamadığı için bundan zarar görür. Devlet ise indirim hakkı verilmeyen KDV'den dolayı mali açıdan fayda görür. Hatta bu durumdaki işletmelerden KV mükellefiyeti bulunmayanların alışları sırasında ödedikleri KDV'yi indirim konusu yapamamaları da Devletin mali açıdan yararlıdır.

Bununla birlikte; Devlet KDV istisnası uygulanan 17/1-2 kapsamında faaliyet yapan döner sermaye işletmelerinin satışlarına KDV tahakkuk ettirilememesi nedeniyle mali açıdan bir miktar KDV tahsilatı kaybı yaşar.

Döner sermaye işletmelerinin KDV karşısındaki durumu vergi idarelerinin verdikleri görüşleri yansıtan özelgelerle değerlendirildiğinde;

- Üniversiteye bağlı döner sermaye işletmesi ... biriminin konservatuvara hazırlık, halka açık enstrüman kursları, yaylı, üflemeli, piyano çalgılar atölyelerinde enstrüman yapımı, bakım ve onarımı kapsamındaki teslim ve hizmetlerinin katma değer vergisine tabi olup olmadığı sorulduğunda, anılan teslim ve hizmetlerin KDV Kanununun 17/1-a maddesi kapsamında değerlendirilmesi mümkün olmadığı, bu teslim ve hizmetlerin Kanunun 1/3-g maddesine göre genel oranda (%18) KDV'ye tabi tutulması gerektiği ifade edilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı, Özelgeler:11.04.2011).
- Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi biriminin Üniversite Döner Sermaye İşletmesi bünyesinde Üniversitenin kuruluş amacına uygun olarak uzaktan eğitim yolu ile vermiş olduğu eğitim öğretim hizmeti KDV Kanununun 17/1. maddesi gereğince KDV'den istisna olacaktır. Ancak, Üniversitenin bünyesinde belirli bir organizasyon çerçevesinde (bir iktisadi işletme oluşturmak kaydıyla) ticari mahiyet arz edecek şekilde piyasa esaslarına göre bedel karşılığı verilen ve devamlılık gösteren kurs hizmetleri, bu Kanunun (1/3-g) maddesi çerçevesinde KDV'ye tabi tutulacağı ifade edilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı, Özelgeler:17.12.2012).
- Üniversitenin Döner Sermaye İşletme Müdürlüğüne bağlı Basım Evi Müdürlüğünün münhasıran ilim, fen ve güzel sanatları öğretmek, yaymak, geliştirmek ve teşvik etmek amacıyla üniversite bünyesindeki öğrencilerin ihtiyacını karşılamak üzere yaptığı teslim ve hizmetlerin KDV'den istisna tutulması mümkün bulunmaktadır.

Ancak, Basım Evi Müdürlüğü tarafından ticari faaliyet oluşturacak şekilde piyasa ekonomisi içerisinde devamlı olarak mal alım-satımı, imalatı yapması durumunda bu faaliyetleriniz nedeniyle iktisadi bir işletme oluşacağından bu kapsamda yapacağınız teslim ve hizmetler KDV Kanununun 1/3-g maddesi uyarınca KDV'ye tabi olacaktır (Gelir İdaresi Başkanlığı, Özelgeler: 23.11.2011).

2.3.2- Döner Sermaye İşletmelerinde Katma Değer Vergisi Tevkifatı

Döner sermayeli işletmelerinin KDV yasası ile ilgili yükümlülüklerden bir diğeri ise KDV tevkifatı konusudur. KDV tevkifat işlemlerinin yasal dayanakları arasında bu yasanın 9. maddesinin 1. ve 29. maddesinin 5. fıkraları, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 120. maddesinin Maliye Bakanlığı'na verdiği yetki çerçevesinde 14.04.2012 tarihli R.G.'de yayımlanan 117 Seri Nolu KDV Genel Tebliği sayılabilir².

Söz konusu tebliğin 1. maddesindeki; "...KDV tevkifatı ihtiyari bir uygulama olmayıp, Maliye Bakanlığınca tevkifat uygulaması kapsamına alınan işlemlerde alıcılar tarafından tevkifat yapılması zorunludur. Diğer taraftan, Maliye Bakanlığınca tevkifat kapsamına alınmamış işlemlerde alıcılar tarafından tevkifat yapılması mümkün değildir." ifadesinden, tebliğde sayılanların tevkifat yapmaları gerektiği anlaşılmaktadır.

Anılan tebliğe göre tevkifat işleminin ya da tevkifatın sınırının iki türü vardır. Bunlar tam tevkifat ve kısmi tevkifat olarak adlandırılmaktadır. Anılan tebliğin 1.1 maddesinde tam tevkifat ve kısmi tevkifat şu şekilde belirlenmektedir: "*Tam tevkifat işlem bedeli üzerinden hesaplanan verginin tamamının işleme muhatap olan alıcılar tarafından beyan edilip ödenmesi; kısmi tevkifat ise hesaplanan verginin Maliye Bakanlığınca belirlenen kısmının, işleme muhatap olan alıcılar tarafından, diğer kısmının ise işlemi (teslim veya hizmeti) yapan tarafından beyan edilip ödenmesidir.*" Buradan anlaşılan; kendisine mal teslimi ya da hizmet ifası yapılan alıcılar, tebliğde gösterdiği kurallar gereğince, eğer bu alımlarla ilgili KDV'nin tamamını tevkif ediyorsa tam tevkifattan, bir kısmını tevkif ediyorsa kısmi tevkifattan bahsedilmektedir.

Burada önemli konulardan biri de kimler tevkifat yapacaktır ve döner sermayeli işletmeler tevkifat yapacaklar arasında sayılmakta mıdır? KDV tevkifatında, mal teslimi veya hizmet ifası şeklinde gerçekleşen işlemin bedeli üzerinden hesaplanan vergi, işlemi yapanlar tarafından değil, bu işleme muhatap olanlar tarafından kısmen veya tamamen sorumlu sıfatıyla beyan edilip ödenir (Ağar, 2012:1).

Sorumlu sıfatıyla tam ve kısmi tevkifat yapacak kişi ya da kurumlar yine aynı tebliğde sayılmıştır. Tam tevkifat yapacaklar sorumlular 117 nolu genel tebliğin; 2.1. İkametgâhı, İşyeri, Kanuni Merkezi ve İş Merkezi Türkiye'de Bulunmayanlar Tarafından Yapılan İşlemler, 2.2. Serbest Meslek Faaliyeti Çerçevesinde Yapılan

² KDV yasasına 29/3/2018 tarihli ve 7104 sayılı Kanunun 8 inci maddesiyle, 3065 sayılı Kanunun 29 uncu maddesinin (3) numaralı fıkrasından sonra gelmek üzere (4) numaralı fıkra eklenmiş ve mevcut (4) numaralı fıkra buna göre teselsül ettirilmiştir ve 7104 sayılı Kanunun 29 uncu maddesiyle de bu değişikliğin 1/1/2019 tarihinde yürürlüğe girmesi hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla KDV tevkifatının uygulamaya girdiği 117 seri nolu KDV Genel Tebliğinin yürürlüğe girdiği sırada bu tebliğin dayanaklarından biri 3065 sayılı yasanın 29 uncu maddesinin 4 üncü fıkrası iken, bu değişiklikle birlikte 4 üncü fıkra 5 inci fıkra olarak yer almıştır.

Teslim ve Hizmetler, 2.3. Kiralama İşlemleri, 2.4. Reklâm Verme İşlemleri, kısmında belirtilmiştir. Buna göre; döner sermayeli işletmeler tebliğin 2.1, 2.2, 2.3 ve 2.4'te belirtilen işlemlere alıcı sıfatıyla muhatap olmaları durumunda tam tevkifat işlemini gerçekleştireceklerdir.

Kısmi tevkifat yapacak olanlar ise anılan tebliğin 3.1.2 kısmında; “*Kısmi tevkifat uygulaması kapsamında KDV tevkifatı yapmak üzere sorumlu tutulabilecekler aşağıda iki grup halinde sayılmış olup, tevkifat uygulaması kapsamındaki her bir işlem bazında tevkifat yapacaklar, söz konusu gruplardan birine veya ikisine veyahut söz konusu gruplar kapsamında olan bazı sorumlulara atıf yapılmak suretiyle Tebliğin ilgili bölümlerinde belirtilmiştir. a) KDV mükellefleri (sadece sorumlu sıfatıyla KDV ödeyenler bu kapsama dahil değildir.) b) Belirlenmiş alıcılar (KDV mükellefi olsun olmasın):- 5018 sayılı Kanuna ekli cetvellerde yer alan idare, kurum ve kuruluşlar, il özel idareleri ve bunların teşkil ettikleri birlikler, belediyelerin teşkil ettikleri birlikler ile köylere hizmet götürme birlikleri,- Yukarıda sayılanlar dışındaki, kanunla kurulan kamu kurum ve kuruluşları, - Döner sermayeli kuruluşlar,...*” şeklinde sayılmıştır. Tebliğin yukarıda verilen kısmı incelendiğinde, döner sermayeli işletmelerin, KDV mükellefi olsun ya da olmasın, kısmi tevkifat yapacakları anlaşılacaktır.

Tam ve kısmi tevkifat işlemlerinin yapılmasıyla ilgili olarak Maliye Bakanlığınca 117 nolu tebliğle düzenleme yapılmasındaki temel amaç vergi güvenliğini sağlamaktır. Bu nedenle 117 nolu tebliğde kimlerin tam ve kısmi tevkifat yapacakları belirtilmekle kalınmamış, tevkifat işleminin yapılıp yapılmadığı, anılan tebliğde satıcı ve alıcılara bir takım ek sorumluluklar yüklenerek, kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Söz konu tebliğin 6.1. Bildirim Zorunluluğu kısmında; kısmi tevkifat uygulaması kapsamına alınan işlemlerde satıcılara, tevkifat uygulanan satışları ile satış yaptıkları alıcılara ait bir listeyi, KDV beyannamesiyle verme zorunluğu getirilerek, alıcıların tevkifat işlemini yapılıp yapılmadıkları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. KDV tevkifat işlemlerinin saksaklanmaması için alıcıların da kontrol ve görev bilinciyle hareket etmelerini sağlamak için anılan tebliğin 6.2. Müteselsil Sorumluluk kısmında; “*Tevkifata tabi alımları dolayısıyla KDV tevkifatı uygulayanlar, tevkifat tutarını beyan edip ödemiş olmaları şartıyla, tevkif edilen vergi ile sınırlı olmak üzere bu işlemlerle ilgili olarak önceki safhalarda ortaya çıkan verginin Hazineye intikal etmemiş olması nedeniyle müteselsil sorumluluk uygulaması ile muhatap tutulmayacaklardır.*” ifadeleri kullanılmaktadır.

3- Değerlendirme ve Sonuç

Yukarıda ayrıntılı olarak incelendiği üzere, 5520 sayılı KV Kanunu ve bu kanunun uygulamasına yön vermek üzere çıkarılmış KV 1 nolu tebliğin ilgili kısımları dikkate alındığında;

- Döner sermayeli işletmeler bir kamu idare ve kuruluşuna ait veya bağlı olup, faaliyetleri devamlı olan ticarî, sınaî ve ziraî işletmeler iktisadî kamu kuruluşu olduklarından KV mükellefi olmaları gerektiği,
- Ancak, döner sermayeli işletmelerden 5520 sayılı yasanın 4/1 maddesinde gösterilen konularda faaliyet yapanların KV'den muaf oldukları,
- Bu kanunla sadece Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir takım döner sermaye işletmelerinin elde ettikleri kazançlar 1/1/2008-31/12/2020 tarihleri arasında bu

vergiden muaf tutulmuş olması aynı durumda olan döner sermaye işletmeleri arasında farklı vergi uygulaması yapıldığı izlenimi oluşturduğu,

- KV 1 seri no'lu tebliğde değişiklik yapan 6 Seri No'lu KV Genel Tebliğine göre döner sermaye işletmesine bağlı her bir birim için ayrı KV mükellefiyeti tesis ettirilmesi gerektiği, anlaşılmaktadır.

Döner sermaye işletmelerinin 193 sayılı GV Kanunu açısından yükümlülükleri ve bu vergi açısından durumu değerlendirildiğinde;

- Bu işletmeler gerçek kişi olmadıklarından GV mükellefi olmadıkları,
- GV Kanununun 94. maddesinde döner sermaye işletmelerine, başta ücretlerden vergi kesintisi olmak üzere, vergi sorumlusu olarak bir takım vergisel sorumluluklar yüklendiği, anlaşılmaktadır.

Döner sermaye işletmeleri 3065 sayılı KDV yasası ve bu kanuna göre çıkarılmış tebliğler açısından durumu değerlendirildiğinde;

- Bu yasanın 1-3/g maddesine göre genel itibariyle döner sermaye işletmelerinin mal teslimi ve hizmet ifalarının KDV'nin konusunu teşkil ettiği,
- Anılan yasanın 17/1-2 maddesindeki sayılan faaliyetleri yapan döner sermayelerin bu faaliyetlerinin KDV'den kısmi istisna uygulamasına muhatap olduğu,
- Kısmi istisna kapsamındaki döner sermaye işletme birimlerinin bu uygulamadan dolayı zarar gördükleri,
- İştiğal alanı kısmi istisna kapsamındaki döner sermaye işletmelerine, KDV yasasının 18/2 maddesine göre istisna uygulamasından vazgeçme hakkının tanınmadığı,
- KDV yasasının ilgili maddeleri ve 117 sayılı KDV tebliğine göre, döner sermaye işletmelerinin, alımları sırasında, vergi güvenliğini sağlamak üzere tam ya da kısmi tevkifat yapmaları gerektiği,
- Döner sermaye işletmelerinin tam ya da kısmi tevkifat işlemi yapmamaları halinde bu işlemi yapmayanların müteselsil sorumluluklarının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak;

- İlk bakışta bir takım faaliyetleri icra eden döner sermayeli işletmelerin KV'den muaf olmaları avantaj gibi gözükse de, KV ve KDV yasası hükümleri birlikte düşünüldüğünde, alımlar sırasında ödenen KDV'nin satışlar sırasında uygulanan kısmi KDV istisnası nedeniyle indirilememesi, iade alınma imkanının olmaması, bu tutarların KV'nin hesaplanmasında gider olarak yazılamamasının bu işletmeleri mali açıdan olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.
- Aynı durumda olan mükelleflerin aynı vergilendirilme rejimine tabi tutulması yaygın kabul görmüş bir görüş olduğu halde Milli Eğitim Bakanlığına ait bir takım döner sermaye işletmeleri, KV Kanununa konulan geçici madde ile 2020 yılına kadar KV'den muaf tutulmaları, vergi adaletini zedelemektedir.
- Hem GV Kanunu, hem de KDV kanununa göre döner sermayeli işletmelere vergi güvenliğini sağlamak üzere kaynakta kesinti görevi verilmiş olması, vergi tahsil masraflarını azaltmak açısından olumlu olmakla birlikte, özellikle KDV'de tam ve kısmi tevkifat uygulamaları vergi idarelerinin güvenli bir şekilde vergi tahsilatını sağlayamadığına ilişkin sinyaller vermektedir.
- Ayrıca döner sermaye işletmeleri ile ilgili KV ve KDV kanununda istisna ve muafiyetler v.b. vergi uygulamalarının her döner sermaye işletmesi için farklı vergi yükleri meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan farklı kurumlara bağlı ve farklı iştiğal alanlarında faaliyet gösteren döner sermaye işletmelerinin vergi yükleri

araştırma konusu yapılarak bu işletmeler arasındaki vergi adaleti belirgin hale getirilebilir.

Kaynaklar

- Ağar, S.,2012 Tüm Yönleriyle KDV Tevkifatı, Ankara Barosu Yayınları, <http://www.ankarabarusu.org.tr/Siteler/2012yayin/2011sonrasikitap/kdv.pdf>, (Erişim:30.06.2018)
- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu
213 Sayılı Vergi Usul Kanunu
2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu
3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu
5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu
1 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği(03.04.2007 tarih ve 26482 sayılı RG'de)
6 Seri No'lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği(05.05.2012 tarih ve 28283 sayılı RG'de)
117 Seri No'lu KDV Genel Tebliği(03.04.2007 tarih ve 26482 sayılı RG'de)
- Gelir İdaresi Başkanlığı(İzmir Vergi Dairesi Başkanlığı), 16.11.2011, Özelgeler, www.btu.edu.tr/upload/dosyalar/02.07.13.10.38.40-donersermayekurumlar.docx, (Erişim:21.06.2018)
- Gelir İdaresi Başkanlığı(İzmir Vergi Dairesi Başkanlığı), 30.01.2012, Özelgeler, https://www.gulbenkmusavirlik.com/tr_universite-bunyesinde-faaliyet-gosteren-saglik (Erişim:12.10.2018)
- Gelir İdaresi Başkanlığı(Samsun Vergi Dairesi Başkanlığı), 17.12.2012, Özelgeler, www.btu.edu.tr/upload/.../02.07.13.10.26.56-uzaktanegitimmerkezkurumlar.docx, (Erişim:21.06.2018)
- Gelir İdaresi Başkanlığı(Sivas Defterdarlık Gelir Müdürlüğü), 07.08.2012, Özelgeler, www.btu.edu.tr/upload/dosyalar/02.07.13.10.32.11-organiktarimkurumlar.docx, (Erişim:21.06.2018)
- Gelir İdaresi Başkanlığı(İzmir Gelir İdaresi Başkanlığı), 20.08.2013, Özelgeler, <https://www.ozdogrular.com/content/view/28437/255/>, (Erişim:23.06.2018)
- Gelir İdaresi Başkanlığı(Hatay Gelir İdaresi Başkanlığı), 28.01.2012, Özelgeler, www.btu.edu.tr/upload/.../28.06.13.10.52.52-donersermayedanismanlikhvergi.docx, (Erişim:04.09.2018)
- Gelir İdaresi Başkanlığı(İzmir Vergi Dairesi Başkanlığı), 11.04.2011, Özelgeler, www.btu.edu.tr/upload/dosyalar/28.06.13.10.44.57-donersermaeyhizmetlerikdv.docx, (Erişim:01.07.2018)
- Gelir İdaresi Başkanlığı(İstanbul Gelir İdaresi Başkanlığı), 23.11.2011, Özelgeler, www.btu.edu.tr/upload/dosyalar/28.06.13.10.40.02-basimevikdv.docx, (Erişim:01.07.2018)